

บันทึกและบทความ

เกี่ยวกับ

สถานะสงครามโลกครั้งที่ ๒

พิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายไหว หวังแก้ว

๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๐

เลขหมู่หนังสือ ๕๕๕.๓

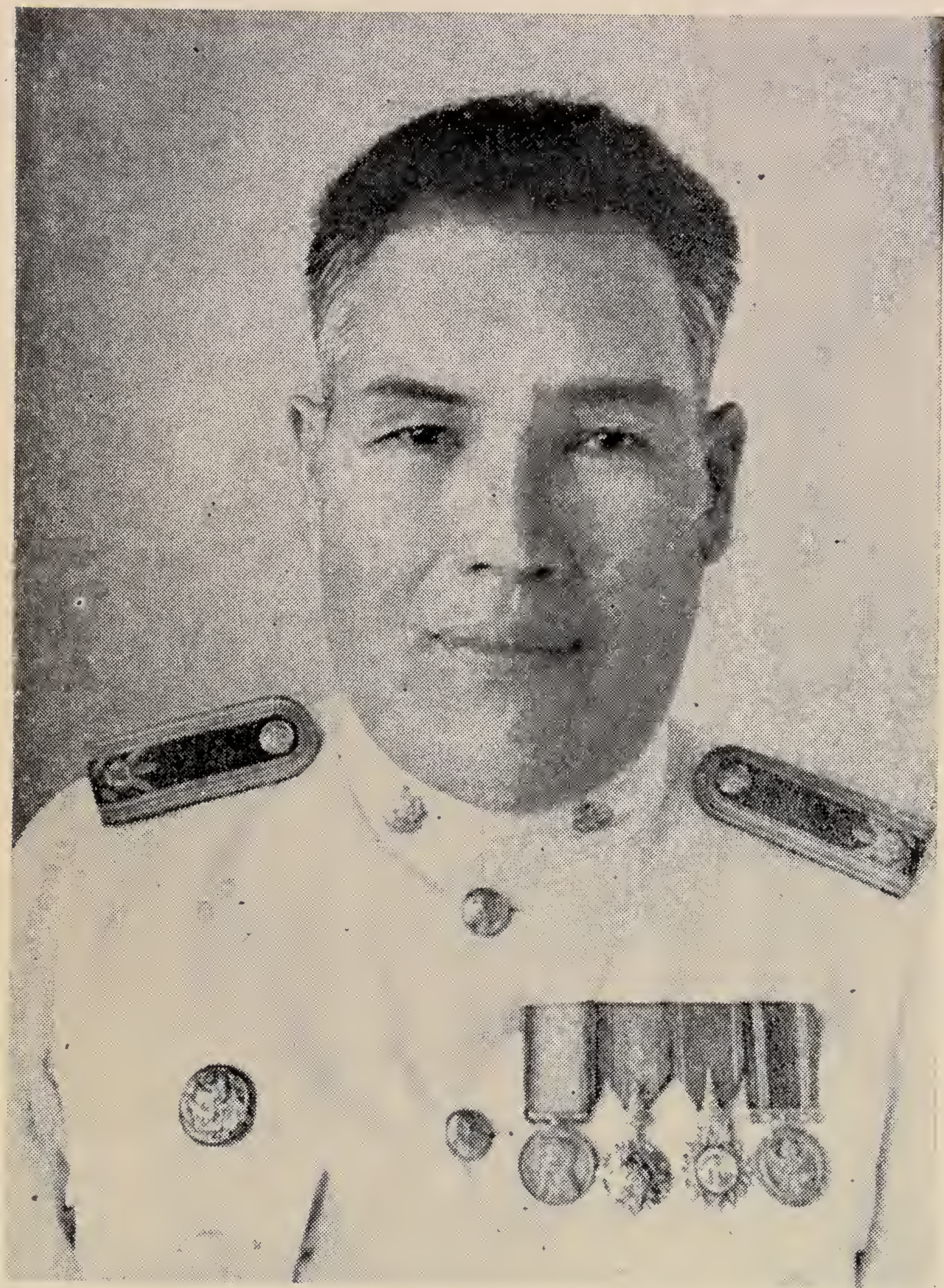
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน
นายอาทร บรรณประดิษฐ์ ผู้พิมพ์โฆษณา
๓๕๘/๔-๕-๖ *ถนนมหาชัย โทร.* ๒๐๑๕๑

คำปรารภ

ในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ คุณไหว ครั้งนี้ได้จัดทำหนังสือเล่มนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ ด้วยคุณไหวเป็นผู้ที่สนใจเอาใจใส่ในประวัติและความเป็นไปของชาติบ้านเมืองอยู่เสมอ และในระยะที่ชาติไทยเราร่วมในการสงครามแต่ละครั้งนั้น คุณไหวเป็นผู้หนึ่งที่ปฏิบัติตนเคร่งครัดรับใช้ประเทศชาติในหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ จึงเห็นสมควรเลือกเรื่องที่เกี่ยวกับความเป็นไปของชาติเนื่องในผลสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาจัดพิมพ์ ด้วยความกรุณาจากศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช กรุณาอนุญาตให้จัดพิมพ์บันทึกของท่าน และคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการได้กรุณาอนุญาตให้พิมพ์บทความของหลวงวิจิตรวาทการ ดังนั้น ประโยชน์ที่ได้รับจากหนังสือนี้ ขอน้อมเป็นบรรณาการแด่ทุกท่านที่ให้เกียรติอุปการะมาในงานครั้งนี้ และขอถือเป็นเครื่องบูชาระลึกพระคุณถึงคุณไหว ผู้ล่วงลับ

นับตั้งแต่วันเวลาที่คุณไหว สิ้นชีวิตลงจนกระทั่งวาระนี้ ท่านทั้งหลายกอปรด้วยผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงานของคุณไหว ผู้บังคับบัญชาและเพื่อนของลูก ๆ พร้อมทั้งญาติมิตรที่เคารพนับถือ ได้แสดงน้ำใจมีเมตตาจิตต่อดิฉันและลูก ๆ เป็นอย่างยิ่ง ได้ช่วยเหลือทั้งทางกำลังน้ำใจ กำลังความคิด และกำลังงาน ดิฉันและลูก ๆ รู้สึกอบอุ่นและซาบซึ้งในความเมตตาของท่าน จึงขอถือโอกาสนี้ขอบพระคุณในไมตรีจิตอันสูงส่งที่ได้รับตลอดมา.

บัวแก้ว หวังแก้ว
๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๐

นายไหว หวังแก้ว

ชาตะ ๕ พ.ย. ๒๔๔๐

มตะ ๕ พ.ค. ๒๕๑๐

ประวัติ

นายไหว หวังแก้ว เป็นบุตรนายหวาด นางแขก หวังแก้ว เกิดวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๐ ณ ตำบลบ้านเขาหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี อุปสมบทที่วัดไตรโลก เพชรบุรี สมรสกับ น.ส. บัวแก้ว วงศ์โควรรณ เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖ มีบุตรธิดา ๔ คน คือ

น.ส. เพ็ญศรี หวังแก้ว (ถึงแก่กรรม)
นาย พงษ์ศักดิ์ หวังแก้ว
น.ส. เพ็ญสุข หวังแก้ว
น.ส. เพ็ญศิริ หวังแก้ว

มีหลานปู่ ๒ คน คือ ด.ญ. กมลรัตน์ หวังแก้ว
ด.ญ. ประภัสสร หวังแก้ว

ประวัติการรับราชการ

เริ่มเข้ารับราชการเป็นเสมียนสถานีประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ
วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับเงินเดือน ๑๕ บาท
วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นเสมียนสถานีเพชรบุรี เงินเดือน ๒๗ บาท
วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นนายสถานีบางสะพานใหญ่ เงินเดือน ๓๓ บาท

วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔	กลับจากอุปสมบท เป็นเสมียนสถานีเพชรบุรี
วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕	เป็นนายสถานีโคกตาหอม เงินเดือน ๓๖ บาท
วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๐	เป็นนายสถานีผู้ช่วยชุมพร เงินเดือน ๔๕ บาท
วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓	เป็นนายสถานีปราจีนบุรี
วันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔	ได้รับพระราชทานยศ ชั้นประ-ทวน ราชบุรุษ
วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕	ได้รับพระราชทานเหรียญที่ระลึกในการฉลองพระนคร
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕	เป็นนายสถานีลำพูน เงินเดือน ๕๕ บาท
วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๘	เป็นนายสถานีพิษณุโลก เงินเดือน ๗๐ บาท
วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙	เป็นนายสถานีลำปาง
วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙	เป็นนายสถานีวังพง
วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๐	เป็นนายสถานีบัวใหญ่
วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๓	ปรับเงินเดือนเป็นชั้นตรี อันดับ ๑ เงินเดือน ๘๐ บาท

วันที่	๑๐	กุมภาพันธ์	พ.ศ. ๒๔๘๓	เป็นนายสถานีขอนแก่น
วันที่	๑๑	พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๔๘๕	เป็นผู้ช่วยนายสถานีแก่งคอย
วันที่	๑๓	มิถุนายน	พ.ศ. ๒๔๘๖	เป็นนายสถานีอุบลราชธานี
วันที่	๑๘	กันยายน	พ.ศ. ๒๔๘๖	ได้รับพระราชทาน เหรียญเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
วันที่	๑๘	กันยายน	พ.ศ. ๒๔๘๖	ได้รับพระราชทานเหรียญจักรพรรดิ์มาลา
วันที่	๑๖	เมษายน	พ.ศ. ๒๔๘๙	ได้รับการแต่งตั้งเป็น นายสถานีผู้แทนกอง ส.ด.ร. กรุงเทพ ฯ
วันที่	๑๖	ตุลาคม	พ.ศ. ๒๔๘๙	ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายสถานีผู้แทนลำปาง
วันที่	๒๙	ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๙๐	เป็นนายสถานีลพบุรี
วันที่	๑๘	ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๙๑	ได้รับพระราชทาน เหรียญเบญจมาภรณ์ช้างเผือก
วันที่	๒๐	มิถุนายน	พ.ศ. ๒๔๙๒	เป็นนายสถานีอุตรดิตถ์
วันที่	๑	กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๔๙๔	เป็นพนักงานองค์การ รถไฟ ชั้นประจำแผนกตำแหน่งนายสถานีอุตรดิตถ์
วันที่	๑	สิงหาคม	พ.ศ. ๒๔๙๖	ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าเสมียนสินค้าที่ทำการรับส่งสินค้าธนบุรี

วันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นนายสถานีผู้แทนธนบุรี
วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ปลดเกษียณอายุ

นายไหว หวังแก้ว ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ณ บ้านเลขที่ ๒๖๔/๒ บางกอกน้อย ธนบุรี ตั้งศพบำเพ็ญกุศลจนครบ ๗ วัน ที่วัดประยุรวงศาวาส แล้วทำพิธีบรรจุไว้ ณ วัดนั้น สิริรวมอายุได้ ๖๙ ปี ๖ เดือน

โยมวัดตายเสียแล้ว

คุณโยมไหว หวังแก้ว เป็นวุฒิบุคคลที่หายากผู้หนึ่ง เพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติและคุณธรรม เป็นบุรุษผู้มีความสามารถซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้ใหญ่ที่ยุติธรรม เที่ยงตรงและเป็นกัลญาณมิตรของคนทุก ๆ คน

อาตมาภาพได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดฉิมทายกาวาส ก็ได้มาพบ *คุณโยมไหว หวังแก้ว* ซึ่งในขณะนั้นยังรับราชการ การรถไฟแห่งประเทศไทย ประจำอยู่สถานีธนบุรีใกล้วัดอาตมาภาพ *คุณโยมไหว หวังแก้ว* พร้อมด้วยครอบครัวเป็นผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสยึดมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนา ได้เข้ามาอุปถัมภ์บำรุงวัดฉิมทายกาวาส พร้อมทั้งได้เชิญชวนท่านสาธุชนทั้งหลาย ให้มาร่วมบูรณะปฏิสังขรในวัด และบำเพ็ญกุศลตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาบางอย่างที่ทางวัดยังไม่ได้จัดให้มีขึ้น *คุณโยมไหว หวังแก้ว* ก็ดำเนินการจัดการให้มีขึ้น เพราะวัดฉิมทายกาวาสในสมัยนั้น ยังขาดผู้อุปการะบำรุงรักษาวัดยังไม่มั่นคงพอที่จะจัดการวัดให้เจริญไปได้ โดยที่วัดฉิมทายกาวาสก่อนที่อาตมาภาพยังไม่ได้มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสนั้น ได้ขาดผู้อุปการะบำรุงรักษาวัดมาเป็นเวลานานปี ทุกสิ่งทุกอย่างในวัดจึงทรุดโทรมไปหมด และการบำเพ็ญกุศลตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาก็ขาดผู้อุปถัมภ์ไปด้วย

คุณโยมไหว หวังแก้ว เมื่อได้เห็นสภาพของวัดดังกล่าวนี้แล้ว ก็เกิดจิตศรัทธาเลื่อมใส ได้มอบกายถวายตัวเข้าเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงรักษาวัด เพื่อจะทำให้วัดเจริญวัฒนาถาวรสืบอายุพระพุทธศาสนาต่อไป และอีกอย่างหนึ่ง

คุณโยมไหว หวังแก้ว มีดีอยู่ที่คนทั้งหลายควรจะถือเอาเป็นแบบอย่าง คือ ๑. เป็นคนซื่อตรง ๒. เป็นคนถือความสัตย์ ๓. เป็นคนพูดจริงทำจริง ๔. เป็นคนตรงต่อเวลา

คุณโยมไหว หวังแก้ว ตามประวัติตั้งแต่รับราชการในกรมรถไฟ กระทรวงคมนาคม และในการรถไฟแห่งประเทศไทยมา ไม่เคยบกพร่องต่อหน้าที่เลย จนกระทั่งครบเกษียณอายุราชการ รวมอายุราชการ ๔๒ ปี นับว่าคุณโยมไหว หวังแก้ว เกิดมาในชีวิตได้ทำประโยชน์ไว้ทั้งฝ่ายพุทธจักร์ และราชอาณาจักร์เป็นอย่างมาก

ในการที่*คุณโยมไหว หวังแก้ว* พร้อมด้วยครอบครัว ได้เข้ามาเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงรักษาวัด ก็ได้รับการไว้ใจเชื่อใจด้วยจิตศรัทธาอันแท้จริง ทางคณะผู้อุปถัมภ์ จึงได้พร้อมใจกันยกย่องให้*คุณโยมไหว หวังแก้ว* เป็นหัวหน้าคณะผู้อุปถัมภ์วัด จนถึงวาระแห่งชีวิตโดยที่หัวใจวายด้วยความชราภาพตามสภาพแห่งสังขาร

คุณโยมไหว หวังแก้ว จบชีวิตลงแค่อายุ ๖๙ ปี กับ ๖ เดือน เมื่อวันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ เวลา ๑๑.๐๐ น. วิญญาณออกจากร่างด้วยสติสัมปชัญญะสมบูรณ์สงบไปด้วยดี คุณโยมไหว หวังแก้ว ต้องจากวัดฉิมทายกาวาสที่เคยอุปถัมภ์บำรุงรักษา และต้องจากอาตมาภาพผู้เป็นเจ้าอาวาสที่ได้เคยถวายความอุปการะ ด้วยคุณงามความดีที่คุณโยมไหว หวังแก้ว ได้ทำไว้กับวัดในพระพุทธศาสนา และอาตมา-ภาพผู้เป็นเจ้าอาวาส ก็มีความอาลัยที่วัดต้องมาขาดผู้อุปถัมภ์วัดไปเสียคนหนึ่ง

ซึ่งเป็นกำลังของวัด และการจากไปของ*คุณโยมไหว หวังแก้ว* ครั้งนี้จากไปอย่างชนิดที่ไม่มีวันกลับมาพบกันอีกแล้ว สัตว์โลกทั้งหลายเมื่อเกิดมาแล้วก็ดับไปเป็นที่สุดตามสภาพของสังขาร

คุณโยมไหว หวังแก้ว เป็นคนมีศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนาจึงมีดวงใจโอบเอื้ออารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้ทุกข์ยากเสมอมา ได้บำเพ็ญกุศลเป็นหลักใหญ่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามาก็มาก ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทในการยึดประโยชน์ คือได้ทำประโยชน์ในโลกนี้พอสมควรแก่ฐานะแล้ว ยังได้บำเพ็ญสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์เพื่อโลกหน้าอีกด้วย ลักษณะนี้พุทธบัณฑิตสรรเสริญเพราะบำเพ็ญครบทั้งสองทาง ชื่อว่าจากโลกไปด้วยความเป็นคนไม่ยากจนโดยมีบุญกุศลติดตัวไปอันจะเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขในภายหน้า

ด้วยอำนาจแห่งมหากุศลทั้งมวล ทั้งในส่วนที่*คุณโยมไหว หวังแก้ว*ได้บำเพ็ญไว้โดยมากหลาย รวมทั้งกุศลส่วนที่อาตมาภาพได้บำเพ็ญสมณธรรมมาโดยตลอดแล้วนั้น ขอจงร่วมมาเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลอิฏฐคุณวิบุลกิจสัมฤทธิ์สนองแด่ดวงวิญญาณของ*คุณโยมไหว หวังแก้ว* ในสุคติภพทิพยสถานสมดั่งปณิธานที่ปรารถนาโดยทุกประการ . . .

พระครูสมุห์ถนอม
เจ้าอาวาสวัดฉิมทายกาวาส ธนบุรี
และ
ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดรวกสุทธาราม ธนบุรี

พี่ไหว

กริ๊ง กริ๊ง กริ๊ง ๆ ๆ โทรเลขครับ ท่านสารวัด เสียงของบุรุษไปรษณีย์เรียกให้รับโทรเลขในตอนเช้าตรู่ ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังสาละวนพรวนดินต้นไม้ดอกอยู่หน้าระเบียงบ้านพักรถไฟ ข้าพเจ้าไม่รู้สึกตื่นตระหนกตกใจในข่าวที่ส่งมาทางโทรเลขเช่นนี้ เพราะตามปกติมักจะได้รับเป็นประจำจากเสมียนพนักงานแจ้งความประสงค์ขอลากิจบ้าง ลาป่วยบ้าง หรือไม่ก็ลาต่ออะไรทำนองนั้น นานๆ จึงจะมีเรื่องส่วนตัวทางครอบครัวสักครั้ง แต่โทรเลขฉบับนี้หาใช่มีเนื้อความดังกล่าวเช่นนั้นไม่ กลับมีข้อความที่อ่านแล้วบังคับให้น้ำตาต้องไหลรินลงอาบแก้มทีละน้อย ๆ "คุณลุงไหว หวังแก้ว ถึงแก่กรรมเสียแล้วเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ตั้งศพที่วัดประยุรวงศ์ ธนบุรี"

ข่าวมรณกรรมเพียงสั้น ๆ ทำให้ญาติพี่น้องทุกคนในบ้านเริ่มชุลมุนวุ่นวาย น้องและหลานทั้งหญิงชายเริ่มจับกลุ่มร้องไห้เสียงกระซิก ๆ เป็นหมู่ ๆ ข้าพเจ้าเองก็คาดไม่ถึงว่าคุณไหว หวังแก้ว ที่มีศักดิ์เป็นพี่จะด่วนหนีไปอย่างไม่มีวันกลับเร็วเกินไป ตลอดเวลาที่ พี่ไหว หวังแก้ว ยังมีชีวิตอยู่ได้กระทำแต่ความดีไว้มากต่อวงศ์วานพี่น้อง และมิตรสหายเพื่อนฝูง พี่ไหว ฯ เป็นคนที่มีอารมณ์ดีเงียบขรึม บอกลักษณะเป็นที่เกรงขามของคนทั่วไป มีระเบียบแบบแผนในการทำงานทุกอย่าง และมีความเมตตา กรุณาเป็นที่ตั้ง อยู่ในศีลธรรม ชอบความสอาดทั้งภายนอกและภายใน ไม่ชอบเอาเปรียบผู้ใด เป็นคนเด็ดขาด เกลียดความอยุติธรรม เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง จึงประกอบไปด้วยพรหม

วิหารสี่ มีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนบ้าน และผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทุกชั้น นิสสัยชอบบริจาคทาน มีความสงสารเอ็นดูผู้น้อย สมัยที่ดำรงตำแหน่งเป็นนายสถานีรถไฟอยู่ต่างจังหวัดเสมียนพนักงานที่ยังเป็นโสดก็ดีหรือมีครอบครัวแล้วก็ดี ย้ายออกไปประจำใหม่ ๆ จะต้องได้รับความอุปการะอยู่กินกับพี่ไหว ฯ ไปพลาง ๆ ก่อน บุตรธิดาของใครเมื่อถึงเกณฑ์ที่จะต้องบวชเรียนในพระพุทธศาสนาหรือสมควรจะมีเหย้าเรือนก็ช่วยรับเป็นธุระจัดการให้เป็นที่เรียบร้อยเสมอ เฉพาะในด้านการกุศลแล้ว พี่ไหว หวังแก้ว รับช่วยเหลือเต็มที่ ใครจะทำอะไรที่ไหนลักษณะเรี่ยไรหรือ ? ขอให้บอกเถิด ทุกรายจะไม่ผิดหวังกลับไปมือเปล่า ไม่มากก็น้อยโดยพี่ไหวจะต้องเรียกพี่หญิงให้มาร่วมบริจาคร่วมสมทบด้วยเสมอ ๆ น้อยคนนักที่จะลืมในคุณงามความดีด้านก่อกุศลผลบุญไว้ เมื่อตอนบั้นปลายชีวิตออกรับบำเหน็จบำนาญ ก็ยังไม่ทอดทิ้ง สู้อุตส่าห์ปลูกบ้านอยู่ใกล้ ๆ วัดเพื่อสดวกในการไปทำบุญ และปวารณาตัวเป็นผู้อุปถัมภ์วัดทั้ง ๆ มีที่ดินบ้านช่องเป็นหลักฐานอยู่จังหวัดลำพูนแล้ว พี่ไหว หวังแก้ว เป็นคนทำอะไรทำจริง เด็ดขาดและเด็ดเดี่ยว ประพฤติตัวด้วยดีตลอดมา ไม่ปล่อยชีวิตให้เป็นไปตามยะถากรรม วางชะตาชีวิตให้เป็นแบบฉบับที่ดีแก่บุตรธิดาเป็นสามีที่ดีของภริยา เป็นพี่ใหญ่ที่ดีของน้อง ๆ เป็นคุณลุงที่พึ่งของหลาน ๆ ได้พยายามหาชื่อเสียงเกียรติยศมาสู่วงศ์สกุลเสมอ ตลอดชีวิตของท่านในการงานไม่เคยด่างพร้อยในแง่ใด ๆ ทั้งสิ้น สังคมต่าง ๆ ยกย่องท่านและเชื้อเชิญให้ร่วมเป็นกรรมการทำประโยชน์สุขสู่ส่วนรวมเสมอมา ทุกครั้งที่ข้าพเจ้ามาเยี่ยมต้องสอบถามถึงเรื่องกิจการรถไฟในปัจจุบันอยู่เสมอทั้งนี้แสดงว่า เลือด ครฟ. ของ

พี่ไหว หวังแก้ว ยังเข้มข้น ทั้ง ๆ ที่พี่ไหว หวังแก้ว เองต้องนอนอยู่กับเตียงนับเป็นปี เพราะท่อนขาและแขนหักเนื่องจากไปประชุมเพลิงศพท่านผู้มีเกียรติท่านหนึ่งที่ธนบุรีหกล้มลงในบริเวณงานนั้นเองทำให้ท่อนขาตอนบนหักต้องเข้าเฝือกเหล็กดามไว้ภายในเนื้อ จะลุกนั่งเดินไม่สะดวก ในบั้นปลายชีวิตของพี่ไหวจึงต้องนั่ง ๆ นอน ๆ อยู่กับเตียงเป็นเวลาร่วมปี ถึงแม้พี่ไหวไปไหนไม่ได้แล้วก็ยังมีจิตใจเข้มแข็ง สนใจเป็นห่วงในทุกข์สุขของญาติพี่น้องทุกคนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะบุตรธิดาของข้าพเจ้าพี่ไหวก็ได้อุปการะรับเลี้ยงดูเพื่อได้ศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพ ฯ จนจบมหาวิทยาลัยได้ทำงานเป็นหลักฐานแล้วสองคน และยังกำลังศึกษาอยู่ก็มี พี่ไหวเป็นห่วงไต่ถามถึงหลาน ๆ เสมอ เมื่อหลานคนใดก็ตามมาเยี่ยมเยียน พี่ไหวจะซักถามและอบรมสั่งสอนเป็นอันดีเสมอหน้ากันพี่ไหวซักถามเท่ากันหมด ไม่ว่าจะเป็นหลานพี่ไหวโดยตรงหรือหลานทางพี่หญิงก็ตาม

ด้วยคุณความดีของพี่ไหว ซึ่งมีมากเกินกว่าที่จะพรรณาได้ ข้าพเจ้าในฐานะที่เคยร่วมปฏิบัติงานมากับพี่ไหว และในฐานะน้องของพี่ไหว ขอให้วิญญาณอันบริสุทธิ์ของพี่ไหว หวังแก้ว อันสิงสถิตย์อยู่ในสุคติวิมานชั้นฟ้าอันสูงส่งได้รับรู้ถึงความอาลัยรักและระลึกถึงคุณความดีของคุณพี่ไหว หวังแก้ว เป็นอย่างยิ่งไว้ในโอกาสนี้ด้วย

สงวน สุนทรกุล

สารวัตเดินรถลำปาง

พ.ย. ๒๕๑๐

แด่เพื่อน

เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ คุณครูบัวแก้ว ภริยาคุณไหว หวังแก้ว ได้มาแจ้งกำหนดวันฌาปนกิจศพคุณไหว หวังแก้ว สามี ซึ่งไปรอพวกเราอยู่ในภพโน้นแล้ว ในฐานะที่คุณไหวกับผมเป็นเพื่อนเก่าชอบพอรักใคร่ในส่วนตัว และรับราชการร่วมกันมาช้านาน ตลอดทั้งคุณครูบัวแก้วด้วย ตามที่ผมเรียกว่าครู ก็เพราะคุณครูบัวแก้ว เดิมเป็นครูที่จังหวัดลำพูนมาก่อนแต่งงานกับคุณไหว ซึ่งในขณะนั้น ผมยังรับราชการเป็นนายสถานีอยู่ที่เชียงใหม่ จึงได้ถือโอกาสเรียกครูตลอดมา ในโอกาสนี้ผมขอฝากความไว้อาลัยถึงคุณไหว หวังแก้ว ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณไหว หวังแก้วกับผมเกิดปีเดียวกัน (ปีระกา ๒๔๔๐) จะแก่อ่อนกว่ากันก็คงเป็นต้นปีและปลายปี ตลอดทั้งการเข้ารับราชการในกรมรถไฟ (เปลี่ยนเป็นองค์การรถไฟ พ.ศ. ๒๔๙๕) ก็รับราชการมารุ่นเดียวกัน ผิดกันเล็กน้อยผมเข้าฝึกงานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ส่วนคุณไหว เข้าฝึกงานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ครบเกษียณอายุเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ตอนกลางปี ผมครบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ต้นปี ต่างกันไม่กี่เดือน คุณไหวกับผมเข้ารับราชการฝ่ายการเดินรถคือฝ่ายเร่ร่อน ในฝ่ายนี้ต้องโยกย้ายไปทำงานตามสถานีรถไฟต่าง ๆ ทั่วประเทศสุดแต่ทางการประสงค์จะให้ไป การรับราชการนั้นเราทั้งสองต่างแยกย้ายกันปฏิบัติหน้าที่ของตนเวียนวนไปมาจากเหนือล่องใต้ จากใต้ไปตะวันออก บางทีก็ไปตะวันออกเฉียงเหนือ หรือปะเหมาะก็คงอยู่ในภาคกลาง สุดแต่ความจำ

เป็นของทางราชการ สถานีที่อยู่นั้นบางแห่งก็กันดาร บางแห่งก็สมบูรณ์ แต่ละแห่งบางทีก็มีนักเลงหัวไม้ มีโจรผู้ร้ายนักการพนันชุกชุม เมื่อผู้ใดไปโดนเข้าอย่างที่ว่านี้ มักจะเกิดความเดือดร้อนขึ้นแก่ตัว หน้าดำคร่ำเครียดอยู่ไม่ใคร่เป็นสุข สถานีเช่นนี้มักมีนักเลงมาข่มขู่ขอซื้อตั๋วผ่อนส่ง หรือไม่ส่งเลยตามถนัดของผู้มาติดต่อ การไปก่อนจ่ายทีหลังแบบนี้ ใครเป็นนายสถานีก็แย่ทุกคนทั้งคุณไหวและผมเคยประสบมาเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ก็มักมีนักการพนันมาขอเช่าสถานีเล่นการพนันบ้าง และในเวลาค่ำคืนก็ต้องระมัดระวังเรื่องโจร ผู้ร้าย ด้วยผู้ที่ทำงานนานมักจะต้องผ่านสิ่งเหล่านี้มาเกือบทุกคน ส่วนการศึกษาในครั้งกระโน้น (พ.ศ. ๒๔๕๕–๒๔๕๖) ยังไม่แพร่หลาย ผู้มีบุตรธิดามาก ๆ ไปอยู่ตามสถานีเช่นนี้ก็ตกที่นั่งลำบาก เพราะหาที่เล่าเรียนไม่ใคร่ได้ ผู้มีทุนทรัพย์อยู่บ้างก็หอบหิ้วไปฝากญาติพี่น้องตามถนัด จึงเห็นว่าบรรดาบุตรธิดาของ ครฟ (คนรถไฟตามศัพท์ชอบใช้กันเวลานี้) จึงไม่สูงเท่าที่ควร และมักจะตกไปอยู่ในอำนาจฝ่ายต่ำเข้าครอบงำเสียผู้เสียคนไปก็มี หากเป็นสถานีที่มีสภาพตรงกันข้าม ผู้ไปอยู่ก็มีความสุขสบายมีหัวใจเบิกบานหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ในฐานะที่คุณไหวกับคุณครูบัวแก้วได้ครองเรือนร่วมกันมาในระหว่างร่อนเร่ระเหระหนแห่งละปีสองปีเป็นเวลาช้านานยังอุตสาหะพร่ำสอนให้การศึกษา แก่บุตรธิดาจนสำเร็จปริญญากันทุกคน ได้เข้ารับราชการเป็นครูบาอาจารย์ และทำงานเป็นหลักฐานทุกคน นับว่าเป็นผู้โชคดีในบั้นปลายแห่งชีวิตที่ได้เห็นบุตรธิดาของตนมีฐานะเป็นปึกแผ่นไม่ต้องห่วงในอนาคตต่อไป ถึงคุณไหวจะตายก็ตายด้วยความเป็นสุข

คุณไหว หวังแก้ว เป็นคนร่างใหญ่ มีกำลังแข็งแรง อนามัยดี สง่าผ่าเผยนิสัยตรงไปตรงมา เข้าสังคมแห่งใดก็ทำให้เด่นในรูปลักษณะ นักเลงเห็นก็คร้าม คุณไหว กับผมมีความรักชอบพอกันในทางส่วนตัวและส่วนราชการมานานปี มีการติดต่อเยี่ยมเยียนถามทุกข์สุขกันอยู่เสมอ ถึงแม้ว่าจะปลดเกษียณอายุจากราชการมาแล้วการเยี่ยมเยียนก็คงมีอยู่ ในวันหนึ่งผมไปเยี่ยมคุณไหวที่บ้านก็ได้รับข่าวว่า คุณไหวตกจากบันไดเชิงตะกอนทำให้กระดูกเชิงกรานหัก แพทย์ต้องเอาเหล็กเข้าดามไว้ต้องนอนป่วยอยู่นาน นับเป็นคราวเคราะห์ แต่พอยังเดินไปไหนได้บ้าง ครั้นต่อมาผมไปเยี่ยมอีกครั้งหนึ่งก็ปรากฏว่าคุณไหวได้ล้มลงอีกที่บ้าน คราวนี้อาการหนักกว่าคราวก่อน เพราะไปไหนมาไหนไม่ได้ต้องนอนแซ่วอยู่กับบ้าน คงจะรู้สึกรำคาญตัวเองอยู่ไม่น้อย ถึงกระนั้นเมื่อผมไปเยี่ยม ก็ปรากฏว่าคุณไหว มีอารมณ์ดีอยู่ยังคุยสนุกสนานตามเคย แสดงว่าคุณไหว เข้าถึงธรรมมะ ปลงตก รู้เท่าทันต่ออายุและสังขารที่ปรวนแปรไปตามสภาพ จึงไม่เกรงกลัวและหวั่นวิตกต่ออาการเจ็บป่วย ทั้งการปฏิบัติของคุณครูบัวแก้ว และบรรดาลูก ๆ ที่มีต่อคุณไหวในขณะป่วยอยู่นี้ นับว่าดีเลิศน่าสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง ผมพบเห็นมาแล้วรู้สึกปลื้มใจเป็นอันมาก คุณไหว ได้ประสพอุบัติเหตุก็เพราะไปแสดงน้ำใจต่อมิตรสหายอันเป็นคุณธรรมที่น่าสรรเสริญยิ่ง จึงเป็นที่น่าเสียดาย และคาดไม่ถึงว่าคุณไหว ซึ่งเป็นผู้มีกำลังและมีอนามัยสมบูรณ์จะด่วนมาละจากพวกเราไป จึงขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณไหว หวังแก้วเพื่อนรัก จงไปจุติในสถานที่อันเป็นสุขนั้นเทอญ

วิมล เลิศศิริ

อดีต จ.ค. ข. ๓

พี่ใหญ่

คุณพี่ไหว หวังแก้ว เป็นพี่ชายคนหัวปี ข้าพเจ้าเป็นน้องชายคนสุดท้อง ท้องนี้มีรวมด้วยกัน ๔ คน คือคุณพี่ไหว นางหยัน มนเทียรทอง และนายอึ่ง ซึ่งเสียชีวิตไปแล้วเมื่ออายุได้ ๒๐ ปี คนสุดท้องคือข้าพเจ้า

ในการสูญเสียอันไม่มีวันที่จะได้กลับมาของพี่ชายซึ่งเป็นที่เคารพรักของบรรดาน้อง ๆ ดุจบิดาในครั้งนี้ ถึงแม้จะทราบกันดีว่าความตายเป็นสิ่งแน่นอน ไม่มีบุคคลใดจะหลีกเลี่ยงหนีพ้นได้นอกจากพระพุทธองค์ก็ตาม แต่ความเศร้าสลดใจของน้องๆ ซึ่งมีความจงรักกตัญญูผูกพันอยู่ในสายโลหิตจะดับสูญไปตามเช่นนั้นก็หาไม่กลับตรงกันข้ามยิ่งทวีความโศรกเศร้าและหวลระลึกถึงเรื่องราวที่เป็นมาในอดีตซึ่งอยู่ร่วมกันแต่ลำพังพี่น้องในวัยเยาว์ ทั้งในยามทุกข์และยามสุข อันไม่มีวันจะลืมเลือนไปได้ เมื่อคราวคุณพี่รับราชการเป็นนายสถานีที่ทับสะแก ระหว่างที่คุณพี่ไหวยื่นใบลาเพื่อไปอุปสมบทที่วัดไตรโลก อำเภอเมือง เพชรบุรี ซึ่งได้รับอนุมัติให้ลาอุปสมบทได้และกำลังรอผู้ที่จะมารับหน้าที่แทนอยู่นั้น ก็มีเหตุการณ์ซึ่งไม่คาดฝันบังเกิดขึ้น กล่าวคือ ค่ำคืนวันหนึ่งเมื่อเสร็จจากการรับประทานอาหารเย็นกันแล้วเป็นเวลาค่ำมืด มีการสนทนาและคิดบัญชีการค้ากันอยู่ ในกลุ่มมีอยู่ ๓ คนด้วยกันคือ คุณพี่ไหว คุณพี่ขาวเจ้าของบ้าน และจีนช่างทองจากเพชรบุรี มาพักทำธุรกิจอยู่ด้วยคนหนึ่ง ส่วนข้าพเจ้ายังเป็นเด็ก ไม่มีกิจอะไรกับผู้ใหญ่ก็นอนหลับอยู่หน้ากลุ่มผู้ใหญ่ซึ่งกำลังคิดลูกคิดทำบัญชีกันอยู่บนพื้นบ้าน ขณะนั้นร้านค้ายังไม่ปิดหน้าต่าง

เวลานั้นเป็นเวลาประมาณ ๒๐—๒๑ น. มีแต่ความเงียบสงัดคล้ายเวลาตั้ง ๒๓—๒๔ น. ท่ามกลางความเงียบความมืดนั้นก็มีเสียงปืนดังก้องขึ้น ๑ นัด เสียงปืนเงียบลงก็ปรากฏเสียงครวญครางด้วยความเจ็บปวดจากคุณพี่ขาว ซึ่งถูกกระสุนปืนเจาะเข้าที่โคนขาด้านซ้าย ลูกปืนทะลุจากขาไปถูกจีนช่างทองที่ศีรษะฟุบอยู่กับที่ไม่มีเสียงร้องเลย ส่วนคุณพี่ไหวและข้าพเจ้าปลอดภัยรอดชีวิตมาได้อย่างปาฏิหาริย์ คุณพระยังคุ้มครองพี่น้องทั้งสองคนนี้อยู่ ให้มีชีวิตรอดมาอุปสมบทที่วัดไตรโลก และข้าพเจ้าก็เป็นลูกศิษย์วัดประจำหลวงพี่จนลาสิกขาบท.

เมื่อเจริญวัยแล้ว ต่างแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพตามความรู้ความสามารถของตนและมีครอบครัวแล้วก็ตาม คุณพี่ไหวก็ยังให้ความอบอุ่นใจให้แก่น้อง ๆ แทนบิดามารดาที่ล่วงลับไปนานแล้ว ถือว่าคุณพี่เป็นที่สักการะบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของน้อง ๆ ให้ได้รับความอบอุ่น ในความปกครองของคุณพี่ ทำให้พี่น้องเรามีความนับถือและเชื่อฟังกันในระหว่างพี่น้อง รู้จักว่าใครเป็นพี่เป็นน้อง ไม่เคยทะเลาะทุ่มเถียง หรือบาดหมางกันเลย การดุว่าเฆี่ยนตีในฐานะเป็นพี่น้องย่อมมีเป็นธรรมดาของผู้ปรารถนาดี แต่แฝงไว้ด้วยความเมตตาปรานี เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็ก ๆ ข้าพเจ้ากลัวพี่ชายมากที่สุดยิ่งกว่าบิดามารดา เพราะคุณพี่ไหวเมื่อหนุ่ม ๆ นั้นมีนิสัยโมโหง่าย ใจร้อน แต่ก็หายเร็วเนื่องจากเป็นคนเจ้าระเบียบ และเคร่งครัดเพราะได้รับการอบรมอยู่ที่บ้านขุนนางสมัยเก่ามาแต่เด็ก ๆ แต่เมื่อมีอายุขึ้นอารมณ์ของคุณพี่ก็เย็นขึ้นตามลำดับ

ในสมัยคุณพี่ใหญ่เลี้ยงหลานนี้ คุณลุงใหญ่ใจเย็นลงมาก ลูกของของข้าพเจ้าได้รับอุปการะให้ได้เรียนหนังสือในกรุงเทพ ฯ หลายคน คุณลุงใหญ่อบรมสั่งสอนให้เป็นกุลบุตรกุลธิดาเสมอ หลาน ๆ ได้มีที่พักศึกษาได้สูง ๆ ด้วยความกรุณาของคุณลุงใหญ่ เพราะข้าพเจ้าประกอบอาชีพอยู่ในต่างจังหวัด หลาน ๆ รักและเชื่อฟังคุณลุงใหญ่ทุกคน

ข้าพเจ้าเชื่อว่าชาติหน้ามีจริง จึงขอตั้งสัตย์อธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอได้เกิดร่วมพี่น้องกับคุณพี่อีกในชาติหน้า และขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพี่ได้ประสบสุคติในสรวงสวรรค์

สันติโรจน์ หวังแก้ว

เพชรบูรณ์

การเจรจาเลิกสถานะสงคราม

กับ

บริเตนใหญ่

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

คำนำ

คุณบรรเจิด อินทุจันทร์ยง มีความประสงค์จะได้บันทึกเรื่อง "การเจรจาเลิกสถานสงครามกับบริเตนใหญ่" ของศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีเสรีไทย ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ และเป็นผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรง จึงเป็นผู้ที่ทั้งรู้และเห็นเหตุการณ์โดยตลอดอย่างถูกต้อง เพื่อตีพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนายไหว หวังแก้ว ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ในวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๐ ข้าพเจ้ายินดีให้ตีพิมพ์ตามประสงค์

ต้นฉบับเรื่องนี้มีอยู่ที่ข้าพเจ้า เพราะเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเรื่องชีวิตและงานสำคัญของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีเสรีไทย ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงขึ้นไว้ แต่ยังไม่ได้จัดพิมพ์เป็นเล่มขึ้นเผยแผ่ เพราะเห็นว่ายังไม่ถึงโอกาสอันสมควร

ต้นฉบับอันเป็นเรื่องของท่านศาสตราจารย์เสนีย์ ปราโมชนี้ได้อุบัติขึ้นเนื่องด้วยเหตุใหญ่ทางการเมือง ดลบันดาลให้ท่านศาสตราจารย์ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมชหัวหน้าเสรีไทยในต่างประเทศยามสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศไทยภายหลังสงคราม ด้วยความยินดีปรีดาปราโมทย์ของมวลชนชาวไทยในขณะนั้น ท่านได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีระหว่างวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึงวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ แม้ว่าจะเป็นระยะเพียงไม่กี่เดือน แต่ก็เป็นตอนที่มีเหตุการณ์สำคัญยิ่ง อันเกี่ยวกับความเป็นอิสระภาพกับการเสี่ยงต่อเอกราชของประเทศ ด้วยมหาอำนาจบางประเทศได้ถือเป็นโอกาสที่เหมาะบีบรัดโดยเอาสถานะสงครามเป็นเหตุ ภาระ

ที่หนักยิ่งซึ่งจะต้องเป็นภารกิจสำคัญอันดับแรก ก็คือการเจรจาเพื่อเลิกสถานะสงครามกับประเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและในที่สุดก็ลุล่วงไปด้วยดี เหตุนี้ท่านจึงได้เขียนบันทึกเรื่องการเจรจาเลิกสถานะสงครามกับบริเตนใหญ่ขึ้นไว้ จัดว่าเป็นหน้าสำคัญตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติไทย ครั้นเมื่อพ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาประกอบอาชีพส่วนตัว มีสำนักงานทนายความ "เสนีย์—อรรถการีย์" ตั้งอยู่ที่อาคารถนนราชดำเนิน พระนคร ข้าพเจ้าผู้เขียนคำนำนี้ก็ได้ลาออกจากราชการ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี มาเป็นทนายความอาศัยอยู่ในสำนักงาน "เสนีย์–อรรถการีย์" ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงได้ต้นฉบับเรื่องการเจรจาเลิกสถานะสงครามกับบริเตนใหญ่นี้ไว้ด้วยคำสั่งของท่านผู้บันทึกว่า "จะเปิดเผยเรื่องนี้ได้เมื่อผมตายไปแล้ว"

การจัดตีพิมพ์ครั้งนี้ คุณบรรเจิดและข้าพเจ้าได้ไปขออนุญาตท่านผู้บันทึกเพื่อขอพิมพ์ก็ได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดียิ่ง นอกจากจะอนุญาตแล้วยังปรารภว่าควรพิมพ์เรื่องที่เกี่ยวเนื่องด้วย คือ "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริการะหว่างสงคราม" ซึ่งเจ้าภาพไม่ขัดข้องและได้นำมาตีพิมพ์ต่อด้วยแล้ว

ประการสุดท้าย ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านเจ้าภาพที่ได้บำเพ็ญกุศลแก่ท่านผู้วายชนม์ ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราศี ซึ่งท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญกุศลทั้งปวงในงานศพครั้งนี้ ขออำนาจบุญกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยศุภคุณมนุญผลแด่ดวงวิญญาณอันบริสุทธิผุดผ่องของท่านผู้วายชนม์ให้ได้ประสบแต่สันติสุขในสัมปรายภพเบื้องหน้าโน้น ด้วยทุกประการ เทอญ

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม

บ้านตะบองเพชร
๓๔/๑๑ ซอยอินทามระ ๘ ซ้าย พระนคร

การเจรจาเลิกสถานะสงครามกับบริเตนใหญ่

ตอน ๑

เบื้องหลัง ณ กรุงวอชิงตัน

ตั้งแต่อยู่ในกรุงวอชิงตันก่อนเดินทางกลับมาเมืองไทย ข้าพเจ้าทราบอยู่ก่อนแล้วว่า หลังจากการยอมแพ้ของญี่ปุ่น จะได้มีการเจรจาระหว่างอังกฤษกับไทย เพื่อเลิกหรือระงับสถานะสงคราม แต่รายละเอียดของหัวข้อเจรจานั้นทางสถานทูตหาทราบไม่ ได้แต่คาดคะเนกันตามรูปเหตุการณ์ว่า อังกฤษจะเสนอข้อเรียกร้องหลายประการ ซึ่งถ้าไม่ถึงกับจะลดฐานะเมืองไทยลงเป็นประเทศราช หรือเมืองขึ้นของอังกฤษแล้ว จะต้องนับว่าเป็นบุญอย่างยิ่ง

ระหว่างดำเนินงานเสรีไทยในต่างประเทศ[๑] ข้าพเจ้าได้ความรู้สึกอันแน่นอนมาว่า เอกราชของไทยหลังสงครามนั้น ตกอยู่ในเกณฑ์ที่จะเอาแน่นอนไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่เราได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา[๒] ซึ่งเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ในสหประชาชาติ แม้จะเป็นความจริงว่าท่าทีของอเมริกาและจีนได้เป็นมิตรต่อเรามาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ก็ดี สำหรับชาติอื่นในมหาประเทศทั้ง ๕ กล่าวโดยเฉพาะ คือ อังกฤษ รัสเซีย ฝรั่งเศส นั้น สามชาตินี้ยังเอาความแน่นอนอะไรไม่ได้

---

๑ ดูเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกา ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒

๒ ดูภาคผนวก ๑

ว่าเฉพาะอเมริกาและจีนนั้น เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ จอมพลเจียงไคเช็คได้ประกาศทางวิทยุว่า จีนไม่มีปรารถนาร้ายต่ออธิปไตยของไทย เจ้าหน้าที่ฝ่ายโฆษณาอเมริกันได้มาติดต่อกับสถานทูตขอให้เราวิจารณ์ คำปราศรัยของจอมพลเจียงไคเช็คส่งวิทยุไปเมืองไทย ทางเราเห็นเป็นโอกาสที่จะดำเนินการให้อเมริกาแถลงนโยบายเป็นการเปิด-เผยทำนองเดียวกับจีนเกี่ยวกับเอกราชของไทย จึงได้ชี้แจงต่อเจ้าหน้าที่อเมริกันว่า คณะทูตของเรานั้นสังกัดอยู่ในอเมริกา ไม่มีการเกี่ยวข้องทางทูตกับจีนแต่ประการใด การที่เราจะวิจารณ์แถลงนโยบายของจอมพลเจียงไคเช็คประกาศวิทยุไปทางเมืองไทย คงจะไม่ได้ผลอะไรนัก เพราะผู้ฟังในเมืองไทยอาจจะถามได้ว่า อเมริกาว่าอย่างไรในเรื่องนี้ และอาจจะถามต่อไปด้วยว่า เราสังกัดอยู่ในอเมริกาทั้งที เหตุใดจึงไม่บอกกล่าวท่าทีของอเมริกาให้รู้บ้าง ด้วยเหตุนี้ทางเราจึงเสนอให้เขาไปวิ่งเต้นทางทำเนียบประธานาธิบดี เพื่อให้ประธานาธิบดีอเมริกันแถลงนโยบายเกี่ยวกับเอกราชของไทย ถ้าเขาทำสำเร็จเราจึงจะประกาศวิจารณ์ของ-เราส่งวิทยุไปเมืองไทย จะเป็นด้วยผลของการเจรจาของเราที่ว่านี้ หรือจะเป็นด้วยเหตุอื่นประการใดไม่ทราบได้ อีกสัก ๔—๕ วันต่อจากนั้นมาประธานาธิบดีโรสเวลท์ก็ได้แถลงนโยบายเปิดเผยสนับสนุนนโยบายของจอมพลเจียงไคเช็คอย่างเต็มที่ แต่นั้นมาอเมริกาได้ให้การสนับสนุนแก่เราอย่างเปิดเผยมากขึ้นทุกที ยุติลงด้วยการประกาศเอกราชของเมืองไทย[๓] หลังจากการยอมแพ้ของญี่ปุ่น

---

๓ ดูภาคผนวก ๒

สำหรับอังกฤษนั้น ได้แสดงท่าทีให้เป็นที่น่าสงสัยมาแต่ต้นว่าปรารถนาไม่ดีต่ออธิปไตยของไทย เริ่มตั้งแต่เมื่อจอมพล ป. พิบูลสง-คราม ประกาศสงคราม อังกฤษก็ประกาศสงครามตอบมาในเวลาใกล้ชิดติด ๆ กัน ประเทศในเครือจักรวรรดิ์ของอังกฤษคือ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และสหภาพแอฟริกาใต้ก็ประกาศสงครามกับเราตามเข้ามาด้วยนับว่าเป็นคราวเคราะห์ร้ายที่สถานทูตของเราในกรุงลอนดอนมิได้ประประกาศตนเป็นเสรีไทย ความสัมพันธ์ระหว่างเรากับอังกฤษจึงดูไม่มีทางที่จะดีขึ้นได้ แม้ทั้งที่คนไทยในอเมริกาจะได้ประกาศตนเป็นเสรีไทยและได้ส่งนายมณี สานเสน เป็นผู้แทนไปเจรจาขอตั้งกองทหารเสรีไทยขึ้นในอังกฤษ ในชั้นต้นเขาก็แสดงอาการมึนชาต่อเราไม่ให้การช่วยเหลืออุปการะอย่างจริงจังแต่ประการใด *ความปรารถนาไม่ดีของอังกฤษต่อไทยได้แสดงออกอย่างเปิดเผยในการประชุม ไอ.พี.อาร์. แคนาดา เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ การประชุมคราวนี้เป็นการประชุมผู้แทนนานาชาติฝ่ายสัมพันธมิตร และชาติที่เป็นกลาง เพื่อศึกษาปัญหาทางการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ และการสังคมของโลกภาคแปซิฟิคในระหว่างสงครามและหลังสงคราม ลอร์ด เฮลีย์ หัวหน้าคณะผู้แทนฝ่ายอังกฤษได้เสนอในที่ประชุมว่า เสร็จสงครามแล้วควรจัดให้เมืองไทยเป็นเมืองในอารักขา* ข้าพเจ้าในฐานะที่เป็นผู้แทนฝ่ายไทย ได้โต้เถียงต่อสู้คดีแทนไทย อย่างถึงขนาดปี พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นปีที่ไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา การต่อสู้คดีแทนไทยจึงเป็นเรื่องที่ทำได้อย่างยาก ลำพังแต่ข้อโตเถียงของ

ข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้น คงไม่แก้คดีให้ตกไปได้ หากแต่เคราะห์ดีที่มีผู้แทนฝ่ายอเมริกาช่วยเหลือ อังกฤษมีความเกรงใจจึงราข้อไป และในที่สุดยอมรับว่า โดยนโยบายที่ถูกต้อง ไทยควรได้เอกราชคืนหลังสงคราม ความละเอียดปรากฏในรายงานของข้าพเจ้าเกี่ยวกับการประชุมคราวนี้[๔] แต่เนื่องจากอังกฤษได้แสดงท่าทีออกมาดังนี้ ทางเราจึงรู้สึกวิตกตลอดมาว่า การประกาศสงครามตอบของอังกฤษจะเข้าทำนองหมาป่ากับลูกแกะ

นับตั้งแต่อเมริกาได้แถลงนโยบายสนับสนุนเอกราชของไทยเป็นต้นมา สถานทูตก็ได้พยายามทุกทางที่จะให้อังกฤษแถลงนโยบายเหมือนกับอเมริกาในการนี้ กระทรวงการต่างประเทศอเมริกันได้ช่วยเหลือพูดจาให้เราเป็นอย่างดี และได้ถือโอกาสเจรจากันมาเป็นขั้นๆตลอดสงคราม แต่ก็ไม่ได้ผลอะไร อังกฤษไม่ยอมแถลงนโยบายใด ๆ ทั้งสิ้นเกี่ยวกับไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เมื่อ มณี สานเสน ผู้แทนของเราไปจัดตั้งหน่วยเสรีไทยขึ้นในลอนดอน ก็ได้ประสพแต่ความระแวงสงสัยและอุปสรรคนานาประการ ผลที่สุดอังกฤษยอมรับคนของเราเป็นทหาร แต่ก็ให้เป็นทหารของเขา ไม่ใช่ทหารของเราและในชั้นต้นส่งไปสังกัดกองกรรมกร เนื่องจากเหตุนี้ มิสเตอร์ นัน*ซึ่งเป็นข้าราชการบำนาญของไทยจึงได้ตั้งคำถามขึ้นในสภาผู้แทนอังกฤษว่า รัฐบาลอังกฤษจะสนับสนุนให้การช่วยเหลือแก่เสรีไทยในอังกฤษประการใดบ้างหรือไม่

---

๔ สำเนาอยู่ที่คุณยวด เลิศฤทธิ เอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ประจำสหภาพสาธารณรัฐโซเวียตโซชลิสท์

ปลัดกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษให้คำตอบว่า รัฐบาลอังกฤษยังไม่มีความสนใจในเรื่องเสรีไทยจนกว่าจะปรากฏว่า การต่อต้านภายในประเทศบ้านเมืองไทยเป็นปึกแผ่น ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๗ หลังจากได้รับรายงานการต่อต้านภายในประเทศจากจำกัด พลางกูร และสงวน ตุลารักษ์ กับแดง คุณะดิลก ผู้แทนของคณะต่อต้านภายในประเทศได้เดินทางมาถึงอเมริกาแล้วสถานทูตจึงได้ติดต่อกับอังกฤษเพื่อให้ทราบว่า การต่อต้านภายในประเทศของเราเป็นปึกแผ่นพอที่จะช่วยเหลือได้แล้ว แต่ถึงกระนั้นอังกฤษก็ยังเงียบอยู่แม้จนที่สุดในปี พ.ศ. ๒๔๘๗—๒๔๘๘ อังกฤษเองได้ส่งคนของเราเช่น ป๋วย อึ๊งภากรณ์เข้ามาดูเหตุการณ์ภายในประเทศ และคนข้างในได้ส่ง ดิเรก ชัยนาม ออกไปเจรจา ฝ่ายอังกฤษก็แสดงความสนใจแต่ในกิจการฝ่ายทหาร ไม่ยอมเจรจาการเมืองพาดพิงถึงเอกราชของไทยเลย

เท่าที่เกี่ยวกับอังกฤษ การส่งสงวน ตุลารักษ์ และแดง คุณะดิลก ออกไปจากข้างในจึงเป็นอันไม่ได้ผล และเพราะอังกฤษไม่แสดงความสนใจ สถานทูตจึงได้ส่งแดงและสงวนไปช่วยงานฝ่ายอเมริกันในอินเดีย ในการประชุมมหาอำนาจทั้งห้าที่ไคโรยัลต้าซานฟรานซิสโกและลอนดอน ที่ประชุมไม่ได้ยกเรื่องไทยขึ้นพิจารณาเรื่องไทยยังเป็นปัญหาอยู่ตามเดิม ในการประชุมอันราที่ออสเตรเลีย เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๘๗ อเมริกาได้เสนอให้ไทยได้รับอุปการะจากองค์การอันรา อังกฤษเป็นฝ่ายคัดค้าน อ้างเหตุว่า ไทยยังอยู่ในสถานะสงครามกับอังกฤษและประเทศในเครือ

จักรวรรดิ์ ในการประชุมการบินพลเรือนที่ชิคาโก เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ซึ่งข้าพเจ้าได้รับเชิญไปเป็นผู้สังเกตการ อเมริกาได้ยินยอมให้ข้าพเจ้าเซ็นสัญญาการบินกับเขาด้วย ซึ่งมีผลเป็นการลบล้างสถานะอันเป็นศัตรูของไทย แต่อังกฤษได้ยื่นหนังสือประท้วงไปยังกระทรวงต่างประเทศอเมริกัน ว่า ไทยไม่ชอบที่จะเซ็นสัญญานี้ได้ เพราะยังอยู่ในสถานะสงครามกับอังกฤษ ในปีเดียวกันนี้ สถานทูตได้ส่งมณี สานเสนไปอินเดีย แต่อย่างมากที่ทำได้ก็เพียงแต่ไปช่วยดูแลทุกข์สุขของทหารไทยที่ไปจากอังกฤษ ไม่ได้ผลในการเมืองแต่ประการใดเลย

ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ มีการประชุม I.P.R. (Institute (of Pacific Relations อีกในรูปอย่างเดียวกันกับเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ผู้แทนฝ่ายอเมริกันคนหนึ่งซึ่งเดิมเคยอยู่กระทรวงต่างประเทศอเมริกันและช่วยเหลือเรามาแต่ต้น ได้ตั้งปัญหาถามอังกฤษโดยตรงในที่ประชุมว่า อังกฤษมีนโยบายต่อไทยประการใด และจะแถลงเปิดเผยให้ทราบได้หรือไม่ ผู้แทนอเมริกันได้กล่าวต่อไปว่า การที่อังกฤษนิ่งเฉยไม่แถลงนโยบายเป็นการเปิดเผยเกี่ยวกับเมืองไทยนั้น เป็นเหตุให้คนอเมริกันสงสัยว่าอังกฤษมีความปรารถนาพิเศษต่อเมืองไทย ซึ่งข้อระแวงสงสัยนี้ด้วยเกรงว่าความปรารถนาพิเศษของอังกฤษจะเป็นภัยต่อเอกราชและเสรีภาพของชาติในตวันออกไกล ฝ่ายผู้แทนของอังกฤษเมื่อถูกถามเข้าตรง ๆ เช่นนี้ก็หาได้ให้คำตอบอย่างตรงไปตรงมาไม่ กลับกล่าวอ้างไปถึงอุดมคติแห่งแอนแลนติคชาเตอร์ แล้วที่สุดก็ไม่ยอมรับว่าจะไปขอให้รัฐบาลของตนแถลงนโยบายเปิดเผยเกี่ยวกับไทย เมื่อเช่นนี้ ความสงสัย

ของเราในนโยบายหมาป่ากับลูกแกะของอังกฤษ จึงไม่มีทางจะลดน้อยลงไปได้ เรายังจำกันได้ด้วยว่า เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๗ เซอร์ โจไซ ครอสบี้ อดีตทูตอังกฤษประจำกรุงเทพ ฯ ได้แสดงปาฐกถาในกรุงลอนดอน ต่อที่ประชุมนักการทูตและนักการเมืองว่า โดยที่เมืองไทยบังอาจประกาศสงครามกับอังกฤษ และประพฤติเอาเยี่ยงอย่างชาติฝ่ายอักษะ เมื่อเสร็จสงครามแล้วควรจัดการลงโทษเมืองไทยให้เป็นเมืองในอารักขา ความข้อนี้หนังสือพิมพ์ของพวกนายทุนอังกฤษในอินเดียได้เก็บเอาไปโฆษณาซ้ำ เป็นการแสดงเจตนาของอังกฤษต่อไทยอยู่ส่วนหนึ่ง

ภายหลังที่ญี่ปุ่นได้ยอมแพ้แล้ว ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งให้กลับมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี[๕] ในเวลาเดียวกัน มีคำสั่งมาจากกรุงเทพ ฯ ด้วยว่าจะได้มีการเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษที่แคนดี ให้ข้าพเจ้าดำเนินการเจรจาเสียที่วอชิงตัน หางเสียงจากคำสั่งเหล่านี้แสดงว่า ฝ่ายไทยกำลังถูกบีบคั้นด้วยคำเรียกร้องของอังกฤษ ข้าพเจ้าก็ตกอยู่ในฐานะที่ต้องมึนงง เพราะกรุงเทพ ฯ ไม่ได้บอกว่าให้เจรจาเรื่องอะไร จึงเข้าใจเอาเองว่าจะต้องไปเจรจาเลิกหรือระงับสถานะสงคราม แล้วได้ไปติดต่อกับสถานทูตอังกฤษเพื่อเปิดการเจรจาตามแนวนี้ เจ้าหน้าที่อังกฤษบอกปัดปฏิเสธว่า ไม่ได้รับคำสั่งอย่างใดเลยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นอกจากนั้นแล้ว เขาบอกว่าจะเจรจากับข้าพเจ้าไม่ได้ เพราะข้าพเจ้าไม่ได้รับอำนาจ

---

๕ ดูภาคผนวก ๓

โดยชอบที่จะเจรจา หนังสือมอบอำนาจก็ไม่มี เพียงแต่ได้รับโทรเลขบอกมาจากกรุงเทพฯ เท่านั้นหาพอไม่ ถึงอย่างไรก็ดี การเจรจาความเมืองเช่นนี้ เขาว่าไม่มีประเพณีที่ทำกันได้ระหว่างสถานทูตกับสถานทูต เมื่อเขาตอบมาเช่นนี้ จึงไม่มีทางอื่นที่ข้าพเจ้าทำได้ นอกจากออกเดินทางกลับบ้าน

ตอน ๒
การเดินทางกลับ

การเดินทางกลับเมืองไทยนั้น ข้าพเจ้าได้ตกลงใจที่จะเดินทางผ่านอังกฤษโดยเครื่องบินอังกฤษ เพราะเห็นว่า เมื่อเขายังมีนซาต่อเราอยู่ ก็เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าต้องเอาใจเขาด้วยการแสดงอัธยาศัยไมตรี การเดินทางจากอเมริกาไปเมืองไทยนั้น ถ้าไปโดยเครื่องบินอเมริกันแล้ว ไปถึงได้ภายในระยะเวลา ๓ วันถึง ๕ วัน แต่การเดินทางผ่านอังกฤษโดยเครื่องบินอังกฤษนั้นเอาแน่นอนไม่ได้ พวกข้าราชการที่สถานทูตถึงกับตั้งคำถามล้อเป็นลางร้ายว่า ถ้าเรือบินตกและตัวข้าพเจ้าตายไปจะให้ทำอย่างไร แต่ในที่สุดก็เห็นชอบพร้อมกันว่า จะต้องประจบเอาใจอังกฤษไว้ การเดินทางจะช้านานเท่าไรต้องทนเอา ด้วยเหตุนี้ฝ่ายเราจึงไปขอเดินทางผ่านอังกฤษ ในชั้นต้นข้าพเจ้าได้คิดว่าจะเอามณี สานเสน ไปด้วย และเอาไปทิ้งไว้ในลอนดอนเพื่อเป็นผู้แทนเกี่ยวกับการเจรจา แต่สถานทูตอังกฤษไม่ยอมให้มณีไป อ้างเหตุว่าการไปลอนดอนของมณี สานเสนไม่ได้ให้ประโยชน์อะไรแก่อังกฤษ เขาพูดดังนี้ ทั้งที่มณี สานเสน ได้เคยไปช่วยจัดตั้งกองทหารในอังกฤษและได้ปฏิบัติการช่วยเหลือการสงครามเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายเขามาแล้ว แม้แต่ข้าพเจ้า เขาก็ยังบอกว่าการไปครั้งนี้ให้ถือเป็นการไปส่วนตัว เพื่อไปเยี่ยมเยียนอังกฤษอันเป็นสำนักศึกษาเก่า มิใช่ไปเพื่อติดต่อทำธุระเป็นทางการ

ทั้งนี้เพราะอังกฤษไม่เคยรับรองเสรีไทย อีกทั้งเมืองไทยก็ยังอยู่ในสถานะสงครามกับอังกฤษ จะทำธุระติดต่อเป็นทางการไม่ได้ วันสุดท้ายข้าพเจ้าไปลา เซอร์ ยอจ แซนสัน ทูตที่ปรึกษาสถานทูตอังกฤษ ท่านผู้นี้เป็นศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญกิจการตะวันออกไกล และเป็นคนที่เคยพูดจากับเรามากในเรื่องของไทย ในทางส่วนตัวระหว่างข้าพเจ้ากับท่านเซอร์ก็ดี ระหว่าง มณี สานเสน กับท่านเซอร์ก็ดี นับว่าชอบพอสนิทสนมกันมากเคยไปมาหาสู่กัน เล่นกีฬากัน และคบหากันมานานตลอดสงคราม ตอนข้าพเจ้าไปลาท่านเซอร์ก็ได้แสดงอาลัยอาวรณ์เป็นอย่างมาก มณี สานเสนทราบภายหลังว่า เมื่อจับมือลากับข้าพเจ้านั้น ท่านเซอร์มีข้อเรียกร้อง ๒๑ ข้อ ของอังกฤษอยู่ในกระเป๋า แต่ข้าพเจ้ามารู้เรื่องเอาเมื่อเดินทางไปถึงกัลกัตตา

ข้าพเจ้าเดินทางถึงลอนดอนเมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ มี มร. แอดัมส์ ข้าราชการกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ ซึ่งเคยเป็นเลขานุการสถานทูตในกรุงเทพฯ มารับ เขาจัดรถกระทรวงต่างประเทศมารับส่ง และพาไปอยู่โฮเต็ลพาร์คเลน โดยเราออกเงินของเราเอง ระหว่างพักอยู่ลอนดอน กระทรวงต่างประเทศนัดให้ข้าพเจ้าไปพบ มร. แสตนเคส เบนเนท อธิบดีกรมการเมืองตะวันออกไกล ข้าพเจ้าได้บอกกับเขาว่า ที่ผ่านอังกฤษคราวนี้ความประสงค์ก็เพื่อจะมาเยี่ยมเมืองอังกฤษอย่างศิษย์เก่าคนหนึ่ง และเพื่อแสดงความขอบใจเจ้าหน้าที่อังกฤษที่ได้ให้โอกาสแก่คนไทยได้มีส่วนช่วยเหลือในการสงคราม ภายหลังที่ได้

ไต่ถามทุกข์สุขกันตามสมควรแล้ว เบนเนทได้พูดถึงแถลงนโยบายของเบวิน ซึ่งได้แถลงตามประกาศเอกราชของไทยโดยรัฐมนตรีต่างประเทศอเมริกัน แล้วเลยกล่าวต่อไปว่า อังกฤษมีความหวังดีต่อไทยเสมอ ไม่เคยคิดร้ายต่อไทย การที่ไทยประกาศสงคราม จึงทำให้อังกฤษรู้สึกสะเทือนใจเป็นอันมาก แต่ถึงกระนั้นอังกฤษก็พร้อมที่จะเลิกสถานะสงครามเป็นมิตรกับไทยต่อไปตามเดิม โดยทั้งนี้ต้องแล้วแต่ว่า

(๑) เมื่อทหารอังกฤษเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ปลดอาวุธญี่ปุ่นในเมืองไทย ฝ่ายไทยจะให้การช่วยเหลือมากน้อยเท่าใด

(๒) เราจะใช้ค่าเสียหายให้เป็นที่พอใจแก่เขาหรือไม่

(๓) เขาจะต้องพิจารณากันดูก่อนว่า ในระยะเวลาหลังสงครามไทยเราจะให้การร่วมมือกับเขาในทางเศรษฐกิจและการค้าอย่างไร ?

เขาว่าเหล่านี้จะเป็นเครื่องประกอบท่าทีของอังกฤษในการเลิกสถานะสงครามกับเรา ข้าพเจ้ารู้สึกแปลกใจที่ มร. เบนเนทพูดธุระการงานกับข้าพเจ้า เพราะเมื่อก่อนจะออกเดินทางนั้น สถานทูตอังกฤษในกรุงวอชิงตันได้บอกแก่ข้าพเจ้าว่า รัฐบาลอังกฤษขอให้ข้าพเจ้าเดินทางผ่านไปเป็นการส่วนตัว มิใช่เพื่อพูดธุระการงาน และที่กล่าวว่า *การประกาศสงครามของไทยทำให้คนอังกฤษรู้สึกเสทือนใจนั้น ข้าพเจ้าถือโอกาสสอบถามดูในบรรดาคนอังกฤษระหว่างที่พักอยู่ในลอนดอน ก็ปรากฏว่าน้อยคนนักที่รู้ว่าไทยประกาศสงครามกับอังกฤษ ยิ่งกว่านั้นคนธรรมดาสามัญไม่รู้เสียด้วยซ้ำไปว่ามีเมืองไทยอยู่ในโลก* มร. เบนเนทใช้เวลาพูดอยู่นานประมาณ ๑๐ กว่า

นาที เมื่อพูดจบลงแล้วกลับมาถามข้าพเจ้าว่า มีอะไรที่ข้าพเจ้าจะพูดบ้างหรือไม่ โดยที่ถือว่า ข้าพเจ้าไม่ได้มาอังกฤษเพื่อธุระการงาน และไม่ประสงค์ที่จะพูดอะไรเป็นการผูกมัดเมืองไทย ข้าพเจ้าจึงตอบว่าไม่มีอะไรจะพูด ถึงตอนนี้ มร. เบนเนทต้องเป็นฝ่ายที่จะต้องรู้สึกแปลกใจแล้วก็เลยนิ่งไปและสั่งให้คนนำข้าพเจ้าไปหา เซอร์ อาเล็กแซนเดอร์ คาโดแกน ปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศ ทราบว่าท่านผู้นี้เคยสนิทสนมกับข้าราชการสถานทูตไทยมาก่อน แต่ไม่ได้พูดอะไรกับข้าพเจ้า นอกจากไต่ถามทุกข์สุขซึ่งกันและกัน ตอนข้าพเจ้าจะออกจากกระทรวงต่างประเทศเจ้าหน้าที่บอกว่า สถานทูตฝรั่งเศสขอพบข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงเลยไปที่สถานทูตฝรั่งเศสเพื่อพบกับเขา ขณะนั้น ข้าพเจ้ายังไม่พ้นตำแหน่งทูตไทย แต่เมื่อไปถึงสถานทูตฝรั่งเศสเขากลับจัดให้พบกับเจ้าหน้าที่เพียงชั้นกงสุลเยเนอราล ฝ่ายเขาพูดข้างเดียวว่า เขาได้รับการสนับสนุนจากอังกฤษให้ได้รับดินแดนอินโดจีน ๔ จังหวัดคืนจากไทย ข้าพเจ้าเป็นแต่รับทราบไว้ ไม่ได้พูดอะไรกับเขา

ข้าพเจ้าพักอยู่ในลอนดอน ๔ วัน วันที่ ๕ กันยายนจึงได้ออกเดินทางต่อไป อังกฤษจัดให้โดยสารในเครื่องบินยอร์ค ซึ่งนับว่าเป็นชั้นเยี่ยมของอังกฤษ ตอนลงที่สนามบินทหารไคโร เกิดอุบัติเหตุไฟไหม้เครื่องยนต์ จึงต้องค้างคืนอยู่ที่โรงทหารกลางทะเลทรายคืนหนึ่ง ผ่านมาถึงการาจี พักค้างคืนในค่ายทหารหนึ่งคืน วันที่ ๘ กันยายน จึงถึงโคลัมโบ ข้าพเจ้ารู้สึกแปลกใจที่ไม่มีใครมารับ ทั้งๆ ที่ทางลอนดอนได้บอก

ล่วงหน้ามาแล้ว สอบถามได้ความว่าเจ้าหน้าที่รู้แล้ว และภายหลังยังได้ความด้วยว่า วันที่ ๘ กันยายน ที่ข้าพเจ้าไปถึงนั้นเองคณะทูตไทยกำลังเจรจากับอังกฤษที่แคนดี เจ้าหน้าที่ชั้นสูงของอังกฤษ รวมทั้ง ลอร์ดหลุย เมาน์แบทเทน ได้มาขอโทษข้าพเจ้าภายหลัง ระหว่างที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และชี้แจงว่า ได้เตรียมที่ไว้ต้อนรับข้าพเจ้าแล้วที่แคนดี แต่เมื่อข้าพเจ้าไปถึงโคลัมโบเจ้าหน้าที่ทหารอากาศไม่ได้รายงานให้ทราบ อย่างไรก็ตาม เมื่อไม่มีใครไปรับข้าพเจ้าที่สนามบินโคลัมโบ ข้าพเจ้าจึงได้อาศัยรถบรรทุกขนของไปหาที่พักอยู่เอง ระหว่าง-ที่พักอยู่ที่โคลัมโบ กงสุลอเมริกาซึ่งรู้จักกันมาก่อนเสนอว่า จะช่วยเหลือในการเดินทางต่อไป แต่ข้าพเจ้าต้องปฏิเสธไม่สนองความปรารถนาดีของเขา ด้วยเกรงว่าจะผิดใจกับอังกฤษ วันที่ ๑๑ กันยายน จึงได้เดินทางต่อไปกัลกัตตาโดยเครื่องบินแบบดาโกตา ไปถึงกัลกัตตาในวันเดียวกัน แต่ไม่มีใครมารับอีกเหมือนกัน ตอนนี้ขลุกขลักหน่อย เพราะข้าพ-เจ้าไม่รู้จักกัลกัตตา ได้ว่าจ้างรถเช่าขนของไปเที่ยวหาโฮเต็ลอยู่ ๓–๔ แห่ง ก็ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าพักอาศัยเพราะเขาจองไว้ให้ทหารหมดเมื่อหมดหนทางเข้าเช่นนี้ จึงต้องหันไปพึ่งอเมริกันโดยไปแสดงตนต่อนายจ่าทหารอเมริกันที่โฮเต็ลเกรตอิสเทอน เมื่อเขาทราบว่าเป็นใคร ก็-รีบจัดการหาห้องพักให้ทันที รุ่งขึ้นย้ายไปอยู่ห้องพิเศษในโฮเต็ลที่จองไว้ให้ทหาร ทั้งนี้นับว่าเป็นความกรุณาของเขาอย่างยิ่ง

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๒ กันยายน ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมคำนับกงสุลอเมริกัน ซึ่งรู้จักกันมาก่อน บ่ายวันเดียวกันนี้เองได้พบกับ ทวี จุลทรัพย์ จึงได้ทราบเรื่องว่า ข้างในส่งคนมาคอยดักจะเอาตัวไปร่วมการเจรจาที่แคนดี ซึ่งคณะทูตของเราได้ไปลงมือเจรจามาแล้วตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน ทราบด้วยว่าทางการของอังกฤษได้จัดที่พักไว้ให้ข้าพเจ้าที่นั่น เมื่อเห็นหายไป กนต์ธีร์ ศุภมงคล ซึ่งข้างในสั่งให้มาคอยรับข้าพเจ้าจึงล่วงหน้าไปแคนดี ส่วนทวี คอยดักอยู่ที่กัลกัตตาเมื่อเกิดมาเล่นซ่อนหากันเสียดังนี้ ข้าพเจ้าจึงปรึกษาให้ทวี โทรเลขเรียกตัวกนต์ธีร์ มาพบกับข้าพเจ้าที่กัลกัตตา กนต์ธีร์ได้เครื่องบินโดยสารมาถึงกัลกัตตาเย็นวันรุ่งขึ้นที่ ๑๓ กันยายน *ตอนนี้จึงได้ความว่าอังกฤษยื่นข้อเรียกร้อง ๒๑ ข้อ และข้างในได้อนุมัติให้คณะทูตเซ็นยอมเขาไปแล้ว เมื่อตรวจดูสัญญา ๒๑ ข้อแล้ว ก็เห็นว่าเป็นสัญญาลดฐานะเมืองไทยลงเป็นเมืองในอารักขา ไม่เห็นประโยชน์ในการที่จะกลับเข้าไปรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมืองขึ้น* แต่กนต์ธีร์ บอกว่ายังมีหวังเพราะตนเองได้ไปกระซิบบอกอเมริกันไว้แล้ว และโดยที่สัญญา ๒๑ ข้อนี้ทำในนามของสัมพันธมิตร ซึ่งอเมริกันไม่ได้รับปรึกษา อเมริกันจึงโกรธถึงกับต่อว่าต่อขานอังกฤษอย่างแรง จึงมีหวังว่าอังกฤษจะต้องถอนสัญญาเอาไปจัดรูปใหม่ และทำในนามของอังกฤษเอง เนื่องแต่มีหวังเช่นนี้ข้าพเจ้าจึงรู้สึกร้อนใจ ใคร่จะได้กลับถึงเมืองไทยโดยเร็ว ได้ไปขอโดยสารเครื่องบินอังกฤษ ซึ่งทราบว่ามีเข้าไปกรุงเทพฯ ทุกวันเพื่อรับทหาร แต่ทางการของเขาก็รับรองอะไรไม่ได้ เขาขอให้รอไปอีก ๗ วัน

หรือ ๒ สัปดาห์ และโดยที่อันดับการเดินทางของข้าพเจ้า เขาจัดให้มาในอันดับที่ ๓ ไม่ใช่อันดับที่ ๑ อันเกี่ยวกับราชการสำคัญของเขาที่จะ-ออกเดินทางได้ทันที ก็เลยหมดหวังที่จะขอร้องอะไรจากเขาเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าเห็นเรื่องเป็นเช่นนี้ จึงถามเขาว่า ถ้าจะไปติดต่อขอไปเครื่องบินอเมริกัน ทางการของเขาจะขัดข้องหรือไม่เป็นคราวเคราะห์ดีที่เจ้าหน้าที่ไม่รู้อะไรเกี่ยวกับการเมือง จึงตอบว่าไม่ขัดข้อง ข้าพเจ้าเลยถือโอกาสไปติดต่อกับอเมริกัน คืนวันที่ ๑๕ กันยายน ก็ได้โดยสารเครื่องบินอเมริ-กันเข้ามากรุงเทพฯ และกลับถึงพระนครเช้าวันที่ ๑๖ กันยายน ให้คำ-รับรองกับ กนต์ธีร์ ศุภมงคล มาตลอดทางว่า จะดื้อไม่ยอมเซ็นสัญญาที่ผูกมัดจำกัดเอกราชของไทย

ตอนที่ ๓

การเจรจาที่แคนดี

ข้าพเจ้าได้ตรวจดูสัญญา ๒๑ ข้อแล้ว เห็นว่าเป็นสัญญาที่จะเซ็นด้วยไม่ได้ เพราะมีข้อผูกมัดจำกัดเอกราชของเราอยู่หลายประการ ที่สำคัญคือ ข้อ ๕ บังคับว่า เราจะต้องเลิกล้มองค์การต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์การทหาร กึ่งทหาร หรือการเมือง ที่ทำการโฆษณาเป็นปรปักษ์ต่อสัมพันธมิตร ข้อนี้เป็นการก้าวก่ายเข้ามาบังคับการเมืองภายในของเราโดยตรง และเมื่อรัฐบาลไทยหลังสงครามจะเป็นรัฐบาลเสรีไทย ย่อมเป็นที่คาดหมายได้ว่า เราจะไม่โฆษณาเป็นปรปักษ์ต่อสัมพันธมิตร ดังนั้น การที่จะเอามาเขียนบังคับไว้ในสัญญาเช่นนี้จึงเป็นการลบหลู่กันอยู่ในตัว และเป็นการลดเกียรติของไทย สัญญาข้อ ๑๑ บังคับว่า เราจะต้องส่งเมืองท่าเรือและการคมนาคมของเราแก่สัมพันธมิตร ตามแต่เขาจะเรียกร้อง ข้อนี้บังคับกันอย่างเมืองขึ้น เรียกเอาตามชอบใจ ไม่ขีดคั่น ถ้าจะจำกัดความลงไปว่า เราจะต้องร่วมมือมอบให้เขาใช้เพื่อประโยชน์แห่งการปลดอาวุธญี่ปุ่น ดังนี้ จึงจะพอไปได้ การเขียนบังคับบงการไว้ดังนี้กระเทือนถึงเกียรติและเอกราชของเรามากเกินควรไป ข้อ ๑๒ บังคับว่าเราจะต้องควบคุมวิทยุสื่อสารและการสื่อสารอย่างอื่น ภายในประเทศ ตามความต้องการของสัมพันธมิตร ข้อนี้ก็บังคับกันรุนแรงและอย่างไม่ไว้หน้าเหมือนกับข้อ ๑๑ ข้อ ๑๓ บังคับว่า เราจะต้องจัดราชการบริหารตามความต้องการของเจ้าหน้าที่สัมพันธมิตรผู้ปฏิบัติตามหน้าที่ ข้อนี้เป็นการตัดทอนเอกราชของไทย ราชการบริหาร

ของประเทศเอกราชนั้น จะมอบให้ดำเนินงานตามคำสั่งทหารต่างด้าวหาได้ไม่ และเราก็ไม่มีทางทราบได้ว่า เจ้าหน้าที่ทหารของเขามีหน้าที่อะไรที่จะปฏิบัติใน เมืองไทย เพราะสัญญาเขียนไว้กว้างเกินไป ขืนเป็นไปตามนี้ ก็เท่ากับเป็น-สัญญามอบเอกราชให้เขา ถ้าจะ ให้เป็นกันได้ต้องมาในรูปร่วมมือช่วยเหลือกันฐานมิตร ไม่ใช่มาในรูปทางปฏิบัติตามคำสั่งนาย ข้อ ๑๔ บังคับให้เราเรียกเกณฑ์แรงงาน มอบสรรพสิ่งอุตสาหกรรมคมนาคมขนส่งให้แก่สัมพันธมิตรตามแต่เขาจะต้องการ ข้อนี้ก็อีกเหมือนกัน เมื่อจะเรียกร้องเอาได้ตามความต้อง-การแล้วจะมาเขียนไว้ในสัญญาเพื่อประโยชน์อันใด หากทำกันตรงไปตรงมาก็ควรเขียนว่า เมืองไทยตกเป็นเมืองในอารักขา ต้องปฏิบัติตามแต่เขาจะสั่ง ดังนี้จะดีเสียกว่าที่จะมาเขียนสัญญาแบบหน้าไหว้หลังหลอก อย่างไรก็ตามการบังคับเกณฑ์แรงงานคนไทยไปให้ฝรั่งใช้นั้น จะเป็นเรื่องกระทบกระเทือนใจอย่าง-รุนแรง ข้อ ๑๕ บังคับให้เรามอบเรือไทยทั้งหมดให้สัมพันธมิตรใช้ตามความต้องการ ข้อนี้ก็ทำนองเดียวกันกับข้ออื่น ข้อ ๑๖ ฝ่ายเราจะต้องยอมให้เขาตั้งคณะกรรมการทหารขึ้นคณะหนึ่ง เป็นที่ปรึกษาในการจัดตั้งและฝึกหัดกอง-ทหารไทยทั้งหมด ข้อนี้เป็นหนักที่สุดในบรรดาข้อเรียกร้องของอังกฤษ และจะมีผลเป็นการจำกัดตัดทอนเอกราชของเราโดยตรงด้วยการมอบกำลังทหารของ-เราไว้ในกำมือของเขาโดยสิ้นเชิง ผลกระทบกระเทือนทางจิตใจของทหารไทยจะมีเป็นประการใดสุดจะเดาได้ ข้อ ๑๗ ต่อไปห้ามการส่งออกไปจำหน่ายนอกประเทศซึ่งสินค้าสำคัญของไทย คือ ข้าว ดีบุก ยาง และไม้สัก เว้นแต่จะเป็นการส่งออกตามคำสั่งเขา ข้อ ๒๐ ตกลงจัดสภาพเงินตราตามคำแนะนำ

ของสัมพันธมิตรเหล่านี้ และข้อความในภาคผนวกเป็นข้อสัญญาบีบคั้นเราในทางเศรษฐกิจอย่างไม่ปราณี

วันแรกที่ข้าพเจ้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ก็ได้ความว่า อังกฤษได้ถอนสัญญา ๒๑ ข้อไปแล้ว โดยถูกอเมริกาคัดค้านอย่างรุนแรง ยิ่งกว่านั้นอังกฤษยังได้ขอให้เราทำลายเอกสารเกี่ยวกับข้อเรียกร้อง ๒๑ ข้อนี้เสียด้วย ทำให้เรามีหวังขึ้นบ้างว่าด้วยการแทรกแซงของอเมริกา อังกฤษจะลดหย่อนผ่อนผันให้เราบ้าง แต่ถึงแม้ว่าสัญญา ๒๑ ข้อจะถูกถอนไปแล้วก็ตาม สัญญาการทหาร ๔ ข้อที่คณะทูตของเราได้เซ็นไปแล้วเมื่อวันที่ ๘ กันยายนนั้น ก็นับว่าเป็นข้อผูกพันที่หนักไม่น้อย ในข้อ ๓ มีตกลงไว้ว่าเกี่ยวกับการช่วยเหลือเชลยสัมพันธมิตรก็ดี การปลดอาวุธและอาณัติ-ทรัพย์สินของญี่ปุ่นก็ดี เราจะต้องปฏิบัติตามคำขอของผู้บัญชาการสูงสุดของสัมพันธมิตร ซึ่งเขาจะได้ขอมาตามแต่เขาจะเห็นว่าเป็นประโยชน์ในการรักษาส่วนได้เสียของสัมพันธมิตรในการทหาร สัญญาข้อนี้สามารถแปลกันได้อย่างกว้างขวาง ดังปรากฏตัวอย่างการปฏิบัติตามขึ้นในภาย-หลัง คือ เดิมอังกฤษตั้งโรงซ่อมรถสงครามขึ้นที่หน้าสนามกีฬาแห่งชาติเสียค่าจ้างช่างฟิตประมาณเดือนละ ๑๐,๐๐๐ บาท ต่อมาช่างฟิตขึ้นค่าจ้างรวมค่าจ้างที่อังกฤษจะต้องเสียเพิ่มขึ้นเป็นเดือนละ ๒๐,๐๐๐ บาท โดย-คำเรียกร้องของอังกฤษ เราก็ต้องเป็นฝ่ายเสียให้เขาตามสัญญาข้อนี้

เมื่อข้าพเจ้ามาถึงพระนครยังไม่ทันจะได้มีการจัดตั้งรัฐบาล อัง-กฤษได้มาเร่งรัดให้ส่งคณะทูตไปเจรจาที่แคนดีอีก นี่จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำ

ให้เราต้องจัดตั้งรัฐบาลขึ้นโดยรีบร้อน เพื่อมอบอำนาจให้คณะทูตไปเจรจากับอังกฤษ ประจวบกับเวลานั้น การเมืองภายในเมืองไทยกำลังอลเวง ข้าพเจ้าในฐานะเป็นหัวหน้ารัฐบาลก็ยังใหม่ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร พวกเสรีไทยภายในประเทศเกิดตั้งรังเกียจกันเอง ถวิล อุดลและทองอิน ภูริพัฒน์ รังเกียจหลวงอดุลไม่ยอมเข้าร่วมรัฐบาล ฝ่ายทหารก็กรุ่น ๆ เพราะรังเกียจเสรีไทยและกลัวจะถูกปลด พอตั้งรัฐบาลเสร็จ ประชาชนที่เป็นกลางก็ประนามว่าใช้ไม่ได้ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้มอบอำนาจให้คณะทูตอันมี ม.จ. วิวัฒนไชย ไชยยันต์ เป็นหัวหน้าไปเจรจากับอังกฤษ โดยไม่ทราบว่าอังกฤษจะมีข้อเรียกร้องอย่างไรบ้าง อังกฤษมาบอกให้เราส่งคณะทูตไปที่แคนดีเมื่อวันที่ ๑๙ และขอให้คณะทูตเดินทางไปในวันรุ่งขึ้นคือวันที่ ๒๐ ดูเป็นการบีบบังคับจะไม่ให้รัฐบาลมีเวลาได้พูดจากับคณะทูตเสียเลย ทางเราจึงขอเลื่อนกำหนดออกเดินทางไปเป็นวันที่ ๒๒ ระหว่างนี้ได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีด่วน มอบหมายหลักการอย่างกว้าง ๆ ไปกับคณะทูตว่าอังกฤษเรียกร้องมาอย่างไรให้ประวิงไว้ก่อน และได้แจ้งให้สภาทราบด้วยว่าในการส่งคณะทูตไปเจรจากับอังกฤษนั้นจะได้ยึดหลักเอกราชเป็นข้อสำคัญ เคราะห์ดีที่รัฐบาลสั่งให้คณะทูตประวิงไว้ เพราะภายหลังได้ความว่าพอคณะทูตไปถึงแคนดีอังกฤษก็จะให้คณะทูตไทยเซ็นสัญญาทีเดียว โดยอ้างเหตุว่า เป็นการเซ็นสัญญาแพ้สงคราม ฝ่ายไทยจะต่อรองอะไรไม่ได้

ข้อเรียกร้องที่อังกฤษยื่นต่อคณะทูตของเราคราวนี้ มีทั้งหมดด้วยกัน ๕๑ ข้อ ประชาชนเรียกกันติดปากต่อมาว่า สัญญา ๕๑ ข้อ กล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้วก็คือ สัญญา ๒๑ ข้อนั้นเอง แต่แจงเป็นรายละเอียดออกไป บางข้อที่เคยมีในสัญญา ๒๑ ข้อ เช่น เรื่องคณะกรรมการทหารที่จะควบคุมการทหารของไทย ถูกตัดออกไปเสียก็มี บางข้อซึ่งมีอยู่แต่เดิมในสัญญา ๒๑ ข้อ ถูกแก้ไขเพิ่มเติมให้หนักยิ่งขึ้นก็มี เช่น ในภาคผนวก ดี. ข้อ ๑๑ ซึ่งตรงกับข้อ ๑๒ สัญญา ๒๑ ข้อ แต่มีการขยายการควบคุมข่าวตลอดไปจนถึงหนังสือพิมพ์ด้วย ซึ่งเดิมจำกัดเฉพาะวิทยุและการสื่อสารภายใน ที่หนักที่สุดคือ ภาคผนวกข้อ ๑๑ อี. เกี่ยวกับเขตยกเว้นซึ่งเมื่อเขตใดตกเป็นเขตยกเว้นตามที่เจ้าหน้าที่สัมพันธมิตรกำหนดแล้ว ในเขตนั้นเจ้าหน้าที่สัมพันธมิตรจะเข้าบัญชาราชการบริหารทั้งหมด ซึ่งในข้อ ๑๓ แห่งสัญญา ๒๑ เดิมไม่มีว่าไว้ดังนี้ ข้อนี้เองที่ทำให้เห็นว่า อังกฤษจะเอาเมืองไทยเป็นเมืองในอารักขา ถ้าเขาชี้เอาเมืองหนึ่งเมืองใดที่ทหารเขาตั้งทำการเป็นเขตยกเว้น ก็พอจะเห็นความจำเป็นอยู่บ้าง แต่ไม่มีอะไรจะห้ามมิให้เขาชี้เมืองสำคัญ ๆ เป็นเขตยกเว้นทั่วไปทั้งหมด และที่กลืนไม่ลงก็คือเมื่อชี้เข้าที่ไหนที่นั้นข้าราชการของเราจะต้องตกอยู่ในบังคับบัญชาเขาทั้งหมด ผลก็เท่ากับเป็นเมืองขึ้นเขาโดยตรง ภาระอันหนักตามสัญญา ๕๑ ข้อมีอยู่เป็นสำคัญดังต่อไปนี้ คือ ข้อแรกเกี่ยวกับการชดใช้ค่าเสียหาย อังกฤษเรียกร้องให้เราชดใช้ตลอดจนความเสียหายที่เกิดขึ้น เพราะการทิ้งระเบิดของเครื่องบินอังกฤษ ทาง

เราจึงต้องเกี่ยงให้มีการชดใช้ค่าเสียหายเฉพาะที่เป็นธรรม และเสนอให้เอาทรัพย์สินของญี่ปุ่นในเมืองไทย มาจำหน่ายเป็นตัวเงิน เพื่อชดใช้ค่าเสียหายนี้ก่อนในฐานะที่ญี่ปุ่นเป็นตัวการ เมื่อไม่พอจึงเรียกชดใช้จากทรัพย์สินของไทย อีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับการถอนคืนธนบัตรไทยที่มีใช้หมุนเวียนอยู่ในรัฐชานและมาเลรวม ๔ จังหวัดซึ่งเราได้ไปครอบครองระหว่างสงครามนั้น ธนบัตรเหล่านี้อังกฤษจะให้เราถอนคืนด้วยเงินปอนด์สเตอร์ลิงค์ ถ้าไม่มีอะไรเป็นข้อขีดคั่นจำกัดไว้แล้ว พวกไทยเราเองก็จะพากันส่งธนบัตรไทยอันไม่มีค่าเข้าไปในดินแดนเหล่านี้ เพื่อแลกเอาปอนด์สเตอร์ลิงค์จากรัฐบาลไทย นอกจากนั้นแล้วเราไม่ทราบว่าธนบัตรไทยที่มีใช้หมุนเวียนอยู่ในเขต ๔ จังหวัดนี้ มีจำนวนเท่าใดมากน้อยเพียงใด ธนบัตรที่ข้าราชการและราษฎรไทยนำเอาไปใช้ระหว่างสงครามนั้นมีจำนวนไม่มากนัก แต่ทราบกันว่าอังกฤษได้พิมพ์ธนบัตรโหมัสเดอลารูมาไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อนำมาใช้ในเมืองไทยเกี่ยวกับการทหาร ถ้าธนบัตรเหล่านี้ตกไปถึงมือเอกชน เราก็จะต้องรับผิดชอบไถ่ถอนเงินปอนด์สเตอร์ลิงค์อีก ภาคผนวกข้อ ๑๑ ซี. บังคับไว้ด้วยว่าทหารของเขาจะเรียกเอาเงินไปใช้เท่าใด เราต้องให้ ข้อนี้ก็หนักมากเหมือนกันเพราะไม่มีจำนวนจำกัดและเวลา ชั่วระยะเวลาเดือนครึ่งที่ทหารอังกฤษเข้ามาเมืองไทย ได้เรียกเอาเงินไปแล้วเป็นจำนวนเงินถึง ๕๐ ล้านบาท ยิ่งได้เงินใช้เปล่าเช่นนี้ก็น่ากลัวจะอยู่กินเมืองกันต่อไปไม่มีวันออกไปจากเมืองไทย สอบถามว่าเอาไปใช้ทำอะไรเขาตอบว่า

เอาไปใช้ในการหาความสำราญส่วนตัว ภาระอันหนักยิ่งประการสุดท้าย คือ ข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตัน ซึ่งอังกฤษจะเรียกเอาจากเราไปเปล่าเพื่อเป็นค่าปรับ คิดตามราคาข้าวในขณะนั้นเป็นเงินราว ๗๕๐ ล้านบาท

เมื่อฝ่ายเราได้รับทราบข้อเรียกร้องของอังกฤษ ๕๑ ข้อนี้แล้ว ก็พากันมึนงงไปหมด ไม่ทราบว่าเหตุใดอังกฤษจึงได้เพิ่มข้อเรียกร้องหนักยิ่งกว่าเดิมถึงเพียงนี้ มาทราบในภายหลังว่าเหตุหนึ่งที่ทำให้อังกฤษเพิ่มข้อเรียกร้องก็เพราะเคืองที่ฝ่ายเรานำเรื่องไปเปิดเผยให้อเมริกาทราบ เกี่ยวกับข้อเรียกร้อง ๒๑ ข้อเดิม การที่กนต์ธีร์นำเรื่องไปเปิดเผยต่ออเมริกานั้น จะได้นำไปโดยลำพังตนเองหรือโดยได้รับคำสั่งมอบหมายจากผู้ใด ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ถึงแม้จะรับฟังเป็นความจริงว่า ได้มีผลทำให้อังกฤษเพิ่มข้อเรียกร้องหนักยิ่งขึ้น ทำให้เราต้องต่อสู้ต้านทานกันจนแทบเลือดตาจะกระเด็นก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกพอใจที่อังกฤษต้องถอนสัญญา ๒๑ ข้อไป ซึ่งหาไม่แล้วจะเป็นสัญญาผูกมัดจำกัดเอกราชของไทยโดยไม่มีทางออก แต่ด้วยการที่อังกฤษต้องถอนสัญญา ๒๑ ข้อไปนั้นเอง ฝ่ายเราจึงมีโอกาสได้เริ่มเจรจาสัญญากับอังกฤษใหม่ ในคราวนี้ด้วยหลักการว่าเราจะไม่ยอมเป็นอันขาดที่จะเซ็นสัญญาอันเป็นการจำกัดผูกมัดเอกราชของไทย และที่สุดภายหลังที่เราได้ทำการรอเวลา คือไม่ยอมเซ็นสัญญากับอังกฤษมาเป็นเวลา ๓ เดือนเศษ จนอเมริกาเข้ามาแทรกแซงแล้ว เราจึงได้เซ็นสัญญาสิงคโปร์กับอังกฤษ ซึ่งทำให้เราได้เอกราชของเรากลับคืนมาอย่างบริบูรณ์

ข้อเรียกร้องใหม่ของอังกฤษทำให้เราต้องเป็นทุกข์อย่างถึงขนาดแล้วยังไม่พอ ระหว่างเจรจาที่แคนดี อังกฤษยังชักนำเอาฝรั่งเศสและอินเดียเข้ามาเป็นคู่เจรจากับเราด้วย ว่าเฉพาะสำหรับอินเดียนั้น ฝ่ายเราได้โต้กลับไปว่า เรากำลังเจรจาเพื่อระงับสถานะสงครามกับอังกฤษ จึงไม่เข้าใจว่า เหตุใดอินเดียซึ่งมิได้เป็นคู่สงครามกับเราจึงจะเข้ามาร่วมการเจรจาด้วย เขาตอบยันกลับมาว่า อินเดียก็ยังอยู่ในฐานะสงครามกับเราด้วยเหมือนกัน อ้างประกาศอุปราชซึ่งได้ประกาศสงครามกับเราโดยเรามิได้รู้ระแคะระคายมาก่อนเลย ทางเราเห็นว่าอังกฤษจะเอาอินเดียและฝรั่งเศสมาช่วยเป็นเสียงข่มเราในการเจรจา จึงโต้กลับไปว่าออสเตรเลียกับนิวซีแลนด์ซึ่งประกาศสงครามกับเราโดยเปิดเผยนั้น จะนำเข้ามาเจรจากันเสียในเวลาเดียวกันจะได้หรือไม่ การที่เราโต้กลับไปดังนี้ก็โดยหวังจะให้ออสเตรเลียกับนิวซีแลนด์เข้ามาช่วยค้านอังกฤษในการเจรจา เพราะระหว่างอยู่อเมริกา ข้าพเจ้าได้สังเกตุว่าออสเตรเลียกับนิวซีแลนด์นั้นไม่ค่อยจะกินเกลียวกับอังกฤษ เหตุที่อังกฤษไม่เสนอให้ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์เข้ามาเจรจากับเรา ทั้ง ๆ ที่ประเทศทั้งสองนี้ได้ประกาศสงครามกับเราโดยเปิดเผย แต่กลับเสนอฝรั่งเศสและอินเดียเป็นคู่เจรจา โดยไม่ปรากฏแก่โลกว่าประเทศทั้งสองนี้เป็นคู่สงครามกับเรา ก็เป็นการแสดงอยู่แล้วว่าอังกฤษไม่ต้องการให้ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์เข้ามาร่วมการเจรจาด้วย ประเทศทั้งสองนี้ยังยึดมั่นในอุดมคติแห่งแอตแลนติกชาเตอร์ ระหว่างที่เจรจาสัญญากับไทยนั้น

อังกฤษส่งทหารเข้าไปปราบชวา มร.ฟอร์ด รัฐมนตรีกรรมกรออสเตรเลีย เป็นผู้นำการเดินขบวนคัดค้านมิให้มีการขนส่งอาวุธยุทธภัณฑ์ไปให้อังกฤษ ประจวบกับเวลานั้นเราได้เสนอให้ข้าวแก่สหประชาชาติเป็นจำนวน ๒ แสน ๔ หมื่นตัน ออสเตรเลียรู้สึกเห็นใจเราจนถึงกับเสนอจะให้ข้าวสาลีแก่เราเปล่า ๆ เป็นจำนวน ๘ พันตัน ประมวลเหตุการณ์เหล่านี้เข้าแล้ว เราจึงเห็นเป็นโอกาสที่จะชวนออสเตรเลียและนิวซีแลนด์เข้ามาเจรจากับเราด้วย เพราะผลที่สุดถ้าได้ประเทศทั้งสองนี้เข้ามาร่วมเจรจากับเราจริง ๆ เขาอาจช่วยพูดจาให้เป็นประโยชน์แก่เราตามความยุติธรรม ถึงแม้ว่าอังกฤษจะไม่เรียกเอาเข้ามา เราก็อยากรู้ว่าอังกฤษจะตอบเราอย่างไร ประเทศในเครือจักรวรรดิ์ด้วยกันแท้ ๆ มีส่วนได้เสียร่วมกันอย่างใกล้ชิดกลับไม่เชิญ ไปเชิญเอาฝรั่งเศสซึ่งไม่มีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องอะไรมาร่วมการเจรจาด้วย แต่ในที่สุดอังกฤษก็ตอบมาว่าโดยที่ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ มีอิสระที่จะเจรจากันกับเราโดยลำพังจึงไม่จำเป็นต้องเชิญเข้ามา เขาบอกด้วยหากว่าที่สุดได้มีการเจรจากับออส-เตรเลียและนิวซีแลนด์แล้ว ข้อตกลงก็จะคล้าย ๆ กันกับที่ตกลงกับอัง-กฤษและอินเดีย เมื่อเขาตอบมาดังนี้ เราก็หมดทางไปต้องยอมรับเอาอินเดียเข้ามาเป็นคู่เจรจา ส่วนออสเตรเลียนั้นในที่สุดก็ได้มาเจรจาระงับสถานะสงครามกับเราที่สิงคโปร์ และได้ดำเนินการเจรจาด้วยความเห็นอกเห็นใจเราเป็นอย่างดี นิวซีแลนด์ยังไปไกลยิ่งกว่านั้น โดยได้ประกาศระงับสถานะสงครามกับเราเสียเฉย ๆ โดยไม่มีการเจรจาขอร้องอะไรจากเราเลย

สำหรับฝรั่งเศสนั้น ได้กล่าวแล้วว่าเมื่อผ่านลอนดอน ข้าพเจ้าได้ถูกเชิญตัวไปที่สถานทูตฝรั่งเศส และได้รับบอกกล่าวว่า ฝรั่งเศสจะเรียกร้องดินแดนคืนจากเราด้วยการสนับสนุนของอังกฤษ ตอนเดินทางมาโคลัมโบ ม.แคลแรคและผู้แทนฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งก็ได้เดินทางมาในเครื่องบินลำเดียวกันกับข้าพเจ้า ท่าทีของเราระหว่างดำเนินงานเสรีไทยในอเมริกานั้น เราถือว่าไทยได้เสียดินแดน ๔ จังหวัดนี้ไปโดยถูกฝรั่งเศสบังคับขืนใจ แต่อังกฤษก็กลับมาสนับสนุนฝรั่งเศสด้วยหลักอัน-เดียวกันนี้โดยอ้างว่าฝรั่งเศสต้องคืนดินแดนนี้ให้เราโดยถูกญี่ปุ่นบังคับขืนใจ เดิมเมื่อพิพาทแย่งดินแดนกันใน พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้น ทางเราถูกหาว่าเป็นฝ่ายรุกราน และรัฐบาลสมัยนั้นก็ยังขืนดำเนินการเอาดินแดนคืนมาโดยฝ่าฝืนคำแนะนำของอังกฤษและอเมริกา จนเป็นเหตุให้ทั้งสองมหาอำนาจยึดหลักสถานะคงเดิมมาตั้งแต่นั้น และเป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้เราถูกกล่าวหาว่าเป็นพรรคพวกเดียวกันกับญี่ปุ่นเมื่อเริ่มสงครามใหม่ ๆ ความจริงเรื่องนี้น่าเสียดายยิ่งนัก ที่รัฐบาลไทยสมัยนั้นดำเนินนโยบายไม่เหมาะสมกับเหตุการณ์ เรายังจำกันได้ว่า อินโดจีนฝรั่งเศสได้ยินยอมให้ญี่ปุ่นเข้าครอบครองดินแดนส่วนเหนือของตนก่อน ถ้าเราสงบนิ่งไว้ไม่ก่อเหตุกรณีย์พิพาทกับอินโดจีนขึ้นแล้ว เมื่อภายหลังที่-ญี่ปุ่นรุกเข้ามาในเมืองไทย เราก็จะกล่าวอ้างได้หลังสงครามว่าอินโดจีนฝรั่งเศสเปิดประตูหลังบ้านให้ญี่ปุ่นเข้ามารุกรานเรา อันจะเป็นทางให้เราเรียกร้องดินแดนของเราคืนได้เป็นค่าสินไหมทดแทน แต่เพราะเรา

เข้าไปยุ่ง มีกรณีย์พิพาทสู้รบกับอินโดจีนฝรั่งเศส จนเป็นเหตุให้ญี่ปุ่นเข้ามาไกล่เกลี่ยแล้วรุกรานเราในที่สุด เราจึงโทษฝรั่งเศสไม่ได้ และต้องเสียไมตรีกับชาติมหาอำนาจ ความทั้งหลายนี้ข้าพเจ้าในฐานะเป็นอัครราชทูตประจำ ณ กรุงวอชิงตัน ได้ชี้แจงให้คำแนะนำมายังกระทรวงการต่างประเทศแล้ว ทั้งโดยตรงและทางอ้อม ดังปรากฏในรายงานการเมืองของข้าพเจ้า[๖] แต่รัฐบาลก็ไม่นำพาซ้ำร้ายกลับหาว่าข้าพเจ้าขัดขืนจะสั่งย้ายไปเป็นทูตเม็กซิโก และยังได้ส่ง ม.ล. ขาบ กุญชร มาเป็นทูตทหารคุมข้าพเจ้าที่วอชิงตันด้วย แต่มาในตอนหลังเมื่อปลายสงคราม ความรู้สึกของคนอเมริกันในเรื่องนี้ ได้คลายความรุนแรงลงบ้าง ทางสถานทูตจึงได้โอกาสเสนอปัญหาเรื่องดินแดน ๔ จังหวัดนี้ ควรให้โลกตั้งอนุญาโตตุลาการชี้ขาด ความข้อนี้เราได้เสนอเป็นทางการในการประชุม I.P.R เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งความเห็นของเจ้าหน้าที่อเมริกันและประชาชนส่วนมากก็เห็นคล้อยตามมาทางเรา

มาในชั้นที่ฝรั่งเศสขอเจรจาเรียกดินแดนคืนจากเราที่แคนดี รัฐบาลจึงได้แถลงนโยบายเปิดเผยที่กรุงเทพ ฯ ว่า เรายังยึดหลักชี้ขาดโดยอนุญาโตตุลาการดังกล่าวข้างต้น อันที่จริงอังกฤษผู้สนับสนุนฝรั่งเศสควรจะเข้าใจหลักของเราดี เพราะเป็นหลักอันได้รับนับถือในกฎหมายของอังกฤษมานานแล้วว่า ใครครอบครองให้พึงสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็นเจ้าของ ฉันใดก็ดี ในปัญหาว่าใครควรเป็นเจ้าของดินแดน

๖. เป็นหน้าที่ของทูตที่จะต้องรายงานต่อรัฐบาลทุก ๆ เดือน รายงานฉบับนี้อยู่ที่กระทรวงการต่างประเทศ ส่วนสำเนาอยู่ที่สถานทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน

๔ จังหวัดนี้ เมื่อเราเป็นฝ่ายครอบครอง ก็ควรจะสันนิษฐานไว้ก่อนว่า เป็นสิทธิของเรา จนกว่าจะมีการชี้ขาดเป็นอย่างอื่น โดยคำพิพากษา ของศาลโลกหรือด้วยคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการที่โลกตั้งขึ้น เหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่เราจะคืนดินแดนให้ฝรั่งเศสไม่ได้โดยยังมิทันจะได้มีข้อชี้ขาดประการใดนั้น ก็เพราะว่าเนื่องแต่การสู้รบกันเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ฝ่ายเราได้เสียชีวิตเลือดเนื้อคนไทยไปแล้ว และในการที่เราได้รับดินแดนคืนมาก็ได้มีการใช้เงินเป็นค่าชดเชยให้แก่ฝรั่งเศสไปแล้วด้วย ถ้าเราจะมอบดินแดนคืนให้ฝรั่งเศสโดยไม่มีคนกลางตัดสินประการใด คนไทยก็จะคอยหาโอกาสแย่งเอาดินแดนเหล่านี้กลับคืนมาอีก ไม่มีวันสิ้นสุดยุติลงได้ เพื่อให้เรื่องระงับสิ้นสุดลงไปเสียที อันจะเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยสถาปนาสันติสุขในย่านของเรานี้ เราจึงเสนอว่าควรให้คนกลางตัดสิน เราถือได้ด้วยว่าความตกลงทั้งหลายเกี่ยวกับดินแดน ๔ จังหวัดนี้ เราได้ทำกับรัฐบาลโดยวิธีซึ่งขณะนั้นมหาอำนาจรับรองว่าเป็นรัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมาย ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่เห็นว่าจะมีทางรื้อฟื้นเอาเรื่องนี้มาว่ากล่าวกันต่อไป ประการสุดท้าย ขณะที่ฝรั่งเศสมาขอดินแดนคืนจากเราที่แคนดี ฝรั่งเศสก็ยังปราบญวนและลาวอิสระไม่ลง สถานะการณ์ไม่เป็นที่แน่นอนว่าฝรั่งเศสจะได้กลับคืนไปเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในอินโดจีนอีกหรือไม่ เหตุนี้ถ้าเราส่งคืนดินแดนให้ไปโดยไม่รอดูผลของเหตุการณ์ ก็เท่ากับเราจะเอาญวนและลาวอิสระลงเป็นทาสฝรั่งเศส และจะเป็นเหตุให้ญวนและลาวกับเราผิดพ้องหมองใจกันต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้สั่งไปยังคณะทูตของเราที่แคนดีว่า เรื่อง

ของฝรั่งเศสนั้นขอให้เอาไว้เจรจากันภายหลัง

ในการเรียกร้องขอดินแดนคืนนี้ ฝรั่งเศสได้แสดงความโอหังบังอาจอย่างไร้ความคิด โดยได้เรียกร้องให้เราส่งพระแก้วมรกตไปกำนัลด้วย ฝรั่งเศสคิดสั้นๆ ว่าจะแสดงอภินิหารให้เป็นที่ยำเกรงแก่ลาวอิสสระ และถ้าที่สุดได้ไปจริง ๆ ก็อาจเอาไปใช้เป็นเครื่องผูกมัดความจงรักภักดีของพวกลาว คำเรียกร้องของฝรั่งเศสข้อนี้แม้แต่อังกฤษเองก็เห็นว่าบ้า เมื่อฝรั่งเศสส่งคำเรียกร้องผ่านมาทางนายพลจัตวาแจคส์นั้น ท่านนายพลถึงกับเขียนจดหมายบอกมาว่า คำเรียกร้องอันไร้ความคิดของฝรั่งเศสนี้ ถ้าฝ่ายไทยจะไม่เอาใจใส่ก็ขอให้เชื่อเถิดว่าอังกฤษจะไม่เปิดเผยให้ใครทราบ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าความโง่ของฝรั่งเศส ข้อนี้ทำให้เราเป็นต่อ ควรสงวนไว้เปิดเผยให้ฝรั่งเศสได้อายในโอกาสจำเป็น จึงไม่ได้ตอบจดหมายนายพลจัตวาแจคส์ในข้อนี้ ส่วนทางแคนดี ม.จ. วิวัฒน์ไชย หัวหน้าคณะทูตของเราเป็นแต่ตอบฝรั่งเศสสั้น ๆ อย่างมีเกียรติ ว่าสำหรับคำขอของฝรั่งเศสที่ให้ส่งพระแก้วมรกตนั้น เป็นอันไม่ต้องพูดกัน แล้วฝรั่งเศสก็นิ่งไป ในที่สุดถูกอังกฤษบังคับให้ถอนคำขออันไร้ปัญญานี้เสีย

แต่สำหรับเรื่องขอคืนดินแดนนั้น ฝรั่งเศสและอังกฤษที่แคนดียังยืนยันให้เราทำการเจรจา เราจึงโต้ไปว่า การเจรจาที่แคนดีเป็นการเจรจาระงับสถานะสงคราม เมื่อฝรั่งเศสไม่เคยประกาศสงครามกับเรา จึงไม่ใช่โอกาสอันควรที่เราจะทำการเจรจากับฝรั่งเศส เราได้บอกไปด้วย

ว่า ถ้าฝรั่งเศสปรารถนาจะเจรจาเรื่องดินแดนแล้ว สถานทูตของฝรั่งเศสก็ยังเปิดทำการในกรุงเทพ ฯ ชอบที่จะเจรจากันตามวิถีทางการทูตปกติ ตอนนี้ฝรั่งเศสซึ่งเสียเข้าไป ๕ แต้ม เมื่อครั้งขอพระแก้วมรกตแล้ว ยังเสียซ้ำเข้าไปอีก ๕ แต้มเป็น ๑๐ โดยอ้างว่าถึงแม้ฝรั่งเศสกับไทยจะไม่อยู่ในฐานะสงคราม (state of war) ต่อกัน เพราะไม่เคยมีการประกาศสงครามระหว่างประเทศทั้งสองก็ดี แต่ฝรั่งเศสถือว่าไทยกับฝรั่งเศสอยู่ในสถานะเป็นสัตรู (state of hostility) ต่อกัน ทั้งนี้โดยไม่อ้างเหตุผลอะไรเลย ฝ่ายเราจึงยันกลับไปว่า จะมาถือว่าไทยกับฝรั่งเศสเป็นศัตรูกันอย่างไรได้ ในเมื่อไทยกับฝรั่งเศสถูกมหาอำนาจอักษะรุกรานมาด้วยกัน ทำการต่อต้านใต้ดินมาด้วยกัน จนในที่สุดหัวหน้าต่อต้านของรัฐบาลทั้งสองฝ่ายได้มาเป็นหัวหน้ารัฐบาลด้วยกันทั้งคู่ เราถือว่าในการดำเนินงานต่อต้านในตวันออกนี้ บางทีเราทำได้ดีกว่าฝรั่งเศสเสียอีก เช่นการสืบสวนความลับทางทหารนั้น ฝรั่งเศสไม่สามารถจัดทำให้แก่หน่วย โอ.เอส.เอส. ของอเมริกันได้ หน่วยต่อต้านของเราต้องจัดทำให้ไป แม้แต่การปลดอาวุธญี่ปุ่นของเราก็ทำได้ราบรื่นกว่าอินโดจีนฝรั่งเศส ที่สุดเราไม่เข้าใจว่าฝรั่งเศสจะเป็นสัตรูกับเราได้อย่างไร ในเมื่อคนเชื้อชาติฝรั่งเศสได้หลบหนีภัยจากอินโดจีนฝรั่งเศสเข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารของเราเป็นจำนวนมาก ซึ่งทางเราก็ได้ให้อุปการะเป็นอย่างดี แม้แต่สถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพ ฯ ก็ได้เปิดทำการมาตลอดสงคราม มีเงินมีทองใช้ เมื่อเรายันกลับไปดังนี้ฝรั่งเศส

ก็หายเงียบไป ได้ข่าวมาว่าแคลแรคไปสังกัดอยู่ที่ไซ่ง่อน ภายหลังได้จัดเรือบินส่งกงสุลของเราเข้ามาขอเปิดการเจรจาเรื่องนี้โดยขอให้เราไปเจรจากับเขาที่ไซ่ง่อน ทางเราเกี่ยงให้มาเจรจาที่กรุงเทพ ฯ ฝรั่งเศสไม่พอใจจึงไม่จัดเครื่องบินให้กงสุลของเรากลับ

สำหรับอังกฤษนั้น การเจรจาได้ดำเนินไปถึงคั่นจนตรอก เมื่อคณะทูตของเราไปถึง อังกฤษได้เริ่มเจรจาเป็นทำนองยื่นคำขาด จะให้เราเซ็นสัญญาโดยไม่เปิดโอกาสให้ต่อรองได้ มร. เดนนิง ผู้แทนฝ่ายอังกฤษได้พูดกับ ม.จ. วิวัฒน์ไชยสองครั้ง มีการประชุมกันสองหน ฝ่ายอังกฤษใช้ถ้อยคำต่อเราในทางเหยียดหยามไม่ไว้หน้า แล้วก็ดำเนินการเจรจาต่อไปไม่ได้ เหตุสำคัญที่ทำให้เกิดติดขัดในชั้นนี้คือ ข้อความในใบมอบอำนาจของเราซึ่งมีว่า เมื่อทางรัฐบาลไทยเห็นชอบด้วย (if agreeable) กับการที่คณะทูตได้เจรจาไปแล้วสัญญาที่เซ็นกันจึงจะผูกพัน ฝ่ายอังกฤษท้วงว่า คณะทูตผู้แทนของเราไม่มีอำนาจเต็มในการเจรจาเหมือนของเขา จึงขอให้ตัดคำว่า "เห็นชอบด้วย" ในใบมอบอำนาจออกเสีย เพื่อให้มีผลว่า เมื่อคณะทูตของเราเซ็นสัญญาไปแล้วให้เป็นอันผูกพันได้ สำหรับข้อนี้เราเถียงว่าใบมอบอำนาจที่เราทำไปให้นี้ ได้ทำตามแบบประเพณีระหว่างประเทศทั่วไป และโดยที่ข้อสัญญาอันจะต้องออกกฎหมายบังคับการ จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาของเราตามรัฐธรรมนูญ จึงมีความจำเป็นจะต้องสงวนข้อเห็นชอบนี้ไว้เป็นเงื่อนไข และความจริงเมื่อคณะทูตของเราไปเจรจาสัญญา ๒๑ ข้อกับอังกฤษครั้ง

ก่อน ก็ได้ใช้ใบมอบอำนาจแบบเดียวกันนี้ อังกฤษก็มิได้ทักท้วงประการใด เราจึงไม่เข้าใจว่าเหตุใดอังกฤษจึงมาตั้งรังเกียจในคราวนี้ ข้อโต้เถียงของเราเหล่านี้อังกฤษไม่ยอมรับฟังเลย เดนนิงยังยืนยันให้ตัดข้อเห็นชอบออก ถ้าไม่ตัดออกก็ไม่ยอมเจรจาด้วย ตอนหลังถึงกับไม่ยอมพบ ม.จ. วิวัฒน์ ฯ หัวหน้าคณะทูตเรา เพื่อให้การเจรจาดำเนินต่อไป รัฐบาลจึงมีความจำเป็นต้องเสนอสัญญาให้สภาเห็นชอบเสียก่อนเมื่อสภาเห็นชอบด้วยแล้ว จะได้ตัดข้อความอันเป็นปัญหาในใบมอบอำนาจออกได้ และโดยเฉพาะเรื่องข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตันที่อังกฤษเรียกร้องจากเรานั้นก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับงบประมาณที่สภาจะต้องรับรู้เห็นชอบก่อนที่รัฐบาลจะใช้เงินของชาติจัดซื้อส่งไปให้อังกฤษ และยังมีสัญญาอีกหลายข้อที่จะต้องออกกฎหมายบังคับการ ที่สุดจึงต้องนำเรื่องทั้งหมดเข้าสภา

ตอน ๔
เรื่องเข้าสภา

ก่อนนำเรื่องเข้าสภา นายพลจัตวาเจคส์ได้พูดกับผู้สำเร็จราชการ[๗]และข้าพเจ้าว่า ถ้าเรายอมให้ข้าวแก่อังกฤษเป็นจำนวน ๑ ล้าน ๕ แสนตันแล้ว ข้ออื่น ๆ ที่เราโต้ไปนั้น มีหวังเป็นอย่างมากว่าอังกฤษจะผ่อนผันให้ นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เรามีหวังว่า การเจรจาจะดำเนินต่อไปได้ ขั้นปรึกษากันในคณะรัฐมนตรีก่อนนำเรื่องเสนอสภา เราได้พิจารณาเห็นประโยชน์หลายทาง ในการที่จะยอมให้ข้าวจำนวนนี้แก่เขา ประการแรก ว่ากันถึงประโยชน์ในการที่จะดำเนินการเจรจาระงับสถานะสงครามกับอังกฤษ ความหวังที่อังกฤษจะผ่อนผันให้เราก็มีอยู่ดังกล่าวแล้ว ถ้าเราไม่ยอมเขาในข้อนี้ ก็ไม่ทราบว่าจะครอบครองบ้านเมืองของเราด้วยกำลังทหารต่อไปอีกช้านานเท่าใด ทุกๆ วันที่เขายังอยู่ต่อไปเราจะต้องออกค่าใช้จ่ายส่งเสียทหารของเขาและถ้าเราไม่ยอมให้ข้าว เขาอาจบีบคั้นเราในข้ออื่น ซึ่งเป็นการจำกัดตัดทอนเอกราช จึงเห็นพ้องกันว่าเมื่อเสียง่ายก็ควรให้เสียหมดเรื่องกันไป มิฉะนั้นจะเข้าสุภาษิตว่าเสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย นอกจากนั้นแล้ว เมื่อเราตกลงให้ข้าวอังกฤษก็จะต้องนำเรือมาบรรทุกเอาไป เขานำเรือมารับข้าว อาจมีสินค้าติดเข้ามาบ้างไม่มากก็น้อย เป็นการช่วยบรรเทาความขาดแคลนในบ้าน

---

๗ นายปรีดี พนมยงค์

เมืองเรา ประการที่ ๒ ไทยเราต้องเสียชื่อตกเป็นฝ่ายถูกเขาประนามมาตั้งแต่มีเรื่องกับอินโดจีนฝรั่งเศส ทำให้การดำเนินชีวิตของชาติเล็ก ๆ อย่างเราติดขัด เพราะขาดความเชื่อถือจากต่างประเทศที่เป็นฝ่ายชนะสงคราม จึงเป็นโอกาสอันควรที่เราจะเริ่มปรับปรุงตัวใหม่ ด้วยการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่กำลังอดอยาก ด้วยการบริจาคข้าวจำนวน ๑ ล้าน ๕ แสนตัน และด้วยการทำบุญครั้งนี้โลกจะเห็นใจเรา เป็นการล้างมลทินเก่าเสียที แล้วเราจะได้เริ่มบำเพ็ญชีวิตใหม่ในโลกที่รักสงบและความเป็นมิตรต่อกัน เราได้ทดลองดูแล้ว ด้วยการให้ข้าวแก่สหประชาชาติเป็นจำนวน ๒ แสน ๔ หมื่นตันก็ได้ผลดี ทั่วโลกโดยเฉพาะอเมริกาสรรเสริญการเสียสละของเรา ออสเตรเลียสนองรับเมตตาจิตของเราด้วยการเสนอจะให้ข้าวสาลีแก่เรา ๘ พันตัน เพียงเท่านี้ก็ทำให้ชื่อเสียงของเรากลับคืนดีขึ้นเป็นอันมาก ถ้าเรายอมให้ข้าวเพิ่มขึ้นถึง ๑ ล้าน ๕ แสนตันต่างประเทศก็จะมีความนิยมเชื่อถือเรายิ่งขึ้น ประการสุดท้าย เมื่อว่ากันตามหลักความยุติธรรมไทยเราควรมีส่วนเสียสละกับเขาบ้าง ชาติอื่นทั้งหลายเขาต้องเสียสละเป็นอย่างมาก ทั้งในทางชีวิตผู้คนและทรัพย์สินก่อนที่จะทำสงครามได้ชัยชนะนำสันติภาพคืนมาสู่โลกซึ่งเราก็พลอยได้ประโยชน์ร่วมกับเขาด้วย โดยไม่ต้องเสียหายไปเท่าใด เสร็จสงครามลงผู้คนในประเทศบ้านเมืองของเขาต้องอดอยากยากแค้น แต่ของเรายังอยู่ดีกินดีไม่เดือดร้อนเท่าเขา คนของเราถูกระเบิดตายอย่างมากที่สุดไม่เกิน ๒ พันคน จำนวนคนของเขาที่เสียชีวิตไปนับล้าน ๆ บ้านเมือง

ของเราไม่พังทลาย สถานที่เคารพบูชาเช่นวัดพระแก้วก็ยังอยู่ เมื่อคิดถึงมูลค่าของชีวิตพลเมืองกับสิ่งเหล่านี้ที่ยังมีเหลืออยู่เป็นสมบัติของชาติแล้ว ก็เกินกว่าราคาข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตันเป็นไหน ๆ จึงไม่น่าเสียดาย คิดกลับอีกทีว่าถ้าญี่ปุ่นเป็นฝ่ายมีชัย ไหนเราจะต้องเสียหายไปอีกเท่าใด แม้แต่ความเป็นไทยก็จะสูญสิ้นไปด้วย ด้วยเหตุทั้งหลายเหล่านี้ รัฐบาลจึงตกลงใจที่จะเสนอให้สภาอนุมัติการให้ข้าวหนึ่งล้าน ๕ แสนตันแก่เขา

เมื่อเรื่องเข้าสภา รัฐบาลได้เสนอสัญญาเข้าไปทั้งฉบับเพื่อขอความเห็นใจและร่วมมือจากสภา แต่กลับถูกโจมตีอย่างรุนแรง ฝ่ายรัฐบาลเพียงแต่เสนอข้อเรียกร้องของอังกฤษไปได้สักครึ่งทาง ไม่ทันจะได้ชี้แจงให้ตลอดว่าได้โต้กับอังกฤษไปว่าอย่างไร มีหวังที่จะเอาผลมาได้สักแค่ไหน สมาชิกก็เปิดการโจมตี บางทีจะเป็นเพราะได้ออกพระราชบัญญัติอาชญากรสงครามไปใหม่ ๆ พรรคพวกอาชญากรสงครามกำลังจ้องหาโอกาสอยู่แล้วก็เป็นได้ ในการโจมตีรัฐบาลนั้น สมาชิกนายหนึ่งคิดค่าเสียหายที่เราจะต้องใช้ให้ต่างประเทศเป็นจำนวนถึง ๔ พันล้านบาท แล้วเลยเสนอว่าไม่ควรใช้ให้เลย เมื่อเขาจะมายึดเอาบ้านเมืองเป็นเมืองขึ้นก็ให้รู้กันไป อีกคนหนึ่งกล่าวหาว่ารัฐบาลขายชาติโดยยังไม่ทันจะรับฟังว่ารัฐบาลได้เจรจาไปอย่างไร สรุปความก็คือเมื่อเห็นว่าชาติจะต้องรับผิดใช้หนี้สงครามอย่างมากมาย สภาซึ่งอนุมัติการประกาศสงครามกับเขา ก็กลับจะหลีกเลี่ยงไม่ยอมรับรู้อะไรด้วย และจะโยนความรับผิดให้เป็นของรัฐบาลแต่โดยลำพัง ซึ่งเป็นการเอาเปรียบกัน

อย่างไม่เป็นธรรม ผอิญมีผู้ตัดบทถามขึ้นว่ารัฐบาลจะยอมให้ตั้งกรรมาธิการพิจารณาสัญญาเสียก่อนหรือไม่ รัฐบาลไม่ขัดข้อง สภาจึงได้ตั้งกรรมาธิการขึ้นในขณะนั้น ประกอบด้วยสมาชิกที่คัดค้านสัญญาเป็นส่วนมาก แล้วคณะกรรมาธิการก็ได้ลงมือพิจารณาสัญญาในเย็นวันเดียวกันนั้น กว่าจะพิจารณาเสร็จเป็นเวลากว่าเที่ยงคืน

มาในชั้นกรรมาธิการ ฝ่ายรัฐบาลจึงมีโอกาสชี้แจงให้ทราบว่าได้เจรจากับอังกฤษไปประการใด เพื่อป้องกันส่วนได้เสียของชาติ ในบรรดาข้อโต้แย้งของรัฐบาลที่ได้มีไปยังอังกฤษหลายสิบข้อนั้นฝ่ายสมาชิกเห็นชอบด้วยทั้งสิ้นไม่มีใครทักท้วงขัดข้องประการใด สมาชิกมีข้อเสนอเพิ่มเติมเข้ามาข้อเดียว คือในเรื่องชดใช้ค่าเสียหายได้เสนอให้จำกัดความว่า ฝ่ายไทยจะพึงใช้ให้เฉพาะแก่ชาติที่เป็นคู่สงคราม ซึ่งข้อนี้ รัฐบาลก็ยอมรับเอาไปโต้ให้ และความจริงก็ไม่ใช่ข้อสำคัญอะไร เพราะถ้าไม่ใช่ประเทศคู่สงครามที่เราจะเจรจาระงับสถานะสงครามด้วยแล้ว ก็ไม่อยู่ในข่ายที่จะเรียกร้องเอาค่าเสียหายจากเราได้ ส่วนในข้อสำคัญที่จะต้องให้ข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตันนั้น สมาชิกผู้เป็นกรรมาธิการก็หาทางออกอย่างอื่นไม่ได้ จึงเป็นอันว่า กรรมาธิการตกลงเสนอให้สภาอนุมัติสัญญาเพื่อให้รัฐบาลดำเนินการเจรจาต่อไป

แต่ในระหว่างการพิจารณาชั้นกรรมาธิการนี่เอง ข้าพเจ้าได้ความรู้สึกมาว่า สมาชิกจะเล่นลูกไม้พลิกแพลงกับรัฐบาล หลวงธำรง-นาวาสวัสดิ์ เป็นผู้เสนอขึ้นว่า สัญญากับอังกฤษนี้สภาจะอนุมัติไม่ได้

เพราะรู้สึกว่าเป็นการทำให้ชาติต้องรับภาระหนักเกินควร จึงขอให้รัฐบาลยุบสภาเสีย แล้วไปขอมติจากประชาชนในการเลือกตั้งว่า จะควรอนุมัติสัญญานี้หรือไม่ ข้าพเจ้าคัดค้านว่า ที่หลวงธำรงฯ เสนอนั้นไม่เป็นทางออกที่จะยังผลดีแก่ชาติ เพราะเรื่องเฉพาะหน้าเป็นปัญหารีบด่วนซึ่งอังกฤษรุกเรามา การไปขอมติจากประชาชนด้วยการยุบสภาแล้วเลือกตั้งใหม่จะกินเวลาตั้ง ๙๐ วัน ระหว่างนี้การเจรจาก็จะดำเนินไปไม่ได้ ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดผิดใจกับอังกฤษแล้ว อาจเกิดเหตุอะไรขึ้นในทางการเมืองต่างประเทศจนหมดหนทางที่จะแก้ไขก็เป็นได้ เรื่องพอที่จะแก้หนักเป็นเบาได้ด้วยการตัดสินใจเอาทางใดทางหนึ่ง ก็จะไปกันใหญ่จนไม่มีทางออก รุ่งขึ้นก่อนประชุมสภา มีข่าวมาว่าสภาจะไม่อนุมัติสัญญา ทั้งนี้เพราะเกรงความรับผิดชอบและกลัวว่าประชาชนจะตำหนิ มีข่าวมาด้วยว่าจะมีผู้เสนอให้ยุบสภาตามความเห็นของหลวงธำรงฯ เมื่อมีข่าวมาเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงเรียกประชุมคณะรัฐมนตรีที่สภาในตอนบ่ายก่อนเข้าประชุมและเสนอว่า แทนที่จะยุบสภา รัฐบาลควรลาออกในเมื่อสภาไม่อนุมัติเรื่องข้าว ทั้งนี้เพราะถ้าไม่ได้รับอำนาจให้ข้าวรัฐบาลก็ไม่สามารถดำเนินการเจรจาต่อไปได้ คณะรัฐมนตรีเห็นชอบด้วยตามที่จะสละเก้าอี้การเมืองดีกว่าที่จะอยู่ต่อไป โดยทำประโยชน์อะไรไม่ได้ หรือซ้ำร้ายจะทำให้ชาติเสียหาย ครั้นเปิดประชุม ฝ่ายรัฐบาลได้ปล่อยให้สมาชิกว่ากันไปก่อน ความเป็นห่วงของสมาชิกก็คงรวมอยู่ในเรื่องให้ข้าวกับเรื่องเงินค่าใช้จ่ายทหารที่เราจะต้องให้เขาเปล่า ที่สุด

เมื่อเห็นว่าจะไม่มีทางประนีประนอมกันได้ ข้าพเจ้าจึงได้แถลงว่า ถ้าสภาไม่ให้อนุมัติในเรื่องข้าว รัฐบาลก็ไม่สามารถจะดำเนินการเจรจาต่อไปได้ จึงต้องขอลาออก เมื่อถูกรัฐบาลชิงลาออกเสียก่อนดังนี้ สภาจึงไม่มีทางเลี่ยงความรับผิดชอบ ต้องยอมอนุมัติเรื่องข้าว แต่วางเงื่อนไขว่า รัฐบาลจะต้องไปเจรจาลบล้างความผูกมัดข้ออื่นออกให้หมด ตามที่ได้โต้ไป ข้าพเจ้าในฐานะเป็นหัวหน้ารัฐบาลจำต้องรับเอาข้อนี้เป็นอาณัติของสภา เพราะมิฉะนั้นจะไม่มีทางตกลงปรองดองกับสภาได้ แล้วก็กลับถูกเพื่อนรัฐมนตรีตำหนิว่าไม่ควรไปรับรองเป็นการผูกมัดตนเองเกินไป เป็นธรรมดาที่บุคคลผู้อยู่ในระหว่างเขากระบือชนกันจะต้องรับเคราะห์ดังนี้ ช่วยไม่ได้

แต่ก็คำมั่นที่ให้ไว้แก่สภานั่นเอง ที่ช่วยให้เราเจรจาดึงกับอังกฤษมาได้จนถึงที่สุด เพราะแม้สภาจะได้ถูกยุบไปแล้ว เราก็ยังถือว่ารัฐบาลถูกผูกมัดด้วยอาณัติของสภา กล่าวคือ ถ้าเรายอมในเรื่องข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตัน อังกฤษจะต้องผ่อนผันให้เราในข้ออื่น ข้าพเจ้าเคยบอกอุปทูตอังกฤษว่า เราต้องรักษาคำพูดของเราที่ให้ไว้แก่สภา โดยเฉพาะเมื่อสภาถูกยุบไปแล้ว มิฉะนั้นเราจะถูกหาว่าทำการหักหลังสภาของชาติ นอกจากนั้นแล้วเรายังรู้สึกว่า ถ้าเรารักษาคำพูดต่อพวกของเราเองไม่ได้ ก็หวังได้ยากนักว่าเราจะรักษาไว้ได้ซึ่งคำมั่นสัญญาต่อคนภายนอกเช่นอังกฤษ เพราะเราต้องการจะปฏิบัติตรงไปตรงมากับเขานั่นเอง เราจึงต้องตรงต่อสภาของเราที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เป็นคราว

เคราะห์ดีอย่างยิ่งที่มีการยุบสภา เพราะมิฉะนั้นแล้ว เมื่ออังกฤษรุนมา รัฐบาลอาจต้องนำเรื่องเสนอสภาอีก และในส่วนที่เกี่ยวกับงบประมาณและการออกกฎหมายบังคับตามสัญญา อนุมัติของสภาจะเป็นการปิดปากมิให้เจรจาต่อรองกันต่อไป ดังที่เราต้องนำสัญญาเสนอสภานี้ ความจริงก็เพราะถูกอังกฤษรุนให้เอาเรื่องเข้าสภา เพื่อให้ตัดข้อเห็นชอบในใบมอบอำนาจออก แต่เพราะเหตุที่สภาถูกยุบ รัฐบาลจึงไม่มีทางผูกมัดชาติเกินอาณัติของสภา เหตุนี้เองฝ่ายอังกฤษจึงหาว่าเราเล่นลูกไม้ยุบสภาเพื่อปิดปากตัวเอง แต่ความจริงรัฐบาลต้องยุบสภาเพราะเหตุอื่น กล่าวคือโดยที่สภาตัดข้อลงโทษผู้นิยมลัทธิเผด็จการออกจากพระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม จึงวิตกว่าโลกจะสงสัยว่าไทยยังนิยมอักษะอันอาจเป็นผลกระทบกระเทือนถึงการเจรจาเลิกสถานะสงครามอีกประการหนึ่งประชาชนกำลังกล่าวโทษสภาและสาวไส้กันอยู่แทบไม่เว้นวัน ล้วนแต่เป็นเรื่องที่น่าอับอายขายหน้าต่างประเทศทั้งนั้น ยิ่งกว่านั้น ประชาชนบางกลุ่มกำลังจะเดินขบวนขอให้ยุบสภา ถ้าไม่จัดการเสียก่อนเรื่องจะไปกันใหญ่ ที่สุด ถ้าไม่ยุบสภา รัฐบาลก็จัดการกับอาชญากรสงครามในสภาไม่ได้ แต่ก็เป็นความจริงว่า ภายหลังที่สภาได้ถูกยุบไปแล้ว ฝ่ายเราจึงเห็นประโยชน์ในการอ้างอาณัติของสภายันอังกฤษ

ตอน ๕

การเจรจาต่อที่แคนดี

ภายหลังที่ได้ผ่านมรสุมในสภา จนได้อนุมัติให้ส่งข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตันไปแล้ว ทางเรากลับต้องผิดหวัง เพราะแทนที่อังกฤษจะพอใจดังที่คาดหมายกันไว้ กลับดำเนินการเจรจาเป็นเชิงได้ทีขี่แพะไล่ ข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตันก็จะเอา ข้อผูกมัดอย่างอื่นก็ไม่ยอมผ่อนผันให้ ทำให้น่าสงสัยว่า ทั้งหมดจะเป็นการลวงให้เราถลำเมื่อเป็นเช่นนี้ ทางเราก็ได้แต่จะอ้างว่า เราถูกผูกมัดโดยอาณัติของสภาที่ถูกยุบไปแล้ว จะเปลี่ยนแก้ไม่ได้ อังกฤษเห็นดังนั้น ก็เริ่มใช้วิธีเจรจาข่มขู่บอกแก่คณะทูตของเราว่า เมืองไทยเป็นชาติแพ้สงคราม คณะทูตมีแต่หน้าที่มารับคำขาดจะต่อรองอะไรไม่ได้ ทั้งนี้เป็นการกล่าวผืนข้อเท็จจริงแห่งการเจรจาที่ได้ดำเนินมาแล้วแต่ต้น ซึ่งได้ดำเนินมาในรูปเจรจาต่อรองกัน หนังสือโต้ตอบที่เดนนิงมีมาถึง ม.จ. วิวัฒนไชยในตอนนี้ ใช้ถ้อยคำรุนแรงขาดมรรยาทผู้ดี การรับรองทูตก็มิได้เป็นไปโดยอัธยาศัยไมตรีอันควร อังกฤษปฏิบัติต่อคณะทูตของเราในตอนนี้เหมือนผู้แทนชาติแพ้สงคราม การเจรจาจึงถึงขั้นหมดทางไปอีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างนี้ เหตุการณ์รุนแรงภายในได้บังเกิดขึ้นหลายอย่าง เช่นจีนก่อการกำเริบ โจรผู้ร้ายชุกชุม ทหารที่จะปลดกระด้างกระเดื่อง

รัฐบาลจำต้องจัดการไปโดยลักษณะหวานอมขมกลืนด้วยเกรงว่า ถ้าความไม่สงบเกิดขึ้นภายในแล้ว อังกฤษจะถือเป็นเหตุเข้ามาแทรกแซง ประจวบกับเวลานั้นกองทัพจีนได้เคลื่อนเข้ามาอยู่ภายในเส้นองศาที่ ๑๖ ในอินโดจีน มีข่าวโจษจันกันไปว่า อาจยกบุกเข้ามาในเมืองไทย พวกจีนจึงเลยได้ใจ เพื่อที่จะรักษาความสงบภายในไม่ให้อังกฤษฉวยโอกาสเข้ามาแทรกแซงได้ การปฏิบัติของรัฐบาลจึงเป็นไปในทางหย่อน ดูขาดความเข้มแข็งไปบ้าง เช่น การปลดทหารต้องประวิงไว้ ฝ่ายอังกฤษกลับมาถามว่า ที่ทำดังนี้จะเก็บพวกอักษะนิยมไว้เป็นครูอนุชนต่อไปหรืออย่างไร ส่วนกรณียิงกันที่เยาวราช ก็ต้องยอมให้จัดตั้งกรรมการผสมขึ้นพิจารณา นับว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ ต่อมาเจ้าหน้าที่ของเราได้จัดตั้งตำรวจไทยจีนผสมขึ้นรักษาการณ์ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าผู้เป็นหัวหน้ารัฐบาลไม่ได้รับปรึกษาหารือในเรื่องนี้ก่อนเลย แต่ก็จำใจต้องปล่อยให้เป็นไป โดยมิได้ทักท้วงว่ากล่าว ต่อมาเมื่อจีนขอเดินขบวนฉลองชัยชนะ ก็ต้องยอมกันไปอีกโดยหวังจะรักษาความสงบเป็นปึกแผ่นภายใน โดยเฉพาะกรณียิงกันที่เยาวราชนั้น ทีแรกนึกว่าเป็นเรื่องของจีนแท้ ๆ แต่ภายหลังได้ฟังว่า คนไทยกันเองเป็นผู้ยุแหย่เพื่อประโยชน์ทางการเมือง จะจริงเท็จอย่างไรยังไม่มีทางสืบสวนเอาความจริงได้ ที่สุดการสั่งราชการระหว่างนี้ยังเป็นไปโดยอาการสองพรรคสองฝ่าย เช่นเรื่องอนุญาตให้ทหารอังกฤษเข้าอยู่ในตึกประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อได้ปรึกษาผู้สำเร็จราชการเห็นชอบด้วยแล้ว ข้าพเจ้าสั่งไม่อนุญาต แต่ภาย

หลังผู้สำเร็จราชการกลับสั่งให้อังกฤษเข้าอยู่ ข้าพเจ้าจึงคิดไปในทางอุเบกขาว่า แม้จะไปกันอย่างนี้ก็ดีเหมือนกัน เพราะเมื่อใดทางข้าพเจ้าตึงเกินไปจะถึงขาด จะได้ไปหย่อนทางผู้สำเร็จราชการ ข้าพเจ้าได้บอกแก่ผู้สำเร็จราชการดังนั้นให้ทราบไว้ สังเกตว่าตั้งแต่นั้นมาอังกฤษไปเจรจาทางผู้สำเร็จราชการ ไม่มาทางข้าพเจ้า

ระหว่างนี้ได้เกิดเหตุการณ์ขึ้นหลายอย่าง ซึ่งชวนให้คิดว่าเป็นวิธีการของอังกฤษจะบังคับเราทางอ้อมให้เซ็นสัญญา

๑. การเจรจาที่แคนดีได้มีการพบปะทำการเจรจากันเพียงสองครั้งเท่านั้น ในเดือนพฤศจิกายน เดนนิงก็เดินทางไปชะวาเสีย โดยมิได้บอกกล่าวให้เรารู้ว่าจะกลับมาเจรจากับเราเมื่อไร โดยที่คนของเราไปติดค้างอยู่นาน เราจึงถือโอกาสอนุญาตให้กลับบ้าง แต่เราใช้วิธีปรึกษาหารือจนเขาเห็นชอบด้วยก่อน และเผอิญกองบัญชาการอังกฤษกำลังจะย้ายไปประจำสิงค์โปร์ซึ่งเดนนิงจะต้องย้ายตามไปสังกัดอยู่ที่นั่นด้วย จึงเป็นเหตุให้เราต้องอ้างเหตุผลได้ถนัดยิ่งขึ้น ก่อนกลับคณะทูตของเราได้แจ้งให้เขาทราบว่า ทางเราพร้อมที่จะเจรจาต่อที่ไหนเมื่อใดก็ได้สุดแต่เดนนิงจะบอกมา การเรียกคณะทูตกลับเป็นประโยชน์แก่เรา ๒ ประการ ประการแรก เมื่ออังกฤษเหยียดเรา เราต้องแข็งไว้บ้างเพื่อเกียรติ ประการที่สอง รัฐบาลจะได้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเจรจาจากปากคำของคณะทูตโดยตรง เป็นประโยชน์แก่การที่จะดำเนินการเจรจาในขั้นต่อไป

๒. ระหว่างดำเนินการเจรจาที่แคนดี อังกฤษในเมืองไทยปฏิบัติต่อเราอย่างไม่ปรานี ชั้นแรกว่าจะส่งทหารเข้ามากองพันเดียว แต่ก็กลับส่งเข้ามาจริงกองพลใหญ่ การปลดอาวุธญี่ปุ่นในเมืองไทยทางกองทัพบัญชาการที่ซีลอนประกาศว่าปลดหมดแล้ว แต่ทางนี้กลับส่งทหารเพิ่มเติมเข้ามาอีก วันฉลองชัยชนะสงคราม ทหารอังกฤษเดินสวนสนามโดยมิได้เชื้อเชิญฝ่ายเราไปร่วมด้วยในกรุงเทพ ฯ ทหารแขกขับรถตามถนนหลวงอย่างรวดเร็วไม่เกรงใจ ผู้คนของเราถูกรถชนบาดเจ็บและถึงตายแทบไม่เว้นวัน เมื่อเกิดเหตุชนกันแล้วโดยมากทหารแขกไม่หยุดรถรับคนที่บาดเจ็บ ม.ล. ตุ๋ย ปราโมช หลานชายข้าพเจ้าเองก็ถูกรถทหารทับตายไปคนหนึ่ง บิดามารดาได้ยื่นคำร้องขอค่าเสียหาย แต่ทางอังกฤษไม่รับพิจารณา ทหารแขกที่อังกฤษนำเข้ามาไว้ในกรุงเทพ ฯ เป็นจำนวนมากนั้นได้ทำความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านอย่างสาหัส เที่ยวทำอนาจารฉุดผู้หญิงอย่างป่าเถื่อน แม้แต่บุตรสาวนายสงวน ตุลารักษ์ซึ่งเป็นรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้น ก็ถูกทหารแขกไล่จับต้องหนีเข้าบ้าน เวลาค่ำคืนพวกผู้หญิงชาวบ้านไม่กล้าไปไหน การเรียกเกณฑ์เอาบ้านให้ทหารอยู่ ก็ปฏิบัติต่อเราอย่างทารุณ เรียกเอาตอนเช้า จะเข้าอยู่ตอนเย็นวันเดียวกัน ไม่คำนึงถึงเจ้าของที่จะต้องขนย้ายทรัพย์สมบัติออกไป เครื่องแต่งบ้านเรียกเอาตลอดจนแจกันปักดอกไม้ เมื่อทางเราไม่ให้ก็โกรธทำเกะกะ เจ้าหน้าที่ฝ่ายเราพากันท้อถอยจะลาออก

ไปตามกัน แม้แต่ผู้หญิงหากินก็เคยมาติดต่อเรียกเอาจาก ส.ร.ส. การเรียกบ้านอยู่อาศัยตอนหลังได้ใจ ถึงกับจะเข้าอยู่ในบ้านข้าหลวงประจำจังหวัด และบ้านผู้พิพากษา โรงเรียนถูกเรียกเกณฑ์เอาไปหมด จนเด็กไม่มีที่เล่าเรียนศึกษา เวลาไปของหาย หาตัวคนผิดไม่ได้ ซ้ำร้ายอังกฤษออกไปแล้ว พวกฮอลันดายังรับช่วงเข้าอยู่แทน เหล่านี้เป็นเรื่องสะเทือนใจคนไทยไม่น้อย

๓. รัฐบาลถูกรบกวนอย่างไม่ปรานีเช่นเดียวกัน ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ จึงต้องรับเข้าไว้เป็นด่านหน้าตลอดมา ครั้งหนึ่ง อุปทูตอังกฤษมาปรารภว่าหญิงหากินในกรุงเทพ ฯ มีมากนัก และเป็นโรคกันแทบทุกคน เขามียาใหม่จะรักษาให้หายได้ภายใน ๗ วัน ขอให้รัฐบาลออกคำสั่งว่า เมื่อเจ้าหน้าที่ทหารอังกฤษที่เขาจะได้แต่งตั้งขึ้นชี้ตัวหญิงคนใดว่าเป็นโรค ก็ให้ตำรวจไทยจับตัวไปฉีดยา ในการนี้อุปทูตอังกฤษนำร่างคำสั่งมาให้ข้าพเจ้าด้วย และเป็นที่ทราบกันว่าอังกฤษได้ปิดป้าย วี. ดี. บอกเขตกามโรคไว้ตามถนนสายสำคัญในพระนคร ข้าพเจ้ารับสารภาพว่าคำขออันป่าเถื่อนของอังกฤษนี้ ทำให้ข้าพเจ้าโกรธจนพูดไม่ออก ถ้ามาชี้เอาลูกเมียใครเข้าจะว่าไง ในที่สุด ข้าพเจ้าขอผลัดไปพิจารณา ได้ปรึกษาแพทย์สาธารณสุขแล้ว เห็นมีทางที่จะทำได้แยบคายดีกว่าโดยไม่ต้องออกคำสั่ง จึงเรียกอุปทูตมาชี้แจงให้ทราบโครงการแต่เขากลับบอกว่าได้เลิก

ความคิดเดิมเสียแล้วเพราะไม่มียา เรื่องที่ทหารแขกเอาบุหรี่และของทหารออกขาย อังกฤษก็จะทำให้เป็นเรื่องใหญ่ เขาคุมคนของเขาเองไม่ได้ แต่กลับมาขอให้เราออกคำสั่งลงโทษพ่อค้าที่รับซื้อของเหล่านี้ เราจึงตอบอย่างเด็ดขาดว่าเราทำไม่ได้ นอกจากจะผิดฐานรับของโจรตามของเรา ทางทหารอังกฤษว่าจะไปตรวจจับของเอาเองตามห้างร้านขอตำรวจเราไปด้วย ทางเราไม่ยอมให้ไป ที่สุดเขาคงเกรงจะเกิดเรื่องกับจีนพ่อค้า จึงราข้อไปเอง ระหว่างนี้หนังสือพิมพ์ไทยลงข่าวกระทบอังกฤษบ่อย ๆ อังกฤษถือเป็นเหตุเอามาต่อว่าและขอทำการตรวจข่าวเอง ข้าพเจ้าตอบว่ายอมให้ทำเช่นนั้นไม่ได้ และได้โต้กลับไปด้วยว่าเมื่อข้าพเจ้าต่อว่ารอยเตอร์ลงข่าวผิดพลาดเกี่ยวกับเรา เช่นในเรื่องทหารไทยรังแกจีน และว่าในหลวงจะไม่เสด็จกลับเมืองไทยนั้นอังกฤษตอบว่าช่วยอะไรไม่ได้ เพราะเกี่ยวกับเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เมื่อถึงคราวที่ข้าพถูกต่อว่าเข้าบ้าง ข้าพเจ้าก็ตอบอย่างเดียวกัน แล้วอังกฤษก็เงียบไป ข้าพเจ้าได้ให้คนนำหลักฐานไปแสดงว่า รัฐบาลและโดยเฉพาะตัวข้าพเจ้าเองได้คอยเปิดเผยข่าวคราวที่เป็นประโยชน์แก่อังกฤษอยู่เสมออุปทูตอังกฤษก็แสดงความพอใจ แต่ภายหลังกลับส่ง ม.จ. ศุภสวัสดิ์สวัสดิวัฒน์ เป็นสายเข้ามาชักนำจะให้รัฐบาลออกแถลงการณ์โปรอังกฤษอ้างเหตุว่าข้าพเจ้าชอบอเมริกันเกินไปจนอังกฤษไม่พอใจ ข้าพเจ้าย้อนถามตามตรงว่า เมื่ออังกฤษมีแต่ทำการบีบคั้นให้เราช้ำใจ แต่อเมริกัน

คอยช่วยเหลือเอาใจ จะให้คนไทยเกิดความรู้สึกตรงกันข้ามกับความจริงได้อย่างไร เจ้าไทยแห่งกองทัพอังกฤษก็ตอบข้าพเจ้าไม่ได้ ในที่สุดขอให้รัฐบาลออกแถลงการณ์ว่า ไทยกับอังกฤษมีส่วนได้เสียร่วมกันในตะวันออกไกล ข้าพเจ้าเกรงว่าจะเป็นการผูกมัดกันเกินไป และจะผิดใจกับอเมริกัน จึงขอผลัดปรึกษาคณะรัฐมนตรี แต่ยังไม่ถึงกำหนดนัดที่จะมาฟังมติคณะรัฐมนตรี ม.จ. ศุภสวัสดิ์ ก็เที่ยววิ่งชักนำให้หนังสือ-พิมพ์เขียนบทนำโปรอังกฤษเสียแล้วโดยอ้างว่าข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย จนบางฉบับเช่นไทยใหม่หลงเชื่อดำเนินการไปแล้วก็มี ข้าพเจ้าทราบเรื่องเพราะเจ้าของและบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์บางฉบับมาสอบถามความจึงแตก

๔. การที่กรรมกรขนข้าวจีนนัดกันหยุดงานนั้น เนื่องมาจากอังกฤษขึ้นค่าจ้างให้จากกระสอบละ ๓๕ สตางค์เป็น ๑ บาท ทั้งนี้โดยมิได้ปรึกษาหารือเราก่อน เลยเป็นเหตุให้เครื่องอุปโภคบริโภคมีราคาแพงขึ้นไปหรือไม่ก็ทรงอยู่ไม่ลดราคา การที่กรรมกรนัดหยุดงานนี้ทำให้เราไม่สามารถขนข้าวให้อังกฤษตามกำหนดได้ แต่เราก็ต้องถูกต่อว่าระหว่างนี้เจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยได้เปิดการเจรจาไกล่เกลี่ย แต่หัวหน้ากรรมกรไม่ยอมตกลงด้วย กลับเที่ยวทิ้งใบปลิวตอกตรารูปฆ้อนกับเหล็กแทงข้าวไขว้ คณะรัฐมนตรีจึงลงมติไม่ให้ง้อกรรมกร และสั่งกำหนดการให้คนโทษขนข้าวแทน แต่ระหว่างนี้เผอิญเจ้าของโรงสีประ-ชุมกันเอง ยอมขึ้นค่าจ้างให้กรรมกรและเผอิญหลวงสังวรผู้บังคับการ

สารวัตผสมไปเซ็นชื่อรับรู้ไว้ด้วย รัฐบาลก็เลยถูกปิดปากมิให้ปฏิเสธได้ การที่กรรมกรขึ้นค่าจ้างขนส่งมีผลกระเทือนถึงชาวนาเพราะเมื่อรัฐบาลกำหนดราคาข้าวตายตัว เจ้าของโรงสีก็ต้องกดราคาข้าวเปลือกเพื่อชดเชยค่าจ้างกรรมกรที่ต้องเสียเพิ่มขึ้น ผลที่สุดชาวนาซึ่งมีจำนวนถึง ๘๐% ของพลเมืองเป็นผู้ได้รับความเสียหาย ส่วนทางอังกฤษนั้น เมื่อที่สุดคนโทษขนข้าวไม่ได้เร็วทันใจทางเราจึงเสนอให้เอาเชลยญี่ปุ่นช่วยขน แต่อังกฤษก็ช่วยเราไม่ได้ และบอกแก่เราตรง ๆ ว่า ถ้าทำดังนั้นอังกฤษจะถูกจีนหาว่าเข้ากับไทย อันเป็นผลเสียหายแก่อังกฤษทางการเมือง กล่าวรวมความว่า อังกฤษจะเอาแต่ได้ไม่ยอมเสีย เมื่อเป็นเช่นนี้กรรมกรจีนก็เลยได้ใจ การปฏิบัติของคนจีนชั้นต่ำระหว่างนั้นได้เป็นไปในทางซ้ายหนักมือยิ่งขึ้น

๕. การส่งสะเบียงอาหารเลี้ยงทหารอังกฤษนั้น ทางเขาเรียกเอาอย่างไม่มีขีดคั่น ฝ่ายเราต้องจัดหาส่งให้คิดเป็นเงินเกือบ ๑ ล้านบาทต่อวัน แม้ภายหลังอังกฤษจะได้ถอนทหารไปแล้ว ก็ยังเรียกร้องเอาตามปริมาณเดิม ชั้นต้นระหว่างเจรจาสัญญาระงับสถานะสงคราม ทางเราไม่เอาเรื่องเพราะอยากจะแสดงให้เขาเห็นว่า เราช่วยเหลือเขาทุกอย่าง เท่าที่ไม่กระทบกระเทือนถึงเอกราช และที่ช่วยเหลือเขานี้ ก็เพื่อปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ระบวินได้กำหนดการเกี่ยวกับการเลิกสถานะสงครามกับไทย โดยหวังว่า การปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นจะช่วยให้การเจรจาที่แคนดีเป็นผลสำเร็จ แม้ที่สุดอังกฤษจะไม่ถือว่าเป็นความดีความชอบ

อะไร ก็ยังเป็นเรื่องที่เราจะแสดงต่อสหประชาชาติได้ว่า เราได้ร่วมมือเต็มที่ในการปลดอาวุธญี่ปุ่น อันจะเป็นทางให้เราขอเข้าเป็นสมาชิกองค์การโลกได้สะดวก แต่มาในชั้นหลังเห็นอังกฤษจะเอาเปรียบเราเกินไป โดยเสบียงอาหารที่ฝ่ายเราส่งให้นั้น กลับส่งไปแจกจ่ายหรือจำหน่ายหากำไรในเมืองขึ้น ทางการของเราจึงเตรียมหลักฐานที่จะเจรจาขอลดจำ-นวนลง อย่างไรก็ดีตอนปลายแห่งการเจรจาที่สิงคโปร์นั้น ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับไทยอยู่ในอาการมึนตึงต่อกันยิ่งขึ้นทุกที ระหว่างนี้มีการส่งทหารพลร่มฝรั่งเศสมาลงที่หนองคายและจังหวัดภาคอีสาณ แล้วทหารเหล่านั้นได้ขนอาวุธยุทธภัณฑ์ข้ามแม่น้ำโขงไปปราบปรามญวนและลาวอิสระ ฝ่ายเราถือว่าการกระทำของฝรั่งเศสนี้เป็นการละเมิดอธิป-ไตยของเราโดยตรง ได้เจรจาขอร้องให้อังกฤษช่วยพูดจาให้ อังกฤษก็มิได้ช่วยเหลือประการใด กลับบอกบัดความรับผิดชอบว่าเป็นคำสั่งของกองบัญชาการช่วยเหลืออะไรไม่ได้ แต่ตอนฝรั่งเศสหนีญวนและลาวอิสระข้ามแม่น้ำมาหลบภัยอยู่ในดินแดนไทย อังกฤษกลับมาขอให้เราออกเงินเลี้ยงดู เราจึงบอกบัดปฏิเสธไปบ้างว่า เราไม่มีหน้าที่จะต้องเลี้ยงดูพวกนี้ การปฏิบัติของอังกฤษต่อจีนผิดกันตรงกันข้าม จีนขอส่งนาย.พลซินซองเจาเข้ามาเยี่ยมเมืองไทย โดยนายพลผู้นี้เคยช่วยเหลือเสรีไทยที่ออกไปเมืองจีน อังกฤษพยายามขัดขวาง อ้างว่าการที่ทหารจีนจะเข้ามาเมืองไทยจะต้องได้รับหนังสืออนุญาตจากผู้บังคับบัญชาการสูงสุดฝ่าย-สหประชาชาติ ถ้าเข้ามาโดยมิได้รับอนุญาต ก็ขอให้ไทยทำการจับกุม

ข้าพเจ้าปฏิเสธอย่างเด็ดขาดไม่ยอมออกคำสั่งจับเพราะผู้ที่จะเข้ามาเป็นแขกของเสรีไทยมิได้ทำผิดอะไร ถ้าการเข้ามาเป็นการผิดข้อตกลงระหว่างสหประชาชาติกับจีน ก็เป็นเรื่องที่เขาจะว่ากล่าวกันเอาเอง ทางเราถือว่าเมืองไทยเป็นเอกราช จีนไม่ได้ประกาศสงครามกับเรา เมื่อการเข้ามาไม่เป็นการผ่าฝืนกฎหมาย ก็ชอบที่จะเข้ามาได้ เคราะห์ดีที่กองบัญชาการสูงสุดออกหนังสืออนุญาตให้นายพลจีน เรื่องจึงมิได้ลุกลามเป็นการใหญ่ แต่ตอนคณะทูตจีนข้ามฟากเข้ามานั้น พันตรีวินนายทหารอังกฤษได้ทำการขัดขวาง จนในที่สุดถูกสั่งย้าย

เนื่องจากการติดต่อระหว่างอังกฤษกับข้าพเจ้ามีเหตุที่จะต้องผิดใจกันบ่อย ๆ ดังกล่าวข้างต้น มาในขั้นหลังอังกฤษจึงใช้วิธีเจรจาผ่านทางผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งทำให้เกิดความแตกแยกกันขึ้นระหว่างผู้สำเร็จราชการและข้าพเจ้าในฐานะเป็นหัวหน้ารัฐบาลต้องรับผิดชอบโดยตรงในผลของการเจรจาติดต่อระหว่างอุปทูตอังกฤษกับผู้สำเร็จราชการจะทำกันไว้อย่างไรนั้น ข้าพเจ้าทราบมาเพียงเท่าที่ผู้สำเร็จราชการได้บอกให้ทราบ โดยสำคัญก็คืออุปทูตได้มีหนังสือลงวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๘๘ ถึงผู้สำเร็จราชการแนะนำให้เราเซ็นสัญญา ๕๑ ข้อกับอังกฤษเสีย และรับรองว่า เมื่อภายหลังที่เราได้เซ็นสัญญาแล้ว อังกฤษจะปฏิบัติต่อเราอย่างเป็นธรรมที่สุดในการบังคับการตามสัญญาตลอดจนการเปิดเผยข้อสัญญา Reasonable application and publication เมื่อผู้สำเร็จราชการให้ข้าพเจ้าดูหนังสือนี้ ทีแรกข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่า อังกฤษ

จะมาทางไหน ข้อแรก ที่ว่าให้เซ็นสัญญาเสียก่อน แล้วอังกฤษจะบังคับการด้วยความเป็นธรรมนั้น ในฐานะที่เป็นนักการทูตและนักกฎหมายข้าพเจ้าจะยินยอมด้วยไม่ได้ สัญญา ๕๑ ข้อนี้ข้อความจำกัดตัดทอนเอกราชของเราหลายประการ การที่จะยินยอมเซ็นสัญญาไปเท่ากับเป็นการเซ็นสัญญายอมตนลงเป็นทาสเขา และสุดแล้วแต่นายเขาจะกรุณา ส่วนเรื่องที่จะเปิดเผยข้อสัญญาด้วยความเป็นธรรมนั้น ทีแรกข้าพเจ้าไม่เข้าใจ สอบถามผู้สำเร็จราชการก็ไม่ได้ความว่าอังกฤษมีความมุ่งหมายอย่างใด เมื่อเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ได้แสดงความสนใจเป็นพิเศษต่อผู้สำเร็จราชการ ความจริง ม.จ. ศุภสวัสดิ์ได้เคยมาชักนำข้าพเจ้าไว้ก่อนแล้วว่าสัญญากับอังกฤษนั้นควรเซ็นกันเสียก่อน แล้วอังกฤษจะปฏิบัติต่อเราอย่างเป็นธรรม เมื่อข้าพเจ้าไม่รับฟัง เจ้าไทยองค์นี้กลับตำหนิข้าพเจ้าว่ามีหัวไปทางอเมริกามากเกินไป โดยที่เห็นว่าท่านชิ้น เป็นผู้เข้านอกออกในที่ทำเนียบผู้สำเร็จราชการอยู่เสมอ ๆ แทบทุกครั้งที่ไปทำเนียบก็มีเครื่องบรรณาการเช่น บุหรี่ และของหายากอย่างอื่นติดมือไปด้วยข้าพเจ้าจึงเกรงว่าเจ้าองค์นี้จะชักนำให้ผู้สำเร็จราชการเขวไปได้ วันหนึ่งจึงได้ถือโอกาสพูดกับผู้สำเร็จราชการตรง ๆ ถึงเรื่องท่านชิ้น และแนะมิให้ผู้สำเร็จเชื่อให้ความไว้วางใจแก่เจ้าไทยในกองทัพอังกฤษผู้นี้เกินควรไป ผู้สำเร็จราชการตอบข้าพเจ้าว่า ที่คบกับท่านชิ้นก็เพียงแต่จะสืบความในจากอังกฤษ มิได้มีความมุ่งหมายอย่างอื่น

ข้าพเจ้าได้มาวิจารณ์หนังสือของอุปทูตอังกฤษ ถึงผู้สำเร็จ-ราชการแล้วเห็นว่า อังกฤษไม่อยู่ในฐานะที่จะปรานีเราได้ ท่าทีของอังกฤษไม่เป็นมิตรต่อเราตลอดมา ตลอดระยะเวลาที่ข้าพเจ้าได้สังเกตการณ์อยู่นอกประเทศดังกล่าวแล้วแต่ต้น อนึ่ง อังกฤษเป็นชาติมีเมืองขึ้น และอยู่ได้ด้วยเมืองขึ้น เข็มของอังกฤษจึงตั้งไปในทางที่จะครองอำนาจในเมืองขึ้นหลังสงคราม การที่ไทยจะเป็นอิสระอยู่ชาติเดียวในท่ามกลางเมืองขึ้นทั้งหลายในตะวันออกไกลนั้น ย่อมเป็นจุดอันตรายให้ชาวเมืองขึ้นรู้สึกทะเยอทะยานที่จะได้เป็นเอกราชเหมือนไทย อังกฤษเองเป็นผู้เสนอและเซ็นแอ็ตแลนติคชาเตอร์ ซึ่งสัญญาว่าเสร็จสงครามแล้ว ชาวโลกทั้งหลายจะได้เป็นอิสระ แต่ครั้นสงครามสิ้นสุดลงอังกฤษกลับส่งทหารเข้าไปแทรกแซงในชะวาและอินโดจีน เพื่อปราบชาวเมืองขึ้นที่ปรารถนาอิสระภาพ ว่ากันในทางนโยบายการเมือง เอก-ราชของไทย จึงเป็นข้อขัดแย้งต่อประศาสโนบายของอังกฤษโดยตรงในทางเศรษฐกิจอังกฤษก็ตกอยู่ในฐานะร่อแร่ จะล้มละลายต้องกู้เงินอเมริกา ๔ พันกว่าล้านเหรียญมาค้ำจุนฐานะของตนไว้ เมืองไทยเป็นเมืองข้าวเมืองปลา ถ้าได้ไว้ในความควบคุม ไม่ว่าโดยทางใด ๆ ย่อมจะเป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจแก่อังกฤษหาน้อยไม่ เสือหิวจะผ่อนผันให้ลูกแกะไม่ได้ฉันใด ก็หวังได้ยากนักว่า เมื่อไทยได้เซ็นสัญญากับอังกฤษไปแล้ว อังกฤษจะปรานี ข้อเรียกร้องที่อังกฤษยื่นต่อไทยทั้งมวล แสดงอยู่ชัดว่า อังกฤษมีเจตนาที่จะควบคุมเศรษฐกิจของไทย

เพื่อประโยชน์ดังว่านี้ เป็นการยากที่จะเข้าใจว่า อังกฤษเสนอข้อเรียกร้องเหล่านี้มาสำหรับให้ไทยไปงอนง้อขอความลดหย่อนผ่อนผัน รูปการณ์ไม่ใช่เรื่องที่อังกฤษจะให้ไทยขอขมา แต่จะเป็นเรื่องที่บีบคั้นควบคุมไทยทางเศรษฐกิจ โดยลักษณะเช่นนี้ จะมีการผ่อนผันกันไม่ได้ และที่ขอให้เซ็นสัญญาเสียก่อน โดยอังกฤษจะกรุณาผ่อนผันให้ภายหลังนั้น วิธีการที่อังกฤษปฏิบัติเกี่ยวกับการเรียกร้องข้าวจากไทย ก็ไม่ทำให้เกิดศรัทธาว่าอังกฤษจะทำจริงดังว่า ข้าวที่ฝ่ายเราเสนอขึ้นเองว่าจะบริจาคให้สหประชาชาติ ๒ แสน ๔ หมื่นตันนั้น อังกฤษแสดงอาการทุรนทุรายมาแต่ต้น มาขอร้องให้เราส่งมอบให้อังกฤษ และรับรองว่าอังกฤษจะจัดการส่งไปแจกจ่ายในบรรดาสหประชาชาติที่อดหยาก ฝ่ายเราเกรงว่าถ้าส่งข้าวให้อังกฤษโดยไม่บอกกล่าวว่าเป็นการให้สหประชาชาติ จะถูกชาติที่อดหยากเช่นจีนต่อว่าเอาได้ จึงยืนยันเป็นหนังสือไปว่าเป็นการบริจาคให้แก่สหประชาชาติ ซึ่งทำให้อังกฤษรู้สึกไม่พอใจอย่างยิ่ง ครั้นที่สุด มีการส่งมอบข้าวกัน ข้าพเจ้าถามอุปทูตอังกฤษว่าจะส่งข้าวไปไหน ก็ได้รับตอบว่าจะส่งไป พะม่า มลายู ฮ่องกง และชะวา ซึ่งล้วนแต่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษแทบทั้งนั้น มิได้เผื่อแผ่เจือจานไปถึงจีนหรือฟิลิปปินส์ด้วยเลย สำหรับฟิลิปปินส์อเมริกาต้องส่งคนมาแย่งซื้อไปส่งให้เป็นจำนวนข้าว ๑ หมื่น ๕ พันตัน ส่วนจีนนั้นมีพ่อค้าจีนลักลอบส่งออกไปบ้าง เมื่อเช่นนี้ ข้อที่อังกฤษรับรองว่าจะบังคับการตามคำมั่นสัญญาด้วยเมตตาและเหตุผล จึงพึ่งได้ยาก

ส่วนอีกข้อหนึ่ง เกี่ยวด้วยการปฏิบัติเป็นธรรมในการเปิดเผยข้อสัญญนั้น ชั้นต้นไม่ทราบว่า อังกฤษจะมาทางไหน แต่อุปทูตอังกฤษได้ปรึกษาข้าพเจ้าในภายหลังว่า เรื่องข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตันนั้น เมื่อตกลงกันแล้วจะถอนออกไปเสียจากสัญญาจะทำได้หรือไม่ ข้าพเจ้าจึงสงสัยว่าข้อนี้จะเป็นอุบายของอังกฤษที่จะปิดบังมิให้โลกรู้ว่าได้บีบคั้นเราอย่างไร ปรากฏเป็นความจริงขึ้นภายหลังว่า คนอเมริกันตำหนิอังกฤษในข้อนี้เป็นข้อสำคัญ จนอังกฤษต้องลดจำนวนข้าวให้ไทยทั้งหมดจึงชวนให้เข้าใจว่า การเปิดเผยข้อสัญญาโดยเป็นธรรมนั้น เพ่งเล็งถึงความเป็นธรรมฝ่ายอังกฤษอีกนัยหนึ่ง คือ ไทยเราต้องส่งข้าว แต่ในสัญญาซึ่งจะเปิดเผยต่อโลก จะแสดงความเป็นธรรมของอังกฤษต่อโลกโดยปิดบังไม่เปิดเผยข้อสัญญาเกี่ยวกับการบีบบังคับให้ไทยส่งข้าว

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การยินยอมเซ็นสัญญา ๕๑ ข้อกับอังกฤษจะมีแต่ทางเสียหายแก่ชาติดังกล่าวแล้ว จึงไม่ได้ดำเนินการประการใด และมิได้เสนอเรื่องต่อคณะรัฐมนตรี ต่อมาได้มีรัฐมนตรีบางคน อาทิ นายทวี บุณยเกตุ นายดิเรก ชัยนาม และนายสงวน ตุลารักษ์ ได้เสนอขึ้นในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า สัญญาที่กำลังเจรจาต่อรองกันอยู่นั้น ควรยอมเซ็นกับเขาเสียโดยดี เพราะเกรงว่าถ้าดื้อดึงไปจนอังกฤษเกิดความไม่พอใจแล้ว อาจตกหนักแก่เรายิ่งขึ้นในขั้นปฏิบัติตามสัญญา ข้าพเจ้าได้แสดงเหตุผลไม่เห็นชอบด้วย เรื่องจึงตกไปอีกขั้นหนึ่ง ระหว่างนี้มีคนพูดกันหนาหูในวงการเมืองรอบนอกว่า

ที่เราไม่เซ็นสัญญากับอังกฤษเสียนั้นเป็นการเสียหายแก่บ้านเมือง และโทษข้าพเจ้าว่าเป็นคนดื้อดึงอยู่คนเดียว โดยคนอื่นในคณะรัฐมนตรีเขาเห็นควรยอมเซ็นกันหมดแล้ว เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ไปหาผู้สำเร็จราชการและชี้แจงให้ทราบถึงเหตุผลฝ่ายข้าพเจ้า การสนทนากันครั้งนี้ฝ่ายข้าพเจ้าค่อนข้างจะรุนแรง ข้าพเจ้าได้ซ้อมความเข้าใจกับผู้สำเร็จราชการต่อหน้านายทวี บุณยเกตุ และนายดิเรก ชัยนาม ว่าการเจรจานี้ได้ทำกันมาเป็นขั้น ๆ ด้วยความเห็นชอบของผู้สำเร็จราชการ และได้ตกลงกันว่าจะประวิงไปจนถึงที่สุดไม่ยอมเซ็นง่าย ๆ เหมือนสัญญา ๒๑ ข้อที่ผู้สำเร็จยอมเซ็นไป *ข้าพเจ้าได้ชี้ไปถึงพวกลาวญวนและชะวาซึ่งถึงแม้ว่าเขาจะเป็นทาสยังกล้าจับอาวุธขึ้นต่อสู้เพื่อเอกราช แต่เราเป็นไทย จะขอกำลังใจต่อสู้ให้ถึงที่สุดไม่ได้หรืออย่างไร*

เหตุผลที่ข้าพเจ้าขอให้ประวิงไว้ก่อนมีดังต่อไปนี้ การที่มีคนเที่ยวพูดว่า เมื่อไม่เซ็นสัญญาเสีย ผลเสียหายจะมีแก่ชาติบ้านเมืองนั้นไม่พึงพึ่งเพราะผู้พูดไม่รู้ว่า เซ็นเข้าไปแล้ว ผลร้ายในทางจำกัดตัดตอนเอกราชจะมีผลประการใด โดยเฉพาะเช่นข้อตกลงเกี่ยวกับเขตยกเว้นและการควบคุมหนังสือพิมพ์ ข้อผูกพันเหล่านี้ลงได้เซ็นผูกพันเข้าไปแล้ว จะนั่งกอดเข่าเช็ดน้ำตา ญวนลาวชะวา กำลังเอาชีวิตเข้าแลกกับเอกราช ถ้าผลที่สุดเขาต่อสู้จนได้เป็นไท ส่วนเราผู้ซึ่งเป็นไทยกลับเซ็นสัญญาปลดเอกราชตนเองเป็นทาสเขา แพ้ทั้งญี่ปุ่น แพ้ทั้งอังกฤษดังนี้ จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน ส่วนที่พูดกันไปว่าถ้าไม่เซ็นสัญญา

จะเสียหายนั้นก็ต้องคิดให้ดีว่าเซ็นเข้าไปแล้วจะได้อะไรมาบ้าง ขณะนั้นอังกฤษเข้ายึดครองและกินเมืองไทยทำอะไร ๆ เอาตามชอบใจ ว่าถึงความเสียหาย ระหว่างที่ยังไม่ได้เซ็นสัญญาก็ต้องนับว่าได้เสียหายอย่างมากที่สุดอยู่แล้ว ไม่มีทางเสียหายมากไปกว่านี้ ถ้าเซ็นสัญญาแล้วทหารอังกฤษจะออกจากเมืองไทย สินค้าจะเข้ามา และปลดเปลื้องความคับแค้นต่าง ๆ ที่เราต้องประสพอยู่ในขณะนั้นก็น่าเซ็นให้หมดเรื่องกันไป แต่รูปการณ์เท่าที่ปรากฏไม่มีหวังเลยว่า การเซ็นสัญญา ๕๑ ข้อจะทำเหตุการณ์บรรเทาลงไป ข้อแรกไม่มีหวังว่าทหารอังกฤษจะถูกถอนออกไป ตรงกันข้าม เมื่อยังไม่ได้เซ็นสัญญา ๕๑ ข้อ เขาผืนใจเราอยู่ เซ็นเข้าแล้ว เขาจะอยู่ด้วยความยินยอมของเรา และตามสัญญาเขาจะอยู่กินเมืองไปได้จนกว่าการเลิกระงับสงครามกับญี่ปุ่นจะเป็นผลบริบูรณ์ ซึ่งจะเป็นเวลา ๑๐ ปี ๒๐ ปีก็เป็นได้ อีกข้อหนึ่งที่พูดกันไปว่า เมื่อเซ็นสัญญากันแล้ว เรามีหวังจะได้ผ้าและสินค้าจากอังกฤษ ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะอังกฤษเองยังไม่มีผ้าจะให้ทหารของเขา ต้องมาซื้อขนเอาไปจากเมืองไทย ถึงแม้ว่าจะมีผ้าหรือสินค้าจำเป็นอย่างอื่น เขาก็ต้องส่งให้เมืองขึ้นของเขาก่อนแต่แม้กระนั้นพม่าก็ยังต้องรออีก ๒ ปีกว่าจะได้ผ้าและสินค้าจากอังกฤษ ทั้งนี้ ก็เพราะสงครามได้ทำลายอุตสาหกรรมของอังกฤษเสียเป็นส่วนมาก อังกฤษไม่สามารถที่จะผลิตสินค้าได้ทันความต้องการของตลาด อย่างดีที่สุดเขาอาจส่งมาให้เราบ้างเป็นพิธี ซึ่งไม่ช่วยปลดเปลื้องความคับแค้นของเราได้ถ้าจะต้องรอไปถึง ๕ ปี ๖ ปี

เราก็คงล้มละลายไปเสียก่อนแล้วหรือไม่ก็คงเคยชินต่อความยากแค้นจนทนได้ ที่สุดก็พูดกันว่า เพราะไม่เซ็นสัญญาจึงกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินไม่ได้นั้น ถึงแม้ว่าจะเซ็นสัญญาแล้วและกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินกัน เงินปอนด์อังกฤษก็ไม่มีค่าอะไร เพราะอังกฤษไม่มีสินค้าจะขายให้เรา ตรงกันข้ามกลับจะเปิดโอกาสให้อังกฤษซื้อวัตถุดิบจากเราจนหมดตัว

เมื่อหนังสือของอุปทูตของอังกฤษไม่บังเกิดผลประการใดดังนี้ การเมืองภายในก็มีอาการไหวตัวไปด้วย ได้มีการโจษกันในหมู่คนไทยบางจำพวกว่าข้าพเจ้าเป็นคนขายชาติ อุปทูตอังกฤษเองถึงกับถามว่าระหว่างที่สภาถูกยุบนั้น ถ้านายกรัฐมนตรีตายลงไป จะจัดตั้งรัฐบาลใหม่กันอย่างไร เผอิญระหว่างนั้นสภาถูกยุบ รัฐบาลเป็นแต่เพียงรักษาการ การเปลี่ยนรัฐบาลจึงมีขึ้นไม่ได้ ข้าพเจ้าทราบดีว่าสำหรับอังกฤษขณะนั้น ข้าพเจ้าตกเป็นบุคคลอันไม่พึงปรารถนา แต่ยังหวังอยู่ว่าอเมริกาจะเข้าแทรกแซงช่วยเรา ข่าวมีมาด้วยว่าอเมริกาจะรับรองรัฐบาลของเราด้วยการตั้งทูตมาประจำกรุงเทพ ฯ ในไม่ช้า แต่เพราะไม่มีหลักฐานอะไรจะยืนยันว่ามีหวัง ดังนั้น ก็เลยพูดอะไรไม่ได้

ได้มาตรึกตรองดูอีกที ก็ยังเห็นว่า การประวิงไว้ในชั้นนี้ไม่เสียอะไร ตรงกันข้าม ถ้าไปเซ็นสัญญาเข้า จะเป็นการมัดตัวจนไม่มีทางแก้ไขสัญญาที่เจรจากันนั้นถ้าอังกฤษผ่อนผันให้เราบ้างในข้อสาระสำคัญเกี่ยวกับเอกราช เราก็จะเซ็นด้วยได้แต่อังกฤษไม่ยอมผ่อนผันให้เสียเลย

จะบังคับให้เซ็นเต็มตามที่เรียกร้องมาทุกข้อ ซึ่งยอมกันไม่ได้ เอกราชไม่ใช่ของข้าพเจ้าหรือของผู้ใด แต่เป็นของชาติและของคนไทย ไม่มีใครยอมสละให้นอกจากชาติ เหตุนี้จึงตกลงใจว่าถ้าจะต่อรองกันจริง ๆ และไม่มีทางไปแล้วอย่างมากเราก็ยอมได้เพียงเท่าที่เป็นส่วนเสียสละของชาติเพื่อเอกราช เช่นการให้ข้าวและเงิน แต่เอกราชนั้นเราสละให้ไม่ได้ สัญญาข้อใดที่เป็นการจำกัดตัดทอนเอกราชเราจะไม่เซ็นด้วยเลย

ได้มาชั่งประโยชน์ทางหนีทีไล่ดูแล้ว ขณะนั้นเห็นว่า การที่เราจะประวิงการเซ็นสัญญาไว้อาจมีอันตรายและทางแก้ดังต่อไปนี้

๑. *อังกฤษอาจยึดเราเอาเป็นเมืองขึ้น แต่เชื่อว่าจะไม่กล้าไปไกลถึงเพียงนั้น เพราะอังกฤษเองกำลังเสียชื่อด้วยการเข้าไปแทรกแซงในชะวาและอินโดจีน แต่ส่วนไทยเรานั้นโลกกำลังสงสาร เหตุก็เพราะได้โฆษณาการต่อต้านใต้ดินไว้ดี และหลังสงครามก็ได้เสนอให้ข้าว ๒ แสน ๔ หมื่นตันช่วยชาวโลกที่อดหยาก ชาวโลกโดยเฉพาะอเมริกาและออสเตรเลียกำลังสรรเสริญ โดยสถานะการณ์เช่นนี้ อังกฤษคงไม่กล้าทำกับเรารุนแรงเกินไป ข้าพเจ้าได้เคยท้าอุปทูตอังกฤษแล้วว่า ถ้าไม่มีทางอื่นจะไปได้ อังกฤษก็ชอบที่จะยื่นคำขาดต่อไทยเยี่ยงชาติแพ้สงคราม แต่อุปทูตก็ไม่กล้าจัดการกับเราดังนั้น*

๒. *การที่เราไม่ยอมเซ็นสัญญานั้น อังกฤษอาจถือเอาเป็นเหตุยึดครองเมืองไทยต่อไปไม่มีเวลากำหนด และอาจอ้างเหตุแก้เกี้ยวว่าปลดอาวุธญี่ปุ่นยังไม่เสร็จหรือเหตุอื่นทำนองนั้น แต่เราก็มีทางแก้อยู่บ้างเหมือนกัน ประการแรกข้าพเจ้าได้เคยบอกอุปทูตอังกฤษว่าที่ข้าพเจ้าเซ็นไม่ได้นั้น ก็เพราะรู้สึก*

ถูกผูกมัดโดยอาณัติของสภาที่ถูกยุบไป ไม่ใช่ว่าจะดื้อดึงไปได้โดยไม่มีเวลาจำกัด เมื่อเลือกตั้งเสร็จเปิดสภาใหม่ ผู้แทนของประชาชนเขาเห็นว่าควรยอมเซ็นสัญญากับอังกฤษเสียก็ชอบที่จะตั้งรัฐบาลใหม่เข้ามาเซ็นสัญญาได้ ส่วนตัวข้าพเจ้าเองก็จะลาโรงไป จึงได้ขอให้อุปทูตคอยไปจนถึงราวเดือนมกราคม ที่บอกแก่อุปทูตนี้เป็นความจริงใจของข้าพเจ้า ประการที่ ๒ ถ้าสภาใหม่เห็นด้วยกับข้าพเจ้าสนับสนุนให้โต้กับอังกฤษตามข้อต่อรองของเรา เราก็อาจประวิงไปจนอเมริกาตั้งทูตและเปิดการค้าขายติดต่อกับเรา ข้อนี้เองจะช่วยบังคับทางอ้อมให้อังกฤษต้องผ่อนผันให้เราบ้าง มิฉะนั้นอังกฤษจะแพ้เปรียบอเมริกาในเชิงค้า เพราะตราบใดที่เรายังไม่ยอมเซ็นสัญญา อังกฤษก็ไม่มีทางจะควบคุมสินค้าสำคัญ คือ ข้าว ดีบุก ยาง และไม้สักของไทยได้ และด้วยเหตุที่ไม่มีสัญญาผูกพัน เราจะมีอิสระในการจำหน่ายวัตถุดิบเหล่านี้ให้แก่อเมริกาเช่นที่เราได้ทำสัญญาขายข้าวให้อเมริกาไปเมื่อต้นเดือนธันวาคม เป็นปริมาณ ๑ หมื่น ๕ พันตัน ข้าพเจ้าตั้งใจเซ็นสัญญากับอเมริกาไปเพื่อแสดงให้อังกฤษเห็นความสำคัญข้อนี้ และได้ไมตรีจิตจากอเมริกาด้วย ฉะนั้น ถ้าขยายไปถึงยางและดีบุกด้วยแล้ว ผลร้ายก็จะตกอยู่แก่อังกฤษในทางค้า อังกฤษจึงต้องหาทางเซ็นสัญญาให้เสร็จไปโดยเร็ว ประการสุดท้าย ถึงแม้ว่าอเมริกาจะไม่กล้าเปิดการค้าขายติดต่อกับเรา และ อังกฤษเข้ามายึดครองเราอยู่ได้ก็แต่โดยอาศัยสัญญา ๔ ข้อ เกี่ยวกับการปลดอาวุธญี่ปุ่น ขืนอยู่นานเกินสมควรแก่งานไป โลกก็จะตำหนิอังกฤษว่าเข้ามาบีบคั้นจะยึดเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น ฝ่ายเราจะมีทางร้องเรียนให้โลกวินิจฉัยได้ ดังประเทศซีเรียได้ทำมาแล้ว

๓. ที่เรายังต่อรองอังกฤษอยู่ได้ ก็เพราะถือว่าเป็นการเจรจาระงับสถานะสงคราม ไม่ใช่เป็นการยื่นคำขาด และเรารู้สึกด้วยว่ารัฐบาลถูกผูกมัดโดยอาณัติของสภา จะเซ็นสัญญานอกเงื่อนไขที่โต้ไปแล้วนั้นไม่ได้ แต่ถ้าในระหว่างที่รัฐบาลรักษาการอยู่นั้น หากการเมืองภายในเกิดผันผวนถึงกับเป็นการบังคับจะให้รัฐบาลเซ็นสัญญาให้ได้ ทางออกก็ยังมีโดยให้อังกฤษยื่นสัญญา ๕๑ ข้อเป็นคำขาดต่อเราในฐานะเป็นชาติแพ้สงคราม หากมาในรูปนี้ รัฐบาลกำลังดำเนินการเจรจาโดยอาณัติของสภา ก็สามารถแปรรูปเป็นรัฐบาลรับคำขาดจากอังกฤษได้ และเซ็นสัญญาได้ เพราะไม่มีทางอื่นจะช่วยบ้านเมืองให้พ้นจากภัยที่เขาจะยึดครองในฐานะเป็นประเทศแพ้สงคราม แต่ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า อังกฤษจะกล้ามาในรูปนี้ได้เคยพูดลองใจอุปทูตอังกฤษแล้ว เขาไม่เอาด้วย

มาในตอนปลายเดือนพฤศจิกายน การปฏิบัติของอังกฤษดูค่อยเพลามือลงบ้าง ไม่ทราบว่าจะเป็นด้วยเหตุอะไร การขอร้องอย่างลวนลามไม่ไว้หน้าค่อยซาลงไป การรบกวนทาง ส.ร.ส. ก็เบาบาง ใช้เหตุ-ผลขึ้นบ้าง ในประเทศอังกฤษเอง นายเคร๊กที่ปรึกษาเก่าเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ แนะนำให้รัฐบาลอังกฤษผ่อนผันให้ไทยบ้างด้วยไมตรีจิต กล่าวเป็นเชิงส่งเสริมนโยบายเลี้ยงห่านไว้เก็บไข่ทอง ในกรุง-เทพ ฯ นายทหารอังกฤษชั้นผู้ใหญ่กล่าวเป็นเชิงปรารภกับข้าพเจ้าว่าอุปนิสัยของคนไทยนั้น ได้เห็นแล้วว่าชอบร่วมมือช่วยกันทำ ไม่ชอบการบังคับขืนใจ ตัวข้าพเจ้าเองซึ่งถูกประนามว่าเป็นคนขายชาติเพราะไม่ยอมเซ็นสัญญากับอังกฤษก็มีนายทหารอังกฤษเอาไปกล่าวว่า ถึงจะดื้อหัวรั้นอย่างไรก็ยังเป็นคนซื่อ

ตอน ๖

การเจรจาที่สิงคโปร์

เมื่อวันเสาร์ที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เวลา ๑๙.๐๐ น. อุปทูตอังกฤษมาพบข้าพเจ้าที่ทำเนียบ และบอกว่าเดนนิงขอเปิดการเจรจาต่อไป ขอให้ส่งคณะทูตไปที่สิงคโปร์กำหนดออกเดินทางวันจันทร์เช้าโดยเครื่องบิน โดยที่วันนั้นเป็นวันเสาร์ค่ำแล้ว และรุ่งขึ้นวันอาทิตย์ก็เป็นวันหยุดราชการ ไม่ทราบแน่ว่าจะตามตัวบุคคลในคณะทูตได้ครบหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงบอกความข้อนี้แก่อุปทูต และว่าจะลองไปตามตัวดูก่อน ไม่แน่ว่าจะส่งคณะทูตไปทันตามที่กำหนดมาหรือไม่ อุปทูตก็ขอโทษขอโพยในการที่มาบอกให้รู้ล่วงหน้าในเวลาที่กระชั้นมากเกินไป คืนวันเสาร์นั้นเองได้ส่งคนออกเที่ยวตามบุคคลในคณะทูต ม.จ. วิวัฒน์ไชย ไชยยันต์ หัวหน้าคณะทูตแจ้งว่าจะให้ไปวันจันทร์นั้นไม่ทันแน่ เพราะยังไม่ได้รวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่จะเอาติดตัวไปด้วย เอกสารเหล่านี้เก็บใส่กุญแจไว้ที่ธนาคาร รุ่งขึ้นวันอาทิตย์เป็นวันหยุดทำงาน ตามหาตัวคนเก็บกุญแจไม่ทัน นอกจากนั้นได้ความมาด้วยว่า ภริยาประหยัด บุรณศิริเจ็บหนัก ส่วน ม.จ. ชิดชนก กฤดากร และ ม.จ. อุทัย เฉลิมลาภ วุฒิชัยนั้น ได้รับมอบหมายมาจากกองบัญชาการสูงสุดของอังกฤษให้มาสำรวจแผนที่และเสนอผลของงานเมื่อเปิดการเจรจาใหม่ แต่คณะทูตกลับจากแคนดีได้เพียงสัปดาห์เดียวจึงยังทำงานขั้นนี้ไม่สำเร็จ

ส่วนอีก ๓ คนคือ พระยาอภัยสงคราม นายเสริม วินิจฉัยกุล นาย-กนต์ธีร์ ศุภมงคล หาตัวไม่พบ

รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม ทางสนามบินดอนเมืองบอกมาว่าเครื่องบินที่จะรับคณะทูตไปสิงคโปร์นั้น กำหนดจะออกเดินทางในเช้าวันอาทิตย์นั้นเอง จึงเป็นอันว่าไปไม่ทันแน่ ข้าพเจ้าได้ส่งคนไปบอกอุปทูตอังกฤษ อุปทูตมาหา ขอโทษและออกตัวในการที่เครื่องบินออกเดินทางไปเสียแต่เช้าวันอาทิตย์ไม่รอรับคณะทูตในวันจันทร์ดังที่มาบอกแก่ข้าพเจ้า อุปทูตบอกด้วยว่าท่านชิ้นได้ไปบอกกับอุปทูตว่า คณะทูตของเราพร้อมที่จะออกเดินทางในวันจันทร์ ข้าพเจ้ารู้สึกประหลาดใจและได้บอกกับอุปทูตว่าข้าพเจ้าไม่ได้มอบหมายให้ท่านชิ้นไปพูดดังนั้นต่อมาเช้าวันเดียวกัน ม.จ. วิวัฒน์ ได้มาพบกับข้าพเจ้าที่ทำเนียบ พูดกันถึงเรื่องที่จะออกเดินทางในวันจันทร์ ม.จ. วิวัฒน์ยืนยันว่า เมื่อท่านชิ้นไปหาตอนเช้าก่อนมาทำเนียบ ได้บอกแก่ท่านชิ้นว่า ทำอย่างไรเสียก็ไปไม่ทัน ท่านชิ้นพูดกับ ม.จ. วิวัฒน์ ด้วยว่า ไปคราวนี้เดนนิงจะยื่นคำขาด พูดเป็นเชิงชักชวนให้คณะทูต รีบออกเดินทางไปเสียตามที่อังกฤษกำหนดมา มิฉะนั้นจะตกหนักแก่ฝ่ายไทย แต่ตอนบ่ายวันอาทิตย์ได้ความว่า ท่านชิ้นไปพูดทางผู้สำเร็จราชการว่า ในการเจรจาคราวนี้อังกฤษจะยินยอมตามที่เราโต้ไปหมดทุกข้อ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้สำเร็จราช-การจึงร้อนใจอยากให้คณะทูตเราออกเดินทางไปทันที เมื่อได้ความเช่นนี้ข้าพเจ้าจึงส่งนายบุณยรักษ์ เจริญชัย ไปชี้แจงข้อเท็จจริงแก่ผู้สำเร็จ-

ราชการ นายบุณยรักษ์กลับมารายงานว่า เมื่อได้ชี้แจงข้อเท็จจริงให้ผู้สำเร็จราชการทราบโดยละเอียดแล้ว ผู้สำเร็จราชการเห็นด้วยว่าการออกเดินทางวันจันทร์นั้นไม่ทันแน่ และควรรอไปจนกว่าจะเตรียมพร้อม นายบุณยรักษ์รายงานด้วยว่า เมื่อไปชี้แจงข้อเท็จจริงต่อผู้สำเร็จราชการนั้น ท่านชิ้นก็อยู่ด้วย และเมื่อนายบุณยรักษ์ยกข้อเท็จจริงที่ผิดแผกแตกต่างขึ้นยัน ท่านชิ้นก็ไม่ได้โต้เถียงประการใด ส่วนข้อที่พูดกับ ม.จ. วิวัฒน์ว่าเดนนิงจะยื่นคำขาดนั้น ไม่แต่จะได้พูดกับ ม.จ. วิวัฒน์เท่านั้น ท่านชิ้นยังได้พูดกับคนอื่นในวงสมาคมด้วย ภายหลังข้าพเจ้าได้พบกับอุปทูตอังกฤษจึงได้ถามถึงเรื่องนี้ อุปทูตปฏิเสธว่าไม่เคยได้ยินมาดังนั้นเลย และพูดด้วยว่าถ้าใครจะยื่นคำขาดต่อคณะทูตไทย ก็ต้องเป็นเดนนิงคนของเขาไม่ใช่ท่านชิ้น แต่ต่อมาภายหลังได้ยินมาว่า อุปทูตอังกฤษก็เที่ยวพูดไปเหมือนกันว่า ในการเจรจาที่สิงคโปร์นี้ ข้อเรียกร้องของอังกฤษจะรุนแรงยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า อังกฤษจะมัดมือชกเราเช่นเคย และจะไม่ยอมให้เรามีเวลาปรึกษาหารือกันก่อนดำเนินการเจรจา

วันจันทร์ที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ อุปทูตอังกฤษมาหาข้าพเจ้าและถามว่า ถ้าออสเตรเลียจะเข้าร่วมการเจรจาด้วยในคราวนี้ ทางเราจะขัดข้องหรือไม่ โดยที่ออสเตรเลียประกาศสงครามกับไทย ข้าพเจ้าจึงไม่มีทางอื่นจะทำได้นอกจากตอบว่าไม่ขัดข้อง ขณะนั้นรู้สึกว่าเรื่องจะเป็นไปในทางร้ายมากกว่าดี เหตุที่ออสเตรเลียจะเข้ามาร่วมการ

เจรจาด้วยนั้น คงจะเข้ามาเพื่อสงวนส่วนได้เสียในเรื่องดีบุกซึ่งออสเตรเลียได้ลงทุนไว้มาก และขณะนั้นอเมริกาก็ได้ขอส่งคนเข้ามาดูการเหมืองแร่ดีบุกในเมืองไทย จึงเกิดความจำเป็นที่ออสเตรเลียจะต้องกันท่าอเมริกาไว้ก่อน ข้าพเจ้าได้ถามอุปทูตอังกฤษว่า อีกสองประเทศที่ประกาศสงครามกับเรา คือนิวซีแลนด์และแอฟริกาใต้จะเข้าร่วมการเจรจาด้วยหรือไม่ อุปทูตอังกฤษตอบว่าสองประเทศนี้ยังไม่ได้แสดงความจำนงมา จึงเข้าใจว่า ออสเตรเลียจะเข้ามาร่วมการเจรจาคราวนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์พิเศษของเขาในเรื่องดีบุก

คณะทูตของเราออกเดินทางไปสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘

ตอน ๗

แปรรูปเป็นคำขาด

ในระหว่างประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อเช้าวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ มีคนมาแจ้งว่า ม.จ. วิวัฒน์ไชย ไชยยันต์ ได้เสด็จกลับมาถึงดอนเมืองและขอพบข้าพเจ้า ข่าวนี้ได้ยังความตื่นเต้นในวงการเมืองเป็นอันมาก ข้าพเจ้านัดพบ ม.จ. วิวัฒน์เวลา ๑๒ น. แล้วได้นัดประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อฟังรายงานของ ม.จ. วิวัฒน์ ในวันเดียวกันนั้นเวลา ๑๖.๐๐ น.

ม.จ. วิวัฒน์ รายงานว่า พอไปถึงสิงคโปร์เข้าประชุมกับอังกฤษก็ถูกเดนนิงเล่นงานเอาเลยทีเดียว ข้อที่เดนนิงแถลงในที่ประชุมต่อหน้าผู้แทนออสเตรเลีย และอินเดียมีใจความอย่างเดียวกับที่มีหนังสือบอกมายังอุปทูตอังกฤษที่กรุงเทพ ฯ ซึ่งอุปทูตให้ข้าพเจ้าดู รวมความคือเราได้ละเมิดสัญญาไม่รุกรานกับอังกฤษและยังตกอยู่ในสถานะสงครามกับเขา เดนนิงกล่าวเน้นว่า แม้เราจะได้ดำเนินงานต่อต้านมาก็ตาม แต่งานนั้นก็ไม่เป็นการช่วยเหลือเขาเท่าใด เพราะฉะนั้นการที่เขาไม่เรียกร้องให้เราเซ็นสัญญาแพ้สงคราม และปฏิบัติต่อเราอย่างศัตรูผู้แพ้สงคราม จึงต้องนับว่าเขามีน้ำใจกว้างขวางมากอยู่ ด้วยเหตุนี้ อังกฤษจึงไม่ยอมเปลี่ยนท่าทีต่อเราในการเจรจา กล่าวคือ ข้อเรียกร้องต่าง ๆ ที่ยื่นต่อเรานั้นเขาถือว่าเป็นข้อเรียกร้องที่เบาที่สุดอยู่แล้ว (minimum

terms) จะเจรจาต่อรองกันไม่ได้ (not subject of negotiation) ครั้นเดนนิงแถลงแล้ว ม.จ. วิวัฒน์ได้ขอคำอธิบายในหัวข้อเรียกร้องที่ทางเราถือว่าเป็นสาระสำคัญ แม้จะขอเพียงคำอธิบายให้ความหมาย เดนนิงก็ไม่ยอมอธิบาย ในบางข้อส่วนปลีกย่อยที่พูดถึง ก็บอกกล่าวเสียก่อนว่าเป็นความเข้าใจของเขาเอง ไม่ผูกมัดรัฐบาลอังกฤษ เช่นปัญหาเกี่ยวกับกำหนดเวลาผูกพันแห่งสัญญา ซึ่งอังกฤษเขียนมาอย่างกว้าง ๆ ว่าจะต้องผูกพันกันไปจนกว่าการเลิกสงครามกับญี่ปุ่นจะเป็นผลบริบูรณ์ และฝ่ายเราขอแก้เป็นว่าจะผูกพันกันไปจนกว่าจะปลดอาวุธญี่ปุ่นในเมืองไทยเสร็จนั้น เดนนิงบอกว่ายอมไม่ได้ เพราะจะต้องใช้เกี่ยวโยงกับภาวะการเลิกสถานะสงครามในอังกฤษด้วย เขาอ้างว่าขณะนั้น ถึงแม้ว่าคู่สงครามจะเลิกยิงกันแล้วก็ตาม แต่ในอังกฤษยังใช้กฎอัยการศึกเกี่ยวกับการประหยัดกระแสไฟฟ้า ตราบใดที่บ้านเมืองของเขายังตกอยู่ในภาวะเช่นนี้ การระงับภาวะหลังสงครามระหว่างเรากับเขาก็ยังระงับไม่ได้ จะต้องถูกผูกพันกันไปจนกว่าเหตุการณ์ในอังกฤษจะกลับคืนสู่สภาพปกติ ซึ่งทั้งนี้ทางเราไม่ทราบว่าจะนานสักเท่าใด และขณะนั้นก็มีข่าวมาด้วยว่า เหตุการณ์ในอังกฤษกำลังทรุดลงไป มีการปล้นสดมภ์ฆ่ากันอย่างหนามือ เหตุนี้เราจึงยอมตกลงด้วยไม่ได้ เพราะเป็นกำหนดเวลาที่ไม่แน่นอนนัก อีกข้อหนึ่งที่ขอคุมหนังสือพิมพ์และวิทยุนั้น เดนนิงบอกว่าเขาผ่อนผันให้ไม่ได้ ที่สุดข้อสำคัญเกี่ยวกับเงินค่าใช้จ่ายทหาร ม.จ. วิวัฒน์ ก็ได้ชี้แจงว่า เราจ่ายให้แล้วทุกอย่าง โดยเฉพาะค่าสะเบียง

อาหาร เงินเดือนทหารเขาก็จ่ายของเขาเอง จะเอาเงินไปทำอะไรอีก ข้อนี้เดนนิงเขาว่าตอบไม่ได้ต้องสอบถามไปทางลอนดอน หลังจากประชุมกับเดนนิง ม.จ. วิวัฒน์ได้พบกับ ม.ร. ดอล ที่ปรึกษาเก่าเป็นการส่วนตัว ม.ร. ดอลได้พูดจาชักนำให้เซ็นสัญญาเสีย เพราะเกรงว่าถ้าเราขัดขืนไม่ยอมเซ็น อังกฤษจะเพิ่มข้อเรียกร้องเข้ามาอีก เป็นภาระแก่เราหนักยิ่งขึ้น เขาว่าพวกเขาที่รู้จักและรักเมืองไทยรู้สึกว่าหัวใจจะขาดที่เห็นรัฐบาลไทยไม่ยอมเซ็นสัญญาและเขาขอรับประกันได้ว่า เมื่อเซ็นสัญญาแล้ว อังกฤษจะเป็นธรรมที่สุดในการบังคับตามสัญญา เมื่อได้พิเคราะห์เหตุผลและข้อเท็จจริงโดยรอบคอบแล้ว คณะทูตอันมี ม.จ. วิวัฒน์ พระยาอภัยฯ และนายเสริมจึงเห็นชอบพร้อมกันว่า ควรยินยอมเซ็นสัญญาเสียโดยดี เพราะที่จะเจรจาเพื่อให้เสียประโยชน์แก่เราน้อยกว่านี้เป็นอันหมดหวังเสียแล้ว อีกประการหนึ่ง เกรงว่าการที่อังกฤษส่งทหารเข้ามาอยู่ในเมืองไทยนั้น ก็เพื่อจะแกล้งให้เราใช้จ่ายหมดเปลืองไปในการเลี้ยงดูเขา ซึ่งถ้าเราไม่ยอมเซ็นสัญญาเสียโดยดีแล้ว ทหารอังกฤษจะยึดครองต่อไป หรือมิฉะนั้นอาจส่งทหารเพิ่มเติมเข้ามาอีก เพื่อบีบบังคับให้เราต้องเซ็นสัญญาในที่สุด จึงควรเซ็นสัญญาเสียก่อนที่จะสายเกินไป

โดยที่หวังพึ่งอเมริกาตลอดมา เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ก่อนประชุมคณะรัฐมนตรี ข้าพเจ้าจึงได้ส่งกนต์ธีร์ ไปหา มร. โยสท์ และเล่าเรื่องให้ฟังทั้งหมดเกี่ยวกับการเจรจา ตามรายงานของ

กนต์ธีร์รู้สึกว่า โยสท์เองยังไม่แน่ใจว่าอเมริกาจะช่วยเราถึงขนาดที่จะเข้าแทรกแซงหรือไม่ โยสท์พูดกับกนต์ธีร์ว่า ที่เดนนิงปฏิบัติรุนแรงต่อเรานั้นเขาไม่เห็นชอบด้วย ส่วนการเจรจาระงับสถานะสงครามระหว่างอังกฤษกับไทยนั้น อเมริกาก็ได้เอาใจใส่ตลอดมา และยึดถือเป็นหลักการว่า อเมริกาจะไม่เห็นพ้องด้วยในข้อสัญญาใด ๆ ที่จำกัดตัดทอนเอกราชหรือกำลังทางเศรษฐกิจของไทย โยสท์ได้บอกด้วยว่า ขณะนั้นอเมริกาก็กำลังเจรจาอยู่กับอังกฤษในเรื่องนี้ และเข้าใจว่าจะได้รู้ผลของการเจรจาในไม่ช้า แต่ถึงกระนั้นก็ดี การที่เราจะเซ็นสัญญากับอังกฤษหรือไม่ เป็นเรื่องที่เราจะต้องตัดสินใจเอง อเมริกาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยไม่ได้ และถึงแม้ว่าเราจะได้ตัดสินใจเซ็นสัญญาไป อเมริกาก็จะไม่เลิกละความพยายามที่จะช่วยแบ่งเบาให้สัญญามีผลกระทบกระเทือนให้แก่ไทยน้อยที่สุด และที่สุดถึงแม้ว่า ไทยจะค้าขายกับอังกฤษไม่ได้ เพราะไม่มีสัญญากับอังกฤษ อเมริกาก็พร้อมที่จะเปิดการค้าขายกับไทย คำพูดของมร.โยสท์ ในตอนเข้าที่คับขันนี้จึงอยู่ในลักษณะกำกวม ไม่พอที่จะยึดเป็นที่พึ่งได้ โดยเฉพาะข้อที่ว่า ถ้าเราจะเซ็นสัญญาก็เซ็นไปได้ อเมริกาจะได้หาทางช่วยเหลือเราในภายหลัง

ควรจะกล่าวเสียด้วยว่า ในการขอความเห็นใจจากอเมริกานั้นข้าพเจ้าได้ยอมเสี่ยงความรับผิดไปโดยลำพัง ในการปล่อยข่าวแก่ผู้แทนหนังสือพิมพ์อเมริกัน ตลอดเวลาที่เราดำเนินการเจรจากับอังกฤษ ได้มีผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์อเมริกามาขอรู้เรื่องราวจากข้าพเจ้าเสมอ ในตอน

ต้น เมื่อเรายังมีหวังว่าจะเจรจาตกลงกับอังกฤษได้นั้น ข้าพเจ้าไม่ได้ให้ข่าวสำคัญอะไรไป แต่มาในตอนหลัง เมื่อการเจรจาที่แคนดีล้มเหลวและอังกฤษแสดงท่าทีว่าจะแปรรูปการเจรจาเป็นการยื่นคำขาด ข้าพเจ้าได้ปล่อยข่าวและรายละเอียดเกี่ยวกับการเจรจาให้ไปแก่ มร.ริช ผู้สื่อข่าวอเมริกัน การปล่อยข่าวนั้นได้พอดีกับเมื่อร่างกฎหมายให้อังกฤษกู้เงิน ๔ พันล้านดอลล่าร์กำลังเข้าสภาอเมริกัน คนอเมริกันไม่พอใจจะให้อังกฤษกู้เงิน จึงได้ถือเอาเรื่องที่อังกฤษเจรจาบีบคั้นไทยเป็นเหตุคัดค้านกฎหมายนั้น ทั้งนี้อาจเป็นเหตุหนึ่งที่กระตุ้นให้กระทรวงต่างประเทศอเมริกันเจรจากับอังกฤษดังที่ มร. โยสท์บอกมากับกนต์ธีร์ ศุภมงคล

เบื้องหลังของการดำเนินงานเป็นมาดังนี้ เมื่อคณะทูตกลับมารายงานว่าการเจรจาได้แปรรูปเป็นคำขาด ควรที่จะยอมอังกฤษเสียโดยดี ประเด็นจึงมีโดยตรงว่า ฝ่ายเราจะยอมรับคำขาดของอังกฤษหรือไม่ ตัวข้าพเจ้าเองในฐานะเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ ได้ตกเป็นด่านหน้าต้องเจรจาขัดแย้งกับอังกฤษตลอดมา จนบังเกิดอคติเอนเอียงว่าไม่ควรยอม แต่การที่จะตัดสินใจไปในทางหนึ่งทางใดอาจมีผลกระทบกระเทือนต่ออนาคตของชาติไปไกล จึงไม่ชอบที่ข้าพเจ้าจะดำเนินการเอาตามความเห็นของตนเองถ่ายเดียว เพื่อความรอบคอบ ข้าพเจ้าจึงได้ตั้งประเด็นขอให้คณะรัฐมนตรีช่วยกันวินิจฉัยชั่งประโยชน์ทางได้ทางเสียทุกด้านทุกมุม เมื่อได้พิจารณากันแล้ว ทางได้เสียมีอยู่ก้ำกึ่งกันยากแก่การที่จะตัดสินใจ

๑. ขณะนั้นเมืองไทยต้องรับภาระหนักที่สุดอยู่แล้ว แม้ทั้งที่ยังไม่มีสัญญาผูกพันต่อกัน กล่าวโดยเฉพาะคือ บ้านเมืองของเราถูกทหารอังกฤษยึดครอง รัฐบาลต้องจ่ายเงินค่าเลี้ยงดูทหารเป็นเงินเกือบ ๑ ล้านบาทต่อวัน การเศรษฐกิจมีแต่จะทรุดลงไปเป็นผลโดยตรงของการยึดครองของอังกฤษ ความสงบเรียบร้อยภายในประเทศไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่จะเซ็นสัญญารับคำขาดกับอังกฤษจะไม่ทำให้ฐานะของเราดีขึ้นเลยตรงกันข้าม กลับจะตกหนักเข้าไปอีก เช่นขณะนั้นอังกฤษไม่มีอำนาจควบคุมวิทยุและหนังสือพิมพ์ของเรา ซึ่งเป็นปากเสียงที่จะเรียกร้องขอความยุติธรรมจากโลกภายนอกได้ แต่ถ้าเซ็นยอมเข้าอังกฤษก็จะมีอำนาจปิดปากเราได้ เหตุนี้จึงควรประวิงไปก่อนอย่างช้าที่สุดจนกว่าจะเปิดสภาใหม่ในเดือนมกราคม แต่ทางเสียก็มีอยู่เป็นอันมาก เช่นถ้าเราไม่ยอมเซ็น อังกฤษอาจส่งทหารเข้ายึดครองทั่วประเทศและลดฐานะของเราเป็นเมืองขึ้น ถึงแม้ว่าอังกฤษจะไม่กล้าไปไกลถึงเพียงนั้น เพียงแต่ไม่ถอนทหารออกไป หรือส่งทหารเข้ามาเพิ่มสูบเลือดเรากินไปโดยไม่มีกำหนดเวลา เท่านี้เราก็หาทางออกได้ยากอย่างยิ่งนอกจากนั้นแล้วการที่เราจะดื้อดึงไม่ยอมเซ็นสัญญาเสียโดยดี อาจเป็นเหตุให้อังกฤษเพิ่มข้อเรียกร้องรุนแรงยิ่งขึ้นก็ได้ ชาติเล็ก ๆ อย่างไทยไม่ควรที่จะอวดดีประกาศสงครามกับเขา ยิ่งผิดแล้วไม่ยอมรับโทษเสียแต่โดยดีโลกจะตำหนิเราได้ และเป็นเหตุให้ต้องโทษหนักยิ่งขึ้น

๒. สัญญาที่อังกฤษเรียกร้องให้เราเซ็น เป็นสัญญาจำกัดตัด-

ทอนเอกราชของชาติ ในฐานะที่เราเป็นรัฐบาลจะยอมเซ็นด้วยไม่ได้ นอกจากนั้น เรายังถูกผูกมัดด้วยอาณัติของสภาที่จะเห็นได้ต่อเมื่ออังกฤษยอมผ่อนผันให้ตามที่เราได้ต่อรองไป อาณัติของสภาเป็นข้อผูกพันทางใจยากที่จะปลดเปลื้องได้ โดยเฉพาะเมื่อสภาถูกยุบไปแล้ว อาณัตินั้นกลับมีผลผูกพันเหมือนคำสั่งของตัวการที่ตาย ตัวแทนจะละเมิดมิได้แต่นั่นแหละ ถ้าการที่ไม่ยอมเซ็นจะเกิดผลเสียหายแก่ชาติมากกว่าผลดี ในฐานะที่เราเป็นรัฐบาลมีหน้าที่ป้องกันประโยชน์ส่วนได้เสียของชาติ เราก็ต้องยอม ยิ่งกว่านั้น ถ้าการที่เราไม่ยอมเซ็นจะเป็นผลให้อังกฤษเคียดแค้น และยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลใหม่รุนแรงกว่าเดิม การก็จะเป็นว่าเราทำบาปไว้ให้คนอื่นเขารับสนองโดยไม่เป็นธรรม ถ้าการที่ไม่ประวิงไปจะบังเกิดผลดังนี้ ก็ควรที่รัฐบาลในขณะนั้นจะรับบาปและคำสาปแช่งของประชาชนเสียดีกว่า แทนที่จะหนีเอาตัวรอดและปล่อยให้รัฐบาลข้างหน้ารับบาป และประเทศชาติต้องรับความเสียหายร้ายแรงยิ่งขึ้น พิเคราะห์กันในทางที่ว่า การเซ็นสัญญากับอังกฤษหนีไม่พ้นในที่สุดจะต้องเซ็นกับเขาเข้าวันหนึ่งดังนี้ ก็เป็นเรื่องที่รัฐบาลผู้เจรจาอยู่ในขณะนั้นจะต้องกล้ารับผิดเสียเองเพื่ออนาคตของชาติดีกว่าที่จะดื้อ-ไปให้เสียไมตรีจิตกับอังกฤษ ซึ่งอาจมีเหลืออยู่บ้าง

๓. การที่เราประวิงมาแต่ต้น ไม่ยอมเซ็นสัญญากับอังกฤษนั้นก็โดยหวังว่าอเมริกาจะเข้าแทรกแซง เท่าที่คอยดูผลกันมาตั้งแต่ปลายเดือนกันยายน จนถึงเดือนธันวาคม อเมริกาได้แสดงความสนใจเป็น

พิเศษ เช่นได้เซ็นสัญญาซื้อข้าวจากเราเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ใช้ราคาเป็นเงินเหรียญดอลลาร์ และส่งผู้ชำนาญมาศึกษาสอบสวนสินค้าดีบุกในเมืองไทย ที่สุดเมื่อต้นเดือนธันวาคม หนังสือพิมพ์อเมริกายังได้ลงข่าวครึกโครมเป็นเสียงเดียวกันว่า อังกฤษบีบคั้นจะให้ไทยเซ็นสัญญาไม่เป็นธรรม ประมวลเหตุการณ์เหล่านี้ดูแล้ว ทำให้เราเกิดความหวังว่าอเมริกาจะเข้าแทรกแซง จึงควรที่เราจะประวิงไปอีก นานเท่าที่จะประวิงได้ เพื่อให้เวลาแก่อเมริกา แต่จะหวังพึงความช่วยเหลือจากอเมริกามากเกินไปนักไม่ได้ เพราะขณะนั้น รัสเซียกำลังขู่คำรามอยู่ในโลกตะวันตก ทำให้เกิดความจำเป็นที่อเมริกาจะถนอมน้ำใจอังกฤษเอาไว้เป็นกำลังต้านทานรัสเซีย อเมริกาคงไม่กล้าเสี่ยงการผิดใจกับอังกฤษเพื่อช่วยเหลือให้ความเป็นธรรมแก่ไทย ที่สุดตามที่ มร. โยสท์พูดกับกนต์ธีร์ครั้งสุดท้ายก็ไม่ได้ความเด็ดขาด อย่างมากเป็นแต่แสดงความปรารถนาว่าต้องการจะเป็นมิตรที่ดีของทั้งสองฝ่าย ทั้งอังกฤษและไทย คิดในแง่ร้าย อเมริกาไม่รักใครมากกว่าตัวเอง ซึ่งเป็นแก่นความจริงของการเมืองระหว่างประเทศแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว

ในวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาหารือกันอยู่จนค่ำ แต่ก็ไม่สามารถตัดสินใจ เพราะทางได้ทางเสียก้ำกึ่งกันทำให้เกิดความลังเลสงสัยดังต่อไปนี้

๑. ผลดีของการเซ็นสัญญาคือ เมื่อเซ็นกันแล้ว สถานะสงครามจะเป็นอันเลิกระงับไป ต่อแต่นั้นไป การเจรจาติดต่ออังกฤษไม่ว่า

ในเรื่องขอผ่อนผันหรือเรื่องอื่นใด จะเป็นการเจรจาติดต่อกันในฐานะของชาติที่เป็นมิตรและอาศัยหลักความเสมอภาค ซึ่งตราบใดที่ยังไม่ได้เซ็นสัญญาระงับสถานะสงคราม อังกฤษก็มีแต่จะเรียกร้องเอาจากเราในฐานะที่เป็นศัตรูผู้แพ้สงคราม พิเคราะห์กันตามแนวทางที่ว่านี้ ฝ่ายเราควรยอมเขาเสียโดยดี แล้วหวังพึ่งความเมตตาปราณีของอังกฤษเอาข้างหน้า นอกจากนั้นแล้ว อังกฤษเป็นนักการค้า คงไม่ปรารถนาที่จะบีบคั้นเราทางเศรษฐกิจจนตายคามือ เพราะไม่ได้ประโยชน์อะไรแก่อังกฤษในทางการค้า แต่พิเคราะห์ในทางตรงกันข้าม ถ้าเซ็นแล้วอังกฤษไม่ปฏิบัติต่อเราโดยเที่ยงธรรมด้วยจิตเมตตา เราจะเสียใจกันไปสิ้นชาติ การหวังพึ่งความปรานีของอังกฤษเป็นแต่ความหวังและการคาดหมาย อังกฤษเองไม่อยู่ในฐานะที่จะปรานีใคร ข้อเรียกร้องรุนแรงที่ยื่นต่อเราแสดงอยู่ว่า อังกฤษไม่คิดปรานีไทย นอกจากนั้นอังกฤษจะเป็นนักเศรษฐกิจการค้าที่เล็งผลไกลไม่ได้ ในเมื่อตนเองกำลังจะล้มละลาย ต้องกู้เงินอเมริกาเป็นจำนวนถึง ๔ พันล้านเหรียญ สัญญาซึ่งผูกมัดจำกัดเอกราชนั้นลงได้เซ็นกันแล้ว เป็นการยากนักที่จะขอร้องให้ผ่อนผัน เงื่อนเวลาที่อังกฤษวางมาในสัญญาก็เลื่อนลอยเอาแน่ไม่ได้กำหนดไว้ว่า เราจะต้องมีภาระผูกพันอยู่จนกว่าการเลิกสงครามกับญี่ปุ่นจะเป็นผลบริบูรณ์ ซึ่งไม่มีใครรู้ว่าจะนานเท่าใด เมืองไทยเคยเซ็นสัญญาทำนองนี้เมื่อรัชกาลที่ ๔ กว่าจะแก้ไขเพิกถอนสำเร็จตกถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๐ แม้การที่จะเซ็นสัญญากับอังกฤษคราวนี้ก็เหมือนกัน ถ้าเซ็นไป

แล้วไม่ได้รับความเมตตาปรานีดังคาดหมาย ก็จะเป็นการหลับตาหลงกลเซ็นไป ซ้ำร้ายรัฐบาลจะถูกครหาว่าทำผิดคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้กับสภาที่สุดมติประชาชนบางส่วนในขณะนั้นเห็นว่าไม่ควรยอม ดังปรากฏในบทนำหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ฉบับวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๔๘๘

๒. รัฐมนตรีหลายท่านมีความเห็นว่า เมื่อเซ็นสัญญากับอังกฤษแล้ว สถานะการณ์คับขันในเมืองไทยจะคลี่คลาย ประการแรกการเซ็นสัญญาเลิกสถานะสงครามจะเป็นเหตุให้เราเปิดการเจรจาขอร้องให้อังกฤษถอนทหารออกจากเมืองไทย แต่ข้อนี้เอาแน่นักมักไม่ได้ เพราะเขาอาจขออยู่ต่อไปเพื่อปลดอาวุธญี่ปุ่นตามสัญญา ๔ ข้อที่เซ็นกันไปแล้ว นอกจากนั้นความผูกพันตามสัญญา ๕๑ ข้อจะมีอยู่จนกว่าการเลิกสถานะสงครามกับญี่ปุ่นจะเป็นผลบริบูรณ์ ข้อนี้อังกฤษชอบที่จะยกขึ้นอ้างได้และถือเป็นเหตุที่จะไม่ยอมถอนทหารออกไป ทางเศรษฐกิจที่คาดคั้นกันว่า เมื่อเซ็นสัญญาแล้วสินค้าจะตกเข้ามานั้น ต้องนับว่าอยู่ในขั้นความฝัน สินค้าจำเป็นที่เราต้องการคือเสื้อผ้า แต่ทั่วโลกขาดแคลนผ้า โรงงานในอังกฤษยังปิด ผลิตไม่ทันที่อื่นก็ผลิตไม่พอใช้เพียงแต่การเซ็นสัญญากับอังกฤษไม่ช่วยแก้ไขข้อนี้ได้ จริงอยู่ เป็นความหวังของพวกพ่อค้าส่วนมากและนักการเมืองจำนวนไม่น้อยว่า การเซ็นสัญญากับอังกฤษจะทำให้สถานะการณ์เศรษฐกิจภายในคลี่คลาย แต่ถ้าเซ็นเข้าไปแล้วสถานะการไม่คลี่คลายจะว่าอย่างไร เมื่อพ่อค้าประชาชนผิดหวังความปั่นป่วนอลเวงอาจบังเกิดขึ้นภายใน อาจมีผลไปไกลถึงกับ

ขัดขวางมิให้เราปฏิบัติตามสัญญา ถ้าการณ์เป็นไปดังนี้ ความเสียหายก็จะตกอยู่แก่ชาติและรัฐบาลทั้งขึ้นทั้งล่อง ภายนอกปฏิบัติตามสัญญากับเขาไม่ได้ ภายในยุ่งเหยิงอลเวง ศัตรูของรัฐบาลจะตำหนิว่ารัฐบาลละเมิดอาณัติของสภาเป็นการเอาชาติไปขาย มิตรของรัฐบาลจะห่างเหินเพราะผิดหวัง

๓. พิเคราะห์ถึงการช่วยเหลือจากอเมริกา รัฐมนตรีบางท่านให้ความเห็นว่า การเซ็นสัญญากับอังกฤษจะเปิดโอกาสให้อเมริกาเข้าแทรกแซงได้ถนัดยิ่งขึ้น เช่นในขณะนั้นอเมริกายังเปิดสถานทูตไม่ได้เพราะเกรงใจอังกฤษซึ่งยังตกอยู่ในสถานะสงครามกับไทย แต่ถ้าเซ็นสัญญาเลิกสถานะสงครามกันแล้ว อเมริกาก็จะเปิดสถานทูตได้และเข้าช่วยเหลือเราได้เป็นทางการ

คณะรัฐมนตรีได้ปรึกษากันตลอดไปถึงวิธีดำเนินการ ข้าพเจ้าเสนอว่าถ้าเราตกลงใจไม่ยอมเซ็นสัญญา ก็ควรบอกอังกฤษว่า เราเซ็นไม่ได้ ในส่วนที่เป็นการละเมิดอาณัติของสภาผู้แทนราษฎร แต่ควรจะให้ความหวังกับเขาว่า เมื่อสภาเปิดในเดือนมกราคม และมีรัฐบาลใหม่สภาอาจเปลี่ยนใจมอบหมายให้เซ็นสัญญาก็ได้ขอให้เขารอไปอีกสักเดือนเศษก็จะรู้ผล ทั้งนี้เพื่อเป็นประกันมิให้เขาบีบคั้นเราเกินไประหว่างที่รอการตั้งรัฐบาลใหม่ แต่ถ้าตกลงใจยอมเซ็นแล้ว ก็ควรทำเป็นรูปจำใจรับคำขาด โดยลักษณะที่จะไม่ผูกพันสภาที่จะเปิดใหม่ ในการนี้เบื้องต้นควรจะประกาศให้ประชาชนรู้ว่า รัฐบาลได้พยายามเจรจาตามอาณัติของ

สภาเก่า แต่ไม่เป็นผล บัดนี้อังกฤษยื่นคำขาด รัฐบาลได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าการที่จะขัดขืนไม่ยอมรับคำขาดจะเกิดผลเสียหายแก่ชาติจึงยอม ต่อจากนั้นรัฐบาลจะต้องตั้งคณะทูตใหม่ไปรับคำขาด เพื่อแสดงให้โลกเห็นว่าเรามิได้เซ็นสัญญาโดยสมัครใจ ทั้งนี้จะเป็นช่องทางให้เราขอแก้ไขสัญญาได้ในกาลข้างหน้า ที่สุดควรจะประกาศว่า การที่รัฐบาลยอมเซ็นสัญญารับคำขาดไปนั้น ในส่วนที่จะต้องขอความเห็นชอบจากสภาหาเป็นการผูกมัดสภาได้ไม่ เพราะสำหรับสภาเก่าที่ถูกยุบไป ก็ไม่ได้เซ็นตามอาณัติของสภา ส่วนสภาใหม่ยังไม่เปิด จึงให้ความเห็นชอบไม่ได้ เรื่องเท่ากับว่ายังไม่ได้เข้าสภาเลย อังกฤษอาจเกี่ยงในข้อนี้ แต่ตามรัฐธรรมนูญจะมีผลเป็นอย่างอื่นไม่ได้ สำหรับภายในเมื่อได้ดำเนินการในรูปรับคำขาดแล้วก็เป็นอันชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ไม่มีใครจะติรัฐบาลได้

ในการประชุมรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม นั้น นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสได้รับเชิญมาร่วมประชุมปรึกษาหารือด้วย รัฐบุรุษอาวุโส แนะนำว่าควรเซ็น และได้ให้ความเห็นในแง่การคลังว่าที่สมาชิกสภาผู้แทนวิตกว่าการเซ็นสัญญาจะทำให้ไทยต้องเสียเงินถึง ๔ พันล้านบาทนั้นเป็นการคำนวณตัวเลขเกินเลยมากไป ค่าเสียหายสำหรับอังกฤษอย่างมากคำณวนได้เพียง ๑๕ ล้านปอนด์ เป็นค่าเหมืองแร่ ๖ ล้าน ค่าไม้สัก ๒ ล้าน ค่าห้างร้าน ๒ ล้าน ค่าห้างบอเนียว ๑ แสนปอนด์ คิดเป็นค่าเสียหายหลงหูหลงตาอีก ๕ ล้านปอนด์ รวมกันไม่เกิน ๑๕

ล้านปอนด์ เงินทุนเรามีอยู่ในอังกฤษ ๒๓ ล้านปอนด์ ซึ่งถ้าเราไม่เซ็นสัญญาก็จะถูกกักไม่ได้ประโยชน์อะไร เมื่อเซ็นสัญญาเสียโดยดีแล้วเอาเงินใช้หนี้เขา ๑๕ ล้านปอนด์ ยังจะมีเงินเหลืออีก ๘ ล้านปอนด์ ซึ่งเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้ ส่วนค่าใช้จ่ายภายในนั้น คิดเป็นค่าเสบียงอาหารส่งทหารอังกฤษเป็นเงินปีละ ๙๖ ล้านบาท สำหรับทหารดัชและเชลย ๓๖ ล้านบาท ค่าเลี้ยงดูญี่ปุ่น ๘๐ ล้านบาท รวมทั้งสิ้น ๒๑๒ ล้านบาทเพิ่มหลงหูหลงตาเข้าไปอีก คิดเป็นเงิน ๓๐๐ ล้านบาทต่อปี ค่าข้าวให้เปล่า ๑ ล้าน ๕ แสนตัน คินเป็นเงิน ๗๔๐ ล้านบาท รวมภาระค่าใช้จ่ายภายในเป็นเงิน ๑,๑๘๔ ล้านบาทต่อปี ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้จะลดจำนวนลงตามลำดับ แต่ถึงกระนั้นก็ดี เมื่อรวมกับหนี้ที่จะใช้เป็นเงินปอนด์ ๑๕ ล้านปอนด์ คิดโดยอัตราปอนด์ละ ๙๐ บาท ตก ๑,๓๕๐ ล้านบาทแล้ว ทั้งสองจำนวนก็ตกอยู่ในราว ๒ พันล้านบาทเท่านั้น ไม่ถึง ๔ พันล้านบาท ดังที่ประมาณกันในสภา ส่วนทุนของเราในอเมริกามีอยู่ ๑๐ ล้านเหรียญ ทองในญี่ปุ่นราคา ๕๐ ล้านเหรียญ ทองในเมืองไทยราคา ๕๐ ล้านเหรียญ เงินปอนด์ในอังกฤษ ๓๒ ล้านเหรียญ ทุนในต่างประเทศจะมีเหลือคิดเป็นเงินเหรียญอเมริกันถึง ๑๔๒ ล้านเหรียญทั้งนี้เก็บไว้เป็นเครดิตซื้อของได้ ส่วนเงินบาทภายในประเทศจะเฟ้อก็ปล่อยให้เฟ้อไป ในด้านการคลังพอสู้ได้ ในที่สุดคณะรัฐมนตรีกำหนดให้มีการประชุมกันอีกครั้งหนึ่งในวันรุ่งขึ้นที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๔๘๘ เพื่อลงมติเด็ดขาด

วันที่ ๑๓ ธันวาคม ได้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อแสดงความเห็นเป็นรายตัว ฝ่ายข้างมากเห็นว่าสมควรเซ็น ข้างน้อยมีอยู่ ๓ คน คือพระยาอรรถการีย์ฯ พระสุทธิอรรถฯ และ ข้าพเจ้า พระยาอรรถฯ และพระสุทธิอรรถฯ เห็นว่า รัฐบาลถูกผูกพันโดยอาณัติของสภา จะเซ็นสัญญานอกเหนือไม่ได้ แต่ในด้านการเมืองยอมรับว่าไม่มีทางไป ส่วนข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วยกับท่านทั้งสองนี้ ในทางกฎหมาย ในทางการเมืองได้เสนอให้มี Referendum [๘] แต่ไม่มีผู้ใดเห็นด้วย แม้ฝ่ายมากที่เห็นควรเซ็นก็ร่วมกันเป็นเอกฉันท์ว่า ต้องยอมเซ็นในลักษณะจำใจ เพราะหมดทางไป เหตุผลสำคัญของฝ่ายข้างมากรวมทั้งข้อวิจารณ์ สรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ข้อที่ทำให้หนักใจที่สุดก็คือ เรื่องเขตยกเว้นในสัญญาซึ่งเป็นการจำกัดตัดทอนเอกราชของไทย และความผูกพันข้อนี้จะมีอยู่จนกว่าการเลิกสงครามกับญี่ปุ่นจะเป็นผลบริบูรณ์ ซึ่งไม่มีใครรู้ได้ว่าจะช้านานเท่าใด แต่รัฐมนตรีฝ่ายข้างมากเห็นว่า โดยที่ไทยจะยังอยู่ในสถานะสงครามกับอังกฤษ เพราะไม่ยอมเซ็นสัญญากับเขา เขาจะยึดเมืองไทยทั้งเมืองก็อาจทำได้ เพราะฉะนั้นเรื่องเขตยกเว้นในสัญญาจึงไม่ร้ายแรงไปกว่านี้ ซึ่งถ้าได้เซ็นกับเขาเสีย กลับจะเป็นการผูกมัดให้อังกฤษยึดได้บางเขตบางท้องที่ไม่ทั่วไปทั้งประเทศ นอกจากนั้นในสัญญายังมีข้อไขว่า การกำหนดเขตยกเว้นจะต้องทำความตกลงกับไทยเสียก่อน จึงยังมี

---

๘ การเสนอร่างพระราชบัญญัติให้ประชาชนลงคะแนนเสียง

ทางที่จะเจรจากันได้ มิใช่ว่าเขาจะมายึดเอาเป็นเขตยกเว้นได้ตามอำเภอใจ ถึงแม้ว่าจะมีสัญญาข้ออื่นเป็นการผูกมัดจำกัดเอกราชเราอยู่บ้างก็จริง แต่เมื่อคิดถึงว่า ตอนเริ่มสงครามไทยเราทำบาปไว้มาก ได้ฉีกสัญญาไม่รุกรานกับเขา ประกาศสงครามเข้าร่วมรุกร่วมรบกับญี่ปุ่น จับคนของเขาขัง ที่สุดยึดครองดินแดนของเขา ทำการอย่างโอหังไม่เจียมตัว ถึงเพียงนี้แล้ว ยังเอาตัวรอดมาได้ก็ยังดี ถึงแม้ว่าจะมีเอกราชแต่ในนามก็ต้องนับว่าเป็นบุญ ดีกว่าที่จะตกเป็นเมืองในอารักขาดังที่เขาคิดกำหนดการกันไว้ อนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับชาติแพ้สงครามคือญี่ปุ่น เยอรมันและอิตาลี ของเรายังมีภาษีกว่ามาก ประเทศเหล่านี้ไม่มีสัญญาระงับสถานะสงครามอย่างเรา สัมพันธมิตรเข้ายึดครองทั่วทั้งประเทศในฐานะเป็นชาติแพ้สงคราม อำนาจอธิปไตยตกไปอยู่ในมือผู้ยึดครองทั้งหมดทีเดียว แต่ที่เราจะเซ็นกับอังกฤษเป็นการเซ็นสัญญาระงับสถานะสงคราม ไม่ใช่สัญญาแพ้สงคราม ซึ่งทั่วโลกรับกันว่าเป็นของใหม่ ไม่มีในตำราและความจริงอธิปไตยของเราก็ไม่ได้ผ่านมือไปยังอังกฤษ แม้จะได้เซ็นสัญญากันแล้วเราก็ยังปกครองกันเอง โดยรัฐบาลของเราเองหากแต่มีข้อสัญญาผูกพันตามสัญญาจะต้องปฏิบัติเท่านั้น อธิปไตยทางการเมืองการเศรษฐกิจ การศาลและการทหารของเรายังมี จริงอยู่สัญญาการทหาร ๔ ข้อที่ทำกันไว้นั้นกินความได้กว้างขวาง แต่ก็มีข้อจำกัดขีดคั่นว่าต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการปลดอาวุธญี่ปุ่น สมมุติว่าอังกฤษส่งทหารเข้ามา ๑ ล้านคน เพื่อปลดอาวุธญี่ปุ่นเพียง ๑ แสนคน

เราก็มีทางเถียงได้ว่าเกินความจำเป็น ทั้งหมดจึงไม่เป็นการผูกมัดจำกัดเอกราชเกินไป

๒. ว่ากันในทางความรู้สึกผิดชอบทางจิตใจ ซึ่งบางคนเกรงไปว่าจะถูกครหาว่าทรยศต่อชาติและสภาผู้ให้อาณัติมอบหมายมาแล้วนั้น ในขณะที่สภาให้อาณัติมอบหมาย เป็นเวลาระหว่างที่เรายังเจรจากับอังกฤษ ในรูปของการเจรจาต่อรอง ผู้แทนของอังกฤษได้ทำให้เราเข้าใจว่าถ้าเรายอมในเรื่องข้าว ๑ ล้าน ๕ แสนตัน เรื่องอื่นจะตกลงกันได้และรัฐบาลก็ได้เจรจาวางเงื่อนไขไปอย่างดีที่สุด เพื่อมิให้มีข้อสัญญาจำกัดตัดทอนเอกราชของชาติ แต่มาในชั้นหลัง เมื่อการเจรจากลับแปรรูปเป็นคำขาดซึ่งต่อรองกันไม่ได้ อาณัติของสภาก็ต้องเป็นอันตกไป ปัญหามีเหลืออยู่แต่ว่าถ้าไม่รับคำขาด ความเสียหายจะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด และเมื่อได้ชั่งประโยชน์ทางได้ทางเสียเห็นว่าเซ็นดีกว่าดื้อแล้ว รัฐบาลก็ต้องรับผิดชอบเซ็นไป ดีกว่าดื้อดึงจนเกิดความเสียหายแก่ชาติ จะเปรียบก็เหมือน กับตัวแทนรับมอบหมายให้เฝ้าบ้านมิให้เป็นอันตรายหากเกิดไฟไหม้บ้านเรือนข้างเคียง ตัวแทนต้องรื้อหลังคาบ้านตัวการทำให้เกิดความเสียหายแก่บ้านบางส่วน เพื่อมิให้บ้านของตัวการต้องถูกไฟไหม้หมดไปทั้งหลังดังนี้ เป็นเรื่องที่ตัวแทนชอบที่จะทำได้ ถึงอย่างไรก็ตาม การที่รัฐบาลจะตั้งคณะทูตใหม่ไปเซ็นสัญญารับคำขาดนั้นไม่เป็นการตัดสิทธิเห็นชอบของสภาใหม่ตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๕๔ จึงเป็นการสงวนสิทธิของชาติอยู่ในตัว เมื่อพูดกันถึงอาณัติของสภาที่ถูกยุบไป

นั้น รัฐมนตรีคนหนึ่งกล่าวว่าสภาที่ให้อาณัติแก่รัฐบาลเป็นสภาประกาศสงครามไม่ยอมรับผิดชอบร่วมกับใคร ที่ผูกมัดรัฐบาลไว้ด้วยอาณัติก็เพื่อจะหนีความรับผิด ถ้ารัฐบาลเจรจาได้ผลตามอาณัติจะอ้างเอาความดี แต่ถ้าเจรจาไม่ได้ผลจะโทษเป็นความผิดของรัฐบาล อย่างนี้ใช้ไม่ได้ สภาประกาศสงครามทำผิดไว้ควรถูกเฆี่ยน ๑๒ ที แล้วกลับมามอบให้รัฐบาลเจรจาขอถูกเฆี่ยนเพียงทีเดียวดังนี้ ไม่ชอบธรรมข้อสำคัญรัฐบาลมิได้ยอมเซ็นไปง่าย ๆ ได้ประวิงไว้และตั้งข้อเงื่อนไขทุกอย่างทุกประการเท่าที่จะทำได้ ได้เจรจากันมาร่วม ๓ เดือนจนหมดทางไป จึงต้องจำใจยอมเพราะเห็นแก่ชาติ การที่ตกลงใจเซ็นสัญญากับอังกฤษนั้น รัฐบาลทราบดีว่าจะถูกประนามเป็นรัฐบาลขายชาติ แต่ก็ยินดีรับคำสาปแช่งของคนทั้งหลาย แทนที่จะปล่อยให้ชาติได้รับความเสียหายเพราะไม่เซ็นสัญญา และที่สุดเราก็ทราบดีว่า ทั้งหมดที่เราจะรับสนองนี้เป็นบาปกรรมที่รัฐบาลประกาศสงครามได้ประกอบไว้ ซึ่งเราจะต้องใช้แทนเพื่อชาติ ในทางรู้สึกผิดชอบทางจิตใจ ไม่มีอะไรจะต้องเป็นห่วง *ส่วนมติประชาชนนั้น สำหรับเมืองไทยเรายังหวังพึ่งไม่ได้ เรื่องยุบสภาเดิมประชามติเรียกร้องให้ยุบ ถึงขนาดจะให้มีการเดินขบวนเรียกร้อง แต่ครั้นยุบเข้าจริงบางคนก็กลับไปตำหนิว่าปฏิบัติการเป็นเผด็จการ เรื่องที่จะขอประชามติในการร่างรัฐธรรมนูญก็อีกเหมือนกัน ประชาชนยังไม่ฉลาดพอที่จะรู้ใจตนเองในเรื่องสำคัญเกี่ยวกับการเซ็นสัญญา รัฐบาลจึงต้องตัดสินใจเอาเองตามที่เห็นว่าจะเสียประโยชน์น้อยที่สุดแก่บ้านเมือง*

๓. หลักการเดิมที่จะประวิงการเจรจาไว้เพื่อถ่วงเวลาให้อเมริกาเข้าแทรกแซงนั้น รัฐมนตรีฝ่ายข้างมากเห็นว่าจะยึดเอาเป็นหลักต่อไปไม่ได้เพราะอเมริกายังไม่ได้ให้ความช่วยเหลือจริงจังอะไร จะมีก็แต่ความเห็นอกเห็นใจตามเสียงหนังสือพิมพ์ในอเมริกา ส่วนรัฐบาลอเมริกันไม่มีวี่แววว่าจะยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้อง แม้แต่การที่จะเปิดสถานทูตซึ่งพอที่จะทำได้ก็ไม่ทำ ด้วยเกรงใจอังกฤษ เพราะฉะนั้นจึงหวังพึ่งนักไม่ได้ ที่สุดถ้าถ่วงเวลาต่อไปจนอังกฤษเกิดสงสัยว่าเป็นอุบายของเราจะเสี้ยมเขาควายให้ชนกันแล้วก็จะเป็นผลร้ายแก่เราหนักยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามอเมริกันว่าอะไรเราไม่ได้เพราะเราได้ถ่วงเวลามาร่วม ๓ เดือนแล้ว

คณะรัฐมนตรีประชุมกันจนเย็น ในที่สุดลงมติในวันที่ ๑๓ ธันวาคม นั้น มอบหมายให้คณะทูตเซ็นสัญญา ๕๑ ข้อกับอังกฤษ ทั่วทุกคนรู้สึกเศร้าสลดใจที่เหตุการณ์บังคับให้จำใจเซ็นสัญญา กลับออกมาจากห้องประชุม ข้าพเจ้าเองต้องพูดเอาใจผู้ที่ใกล้ชิดว่ายังไม่หมดหวังและว่าวันที่ ๑๓ เป็นวันโชคดีของข้าพเจ้า ความผันแปรทางการเมืองอาจทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นก็ได้ รู้สึกขอบใจวิทยุซานฟรานซิสโกที่ช่วยปลอบใจเรามาแต่วันที่๑๒ ธันวาคม ได้ความว่าหนังสือพิมพ์ในอเมริกากำลังโจมตีอังกฤษนับตั้งแต่ มร. ริช นำเรื่องการเจรจากับไทยไปเปิดเผย หนังสือพิมพ์อเมริกาก็รุมกันเล่นงานอังกฤษเรื่อยมา ที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดคือนิวยอร์คไทม์ ก็กระโจนเข้าวงเล่นงานอังกฤษเข้าด้วย จนสถานทูตอังกฤษในกรุงวอชิงตันต้องแถลงการณ์ผูกมัด ว่าไม่มี

ข้อสัญญาตัดทอนเอกราชของไทย ถึงแม้ว่าขณะนั้นวิทยุซานฟรานซิสโก จะช่วยเราไม่ได้อย่างน้อยก็ยังแสดงว่าอเมริกาไม่ได้ทอดทิ้งไทย และเมื่อ ได้กระจายข่าวสวนควันเข้ามาในขณะที่เรากำลังต้องจำใจเซ็นสัญญา ก็ได้ ช่วยทำให้เบาใจว่ายังมีหวังข้างหน้าอยู่บ้าง การปล่อยข่าวทางอเมริกานั้น อุปทูตอังกฤษถึงกับมาต่อว่าข้าพเจ้า พูดว่าเขาเชื่อว่ามีบุคคลชั้นสูงใน เมืองไทยเป็นคนปล่อยข่าว ข้าพเจ้าตอบตรง ๆ ว่าถูกแล้ว อุปทูตอังกฤษ ไม่นึกว่าข้าพเจ้าจะตอบตรง ๆ ดังนั้นก็เลยนิ่งไป ไม่ได้ซักถามว่าใครเป็น คนปล่อยข่าว ถ้าถามข้าพเจ้าก็คิดไว้ว่าจะตอบตามตรงว่าข้าพเจ้าเป็นคน สั่งปล่อยข่าวเอง เพราะเมื่ออังกฤษไม่ปรานีแก่เราแล้ว *การที่ข้าพเจ้า จะต้องทำทุกอย่างเพื่อรักษาประโยชน์ของเมืองไทย ไม่เป็นเรื่องชั่วร้ายผิดศีล ธรรมอย่างไร เราไม่มีปืนจะสู้เขาได้ เมื่อคนโตกว่ารังแกเรา ก็มีทางเดียวที่ จะทำได้ คือร้องขอความช่วยเหลือจากคนที่โตกว่านั้น*

พอข่าวแพร่ออกไปว่า รัฐบาลตกลงเซ็นสัญญากับอังกฤษ ตลาดก็เริ่มไหวตัว ราคาสินค้านอกลดลงไปบ้าง อัตราแลกเปลี่ยนเงิน รูปีในตลาดเคยแลกกัน ๕ บาทต่อ ๑ รูปีลดลงไปเหลือ ๒.๕๐ บาท ทาง อุปทูตอังกฤษคลายการบีบคั้นลงไปทันที เรื่องที่เคยขอร้องให้ทางการ ของเราจับกุมคนรับซื้อของทหารอังกฤษเป็นอันบอกระงับอุปทูตอังกฤษ มาบอกว่า ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าไม่เป็นธรรม เพราะเมื่อเขาปราบคน ของเขาเองไม่ได้ ก็ไม่ควรที่จะให้พ่อค้าในเมืองไทยต้องรับบาป ซึ่ง ข้อนี้เห็นได้ง่าย จนไม่น่าคิดว่าอังกฤษจะคิดไม่ถึงมาก่อน ชาวฮอลันดา

หนีภัย ๔ พันคนที่อังกฤษส่งมาพำนักในเมืองไทย โดยมิได้บอกกล่าวให้เราผู้เป็นเจ้าของบ้านรู้ตัวก่อนนั้น อุปทูตก็มาขอโทษขอโพยเป็นการใหญ่ และรับรองว่าพวกนี้จะออกเงินค่าใช้จ่ายอยู่กินของตนเอง ซึ่งความจริงเราไม่มีหน้าที่ความผูกพันอะไรจะต้องจ่ายเงินให้ อุปทูตอังกฤษได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบด้วยว่า จีนในบังคับอังกฤษบางคนซึ่งต้องคดีอาญา ได้ร้องขออารักขาเพื่อไม่ต้องขึ้นศาลไทย อ้างเหตุว่า ไทยกับอังกฤษยังอยู่ในสถานะสงครามต่อกัน แต่เจ้าหน้าที่อังกฤษได้ตอบไปว่าการที่ไทยและอังกฤษยังตกอยู่ในสถานะสงครามต่อกันนั้น ไม่เป็นเหตุให้คนในบังคับอังกฤษทำความผิด เป็นการละเมิดต่อกฎหมายของบ้านเมืองได้โดยไม่มีความผิด เรื่องที่เราขอร้องให้ส่งนายดอลมาเป็นที่ปรึกษาการคลัง อังกฤษยอม เหล่านี้และอื่น ๆ ข้าพเจ้าได้ตอบขอบใจเขาไปตามควรแก่อัธยาศัย โดยรู้สึกอยู่ในใจว่าถ้าไม่มีกรณีเซ็นสัญญากันแล้วเหตุบีบบังคับเหล่านี้คงจะไม่เกิดขึ้น หรือถ้ามีก็คงจะได้วินิจฉัยตกลงกันไปโดยเที่ยงธรรมกว่าที่เป็นมาแล้ว เมื่อระหว่างเจรจาเซ็นสัญญากับอังกฤษ

หม่อมเจ้าวิวัฒน์ไชย ไชยันต์ หัวหน้าคณะทูตได้ออกเดินทางไปสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคมวันเดียวกันนี้ ข่าวรอยเตอร์ลงสัมภาษณ์ของเดนนิงซึ่งกล่าวโทษคนไทยที่ได้ฉีกสัญญาไม่รุกรานและยึดดินแดนของเพื่อนบ้าน แล้วเลยอ้างเอาบุญคุณในการที่อังกฤษได้เป็นธุระรับเสด็จในหลวงมาส่งถึงเมืองไทยและที่สุดกล่าวหาว่า ไทยยุแหย่โดย

เจตนาร้ายจะให้อังกฤษเสียชื่อเสียง ในวันเดียวกัน ข่าววิทยุมีมาจาก อเมริกาว่านักวิจารณ์ชื่อดรู เพียสันเล่นงานอังกฤษ และกระทรวงการต่างประเทศอเมริกันเป็นการใหญ่ ดรู เพียสันว่าได้เห็นสัญญาแล้ว มีข้อกำหนดตกลงจะให้อังกฤษเข้ายึดครองเมืองไทย คุมการค้าขาย การวิทยุ และ หนังสือพิมพ์ จึงไม่เข้าใจว่ากระทรวงต่างประเทศอเมริกันไปหลับอยู่ที่ไหน ในที่สุดลงความเห็นว่า ถ้าอเมริกาให้อังกฤษกู้เงิน ๔ พันล้าน อังกฤษจะเอาไปใช้ในการจัดหาเมืองขึ้นไว้เป็นสมบัติ แล้วอเมริกาก็จะถูกทั่วโลกตำหนิว่ารู้เห็นเป็นใจกับอังกฤษในการเอามนุษย์ลงเป็นทาส.

ตอน ๘
อเมริกาเข้าแทรกแซง

ตอนเย็นวันที่ ๑๔ ธันวาคม สถานทูตอเมริกันโทรศัพท์บอกมาว่า รุ่งขึ้นเวลา ๑๑ นาฬิกา มร. โยสท์ขอพบข้าพเจ้าเป็นเรื่องด่วน รุ่งขึ้นวันที่ ๑๕ ธันวาคม ข้าพเจ้าได้พบกับ มร. โยสท์ ตามเวลานัด มร. โยสท์ พูดในนามของกระทรวงต่างประเทศอเมริกัน ขอให้รัฐบาลไทยสั่งคณะทูตที่สิงคโปร์ให้งดการเซ็นสัญญาไว้ก่อน จนกว่าอเมริกากับอังกฤษจะได้ทำความเข้าใจกันเสร็จเรียบร้อย ได้ความจาก มร. โยสท์ว่า การเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษนั้น ถึงแม้ว่าอเมริกาจะไม่ได้เข้าร่วมด้วยก็ตาม แต่ก็ได้เอาใจใส่เป็นพิเศษตลอดมา จนถึงกับได้เปิดการเจรจากับอังกฤษในกรุงวอชิงตัน เพื่อทำความเข้าใจกันในสัญญาบางข้อที่อเมริกาไม่เห็นพ้องด้วย และได้ตกลงกันเป็นหลักการว่า จะไม่มีการเซ็นสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ จนกว่าอเมริกากับอังกฤษจะได้ทำความเข้าใจกันเสร็จ ณ กรุงวอชิงตัน ด้วยเหตุนี้จึงรู้สึกประหลาดใจที่ได้ทราบว่าจะมีการเซ็นสัญญากันที่สิงคโปร์ มร. โยสท์ไม่ทราบว่าเดนนิงจะได้จัดการไปเอง หรือโดยได้รับคำสั่งจากลอนดอน ส่วนตัวเขาเองรู้สึกว่าเดนนิงปฏิบัติต่อไทยรุนแรง

ทั้ง ๆ ที่ตื่นเต้นและดีใจ ที่อเมริกาเข้ามาแซกแทรงในนาทีสุดท้าย ข้าพเจ้าก็ยังอยากหยั่งให้ทราบแน่ชัดว่า อเมริกาเข้ามาแทรกแซงที

ไร อังกฤษแรงต่อไทยยิ่งขึ้นทุกที จนฝ่ายเราขนหยองไปหมดแล้ว ไม่กล้าร้องขอความช่วยเหลือจากอเมริกา การเป็นมาดังนี้ ถ้าคราวนี้รัฐ-บาลสั่งงดการเซ็นสัญญาไป เพราะอเมริกาขอให้งดและอังกฤษกลับรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบอย่างหนัก มร. โยสท์รับรองว่าถ้าการสั่งงดเพราะอเมริการ้องขอคราวนี้ เป็นเหตุให้อังกฤษรุนแรงขึ้นกว่าเดิมแล้ว อเมริกาจะยอมมีส่วนร่วมรับผิดชอบด้วย และจะประ-ท้วงไปยังอังกฤษเพื่อมิให้เกิดผลดังนั้น

เพื่อจะเอาให้แน่ว่า อังกฤษไม่มีทางเพิ่มข้อเรียกร้องรุนแรงกว่าเดิม ข้าพเจ้าได้ถือสิทธิสั่งงดการเซ็นสัญญาไปยังคณะทูต โดยไม่ได้ปรึกษาคณะรัฐมนตรีก่อน ถ้าเกิดเรื่องข้าพเจ้าจะได้รับผิดไปคนเดียว โทษรัฐบาลไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าได้ขอให้ มร. โยสท์ไปบอกกล่าวให้รัฐบุรุษอาวุโสรู้ไว้เป็นการคำนับ ข้าพเจ้ารีบโทรเลขบอกไปทาง ม.จ. วิวัฒน์ในวันเดียวกัน วิตกว่าโทรเลขจะไปถึงไม่ทัน

เข้าใจว่า เมื่อส่งกนต์ธีร์ไปหามร. โยสท์ในวันที่ ๑๒ ธันวาคมนั้น มร. โยสท์คงจะได้บอกวอชิงตันไปทันทีว่าเราจะต้องเซ็นสัญญา ได้ความจากมร. โยสท์ว่า วันที่ ๑๓ ธันวาคมวันเดียวกับที่คณะรัฐมนตรีลงมติให้เซ็นสัญญานั้นเอง เป็นวันดีของเรา โดยกระทรวงต่างประเทศอเมริกันมีคำสั่งไปในวันนั้น ให้ทูตอเมริกันในลอนดอนประท้วงอังกฤษและขอให้ลอนดอนสั่งงดการเซ็นสัญญามายังเดนนิงทันที เพราะอเมริกาเข้าแทรกแซงในตอนนี้ อังกฤษจึงต้องคลายข้อสัญญาบีบคั้น จนที่สุด

สัญญาที่เซ็นกันที่สิงคโปร์ เป็นสัญญาตามที่เราได้ต่อรองขอลดหย่อนไปแทบทุกข้อทุกประการ

วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๘ ม.จ. วิวัฒน์กลับมารายงานต่อรัฐบาล บรรยากาศตอนนี้ผิดกับเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ราวฟ้ากับดิน หัวหน้าคณะทูตของเรากลับมาด้วยความเชื่อมั่นในเอกราชของชาติ ได้ความว่า เมื่อพบเดนนิงในวันที่ ๑๕ ธันวาคม และบอกว่ารัฐบาลตกลงเซ็นสัญญา เดนนิงเปลี่ยนท่าทีไปคนละคน เกิดเสน่หาใน ม.จ. วิวัฒน์แทบจะเข้ากอด เดนนิงบอก ม.จ. วิวัฒน์ว่าอังกฤษได้ตกลงจะขายทองให้ไทย วันที่ ๑๖ ธันวาคม เมื่อ ม.จ. วิวัฒน์ได้รับโทรเลขจากข้าพเจ้าส่งโดยทางที่กำหนดกันไว้ ขอให้ระงับการเซ็นสัญญานั้น ไม่ทราบว่าจะปฏิบัติอย่างไรเพราะได้บอกเดนนิงไปเสียแล้วว่าตกลงเซ็น วันที่ ๑๗ ธันวาคม กงสุลอเมริกันมาหาท่านหัวหน้าคณะทูต ณ ที่พัก แจ้งคำขอของกระทรวงต่างประเทศอเมริกันมาให้งดการเซ็นสัญญาชั่วคราว ตอนนี้จึงเดาออก ดีใจรีบเอาแม่โขงยัดใส่กระเป๋าแล้วพาตัวกงสุลออกทางหลังบ้าน เพื่อไม่ให้ใครเห็น เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม เดนนิงได้รับคำสั่งจากลอนดอนให้เปลี่ยนแก้ข้อความในสัญญา บางข้อมีคำสั่งให้ตัดออกไปเลย อ้างว่าสถานการณ์ได้เปลี่ยนไปเป็นอื่นแล้ว เท่าที่ปรากฏแก่ตาเดนนิงรู้สึกแปลกใจยิ่ง เพราะเดิมเข้าใจว่าจะไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย และลอนดอนได้สั่งมาว่าเป็นข้อเรียกร้องอย่างน้อยที่สุดอยู่แล้ว ไม่ยอมให้ต่อรองได้ ทั้งหมดนี้เดนนิงอาจไม่รู้จริง ๆ หรืออาจทำเป็นไม่รู้แก้

เกี้ยวก็เป็นได้ อย่างไรก็ดี ถึงวันที่ ๒๐ ธันวาคม เขาจัดเครื่องบินให้เสร็จ ส่งตัว ม.จ. วิวัฒน์มารายงานต่อรัฐบาล มาคราวนี้จัดเครื่องบินอย่างดีให้ไม่เหมือนคราวก่อนที่ให้มาในเครื่องบินชนิดที่นั่งยืดขาไม่ออก อาจเป็นได้ว่าลอนดอนสั่งให้แก้สัญญาขนานใหญ่ เดนนิงไม่รู้จะเอา ม.จ. วิวัฒน์ไปไว้ที่ไหน จึงส่งตัวมากรุงเทพ ฯ เสียชั่วคราวก่อนเซ็นสัญญา

โดยที่เหตุการณ์ได้ผันแปรไปข้างดีเช่นนี้ เมื่อรับพระราชทานเลี้ยง ณ พระที่นั่งบรมพิมานคืนวันที่ ๒๒ ธันวาคม ข้าพเจ้าจึงกล้ากราบบังคมทูลพระมหากรุณาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า *แอตแลนติคชาเตอร์ซึ่งถูกเขาโยนน้ำจมหายไปในมหาสมุทรแอตแลนติคนั้น ทำท่าว่าจะมาโผล่ขึ้นในมหาสมุทรแปซิพิคแถวเมืองไทยของเรานี้*

ตอน ๔

การเซ็นความตกลงสมบูรณ์แบบ

วันเสาร์ที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ กระทรวงต่างประเทศอเมริกันออกแถลงการณ์มีใจความว่า การเจรจาระหว่างรัฐบาลอังกฤษและอเมริกันเกี่ยวกับข้อตกลงระหว่างไทยกับอังกฤษนั้น เป็นอันเสร็จสิ้นลงแล้ว กระทรวงต่างประเทศอเมริกันได้แจ้งไปยังรัฐบาลไทยและอังกฤษ ขอถอนคำขอร้องของอเมริกาให้ทั้งสองฝ่ายงดการเซ็นสัญญาชั่วคราว ในระหว่างที่อเมริกากับอังกฤษหารือกัน กระทรวงต่างประเทศอเมริกันขอขอบใจรัฐบาลไทยและอังกฤษ ที่ได้งดการเซ็นสัญญาตามคำขอร้อง

วันจันทร์ที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ มร. โยสท์ได้มาแจ้งการถอนคำขอร้องต่อข้าพเจ้า ม.จ. วิวัฒน์ชัย หัวหน้าคณะทูตได้เดินทางกลับสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม

วันที่ ๓๐ ธันวาคม นายเสริม วินิจฉัยกุล และ ม.จ. ชิดชนก กฤดากร กลับมารายงานต่อรัฐบาล และได้นำร่างสัญญาที่จะเซ็นกันในวันรุ่งขึ้นมาเสนอ ปรากฏว่าสัญญาได้ถูกแก้ไขตัดทอนลงไปหลายข้อ ข้อที่เป็นการผูกมัดจำกัดเอกราชของไทยได้ถูกแก้ไข และตัดทอนไปแทบทั้งหมด นับว่าเป็นสัญญาที่จะเซ็นกันได้ โดยไม่เสื่อมเสียเกียรติและ

เอกราชของไทย ดังที่ได้เซ็นกันไปและประกาศเปิดเผยในที่สุด วันที่ ๓๑ ธันวาคม ข้าพเจ้าเรียกประชุมคณะรัฐมนตรี เพื่อให้นายเสริม วินิจฉัยกุล รายงานผลของการเจรจาที่ได้มาอย่างไม่ได้คิดฝัน นายเสริม รายงานว่า วันที่ ๑ มกราคมขึ้นปีใหม่ ตอนเช้าจะได้เซ็นหัวข้อเจรจากันก่อนแล้วจะได้เซ็นความตกลงสมบูรณ์แบบ[๙] เวลา ๑๖.๐๐ น. ตอนบ่าย เป็นที่เข้าใจกันว่า เมื่อได้เซ็นความตกลงสมบูรณ์แบบแล้ว หัวข้อเจรจาจะเป็นอันตกไป ไม่มีผลผูกพัน หัวข้อเจรจาที่อังกฤษขอให้เซ็นกันในตอนเช้านั้น จะไม่นำออกเปิดเผย จะมีการนำออกเปิดเผยเฉพาะความตกลงสมบูรณ์แบบเท่านั้น ส่วนความตกลงกับออสเตรเลียนั้น ขั้นนี้จะทำเป็นรูปหนังสือแลกเปลี่ยนต่อกัน และจะได้เซ็นสัญญาสมบูรณ์แบบกันในราวปลายเดือนมกราคม คณะรัฐมนตรีได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้เซ็นความตกลงสมบูรณ์แบบตามที่แก้ไขใหม่นี้ นายเสริม วินิจฉัยกุล ได้รายงานให้ทราบด้วยว่า ม.จ. วิวัฒน์ ได้เชิญเดนนิงมาเยี่ยมเมืองไทยตามคำเชื้อเชิญของข้าพเจ้า เดนนิงอุทานออกด้วยความประหลาดใจว่า ทั้ง ๆ ที่ได้ทำรุนแรง เรายังมีแก่ใจเชิญมาเยี่ยมบ้านเมืองด้วยหรือ เป็นมรรยาทของผู้ชนะที่จะต้องยื่นมือให้ผู้แพ้ก่อน

เย็นวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เวลา ๑๖.๐๐ น. และรุ่งขึ้นวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เวลา ๑๐.๐๐ น. อุปทูตอังกฤษมาขอให้ข้าพเจ้าทำหนังสือแลกเปลี่ยนเป็นการผูกมัดนอกสัญญาสิงคโปร์ ว่า

---

๙ ดูภาคผนวก ๖

ไทยจะคืนดินแดน ๔ จังหวัดให้ฝรั่งเศส และรับว่าจะชดใช้ค่าเสียหายแก่เหล่าสัมพันธมิตรของอังกฤษซึ่งมิได้เป็นคู่สัญญา อุปทูตปรารภให้ฟังว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่ทำหนังสือแลกเปลี่ยนในข้อสำคัญ ๒ ข้อนี้แล้ว เกรงว่าสัญญาที่สิงคโปร์จะเซ็นกันไม่ได้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นอุบายจะเร่งรัดกันในนาทีสุดท้าย จึงบอกปัดไม่ยอมตกลงด้วย

คืนวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ข้าพเจ้ากล่าวกระจายเสียง[๑๐] ต่อคนไทยเป็นครั้งแรกตั้งแต่กลับเมืองไทย ผู้ฟังบางคนเดาออกว่าสัญญาได้เจรจากันเรียบร้อยแล้ว ถึงขั้นที่จะเซ็นกันได้

เช้าวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ นายเสริม วินิจฉัยกุล เดินทางกลับสิงคโปร์

บ่ายวันเดียวกัน เวลา ๑๖.๐๐ น. ข้าพเจ้าได้นัดประชุมผู้แทนหนังสือพิมพ์ทุกฉบับรวมทั้งผู้แทนสำนักข่าวต่างประเทศที่ทำเนียบนายกรัฐมนตรี ได้เวลา ๑๖.๐๐ น. ตรงกับเวลาเปิดเผยสัญญาที่สิงคโปร์ตามที่นัดหมายกันไว้ ข้าพเจ้าได้ทำพิธีเปิดเผยความตกลงสมบูรณ์แบบต่อชาติไทย[๑๑] สัญญาที่เราได้อดทนเจรจากันมา ๓ เดือนกว่า สัญญาซึ่งในที่สุดได้เซ็นกันไปโดยไม่มีข้อผูกมัดเป็นการเสื่อมเสียต่อเกียรติ และเอกราชของไทย ข้าพเจ้าได้เปิดเผยข้อตกลงของอังกฤษที่เป็นประโยชน์แก่เราโดยไม่ได้คาดหมายมาก่อนว่าจะได้มาเป็นกำไร กล่าวคือข้อรับรอง

---

๑๐ ดูภาคผนวก ๔

๑๑ ดูภาคผนวก ๕

ของอังกฤษและอินเดียว่าจะสนับสนุน ให้ไทยได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติกับข้อตกลงว่า อังกฤษกับไทยจะได้เปิดการสัมพันธ์ทางทูตต่อกันโดยเร็ว แล้วข้าพเจ้าได้กล่าวข้อความสั้น ๆ ขอบใจอังกฤษที่กรุณาผ่อนผัน และขอบใจอเมริกาที่แสดงความสนใจเป็นพิเศษ *ท้ายที่สุด แต่ไม่ใช่สุดท้าย ข้าพเจ้าขอบใจประชาชนคนไทยที่ได้คอยฟังผลของการเจรจามาด้วยความอดทนน่าสรรเสริญ สัญญานี้รัฐบาลได้พยายามเจรจามาอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเชื่อว่าได้ผลดีเกินความคาดหมาย จึงขอฝากผลแห่งความเพียรพยายามไว้แก่ชาติและอนาคต*

๓๑ มกราคม ๒๔๘๙

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกา
ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

อดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำอเมริกา
ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒
อดีตหัวหน้าเสรีไทยภาคพื้นอเมริกา

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกา

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒

ปาฐกถาแสดงที่หอประชุมจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

ท่านทั้งหลาย

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติ ที่ได้รับเชิญมาแสดงปาฐกถาต่อบรรดานิสิตแห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นสถานศึกษาเก่าแก่ในเมืองไทย

เรื่องที่ข้าพเจ้าจะพูดในวันนี้ คือความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกา และจะกล่าวโดยเฉพาะถึงความสัมพันธ์ระหว่างสงครามซึ่งเป็นเวลาที่ข้าพเจ้าไปเป็นทูตสังกัดอยู่ ณ กรุงวอชิงตัน แต่การแสดงปาฐกถาคราวนี้มีเงื่อนไขบ่งไว้ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะปฏิบัติตามเงื่อนไขได้สำเร็จหรือไม่ เงื่อนไขนั้นมีอยู่ว่า ห้ามมิให้นำเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่พูดเรื่องการเมือง เมืองไทยสมัยนี้ ซึ่งถึงแม้จะให้พูดก็ไม่รู้ที่จะจับตรงไหนพูดอย่างไร แต่ถึงกระนั้นก็ดี ในหมู่ประชาชนที่ตื่นแล้วต่อสิทธิและหน้าที่ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย การเมืองเป็นชีวิตจิตใจแทรกอยู่ทุกขุมขน จะเปรียบก็เหมือนอากาศเกี่ยวข้องอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ในหมู่ชนที่ตื่นแล้วเช่นที่นี่ จะถือภาษิตโบราณว่าพูดไปไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง เห็นจะถูกหาว่าสตึ เมื่อจำเป็นจึงควรพูดบ้าง เพื่อประโยชน์ส่วนรวม

เรื่องที่ข้าพเจ้าจะนำมาแสดงปาฐกถาวันนี้ เป็นเรื่องที่แล้วมาแล้ว จึงคิดว่าจะพูดได้ในแง่ประวัติศาสตร์ ไม่ใช่การเมือง และที่จะนำมาพูด ก็โดยเชื่อว่าอาจเป็นประโยชน์แก่อนุชนทั้งหลาย ผู้ซึ่งจะรับช่วงอนาคตของชาติต่อไปจากคนอย่างข้าพเจ้าในรุ่นนี้ จะได้รู้ไว้เป็นแบบอย่างว่า ในยุคที่บ้านเมืองเข้าตาจน เราได้วิ่งเต้นหาทางออกกันอย่างไร ถึงอย่างไรก็คงไม่เสียประโยชน์เสียหาย อย่างน้อย รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม ในระบอบประชาธิปไตยนั้นประชาชนยิ่งเป็นพหูสูตรมากเท่าใด ยิ่งเป็นผลดีแก่ชาติบ้านเมืองมากขึ้นเท่านั้น จะได้รู้จักคิดวินิจฉัยอะไร ๆ ได้เอง ไม่ตกเป็นเหยื่อของนักการเมือง

งานที่คนไทยเราปฏิบัติกันมาระหว่างสงครามเป็นเวลา ๔ ปี นั้น มีมากต่อมาก ถ้าจะนำมาชี้แจงกันโดยละเอียดแล้ว พูดกัน ๗ วัน ๗ คืนก็ไม่จบ นี่ให้เวลาพูดเพียงชั่วโมงเดียวจึงจะกล่าวถึงแต่ในหัวข้อใจความสำคัญ เมื่อว่ากันเฉพาะถึงงานที่กรุงวอชิงตันเกี่ยวด้วยความสัมพันธ์กับอเมริกา ความจริงก็เหมือนกับงานอื่นทั้งหลาย คือมีทั้งในทางสร้างและทางทำลายคู่กันไป ต่อไปนี้จะพูดแต่ในแง่สร้างและความก้าวหน้าของงาน

คนเราจะหามิตรแท้ที่ดีได้ก็แต่ในยามยาก และก็เวลาตกทุกข์ได้ยากนั่นแหละ ที่แสดงให้เราเห็นได้ถนัดว่า เพื่อนของเราคนไหนจริงไม่จริงต่อเราเพียงใด เพื่อนจริงมักจะมีในยามยาก ส่วนเพื่อนกินมีมาเสมอในเวลาสบาย

ระหว่างสงคราม อเมริกาได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นมิตรแท้ที่ดี โดยได้ให้ความช่วยเหลืออุปการะแก่ไทยเราในเวลาที่เราตกอับที่สุด จนแทบไม่มีหวังที่จะได้เห็นแสงสว่างแห่งเอกราชต่อไปข้างหน้า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกาตอนนี้จึงควรนับว่า เป็นเกลียวสัมพันธ์ที่จะผูกมัดชาติทั้งสองของเราไว้ด้วยความเป็นมิตรอย่างไม่มีวันเสื่อม

งานของคนไทยในอเมริกาเริ่มขึ้นในวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นวันที่ญี่ปุ่นยกทหารเข้ารุกรานเมืองไทย วันที่ ๑๐ ธันวาคม กรุงเทพ ฯ โทรเลขบอกมาเป็นทางการว่า ได้ยอมแพ้ญี่ปุ่นเสียแล้ว และสั่งให้สถานทูตทำลายเอกสารสำคัญเสีย ในฐานะที่เป็นทูตรับผิดชอบอยู่ทางโน้น ข้าพเจ้ามีเวลา ๓ วันที่จะตัดสินใจว่าจะอยู่หรือจะไปอย่างเขาทั้งหลาย เมื่อญี่ปุ่นโจมตีเพิลฮาเบอร์ในวันที่ ๘ ธันวาคม และสงครามโลกได้ระเบิดขึ้นนั้น ข้าพเจ้าต้องขอรับสารภาพว่า ข้าพเจ้าเองไม่แน่ใจว่าฝ่ายไหนจะชนะ ในการซ้อมรบเมื่อเดือนสิงหาคม ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้นเอง ทหารอเมริกันยังใช้ปืนไม้แทนปืนจริงเพราะยังไม่ได้สร้างเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ ถ้าญี่ปุ่นมีกำลังแข็งจริง ๆ และทุ่มเทกำลังเข้าไปทั้งหมดในขณะนั้นแล้ว ก็ไม่แน่ว่าอเมริกาจะเอาชนะญี่ปุ่นได้ แต่ถ้าให้เวลาอเมริกาได้สร้างเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์สักปีหนึ่งหรือสองปีแล้ว ก็หวังได้ว่าชัยชนะจะเป็นของอเมริกา เมื่อความไม่แน่ใจมีอยู่ดังนี้ ก็จำเป็นต้องตัดสินใจเอาอย่างใดอย่างหนึ่งในขณะนั้น เหตุที่ทำให้ต้องตัดสินใจไปในทางต่อต้าน ก็เพราะว่านั่นเป็นความหวังชิ้นเดียวที่เหลืออยู่ โดยถ้าอเมริกา

ชนะสงคราม สถานทูตจะได้เป็นปากเป็นเสียงดำเนินการเจรจาเกี่ยวกับเอกราชและอนาคตของชาติสืบไป แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าญี่ปุ่นเป็นฝ่ายชนะ ก็ต้องจัดว่าเป็นกรรมของสัตว์ ช่วยไม่ได้

อีกประการหนึ่ง มีกฎหมายไทยลงวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๔ กำหนดให้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนจะต้องทำการต่อต้านผู้รุกรานบ้านเมืองไทยโดยทุกวิถีทางที่จะทำได้* ยิ่งกว่านั้น ยังกำหนดไว้ด้วยว่า ถ้าคนไทยไม่อยู่ในฐานะจะรับคำสั่งจากรัฐบาลได้ ให้ดำเนินการต่อต้านไปโดยลำพัง หน้าที่ตามกฎหมายมีกำหนดไว้ดังนี้ จึงตกเป็นภาระของคนไทยในอเมริกาจะต้องปฏิบัติตาม ประการสุดท้ายที่สำคัญที่สุดคือ ในฐานะที่เป็นทูตผู้แทนของชาติอยู่ทางโน้น ข้าพเจ้าเชื่อในประวัติศาสตร์ของชาติที่เป็นมาว่าคนไทยจะไม่ยอมเป็นทาสใคร ชาติเราไม่ได้เป็นเอกราชมา ๗๐๐ ปีเพื่อตกเป็นทาสแก่ญี่ปุ่น อาศัยหลักที่มาในประวัติศาสตร์เช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า ถ้าได้ยกธงไทยขึ้นที่กรุงวอชิงตันให้คนทางบ้านมีหวัง แล้วคนไทยทั้งชาติจะช่วยเหลือให้ความร่วมมือในงานต่อต้านของเราจนสำเร็จสมประสงค์ ด้วยเหตุสำคัญสามประการนี้ สถานทูตไทยจึงได้ออกประกาศตัดสินใจเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคมนั่นเอง ว่าไม่ยอมรับรองการยอมแพ้ของรัฐบาลไทยต่อญี่ปุ่น และจะดำเนินการต่อต้านไปตามหน้าที่ในกฎหมาย โดยเชื่อมั่นว่าคนไทยทั้งชาติจะกอบกู้

---

*ดูภาคผนวก ๕

เอกราชจากผู้รุกราน ในข้อสุดท้ายนี้ เหตุการณ์บั้นปลายแสดงว่าข้าพ-เจ้าไม่ได้ผิดหวัง

ขณะเริ่มงาน ได้พิเคราะห์กันว่าเรามีอะไรเป็นทุนอยู่บ้างที่จะใช้ในการดำเนินงานต่อไปเมื่อได้เอาทุนมานับดูแล้ว ก็แทบหมดหวังที่จะดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ เครื่องมือในการเจรจาทางทูตเพื่อได้ผลทางการเมืองมีอยู่สามประการด้วยกันคือ ประการแรกและที่สำคัญที่สุดคือ กระสุนปืนใหญ่ ความจริงเป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่า นี่เป็นเครื่องมือการเมืองระหว่างชาติดีที่สุด แต่ก็เห็นกันอยู่แล้วว่า เมืองไทยเราเล็กและอ่อนแอ ไม่มีกำลังในทางนี้

เครื่องมือประการที่สองได้แก่การแลกเปลี่ยนประโยชน์ซึ่งกันและกันเพื่อผลทางการเมือง เปรียบเทียบกับชาติอื่นที่ดำเนินงานอย่างเดียวกันเช่นฝรั่งเศสเสรี ของเขามีทั้งคนและทรัพยากรนำเอามาลงทุนช่วยเหลือในการสงคราม แม้แต่เดนมาร์คซึ่งเป็นประเทศเล็ก ตกอยู่ในฐานะอย่างเดียวกับไทยก็ยังมีเกาะกรีนแลนด์เอามายกให้เป็นฐานทัพแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร แต่ของเรานั้น พอเปิดหีบออกก็เห็นแต่หีบเปล่าเงินสดของรัฐบาลไทยในขณะที่สงครามเกิดขึ้นมีอยู่สองล้านดอลล่าร์เศษก็จริง แต่สถานทูตจะนำมาใช้จ่ายได้เฉพาะในวงเงินงบประมาณประจำปีและในเดือนธันวาคมซึ่งเป็นเดือนสิ้นปีงบประมาณนั้น มีเงินเหลืออยู่ที่สถานทูตจะสั่งจับจ่ายใช้สอยได้เป็นจำนวนสองพันเหรียญเศษ ซึ่งแม้

แต่จะแจกจ่ายเป็นค่าเลี้ยงดูนักเรียนในอเมริกาก็ไม่พอเสียแล้ว เพราะจำนวนเงินที่จ่ายโดยปกติเพื่อประโยชน์ในการนี้ ปกติตกถึงเดือนละ ๑๔,๐๐๐ เหรียญ จริงอยู่ ทองอันเป็นทุนสำรองของเรามีฝากไว้ในอเมริกา ตีราคาเป็นเงินประมาณ ๙ ล้านเหรียญ แต่ได้ตกลงกันเป็นหลักการมาแต่ต้นว่า ถึงอย่างไร ๆ ก็จะไม่ยอมจำหน่ายจ่ายโอนทุนสำรองของชาติก้อนนี้ เพื่อเก็บไว้เป็นทุนหลังสงคราม ว่ากันถึงกำลังคนที่เราจะนำมาใช้ในการช่วยเหลือเขาทำสงคราม ของเราก็มีอยู่พอใช้ได้เพียง ๕๐–๖๐ คนเท่านั้น ซึ่งทางการส่งไปเป็นนักศึกษา ไม่ใช่นักรบ

ส่วนเครื่องมือประการที่สาม ที่พอจะหวังพึ่งได้บ้าง ก็คือมิตรภาพที่เรามีกับอเมริกามาแต่เก่าก่อน ความนับถือและเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน รวมทั้งอุดมคติในทางการเมืองของอเมริกาเอง ซึ่งโดยปกติเพ่งเล็งไปในทางสนับสนุนอิสรภาพของมนุษย์อยู่แล้ว ดังปรากฏผลขึ้นในกฎบัตรแอตแลนติก ถ้าจะกล่าวรวมความ เครื่องมือประการที่สามได้แก่กำลังทางด้านจิตใจ กล่าวคือ เราต้องทำตนให้คนในอเมริกาเขามีเมตตาเห็นใจเรา แล้วจะได้ช่วยเหลือเราต่อไป แต่การที่จะได้รับความช่วยเหลือและความเห็นอกเห็นใจจากเขาเพียงใดนั้น ย่อมสุดแล้วแต่การกระทำบำเพ็ญกรณีของเราเองเป็นใหญ่ ความนับถือและเห็นอกเห็นใจของเขาจะพึงบังเกิดขึ้น ก็ต่อมาเมื่อเราได้บำเพ็ญตนให้เขาเห็นว่าเป็นคนรักชาติรักอิสรภาพ กล้าเสียสละและมีอุดมคติสูงเท่าเทียมกับเขาเหมือนกัน

การที่เราเพ่งเล็งหวังพึ่งเครื่องมือประการที่สามนี้ ก็เพราะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกาได้มีมานานกว่าร้อยปีแล้ว เริ่มตั้งแต่เมื่อหมอสอนศาสนาเข้ามาเมืองไทย และได้ทำความรู้จักคุ้นเคยกับในหลวงรัชกาลที่ ๔ ไว้เป็นอย่างดี ในสมัยนั้น และต่อ ๆ มาคนอเมริกันได้ทำตนให้เป็นที่รู้จักและนับถือในบรรดาคนไทยด้วยการสอนหนังสือเผยแพร่วิชาความรู้ และช่วยเหลือในการตั้งโรงพยาบาลรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ในสมัยนั้นเอง เมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๓ (พ.ศ. ๒๓๗๖) เมืองไทยได้เซ็นสัญญาไมตรีและค้าขายกับอเมริกา ประเทศไทยเป็นประเทศแรกในตะวันออกไกลที่ได้มีสนธิสัญญาทางไมตรีกับอเมริกา ความข้อนี้ ประธานาธิบดีโรสเวลท์ ได้มีแก่ใจรำลึกถึงและได้นำเอาไปกล่าวในรัฐสภาสหรัฐอเมริกาเมื่อวันประกาศสงครามกับญี่ปุ่น

แต่ทุนของเรามีอยู่เพียงเท่านี้ เมื่อก่อนสงครามเกิดในตะวันออกไกล ถ้าไปถามคนอเมริกันว่ารู้จักเมืองไทยหรือไม่ เขาจะบอกได้แต่ว่าเป็นเมืองในตะวันออกไกลที่มีลูกฝาแฝดกับแมว ครั้นสงครามเกิดขึ้นแล้ว เขาก็รู้จักเมืองไทยแต่ในฐานะที่เป็นศัตรูร่วมมือกับญี่ปุ่นประกาศสงครามกับพันธมิตร ยิ่งกว่านั้น ในระยะเวลาก่อนที่จะเกิดสงคราม การเมืองภายในของเมืองไทยเป็นไปในทำนองเผด็จการซึ่งไม่เป็นที่นิยมของอเมริกา และมีการพิพาทแย่งดินแดนกับฝรั่งเศสแทรกเข้ามาอีกด้วย กรณีพิพาทเรื่องดินแดนกับฝรั่งเศสนี้ถ้าจะว่ากันโดยหลักประวัติศาสตร์และความยุติธรรมแล้ว มีทางที่ไทยจะขอความเห็นใจจากประชาชนอเมริกัน

ได้บ้าง แต่วิธีการที่เราได้ดินแดนนั้นมาโดยใช้กำลังและมีญี่ปุ่นเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนั้น เป็นต้นเหตุให้เขาเสื่อมความนิยมและเกิดความระแวงสงสัย ระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ อเมริกาได้แสดงความไม่พอใจต่อประเทศไทยอย่างเปิดเผยด้วยวิธีกักสินค้าหลายอย่าง ซึ่งกำหนดไว้ว่าจะส่งมายังประเทศไทย รวมทั้งกักเครื่องบินของเราที่มนิลา ความไม่พอใจและความระแวงสงสัยของอเมริกานี้ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกหนักใจอยู่เป็นอันมาก เกรงไปว่าเมื่อถึงคราวญี่ปุ่นรุกรานเมืองไทย อเมริกาจะตีตัวออกห่างไม่ช่วยเหลือ ข้าพเจ้าได้ทำรายงานส่งเข้ามายังกรุงเทพ ฯ บอกความจริงให้ทราบทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ก็ไม่สามารถยับยั้งการดำเนินนโยบายของรัฐบาลได้ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้นเอง ข้าพเจ้าได้มีหนังสือส่วนตัวมายังหัวหน้ารัฐบาล แนะนำให้ดำเนินการต่อต้านขึ้นภายในเมื่อถูกญี่ปุ่นรุกราน โดยสถานทูตที่กรุงวอชิงตันจะทำงานเป็นปากเสียงให้ แต่ก็ไม่ได้รับตอบ โดยที่การดำเนินนโยบายต่างประเทศของเราเมื่อก่อนสงครามเป็นมาดังนี้ เมื่อสถานทูตเริ่มดำเนินงานในตอนต้นสงครามจึงถูกสงสัยว่าเป็นสปายญี่ปุ่น

เมื่อเริ่มลงมือทำงาน มีปัญหาว่าเราจะเล็งอะไรเป็นหลักในการดำเนินงาน ได้ตกลงกันเป็นหลักการว่าจะยึดสถานะของสถานทูตเป็นหลัก เพราะประการแรก ถ้าทำให้ต่างชาติในกลุ่มสัมพันธมิตรรับรองสถานทูตไทยของเราได้ ก็เท่ากับต่างชาติเหล่านั้นยังคงรับรองเอกราชของเมืองไทย ทั้งนี้อาศัยหลักทางการทูตว่า ชาติที่ไม่เป็นเอกราชจะมี

สถานทูตไม่ได้ อีกประการหนึ่ง ในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศอเมริกันก็ดี ตลอดจนเจ้าหน้าที่ผู้แทนนานาชาติในกลุ่มสัม-พันธมิตรก็ดี เพื่อประโยชน์ทางการเมือง จำเป็นต้องอาศัยสถานะสถานทูตเป็นสำคัญ เพราะถ้าเป็นบุคคลธรรมดาไม่มีสถานะเช่นนั้น ฝ่ายเจ้าหน้าที่ของเขาจะไม่ยอมติดต่อด้วยเป็นทางการและเพราะเหตุนั้น จะเจรจาขอผลเป็นทางการย่อมทำไม่ได้ เพราะไร้สถานะทางการทูตเช่นนี้ การดำเนินงานของกลุ่มเสรีอื่น ๆ เช่น เกาหลีและออสเตรียจึงต้องประสบอุปสรรคอย่างมากหลาย บางกลุ่มถึงกับต้องเลิกล้มไปกลางคันก็มี

สถานะทางการทูตของกลุ่มเสรีต่าง ๆ ในระหว่างสงครามนั้น พอจะจัดได้เป็น ๓ ชั้น ตามความสูงต่ำกว่ากันดังต่อไปนี้ คือ อย่างแรกได้แก่รัฐบาลนอกประเทศ เช่นของฮอลันดา เบลเยี่ยม และลุกเซม-เบอร์ก เมื่อถูกเยอรมันรุกราน รัฐบาลของประเทศเหล่านี้ได้หนีออกไปตั้งทำการในดินแดนของสัมพันธมิตร และได้รับนับถือว่าจะมีสถานะสูงสุดในบรรดากลุ่มต่อต้านด้วยกัน การติดต่อกับมหาอำนาจในกลุ่มสัม-พันธมิตรก็ได้รับยกย่องให้ติดต่อกันได้ในฐานะรัฐบาลต่อรัฐบาล

สถานะที่สองรองลงมาได้แก่สถานทูตผู้แทนกลุ่มต่อต้านทั้งภายในและภายนอกประเทศ เช่น ไทยและเดนมาร์ก แต่ของเดนมาร์กมีภาษีกว่าเรามาก เพราะเมื่อเยอรมันยกทหารเข้าเดนมาร์กนั้น รัฐบาลของเขายอมแพ้เฉย ๆ ไม่ได้กลับไปเข้าฝ่ายเยอรมันประกาศสงครามกับ

สัมพันธมิตรอย่างไทยเรา สถานะที่สองนี้ไม่ค่อยมั่นคงนัก เพราะเป็นแต่ผู้แทนของชาติ ไม่มีรัฐบาลที่สัมพันธมิตรรับนับถือ แต่ยังดีกว่าไม่มีอะไรเสียเลย

สถานะทางการทูตขั้นต่อลงไป ได้แก่คณะกรรมการกู้เอกราชเช่นของฝรั่งเศสเสรีเมื่อตอนต้นสงคราม สถานะทางการทูตที่ว่านี้ แม้ในทาง โพรโทคอล (พิธีการ) จะเป็นรองจากสถานทูตลงไป เมื่อเป็นของผู้ถือหุ้นใหญ่ในกลุ่มสัมพันธมิตร เช่น ของฝรั่งเศสแล้ว ในทางปฏิบัติย่อมได้รับความนับถือและความเห็นอกเห็นใจจากสัมพันธมิตรมากกว่า

ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ถ้าเราสงวนสถานะสถานทูตของของเราไว้ได้ เราจะได้อยู่ถึงขั้นกลางไม่ต่ำต้อยเกินไป ซึ่งจะเป็นปากเสียงและกำลังช่วยเหลืองานของชาติได้อย่างดี และก็เห็นจะเป็นด้วยบารมีของพระสยามเทวาธิราชคุ้มครอง เราจึงสามารถรักษาสถานะสถานทูตไทยในกรุงวอชิงตันเป็นเครื่องประคับประคองเอกราชของไทยมาได้ตลอดสงคราม และเป็นสะพานทอดมาสู่เอกราชของเราในบั้นปลายดังทุกวันนี้ ทั้งนี้เป็นมาได้ แม้ทั้งที่รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับเขา* ซึ่งโดยปกติแล้ว คณะทูตของเราควรจะถูกเขากักคุมตัวและส่งกลับเมืองไทย แต่ก็กลับอยู่ในอเมริกามาได้ตลอดสงคราม และเปิดสถานทูตทำงานกันตามปกติ ซ้ำถึงวันเทศกาลนักขัตฤกษ์ยังแถมชักธงไทยขึ้นที่สถาน

*ดูภาคผนวก ๑

ทูตเสียด้วย อันเป็นธงของชาติที่ประกาศสงครามกับเขา คนอเมริกันเห็นเข้าก็งง ไม่เข้าใจว่าเราอยู่กันมาได้อย่างไร แต่นั่นแหละ เมืองไทยเป็นเมืองนอกตำรับ คราวนี้ก็นับว่าได้ทำตัวอย่างแปลกประหลาดทิ้งไว้ในประวัติศาสตร์การทูต สำหรับก่อความฉงนสนเท่ห์ให้แก่นักศึกษาการทูตต่อไปข้างหน้า

โดยที่การงานในกรุงวอชิงตันได้ยึดสถานทูตเป็นหลักดังว่ามานี้ เราจึงต้องปฏิบัติการทุกอย่างเพื่อสงวนสถานะของสถานทูตไว้มิให้เสื่อม กล่าวโดยเฉพาะคือ จะต้องดำเนินงานโดยยึดความสุจริต การเสียสละและการรักชาติบ้านเมืองเป็นหลัก ทั้งนี้ จึงเป็นเหตุให้ต้องตัดทอนค่าใช้จ่ายประจำลงไปประมาณ ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ข้าราชการบางคนยอมตัดเงินเดือนตัวเองลงไปเพื่อให้เขาเห็นใจว่า เราอยู่เพื่อทำงานของชาติมิใช่เพื่อหลบภัยสงคราม เนื่องจากการที่ต้องกวดขันความประพฤติข้าราชการและนักเรียนให้เป็นไปตามแนวอุดมคติดังว่านี้ ความเข้าใจผิดต่อกันจึงเกิดมีขึ้นบ้างเป็นธรรมดา รวมความว่า เพราะเราเล็ก และทุนน้อย ช่วยอะไรเขาไม่ค่อยได้ จะทำตัวใหญ่ให้เขานับถือ จึงต้องปฏิบัติมั่นอยู่ในความสุจริตเที่ยงตรง

เพียงแต่จะรักษาสถานะสถานทูตไว้มิให้เสื่อมเท่านั้นยังไม่พอ เรายังต้องดำเนินงานทุกอย่างให้เขาเห็นอกเห็นใจ ว่าเราได้ช่วยเหลือเขาในการสงคราม ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมสถานะสถานทูตของเราให้มั่นคงยิ่งขึ้น ทั้งนี้ โดยระลึกอยู่เสมอว่า ถ้าคนของเราประพฤติปฏิบัติในทาง

เสียหาย เขาจะหมดความเชื่อถือส่งหนังสือเดินทางให้กลับบ้าน ดังมีตัวอย่างเกิดขึ้นในระหว่างสงคราม แต่ในเวลาเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ประพฤติปฏิบัติไปในทางเสียหาย หากอยู่เฉย ๆ ไม่ช่วยเหลือเขาประการใด ก็จะหวังให้เขาช่วยเราในงานกอบกู้เอกราชของชาติไม่ได้อยู่เอง *ด้วยเหตุนี้ จึงได้วางแผนการดำเนินงานไว้ ๓ ประการเป็นสำคัญ ประการแรกเป็นงานด้านโฆษณาเผยแพร่ เพื่อให้เขารู้จักและมีแก่ใจช่วยเหลือเมืองไทย ประการที่สอง เป็นงานทหารอาสาสมัคร เพื่อช่วยงานของเขาในทางการทหาร ประการที่สามและสำคัญที่สุดที่ได้วางแผนการไว้แต่ต้น คือการชักชวนให้คนไทยดำเนินการต่อต้านเป็นปฏิปักษ์ต่อญี่ปุ่นขึ้นภายในประเทศ* ทั้งนี้เป็นข้อสำคัญก็เพราะว่า คนของเราในอเมริกามีน้อย จะดำเนินงานอะไรไปก็เหมือนกับเอาหยดน้ำไปทิ้งในทะเล ไม่ได้เป็นชิ้นเป็นอันเท่าใดนัก จึงต้องหวังพึ่งคนไทยภายในประเทศทั้งชาติ ที่จะทำการกอบกู้เอกราชเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน งานทั้งสามประการที่ว่านี้ เมื่อทำไปได้ผลเท่าใดย่อมเป็นกำลังค้ำจุน และส่งเสริมสถานะสถานทูตให้มั่นคงยิ่งขึ้น และเป็นการส่งเสริมความหวังต่อเอกราชของเราในอนาคตไปด้วยในตัว ดังจะได้นำมากล่าวโดยลำดับต่อไปนี้

งานด้านโฆษณาของเราแบ่งเป็นงานโฆษณาทั้งในและนอกประเทศอเมริกา การโฆษณานอกประเทศได้เริ่มขึ้นแต่วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ด้วยการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อเมริกันทำการกระจายเสียงทางวิทยุมายังเมืองไทย และตั้งแต่นั้นมา ก็ได้ทำการกระจายเสียงอยู่ทุก ๆ วันมิได้ขาดตลอดสงคราม

การสงครามสมัยนี้จัดเป็นการสงครามด้วยกำลังอาวุธส่วนหนึ่ง กับสงครามทางด้านจิตใจอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งในด้านนี้ที่เรามีส่วนช่วยเหลือด้วยวิธีส่งกระจายเสียงทางวิทยุบ้าง ทิ้งใบปลิวทางเมืองไทยบ้าง ส่วนนี้เองที่เราได้ช่วยเหลือเขาเป็นชิ้นเป็นอันจริง ๆ จนได้รับคำชมเชยจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายสัมพันธมิตร งานทางวิทยุกระจายเสียงของเราแบ่งออกเป็นสองแผนกคือ บทความจากสถานทูตแผนกหนึ่ง มุ่งไปในทางอุดมคติเป็นใหญ่ ส่วนอีกแผนกหนึ่ง มีคนไทยสิบเอ็ดสิบสองคนช่วยกันทำที่เมืองซานฟรานซิสโก มุ่งไปในทางส่งข่าวคราวเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวแห่งการสงคราม งานกระจายเสียงทางวิทยุนอกประเทศนี้ มิได้ทำกันเฉพาะแต่ในอเมริกาเท่านั้น ที่อินเดียก็มีคนไทยกลุ่มหนึ่งช่วยกันจัดทำอยู่ด้วยที่ออสเตรเลียและจุงกิงก็มีด้วยเหมือนกัน ว่ากันถึงคุณภาพของงานแล้ว ต้องยกให้พวกในอินเดียเป็นเยี่ยม และทราบว่าทางการในเมืองไทยถึงกับห้ามฟังวิทยุเดลฮีโดยเฉพาะ เมื่อแรกเริ่มดำเนินงานถูกวิทยุไทยจากกรุงโรมประณามอยู่พักหนึ่ง หาว่าเป็นเด็กซุกซนบ้าง เป็นกบฏปดโป้บ้าง แต่ทีหลังเงียบไปเอง บทความของสถานทูตไทยในวอชิงตันได้รับเอกสิทธิ์เป็นพิเศษสักหน่อย เพราะเขาอนุญาตให้พูดได้โดยไม่มีการควบคุมตรวจก่อน ด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องระมัดระวังใช้เอกสิทธิ์เป็นอย่างดี ไม่พูดอะไรให้วู่วามจนเกินไป โดยเกรงว่าถ้าพูดผิดพลาดจะถูกรอนเอกสิทธิ์นั้นเสียและก็เพราะเหตุนี้เอง จึงเกรงว่าที่พูดมาจะฟังเป็นพระเทศน์ง่วงนอนไปตามกัน ประโยชน์ทางการเมืองที่มุ่งหมายจากงานชิ้นนี้คือ ประการหนึ่ง เราได้โอกาสทำการช่วยเหลือเขาในการสงครามทางจิตใจ ประการ

ที่สอง เมื่อคนไทยทางบ้านได้ฟังวิทยุรู้ว่าเราเกาะอเมริกาติด ก็จะมีหวังและคิดการต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นภายในประเทศ ประการที่สาม ญี่ปุ่นเองเมื่อได้ฟังวิทยุและเห็นเราร่วมมือกับอเมริกาได้ ก็จะยับยั้งไม่ปฏิบัติต่อคนไทยภายในประเทศรุนแรงเกินไปนัก

ส่วนการโฆษณาภายในประเทศ อเมริกาได้ดำเนินงานควบกันไปด้วย โดยมุ่งหมายจะให้ประชาชนคนอเมริกันได้รู้จักเมืองไทยดีขึ้น จะได้มีแก่ใจช่วยเหลือส่งเสริมการงานของเราให้ลุล่วงไปด้วยดี โดยที่อเมริกาเป็นประเทศประชาธิปไตย อาศัยมติประชาชนเป็นหลักดำเนินงาน การหาความเห็นอกเห็นใจจากประชาชนคนอเมริกันจึงมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย งานแผนกนี้เอาหลักแน่นอนอะไรไม่ได้ สุดแล้วแต่ว่าอะไรจะเป็นการประกาศเผยแพร่เมืองไทยก็ทำไปเท่าที่จะทำได้ เช่นการที่ข้าพเจ้าในฐานะเป็นทูตผู้แทนของชาติกับภริยาไปปรากฏตัวในสมาคมและงานพิธีที่ทางการเขาจัดขึ้น ให้เขาเห็นหน้าไว้เสมอสัปดาห์ละครั้งหนึ่งสองครั้งว่าผู้แทนของไทยยังอยู่ เท่านี้ก็ยังดี เมื่อเริ่มสงครามใหม่ ๆ ต้องไปกับเขาอย่างแกน ๆ เพราะชาติประกาศสงครามกับเขา ผู้แทนของชาติก็เลยเป็นบุคคลที่ไม่พึงปรารถนา แม้แต่คนอเมริกันที่นับกันว่าเป็นมิตรสนิทกับไทย ยังดีตัว จะช่วยได้บ้างก็แต่ในทางจิตใจและลักษณะของงานที่เราทำก็จะเปิดเผยให้เขาทราบไม่ได้ เมื่อประเทศเราประกาศสงครามกับเขาแล้ว พวกมิตรเก่าที่เป็นกงศุลกิติมศักดิ์ของเราพากันลาออกหมด มิตรเก่าบางคนในวงสมาคมก็พลอยเมิน แต่เรา

ก็ต้องกลั้นกลืนทำกันมา ผลสำเร็จแห่งการได้รับนับถือในวงสมาคมมาได้เอาในบั้นปลาย

งานโฆษณาภายในอเมริกานี้ พวกสุภาพสตรีไทยของเรามีส่วนร่วมมือช่วยเหลือเป็นอันมาก นับตั้งแต่การทำกับข้าวไทยเลี้ยงฝรั่งตลอดจนการอาสากาชาดแผนกถักเสื้อกันหนาว การตั้งโรงครัว แกงไก่เลี้ยงรับรองทหารสัมพันธมิตร การขายพันธบัตรรัฐบาลอเมริกัน ซึ่งในวันเดียวของเราขายได้ตั้ง ๕ พันเหรียญ โดยเกณฑ์ผู้หญิงให้แต่งกายแบบไทยไปนั่งขาย ฝรั่งตื่นกันมาดูเพราะไม่เคยเห็น เลยซื้อพันธบัตรจากหน่วยไทยมากกว่าหน่วยอื่น จนของเราได้รับประกาศนียบัตรยกย่องเป็นพิเศษ งานที่เด่นอีกชิ้นหนึ่งคือ การเข้าร่วมในงานประกวดเครื่องแต่งกายสตรี เพื่อส่งเสริมบำรุงแคนทีนทหาร งานนี้มีผู้หญิงไทยเข้าร่วมอยู่ด้วยชาติเดียว ซึ่งเป็นเรื่องกล่าวขวัญกันอย่างแพร่หลายในอเมริกา การดำเนินงานแผนกนี้ได้เกณฑ์จนกระทั่งลูกเด็กเล็กแดง เช่นในการกระจายเสียงวันตรุษฝรั่ง ของเรามีเด็กไทยนุ่งผ้าโจงกระเบนไปให้ศีลให้พรกับเขาด้วย จนเกิดเป็นปัญหาถกเถียงกันในหน้ากระดาษหนังสือพิมพ์ว่า ผ้านุ่งกับกางเกง (Plus Four) นั้นอันเดียวกันหรือไม่ถ้าไม่ใช่ ของใครจะสวยกว่ากัน ในที่สุดดูเหมือนของเราชนะ เพราะเมื่อฮอลลีวู้ดออกแบบเสื้อกางเกงอาบน้ำทะเลสำหรับสุภาพสตรี ได้ให้ชื่อว่า Panung เอาอย่างนุ่งผ้าโจงกระเบนแบบไทย ผิดกันแต่ว่าของเขา

นุ่งสั้นกว่าและสั้นกว่ามาก ๆ ส่วนชายกระเบนแทนที่จะเหน็บข้างหลัง เอามาเหน็บข้างหน้า

งานโฆษณาภายในนอกจากนี้ ได้แก่การติดต่อกับหนังสือพิมพ์ ให้ความรู้ความจริงเกี่ยวกับเมืองไทย ซึ่งสถานทูตเป็นองค์การให้ข่าว นี่ก็งานชนิดเข็นครกขึ้นภูเขาอีกเหมือนกัน เพราะดังได้กล่าวแล้ว เรา เข้าไปพัวพันกับญี่ปุ่นเมื่อก่อนสงคราม ตอนเริ่มงานเราจึงถูกสงสัยว่า เป็นสปายญี่ปุ่น ระหว่างกรณีพิพาทกับอินโดจีนนั่นเอง เราถูกหนังสือ-พิมพ์ในอเมริกาล้อเอาเก้อไปหลายที เช่นตอนที่ Thailand จะเป็น มหาอำนาจจนเกิดกรณีพิพาทขึ้นนั้น หนังสือพิมพ์เอาไปลงล้อพาดหัวว่า Little Toyland Aping the Axis (เมื่อตุ๊กตาทำลิงเอาอย่างอักษะ) การติดต่อทำความสนิทสนมกับหนังสือพิมพ์ระหว่างสงคราม จึงเรียกว่า เป็นงานเข็นครกขึ้นภูเขา แต่ก็ต้องหวานอมขมกลืนใช้ความเพียรทำกัน มา ตอนที่ติดต่อกับคณะต่อต้านภายในได้นั้น อยากประกาศให้โลกรู้ เป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ทำไม่ได้ เพราะเกรงว่าข่าวจะรั่วไปถึงญี่ปุ่น จึงได้ แต่บอกกล่าวกันส่วนตัวเป็นการภายในและได้ผลดีในทางปรับความเข้า-ใจกับหนังสือพิมพ์

นอกจากที่กล่าวแล้ว ยังมีงานแสดงปาฐกถาเรื่องเมืองไทยซึ่ง ข้าพเจ้ารับทำ ได้พยายามไปเผยแพร่ความรู้เรื่องเมืองไทยตามมหา-วิทยาลัยและสมาคมต่าง ๆ เท่าที่จะทิ้งงานทางกรุงวอชิงตันไปทำได้และ รู้สึกว่าได้ผลสมหวัง เพื่อประโยชน์แก่งานแผนกนี้ ได้จัดเรียบเรียง

ปาฐกถาภาษาฝรั่งไว้หลายชิ้น เพ่งเล็งไปทางด้านศิลป ประเพณีและวัฒนธรรม แล้วก็เลยถือโอกาสเผยแพร่คดีไทยทางด้านการเมืองไปด้วยในตัว โดยทั่วไปได้แสดงถึงความจริงว่า ไทยเป็นชาติเก่าแก่มีวัฒนธรรมของตนเอง สมควรได้ครองตนเป็นเอกราชสืบไป เพื่อถนอมวัฒนธรรมอันเก่าแก่นั้นไว้เป็นสมบัติส่วนหนึ่งของโลก เรื่องที่รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นใช้ในการนี้ มีตำนานพุทธเจดีย์และโบราณสถาน สุภาษิตไทยทั้งโบราณและไม่โบราณ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง กฎหมายทั้งเก่าและใหม่เกี่ยวกับฐานะของหญิงไทย นิทานเก่า ๆ ประเพณีบางประการ และอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง ที่ต้องใช้เวลามากที่สุดแต่ดูเหมือนจะทำความเข้าใจกับคนฟังได้น้อยที่สุด คือปาฐกถาเรื่องพุทธศาสนาเริ่มแต่สามัญลักษณะว่าไปจนถึงศีล สมาธิ ปัญญา อริยสัจจ ๔ และนิทานชาดก ไปเทศน์วันมาฆะบูชาที่สมาคมศาสนาในกรุงวอชิงตันเทศนาเกือบ ๒ ชั่วโมง เสร็จแล้วมีคนมาบอกว่า ฟังแล้วรู้สึกเลื่อมใสเพราะไม่เคยได้ยินได้ฟังอย่างนี้ จึงขอให้พูดใหม่อีกทีให้เข้าใจ ร้อนถึงต้องมีเลี้ยงที่สถานทูตเพื่อจัดให้มีปุจฉาวิสัชชนากันใหม่ พวกสุภาพสตรีรู้สึกสนใจในฐานะของสตรีไทย ซึ่งแต่ไหนแต่ไรมาได้รับยกย่องให้อยู่ในระดับเสมอบ่าเสมอไหล่กับผู้ชาย พวกศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยและนักการเมืองชอบศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งข้าพเจ้าได้แสดงไปในทางที่ว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย เทียบเคียงกับแมกนาคาตาของอังกฤษซึ่งประกาศใช้ในศตวรรษเดียวกัน คำแปลศิลาจารึกของ

พ่อขุนรามคำแหงนี้ มหาวิทยาลัยแคนซัสได้ขอคัดสำเนาไว้ศึกษา ส่วนพวกชาวบ้านชอบนิทานและภาษิตเก่า ๆ โดยเฉพาะในส่วนที่จะตีพิมพ์โฆษณาเปิดเผยไม่ได้ เช่น ที่ว่าเห็นช้างทำอะไรจะทำเอาอย่างช้าง เขาว่าเป็นการเปรียบเทียบที่หาตัวอย่างไม่ได้ในโลก และถึงใจดีนัก แต่สุภาษิตเช่นนี้ได้แต่จะเล่าให้เขาฟังเป็นส่วนตัว เพราะเป็นไทยแท้นอกตำรับไปสักหน่อย การแสดงปาฐกถาทำอยู่เสมอตลอดสงคราม คิดถัวเฉลี่ยเดือนละ ๒ ครั้ง แต่เมื่อโดนเรื่องยาก ๆ เข้า เช่น อริยสัจจ ๔ ต้องใช้เวลาว่างงานค้นคว้าอยู่เกือบ ๓ เดือน

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงงานด้านทหาร เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้คิดใคร่ครวญมาก่อนแล้ว ตั้งแต่เริ่มพิจารณาหาทางออกเมื่อญี่ปุ่นเข้าครอบครองอินโดจีนใต้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ แต่ก็มองไม่เห็นทางอื่นอะไรที่จะทำให้เขาเห็นใจได้ดีไปกว่าการอาสาสมัครเป็นทหาร ซึ่งเป็นชาติพลีอย่างสูงสุด ได้กล่าวแล้วว่าคนของเราในอเมริกานั้น ส่งไปเรียน ไม่ได้ส่งไปรบกับใคร บางคนวัดหน้าอกเข้าแล้ว ไม่ถึง ๓ ศอก แต่ข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจที่จะกล่าวว่า เพราะเขาเป็นคนไทย เขาจึงทำงานช่วยชาติด้านนี้ได้ดีเกินความคาดหมาย เริ่มต้นทีเดียว คนของเราเข้าสมัครเป็นทหารอเมริกัน ทางการเขาฝึกหัดให้ดำเนินงานใต้ดินและกอง-โจรมาแต่ต้น ทั้งนี้ก็เพราะมีจำนวนน้อย ไม่พอจะตั้งเป็นหน่วยรบธรรมดาได้ ขณะนั้นยังไม่รู้กันว่าคนข้างในจะคิดอย่างไร จึงฝึกหัดเพื่อให้เข้ามาจัดการตั้งคณะต่อต้านภายในประเทศ โดยที่เป็นงานเสี่ยงชีวิต

ดังนี้ จึงรับแต่ผู้อาสาสมัครเท่านั้น ความจริงงานในอเมริกาทั้งหมดทุกแผนกที่เกี่ยวกับการสงครามเป็นงานอาสา ใครจะทำหรือไม่ทำก็ได้แล้วแต่ใจสมัคร ผู้ใดไม่สมัครก็จัดให้ศึกษาหาความรู้ต่อไป พวกที่สมัครกลับเมืองไทยก็มี แล้วแต่ใจเขา พวกที่กลับบ้านนี้น่าเห็นใจ เพราะรัฐบาลบอกไปว่า ถ้าไม่กลับตามคำสั่งจะตัดสัญชาติและริบทรัพย์เสียด้วยอย่างไรก็ตาม พวกที่สมัครเป็นทหารนั้น ทีแรกต้องเป็นทหารอเมริกันรู้สึกว่าเอาแน่นอนไม่ได้ เพราะเมื่อเป็นทหารของเขา เขาจะส่งไปรบที่อิตาลีหรือที่ไหนก็ได้ ไม่มีความผูกพันจะต้องส่งมาเมืองไทย และถ้าเขาส่งไปที่อื่นเสียดังนั้นแล้ว ความหวังของเราที่จะส่งคนเข้ามาหนุนให้เกิดการต่อต้านขึ้นภายในเมืองไทยก็จะล้มเหลวไปสิ้น แต่เคราะห์ดี ต่อมาภายหลังสถานทูตเจรจาถอนเงินมาใช้ในการทหารของเราได้ครึ่งล้านเหรียญ จึงมอบให้เจ้าหน้าที่อเมริกันไปจัดการ เมื่อเป็นเงินของเราเขาก็ต้องยอมจัดเป็นหน่วยทหารไทย จึงได้เข้าประจำการในเครื่องแบบของตนเองภายใต้ร่มธงของไทยเราเอง ซึ่งนับว่าเป็นกรณีนอกตำรับอีกเรื่องหนึ่ง

ทหารของเราในอเมริกาจัดขึ้นเป็น ๒ รุ่น รุ่นแรกส่งไปที่ประเทศจีน เป็นพวกที่จะเข้ามาก่อการต่อต้านภายในประเทศ รุ่นที่สองจัดขึ้นภายหลังและส่งไปที่ประเทศอินเดีย เป็นพวกที่จะเข้ามาสืบเหตุการณ์ภายในประเทศให้สัมพันธมิตร ทหารของเราในอังกฤษก็ได้จัดขึ้นอีกกลุ่มหนึ่ง กลุ่มในอังกฤษต้องประสบอุปสรรคมากกว่า เพราะทีแรก

ไม่มีผู้แทนจะช่วยเหลือเจรจาให้ จนที่สุดได้ส่งนายมณี สานเสน ไปช่วยจึงสำเร็จ ทุกรุ่นทุกหมู่ต้องผ่านความยากลำบากมาเป็นอันมาก เริ่มตั้งแต่การฝึกหัดเป็นต้นมา เขาเล่าให้ฟังว่า เมื่อตอนฝึกหัดกระโดดร่มจากเครื่องบินนั้น จะกระโดดสักกี่ครั้งก็หนก็อดว่านะโมกว่า ๓ จบไม่ได้ บางคนถึงกับบอกเพื่อนที่อยู่ข้างหลังว่า ถ้าไม่กล้ากระโดด ก็ให้ถือวิสาสะส่งลงไปด้วยอวัยวะส่วนที่ใส่รองเท้านั้นทีเดียว แต่ในที่สุด ของเราก็สอบได้เป็นนักกระโดดร่มเกือบ ๑๐๐ เปอร์เซนต์ เจ้าหน้าที่อเมริกันบอกว่า ทหารพวกเขานั้น สอบได้สัก ๕๐—๖๐ เปอร์เซนต์ก็พอใจแล้ว อนึ่ง การเดินทางเข้ามาเมืองไทยต้องผ่านที่กันดารอย่างยิ่ง คนหนึ่งถึงกับเสียจริตไปชั่วคราว ข้าพเจ้าได้ยินเขาเล่าสู่กันฟังว่า เมื่อจะข้ามเขาสูงแถวเขตแดนนั้น ทหารไทยร่างสูงใหญ่คนหนึ่ง ซื้อหามาได้ซึ่งลาร่างเล็กตัวหนึ่ง ด้วยจะหาซื้อลาร่างใหญ่ให้สมส่วนมิได้ เมื่อเริ่มขึ้นเขามีคนเห็นทหารไทยขี่ลา แต่ไปถึงตอนยอดเขา ลาดื้อไม่ยอมไป จึงมีผู้เห็นลาขี่ทหารไทย ปรากฏเป็นเหตุการณ์นอกตำรับอีกเรื่องหนึ่ง

เมื่อเข้ามาถึงเมืองไทยแล้ว ทหารที่เข้ามาทำการรุ่นแรกต้องเสียชีวิตไป ๒ คน * เขาทั้งสองได้ตายเป็นไทยสมชื่อ และตายในหน้ากระดาษประวัติศาสตร์ของชาติ ฝากความเสียสละของเขาไว้แก่คนไทยข้างหน้า งานด้านทหารได้ผลเป็นที่พอใจแก่สัมพันธมิตร และเป็นสื่อให้มีการติดต่อไปมาระหว่างภายนอกภายในได้ในที่สุด จึงนับว่าเป็นงาน

* การะเวก ศรีวิจารณ์ และ สมพงษ์ ศัลยพงษ์

สำคัญอย่างยิ่งทั้งในด้านการทหารและในด้านขอความเห็นอกเห็นใจจากสัมพันธมิตร สมควรแก่การเสียสละอย่างสูงสุดของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น

งานเกี่ยวกับการทหารยังมีอีก ๒ แผนก ซึ่งได้จัดขึ้นในอเมริกา คือการทำแผนที่ประเทศไทยใหม่เพื่อประโยชน์ในกิจการฝ่ายทหาร งานแผนกนี้ สถานทูตได้ส่งคนของเราไปทำให้โดยไม่คิดเอาสินจ้างรางวัล ทำอยู่เป็นเวลาเกือบ ๖ เดือนกว่าจะเสร็จเรียบร้อย อีกแผนกหนึ่ง เป็นงานสอนภาษาไทยแก่ทหารฝรั่งที่จะเข้ามาทำการในเมืองไทย รวมทั้งการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยสำหรับทหารเป็นพิเศษ บางท่านที่ได้พบปะสนทนากับทหารฝรั่งเหล่านี้ คงจะได้หยั่งผลของการสอนภาษาไทยในอเมริกามาแล้วเป็นอย่างดี ทหารบางคนเรียนดีเกินไป เอาราชาศัพท์ไปพูดตามท้องนาจนคนไทยไม่เข้าใจอย่างนี้ก็มี เหล่านี้เป็นงานด้านทหารที่ได้จัดทำไป

ที่สุดจะกล่าวถึงการติดต่อกับคณะต่อต้านภายใน ซึ่งเป็นงานชิ้นสำคัญที่สุด ได้กล่าวแล้วว่าเมื่อเริ่มดำเนินงานนั้น ข้างนอกกับข้างในไม่รู้เรื่องกัน เมื่อข้าพเจ้าไปเป็นทูตได้รับมอบงานไป ๒ อย่างเท่านั้น ข้อแรกให้ไปหาทางเจรจาลดหย่อนภาษีข้าวที่ประเทศคิวบาเก็บจากข้าวไทย อีกข้อหนึ่ง ในอเมริกากำลังตำหนิว่าไทยรังแกจีน ให้ไปหาทางแก้ไขปรับความเข้าใจกับอเมริกา เรื่องที่จะเข้าพัวพันกับญี่ปุ่นในกรณีพิพาทชายแดนนั้น ข้าพเจ้าไปรู้เอาเมื่อเกิดเหตุเสียแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อเมืองไทยประกาศสงครามกับสัมพันธมิตรจึงไม่กล้าที่จะทำการติดต่อ

กับนักการเมืองภายในประเทศ เพราะไม่รู้แน่ว่าใครจะไปทางไหน ได้แต่หวังว่าจะไม่ตามกันไปทั้งหมดทุกคน การเป็นดังนี้ จึงไม่กล้ามอบหมายอะไรมากับคนที่กลับมาเมืองไทยโดยเรือกริบโซม อีกทั้งคนที่กลับเมืองไทยเหล่านั้น ก็ไม่แน่ใจว่าจิตใจเขาจะไปทางไหน เลยต้องหาทางออกทางอื่น ด้วยการส่งคนเข้ามาดูความจริงเอาเอง

ได้กล่าวแล้วว่า การดำเนินงานด้านทหาร อาศัยการต่อต้านภายในประเทศเป็นหลัก การติดต่อกับผู้ต่อต้านภายในประเทศจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องจัดการให้สำเร็จ นอกจากนั้น เมื่อมีผู้ตั้งกระทู้ถามในสภา ปลัดกระทรวงต่างประเทศอังกฤษได้ตอบว่า อังกฤษจะไม่แสดงความสนใจงานเสรีไทย จนกว่าจะได้ความว่ามีการต่อต้านภายในประเทศเป็นปึกแผ่นและจริงใจ เพื่อจะได้การรับรู้สนับสนุนจากอังกฤษ จึงจำเป็นต้องพยายามติดต่อกับภายในโดยเร็วที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับโทรเลขจากจำกัด พลางกูร ว่าเป็นผู้แทนคณะต่อต้านภายในประเทศเดินทางมาถึงเมืองจีน ชั้นต้นตั้งใจว่าจะไปอังกฤษ แต่การเดินทางขัดข้อง จึงขอความช่วยเหลือให้ผ่านไปทางอเมริกา สถานทูตได้ทำการติดต่อกับเจ้าหน้าที่จีนทันที และช่วยเหลือทุกประการเท่าที่จะทำได้ แต่ขัดข้องด้วยจีนเองก็อยากได้จำกัดไว้ช่วยงานในเมืองจีน จึงล่าช้ามาจนจำกัดป่วยตายลงเสีย ก่อนที่จะได้มาอเมริกา

แต่งานที่จำกัด พลางกูร ทำไว้หาได้ตายตามตัวไปไม่ ได้ไป
ปรากฏเป็นจดหมายเหตุและรายงานเกี่ยวกับโครงการต่อต้านภายใน ซึ่ง
ทำให้กระทรวงต่างประเทศอเมริกันเกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้นเป็นอัน
มาก และช่วยก่อให้เกิดความหวังอย่างแน่นอนว่า ทหารของเราจะเข้า
ไปดำเนินงานในเมืองไทยได้โดยปลอดภัย ทั้งจะได้รับการร่วมมือจาก
คณะต่อต้านภายในประเทศเป็นกำลังอีกด้วย

นับแต่จำกัด พลางกูร ออกมาจากเมืองไทย งานทางวอชิงตัน
จึงได้พ้นจากภาวะที่คลำไปในที่มืด ครั้นเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๖ มี
สงวน ตุลารักษ์ กับ แดง คุณะดิลก ตามออกมาถึงวอชิงตัน การ
ประสานงานกับภายใน จึงเริ่มก่อร่างเป็นความจริงยิ่งขึ้น ทีแรกคิดกัน
ว่าจะส่งสงวนและแดงไปดำเนินงานแทนจำกัดในอังกฤษ แต่ปฏิกิริยา
ทางอังกฤษยังไม่มี ที่สุด จึงตกลงกันส่งคนสองคนนี้ไปช่วยร่วมการ
สงครามที่อินเดีย ส่วนความรู้เกี่ยวกับกิจการและความเป็นไปภายใน
ประเทศนั้น ทางสถานทูตได้ถือโอกาสเปิดเผยเท่าที่จะทำได้ โดยไม่เป็น
ภัยแก่คณะต่อต้านภายในประเทศ

ต่อมาตอนปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ทหารจากข้างนอกเข้าไปทำ
การติดต่อกับคนข้างในได้สำเร็จต่อจากนั้น การติดต่อนัดหมาย ตลอด
จนการไปมาถึงกันจึงสะดวกและเป็นไปได้ ประจวบกับการที่ได้มีการ
เปลี่ยนรัฐบาลในกลางปีนั้น ความฝันของเราที่อยู่ข้างนอกจึงปรากฏขึ้น
เป็นความจริงขึ้น ทั้งสงครามก็ใกล้จะแพ้ชนะกันด้วย โดยสัมพันธมิตร

เป็นฝ่ายรุกทั่วโลก ต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๘ คณะต่อต้านภายในส่ง กนต์ธีร์ ศุภมงคล ออกมาติดต่อเพื่อเจรจาตั้งรัฐบาลนอกประเทศ แต่ฝ่ายสัมพันธมิตรเห็นว่าควรรอไปก่อนจนกว่าสัมพันธมิตรจะยกเข้าเมืองไทย จึงคงเจรจากันได้แต่ในเรื่องที่จะทำการต่อต้านขึ้นภายใน ซึ่งในขณะนั้นฝ่ายสัมพันธมิตรก็เห็นว่ายังไม่สมควรแก่เวลาและโอกาส งานต่อไปนี้จึงกลับมาเป็นงานการทูต กำหนดการงานที่จะพึงทำหลังสงคราม ที่สุดญี่ปุ่นยอมแพ้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ และฝ่ายไทยประกาศว่าการประกาศสงครามของไทยเป็นโมฆะ* ทั้งหมดที่ติดต่อกันมานี้ ถึงแม้ว่าจะมีอุปสรรคขัดขวางไม่อาจก้าวล่วงไปได้อย่างน้อยก็ยังได้แสดงต่อสัมพันธมิตรว่า ภายในประเทศของเรามีการต่อต้านเป็นปึกแผ่นสมด้วยเงื่อนไขที่ปลัดกระทรวงต่างประเทศอังกฤษได้วางไว้

ได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่า งานทั้งหมดที่ดำเนินไประหว่างสงครามได้เล็งผลที่จะสงวนสถานะสถานทูตไทย ในกรุงวอชิงตันไว้เป็นปากเสียงและหนทางติดต่อกับต่างชาติเป็นทางการ แม้เริ่มต้นจะง่อนแง่นเต็มทีและมีอุปสรรคมากมาย ในตอนปลายก็ทำประโยชน์ได้สมหวัง ในระหว่างที่ดำเนินงานต่าง ๆ เป็นการลงทุนไปนั้น สถานทูตต้องคอยคิดบัญชีเก็บกำไรไว้ให้แก่งานของชาติ เมื่อเริ่มงานใน พ.ศ. ๒๔๘๕–๒๔๘๖ บางทีง่อนแง่นแทบจะล้ม เช่นตอนรัฐบาลทางบ้านประกาศสงครามได้มีคำสั่งไปด้วยว่า ให้นำความไปแจ้งที่กระทรวงต่างประเทศอเมริกัน

---

* ดูภาคผนวก ๒

ข้าพเจ้านำสำเนาโทรเลขไปให้เขาดู แต่บอกกับเขาว่า ข้าพเจ้าไม่ยอมเป็นตัวแทนประกาศสงครามกับอเมริกา เพราะไม่มีเรื่องบาดหมาง (Causa belli) อะไรกันพอที่จะถือเป็นเหตุประกาศสงครามกันได้ ตรงกันข้ามได้เป็นมิตรที่ดีต่อกันมากว่า ๑๐๐ ปี ทางกระทรวงต่างประเทศของเขาก็ใช้วิธีนอกตำรับอย่างเดียวกับเรา บอกว่าเมื่อทูตผู้แทนไม่ยอมประกาศสงครามเป็นทางการ เขาก็จะไม่รับรู้และไม่ประกาศสงครามกับไทยเป็นทางการ เรื่องจึงลงเอยง่าย ๆ ดังนี้ โดยมิได้นึกฝันว่าจะง่ายถึงเพียงนี้ แต่ผลที่อเมริกาไม่ประกาศสงครามกับไทยนั้นไปไกลยิ่ง เกือบจะพูดได้ว่าที่เรายังเป็นเอกราชอยู่ทุกวันนี้ต้นเหตุเริ่มมาจากนี้ เราจึงเป็นหนี้บุญคุณอเมริกาอยู่เป็นอันมาก ซึ่งถ้าอเมริกาประกาศสงครามกับเราตามชาติมหาอำนาจในกลุ่มสัมพันธมิตรแล้ว ก็เดาไม่ถูกว่าสถานะทางการเมืองของเราในเวลานี้จะเป็นอย่างไร และคงเป็นไปในทางดีเท่าที่เป็นอยู่เวลานี้ไม่ได้แน่ ข้าพเจ้าได้ตอบขอบใจกระทรวงต่างประเทศอเมริกันในการที่มีไมตรีจิตต่อไทยอย่างไม่นึกฝัน และบอกกับเจ้าหน้าที่ว่า ขอให้เลี้ยงหนูไว้ดูฝีมือสักที บางทีหนูจะทำคุณให้แก่ราชสีห์ได้ และเหตุการณ์ในตอนปลายสงครามก็ได้แสดงว่า หนูได้ทำหน้าที่ช่วยราชสีห์เต็มกำลังความสามารถ

ทางกรุงเทพ ฯ ได้สั่งให้ประกาศสงครามกับอเมริกาแล้วยังไม่พอ ต่อมาอีกไม่กี่วัน ยังได้ขอร้องผ่านทางรัฐบาลสวิสส์ให้ทูตสวิสส์มายึดสถานทูตและรักษาส่วนได้เสียของไทยในอเมริกา ตอนนี้ก็มีดลงไปอีก

นึกว่าหมดทางไป ข้าพเจ้าจึงบอกทูตสวิสส์ไปโดยสุภาพว่า ข้าพเจ้าเชื่อว่าตนเองจะรักษาส่วนได้เสียของไทยในอเมริกาไว้ได้ ถ้าจะยึดสถานทูตไทย ก็ขอให้ทูตไปพิจารณาหาทางยึดเอาเองเถิด ข้าพเจ้าไม่อยู่ในฐานะที่จะส่งมอบให้ได้ เมื่อใช้วิธีนอกตำรับกันเข้าเช่นนี้ ทูตสวิสส์ซึ่งเป็นคนกลางไม่ได้ไม่เสียอะไรด้วยก็จนปัญญา ได้เพียรมาเจรจาขอเข้าครองสถานทูตอีก ๒—๓ ครั้งแล้วก็เงียบไป ฝ่ายเราจึงคงอยู่ในสถานทูตมาได้ตลอดสงคราม เป็นดินแดนไทยไม่ถึงไร่ ซึ่งตามกฎหมายระหว่างประเทศเป็นแดนเสรี ไม่ตกอยู่ในอำนาจครอบครองของผู้รุกราน

ปัญหาเรื่องการแลกตัวทูตก็อีกครั้งหนึ่ง ที่ทำให้นึกว่าหมดทางไป ตอนเริ่มสงครามไม่แน่ว่าจะอยู่ได้ตลอดไปหรือไม่ ถ้าญี่ปุ่นไม่ยอมให้ทูตอเมริกาในเมืองไทยกลับบ้าน จนกว่าอเมริกาจะส่งทูตไทยกลับไปแลกกันแล้ว งานของเราก็ต้องเลิก และอะไร ๆ ก็ได้ทำไปเสียแล้วตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๔ อันเป็นวันที่กรุงเทพ ฯ บอกมาเป็นทางการว่ายอมแพ้ญี่ปุ่น ตรงกับวันฉลองรัฐธรรมนูญพอดี วันนั้นสถานทูตได้ประกาศไม่ยอมรับรู้การยอมแพ้ ซ้ำยังได้ประกาศเจตน์จำนงที่จะขัดขืนต่อสู้ญี่ปุ่นต่อไปอีกด้วย หากถูกส่งตัวกลับเมืองไทย ก็เห็นจะต้องถูกส่งวิญญาณต่อไปที่อื่น กระทรวงต่างประเทศอเมริกันรู้สึกวิตกในปัญหาข้อนี้ และไม่รู้ที่จะจัดการอย่างใดเคราะห์ดีที่ญี่ปุ่นยอมให้คณะทูตอเมริกันกลับบ้านได้ โดยไม่ตั้งเป็นเงื่อนไขว่าจะต้องมีการแลกเปลี่ยนตัวทูตต่อ

กัน งานจึงดำเนินต่อไปได้ อุปสรรคในชั้นหลังเป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน ซึ่งบางทีก็เป็นอุปสรรคร้ายแรงพอที่จะล้มงานได้เหมือนกัน แต่ไม่สำคัญถึงกับจะต้องนำเอามากล่าวในโอกาสนี้

ในด้านการเงิน ทีแรกติดขัดของบประมาณมาใช้เป็นประจำไม่ได้ อาจเป็นเพราะกระทรวงต่างประเทศอเมริกันจะคอยฟังเรื่องแลกทูตก่อน ไม่ประสงค์จะให้ความสะดวกแก่เราออกนอกหน้าเกินไปจนเป็นการยั่วญี่ปุ่น ต่อเมื่อทูตอเมริกันเดินทางกลับแล้ว จึงได้อนุญาตให้เบิกจ่ายได้เป็นปกติ แต่ต้องอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ การกักเงินไทยในอเมริกานี้ได้ทำไปเป็นทางการปกติ และเป็นที่เข้าใจกันว่าจะเลิกกักกันเมื่อเสร็จสงคราม ถ้าจะถามว่า งานทางโน้นเริ่มตั้งตัวติดเมื่อใดก็ตอบได้ว่า เริ่มตั้งตัวติดในราว ๕ เดือนหลังสงคราม คือ เริ่มเมื่อทางการอเมริกันอนุญาตให้เบิกงบประมาณมาใช้ได้ เพราะในหนังสืออนุญาตมีบอกไว้ด้วยว่า ทางการอเมริกันยังคงรับรองทูตไทยเป็นผู้แทนของชาติจึงให้อำนาจเบิกจ่ายเงินได้นี่เป็นขั้นแรกในการรักษาสถานะสถานทูต

ก้าวที่ ๒ ต่อไป ก้าวหน้าไปได้อีกเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยข้าพเจ้าได้รับเชิญจากองค์การ Institute of Pacific Relations* ให้ไปประชุมนานาชาติในฐานะเป็นผู้แทนของไทยที่เมือง Montreal ประเทศคานาดา ที่ได้ไปประชุมร่วมกับนานาชาติในกลุ่มสัมพันธมิตร

* I.P.R.

คราวนี้ เป็นการเขยิบเขยื้อนฐานะของเราขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง และก็นอกตำราอีกเหมือนกัน เพราะบรรดาผู้แทนของชาติที่ไปประชุมคราวนั้นเป็นผู้แทนของชาติในกลุ่มสัมพันธมิตรทั้งนั้น ฝ่ายเราเป็นผู้แทนของชาติที่ประกาศสงครามเป็นศัตรูกับเขา แต่ก็ยังได้รับเชิญไปนั่งประชุมร่วมโต๊ะกับเขาด้วย ข้าพเจ้าเองก็ไม่เข้าใจทั้งที่ไปในคราวนั้นก็ไปมือเปล่า เพราะยังไม่ได้ส่งทหารไปช่วยเขา ทางเมืองไทยภายในก็ยังไม่ได้ติดต่อกัน ไม่รู้แน่ว่าจะไปกับญี่ปุ่นหรือจะมากับสัมพันธมิตร เข้าใจว่าที่ได้ประชุมกับนานาชาติคราวนี้ ก็เพราะความช่วยเหลือสนับสนุนของรัฐบาลอเมริกัน จึงรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณเขาอยู่อีกส่วนหนึ่ง

การประชุมคราวนี้ มีผู้แทนชาติมหาอำนาจเสนอให้ลดฐานะเมืองไทยลงเป็นเมืองในอารักขา เพื่อเป็นการลงโทษที่ได้ประกาศสงครามกับสัมพันธมิตร ผู้แทนของเรามีข้าพเจ้าไปคนเดียว ถ้าไม่ได้เพื่อนอเมริกันช่วยคงสู้เขาไม่ได้ เถียงกันหน้าดำหน้าแดงได้เพื่อนอเมริกันช่วยพูด ในที่สุดเขาจึงยอมว่าควรให้ไทยครองตัวเป็นเอกราชสืบไป

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๖ จอมพลเจียงไคเช็คประกาศเป็นทางการว่าเสร็จสงครามแล้ว จีนปรารถนาจะเห็นไทยเป็นเอกราช ต่อมาราว ๗ วัน ประธานาธิบดีโรสเวลท์ก็ประกาศตามสนับสนุนประมุขจีนเต็มที่ ความสัมพันธ์ระหว่างสถานทูตจีนกับไทย ซึ่งได้ทำความสนิทสนมเป็นกันเองมาก่อนสงคราม จึงได้เพิ่มความสนิทสนมเป็นลำดับมาแต่นั้น ความจริง

จีนและไทยเป็นชาติเอกราชในตะวันออกด้วยกัน ซึ่งมีเหลืออยู่น้อยเต็มที จึงควรผูกไมตรีกันไว้ดีกว่าชัง จีนที่ดีมีอุดมคติสูงก็มีมาก หากแต่ว่าไทยเราในเมืองไทยไม่มีโอกาสได้พบปะทำความสนิทสนม ประกาศนโยบายของจีนและอเมริกาในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ นี้ ได้ช่วยหนุนให้เราก้าวหน้าออกไปอีกก้าวหนึ่ง เข้าใจว่านี่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการประชุมที่คานาดา เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ตอนกลางปี พ.ศ. ๒๔๘๖ นั้นเอง ข้าพเจ้าได้รับเชิญไปร่วมประชุมนานาชาติที่ Harper's Ferry เกี่ยวกับการศึกษา แต่ไม่ค่อยสำคัญ จึงไม่ขอนำมากล่าว

เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้รับเชิญจากรัฐบาลอเมริกันให้ไปร่วมประชุมนานาชาติที่ชิคาโก เรื่องการบินพลเรือน โดยที่ประเทศไทยอยู่ในสถานะสงครามกับบางประเทศในกลุ่มสัมพันธมิตร การไปประชุมของข้าพเจ้าคราวนี้ ทางการจึงกำหนดให้ไปแต่ในฐานะเป็นผู้สังเกตการณ์ มีเพื่อนที่ตกอยู่ในฐานะอย่างเดียวกันอีกคนหนึ่งคือ ทูตเดนมาร์คซึ่งไปในฐานะผู้สังเกตการณ์เหมือนกัน ไม่ใช่ในฐานะผู้แทนรัฐบาล แต่ผลที่สุด ภายหลังที่ได้เจรจากันรอบนอกแล้ว เราทั้งสองกลับได้รับเชิญให้เซ็นสัญญาการบินกับเขาด้วย สำหรับเดนมารคนั้นพอไปได้ เพราะถึงแม้ว่าเดนมาร์คจะได้ถูกเยอรมันครอบครองอยู่ในขณะนั้น รัฐบาลของเขาก็ได้ยอมแพ้เยอรมันไปเฉย ๆ ไม่ได้ประกาศสงครามกับสัมพันธมิตร แต่ของเราอุตริไปประกาศสงครามกับเขาเข้า แล้วก็ยังอุตริไปเซ็นสัญญาการบินร่วมกับเขาได้ นี่ก็นอกตำราอีกเหมือนกัน

การเซ็นสัญญานี้ไม่สมบูรณ์จนกว่ารัฐบาลจะให้สัตยาบัน จึงไม่มีผลผูกมัดประเทศประการใด แต่ขณะนั้นก็นับเป็นเหตุทางการเมืองที่ส่งเสริมฐานะของไทยให้รุดหน้าไปอีกก้าวหนึ่ง

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๘ มีการประชุม I.P.R. อีกที่ Hot Spring คราวนี้มีผู้แทนไทยไปด้วยกัน ๓ คน เข็ดมาตั้งแต่ครั้งไปคนเดียวเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๕ แต่ไปคราวนี้เรามีอะไรไปอวดเขาได้คือ การต่อต้านภายในเมืองไทย กับงานทหารที่จัดทำไปนอกประเทศจนเป็นชิ้นเป็นอัน การไปคราวนี้จึงไม่รู้สึกว่าไปในฐานะเป็นศัตรูกับเขา ตรงกันข้าม ได้ไปนั่งประชุมกับเขาในฐานะเป็นผู้แทนของชาติที่ได้ช่วยเหลือเขาในการสงคราม แต่ก็ไม่วายถูกโจมตีด้วยเรื่องกรรมเก่าที่ทำไว้ คือเรื่องดินแดนอินโดจีน เป็นการเตือนให้รู้ตัวว่าจะมีอะไรมาข้างหน้าหลังสงคราม

*เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ญี่ปุ่นยอมแพ้ ทางเมืองไทยประกาศโมฆะกรรม หลังจากนั้น เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ก็มีประกาศของ James Byrnes รัฐมนตรีต่างประเทศอเมริกัน** ซึ่งถ้าพิจารณาโดยดีแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการประกาศความเป็นเอกราชของไทยต่อโลก ประกาศฉบับนี้เองแสดงถึงความเป็นมิตรแท้ที่ดีของอเมริกาต่อไทย หลังฉากของประกาศฉบับนี้ คือความเพียรพยายามของไทยแท้ทั้งชาติทั้งภายใน และภายนอกประเทศที่ได้ช่วยกันทำงานรับใช้ชาติโดยบริสุทธิ์ใจ ประกอบกับไมตรีจิตของอเมริกาที่เห็นความดี*

---

* ดูภาคผนวก ๖

งามของไทยนั้นด้วย คนไทยคนหนึ่งได้อ่านประกาศนี้แล้วถามข้าพเจ้าว่า ที่เราอุตส่าห์ทำงานกันมา ๔ ปีนั้น ได้ผลเพียงเท่านี้เองหรือ ข้าพเจ้าตอบว่าเท่านี้แหละ ที่เป็นผลซึ่งเรามุ่งหมายและความจริงได้มาเท่านี้ก็ควรพอใจว่าเป็นรางวัลคุ้มความเหนื่อย เพราะยากนักที่จะหาประกาศอันใดของชาติมหาอำนาจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตาอารี และความเห็นอกเห็นใจตลอดจนความหวังดีในอนาคตของไทยอย่างจริงใจเท่าถึงเพียงนี้ ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นประกาศความนับถือซึ่งกันและกันเยี่ยงสหาย ทั้ง ๆ ที่เป็นราชสีห์ อเมริกาก็ยังเห็นความดีของหนูน้อย ไทยเราล้มแล้ว อเมริกาช่วยพยุงขึ้นให้เราได้เดินต่อไปในหนทางแห่งเอกราชและความเป็นไทยสมควรที่เราจะเพียรพยายามปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลในสัตย์ความเที่ยงตรง เพื่อรักษาความนับถือของอเมริกาไว้ และถนอมมิตรไมตรีกับอเมริกาผู้มีอุปการะต่อเราต่อไปชั่วกาลนาน

การปฏิบัติหน้าที่ต่อต้านการรุกราน ของข้าพเจ้าสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ และโดยที่เป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายของวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ข้าพเจ้าจึงพอใจว่า การที่ได้ปฏิบัติไปแล้วนั้น ไม่ใช่การคิดขบถประทุษร้ายต่อบ้านเมือง ส่วนตัวข้าพเจ้าเองไม่ต้องการความคุ้มครองของกฎหมายนิรโทษกรรม แต่ที่สุด ที่นึกว่าพอก็ไม่พอ กำลังเตรียมตัวจะเป็นฤๅษีหนีการเมือง ในปลายเดือนสิงหาคมนั้น ก็มีคำสั่งผู้สำเร็จราชการบัญชามาในพระปรมาภิไธยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ข้าพเจ้าเข้ามารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี * โดยบอกมาด้วยว่า บ้านเมือง

---

* ดูภาคผนวก ๓

กำลังตกอยู่ในภาวะคับขัน ต้องการให้ข้าพเจ้ามาช่วยกันแก้ไข ถ้าไม่มา และบ้านเมืองเป็นอะไรไป ความรับผิดจะตกอยู่แก่ข้าพเจ้า เหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงต้องเข้ามาสู่วงการเมืองอีก มาถึงกะละกะตาแล้ว จึงทราบว่า รัฐบาลได้ส่งผู้แทนไปเจรจาเซ็นสัญญา ๒๑ ข้อกับอังกฤษ ซึ่งข้าพเจ้า ได้พิจารณาแล้วเห็นควรแก้ไข การมาเป็นรัฐบาลจึงกำหนดว่าจะทำงาน ชิ้นนี้ ได้เจรจากับอังกฤษมาจนถึงวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ จึง เซ็นสัญญากันได้ และด้วยความกรุณาเห็นอกเห็นใจของอังกฤษ เมือง ไทยจึงได้เลิกล้มสถานะสงครามกับอังกฤษ และได้เซ็นสัญญาที่ไม่เป็น การผูกมัดจำกัดเอกราชแต่ประการใด ตกเป็นหน้าที่ของเราไทยจะต้อง ปฏิบัติตามสัญญานี้ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตต่อไป เพื่อสนองความตั้งใจดี ของอังกฤษนั้น

เท่าที่ข้าพเจ้าได้ดำเนินงานนอกตำรามา ๔ ปีนี้ ท่านทั้งหลาย อาจถามว่า ข้าพเจ้าได้คติอะไรมาฝากกับอนาคตบ้าง เข้าทำนองนิทาน เรื่องนี้สอนให้รู้อะไร ข้าพเจ้าจะขอร้องว่า *อนาคตคือท่านทั้งหลายจะต้อง กล้าเผชิญหน้าต่อสู้กับชีวิตด้วยน้ำใจอันเป็นไทย บางคนอาจมองดูอุปสรรค แห่งชีวิตในอารมณ์อันท้อถอยเบื่อหน่าย ถ้ามองกันในแง่นี้ ก็จะกล่าวเป็นคติ ให้เกิดท้อถอยหมดกำลังใจว่า ชีวิตคือการต่อสู้ แต่ข้าพเจ้าขอให้ท่านลองวาด ภาพของชีวิตในอีกแง่หนึ่งคือในแง่ที่ไม่มีอุปสรรคขัดขวางอะไรเสียเลย ราบรื่น ตั้งแต่เกิดมาเป็นคนไปจนตาย ข้าพเจ้าเชื่อว่าชีวิตที่ไม่มีอุปสรรคจะผจญเช่นนี้ เป็นชีวิตของตัวหนอนนอนกินมะพร้าว ไม่ใช่ชีวิตคน ไม่น่าจะอยู่ไปทำไม*

การต่อสู้กับอุปสรรคและการเอาชนะอุปสรรคนั่นต่างหาก ที่ทำให้ชีวิตมีความหมาย เกิดมาแล้วได้กระทำอะไรทิ้งไว้ไม่ตายตามตัวนั่นต่างหากที่เป็นชีวิตอันน่าอยู่ มองในแง่นี้แทนที่จะกล่าวในทางท้อถอยว่า ชีวิตคือการต่อสู้ ข้าพเจ้าจะขอกล่าวเป็นคติประจำใจว่า การต่อสู้คือชีวิต เวลานี้เมืองไทยกำลังนัดพบกับลิขิตประวัติศาสตร์ ท่านผู้เป็นอนาคตของชาติจะช่วยชาติให้ดำรงคงอยู่ได้ต่อเมื่อท่านมีกำลังใจกล้าแข็ง และกล้าต่อสู้กับอุปสรรคของชีวิตโดยไม่ท้อถอย ควรเห็นเป็นธรรมดาเสียว่า ในชีวิตของชาติยุคหนึ่งสมัยหนึ่งนั้น บางทีคนของชาติได้อยู่เป็นสุขสบาย เพราะคนในยุคก่อนสมัยก่อนทำไว้ให้เสียสละให้ไว้ แต่ในยุคอื่นสมัยอื่น คนของชาติอาจต้องทำไว้ ต้องเสียสละให้เพื่อคนข้างหน้าจะได้อยู่เป็นสุขบ้าง บ้านเมืองไทยกำลังตกอยู่ในสถานการณ์อย่างหลังนี้ ชีวิตของชาติจะยืนนานอยู่ได้ ต่อเมื่อคนไทยในรุ่นท่านรุ่นข้าพเจ้ากล้าพลีกล้าเสียสละไว้ให้แก่อนาคต ที่เราเป็นไทยอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะคนแต่ก่อนเขายอมพลีให้ คนไทยต้องตายเอาเลือดทาแผ่นดินมาแล้วไม่รู้กี่แสนกี่ล้านคน กว่าเราจะเป็นไทย หนี้ที่เรามีผูกพันต่อเขาเป็นหนี้เอกราช ซึ่งจะใช้สักเท่าใดก็ไม่มีวันหมดสิ้น เมื่อได้ทำอะไรไปเป็นคุณแก่ชาติบ้านเมืองแล้วจึงเสมอตัว ไม่ผิดอะไรกับที่เป็นหนี้เงินกู้เขาแล้วเอาเงินไปใช้เขา จะอ้างเอาเป็นความดีบความดีอะไรไม่ได้ อย่างมากได้แต่ความปีติที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วน

อนึ่ง การอะไรทั้งหลายนั้น เมื่อเริ่มต้นต้องยากเสมอ มืดแปดด้านเสมอ แต่พอเริ่มลงมือทำจริงทำจังเข้า ก็จะเห็นลู่ทางทำได้และทำสำเร็จไปเองต่อสู้เข้าเถิด แล้วจะเกิดกำลังปัญญาความสามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคแห่งชีวิต

ได้ แต่ที่สุดก็ต้องตัดสินใจว่า เกิดมาทั้งทีจะหวังผลอะไร ทั้งนี้เป็นนานาจิตตํ แล้วแต่ตัวใครจะเห็นอย่างไร สำหรับข้าพเจ้าใคร่จะฝากคติไว้แก่ท่านทั้งหลายผู้เป็นอนาคตของชาติในยามยากว่า *การอยู่เป็นสุขนั้นอยู่ได้ง่ายด้วยการทำประโยชน์แก่ตนแสวงความสุขเพื่อตน แต่ถ้าจะตายเป็นสุขแล้ว ต้องประกอบความเพียรอย่างอื่น ด้วยอยู่ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น* คติของข้าพเจ้าพึ่งดูอาจไม่ทำให้เกิดความเลื่อมใส แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า มันเป็นคติอันเดียวที่จะช่วยบ้านเมืองให้รอดพ้นมหาวิบากนี้ไปได้ เพื่อไปสู่ความสุขความเจริญแก่คนไทยที่จะคลานตามกันออกมาข้างหน้า

งานของคนไทยในอเมริกาเริ่มขึ้นในท่ามกลางความมืดมนหมดหวังทุนใด ๆ ก็ไม่มี นอกจากจิตใจที่เป็นไทยคิดสู้และหวังไปตายเอาดาบหน้า ระหว่างที่ทำไปยังเกิดอุปสรรคขึ้นมากหลาย บางทีทำให้วิตกว่าจะก้าวล่วงไปไม่ได้ แต่ที่ทำได้จากทาสมาเป็นไท จากข้อระแวงสงสัยมาเป็นความเชื่อถือ ก็โดยอาศัยความสุจริตและการเสียสละเป็นใหญ่กว่าอะไรอื่นทั้งหมด ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า Principle หรือยอดของธรรมนั่นเอง มิใช่แต่เพียงคนหรือแผนการ ที่จะเป็นเครื่องอุปการะให้เราดำรงชีวิตเป็นชาติอยู่ต่อไปได้ ขอท่านจงได้พิจารณาไตร่ตรองเอาเองว่าผิดถูกอย่างไร

ในที่สุดนี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทั้งหลายทั่วทุกคน

หลังฉากประกาศสงคราม

หลวงวิจิตรวาทการ

คำนำของคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ

อาจารย์บรรเจิด อินทุจันทร์ยง อาจารย์โรงเรียนพณิชยการ ตั้งตรงจิตรวิทยาลัย ได้มาพบดิฉันขออนุญาตพิมพ์หนังสือ "หลังฉากประกาศสงคราม" แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายไหว หวังแก้ว วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส

ความจริงดิฉันรักหนังสือเรื่องนี้มาก บัดนี้เหตุการณ์ก็ล่วงมาเกือบ ๒๐ ปี แล้ว เอกสารอันใดที่รัฐบาลเคยปกปิดเป็นความลับ เช่นรายงานการประชุมของคณะรัฐมนตรี ซึ่งจะเป็นเอกสารหลักฐานแสดงความจริง ความจำเป็นอย่างไร เพราะเหตุไร เหล่านี้น่าจะได้ออกมาเผยแพร่ ทำนอง Documents de la Guerre ที่ต่างประเทศเขาจัดทำกันแล้ว ทั้งจะได้เป็นบทประวัติศาสตร์ของชาติไทยได้อย่างดี สิ่งนี้เป็นความปรารถนาอันแรงกล้าของสามีดิฉัน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐

ถ้าท่านที่เป็นหนอนหนังสือทั้งหลาย ได้พบข้อความบางตอนของบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในคณะรัฐมนตรีในสมัยนั้นออกความคิดเห็นอย่างไรผิดแผกแตกต่างไป ก็ขอให้แน่ใจว่า เขาผู้นั้นไม่ได้รู้ความจริงที่ถ่องแท้แน่นอน ในสมัยนั้นผู้เขียนเรื่อง "หลังฉากประกาศสงคราม" เล่มนี้ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ

ดิฉันขอให้หลักธรรมต่อไปนี้ ยึดถือแทนเจ้าของผู้ประพันธ์ ซึ่งได้เคยต้องมรสุมมาแล้วหลายครั้งในชีวิตของมนุษย์ที่ไม่สามารถจะเก่งกล้าไปได้นานปี ผลสุดท้ายก็ต้องไปสู่วิถีทางเดียวกันคือ "ความตาย"

อันความสุจริตเป็นเกราะแก้ว คลาดแคล้วคุ้มภัยได้ทุกอย่าง
ถึงแม้มีปัจจามิตรทุกทิศทาง มุ่งล้างคอยทำลายหมายเลือดเนื้อ
คุณธรรมคือความสุจริต จะป้องปิดกันภัยได้ทุกเมื่อ
เหมือนเข็มทิศที่นายท้ายใช้นำเรือ ผ่านทะเลร้ายเหลือได้ปลอดภัย

ประภาพรรณ วิจิตรวาทการ

๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๐

คำนำ

เรื่อง "หลังฉากประกาศสงคราม" นี้ข้าพเจ้าได้เขียนลงหนังสือพิมพ์เสรีภาพเป็นวัน ๆ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ มกราคม ถึง ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐ ข้อความที่เขียนส่งให้หนังสือพิมพ์ไม่ได้ลงนามจริงหรือนามแฝง เดิมทีเดียวข้าพเจ้าตั้งใจจะไม่ใช้นามอะไร จะลงแต่ข้อความและปล่อยให้ผู้อ่านคาดหมายทายเดาเอาเองว่าใครเขียน ต่อเมื่อตอนจบบริบูรณ์จึงจะเซ็นนามจริงลงไปข้างท้าย แต่บรรณาธิการเสรีภาพได้ไปคิดนามแฝงใส่ให้เองว่า "สามัคคีธรรม" ตั้งแต่เริ่มต้น ข้าพเจ้าได้เห็นเมื่อหนังสือพิมพ์ออกเสียแล้ว แต่ก็รู้สึกเป็นมงคลนาม และมีความหมายตรงกับเจตนาของข้าพเจ้าที่ปรารถนาจะแสดงในบทความเรื่องนี้ว่า ถ้าเราสามัคคีกลมเกลียวกันตลอดมา โดยไม่ย้ายแยกแตกพวกและใส่ร้ายป้ายโทษให้แก่ชาติเดียวกัน แต่แสดงให้สหประชาชาติทราบเหตุผลอันเที่ยงธรรมตามความจริงที่รู้อยู่เต็มใจ ให้ชาติทั้งชาติบริสุทธิ์ผ่องใสและผลดีตกอยู่แก่ส่วนรวมแล้ว เราจะช่วยชาติของเราให้ดีกว่านี้ ด้วยเหตุผลดังว่านี้ข้าพเจ้าจึงปล่อยให้ใช้นาม "สามัคคีธรรม" มาทุกวันจนกระทั่งจบ

อันที่จริง ข้าพเจ้าได้คิดจะเขียนเรื่องนี้เผยแพร่ตั้งแต่โอกาสแรกที่หลุดพ้นจากอาชญากรสงคราม เพราะรู้สึกว่าเป็นความชอบธรรมของข้าพเจ้าและของชาติไทยที่จะต้องให้โลกรู้ความจริง แต่ก็ไม่แน่ใจว่า การเผยแพร่ความจริงในเรื่องนี้จะขัดกับนโยบายของรัฐบาลประการใดหรือไม่ เพราะถึงแม้ความจริงจะเป็นอย่างใด และข้าพเจ้าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ข้าพเจ้าก็ควรจะเคารพนโยบายของรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือนโยบายการต่างประเทศ

ซึ่งข้าพเจ้ามีชีวิตอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศมากกว่า ๒๐ ปี และได้รับความอบรมให้รู้ว่าความจริงนั้นบางทีก็พูดไม่ได้ แต่เผอิญได้เห็นหนังสือพิมพ์ลงข่าวว่า ท่านนายกรัฐมนตรี (หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์) ได้ตอบคำถามชาวอเมริกันคนหนึ่งว่าเราต้องประกาศสงครามด้วย "ความจำเป็น" จึงทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจว่าการเผยความจริงเกี่ยวกับความจำเป็นในการประกาศสงครามของเรานั้น ไม่ขัดกับนโยบายของรัฐบาล ข้าพเจ้าจึงตกลงใจเขียนเรื่อง "หลังฉากประกาศสงคราม" ลงในหนังสือพิมพ์เสรีภาพ

ความบกพร่องอันสำคัญของการเขียนบทความเรื่องนี้ คือข้าพเจ้าไม่สามารถจะหยิบยกเอาข้อความในเอกสารราชการมาประกอบบทความของข้าพเจ้าเป็นข้อ ๆ ไป เพราะเป็นเอกสารที่รัฐบาลยังปกปิดเป็นความลับ เช่น รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ซึ่งจะเป็นหลักฐานสนับสนุนข้อความที่ข้าพเจ้าเขียนไว้นี้ตั้งแต่ต้นจนปลาย แต่ข้าพเจ้าหยิบเอามาไม่ได้ เอกสารบางฉบับข้าพเจ้าจำข้อความได้เกือบทุกถ้อยคำทุกคำ และเชื่อแน่ว่าการเผยแพร่ในเวลานี้ไม่เป็นโทษแก่ประเทศชาติ แต่จะกลับเป็นคุณ ข้าพเจ้าก็ไม่กล้าหยิบยกเอามาอ้าง เพราะเมื่อรัฐบาลยังไม่เผย ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถจะแพร่ ข้าพเจ้าหวังว่าในภายหน้า เมื่อความจำเป็นในการรักษาความลับหมดไป และรัฐบาลจะได้รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับสงครามออกเผยแพร่ ทำนอง Documents de la Guerre ที่นานาประเทศเขาทำกัน และข้าพเจ้าสามารถจะเลือกสรรหยิบยกข้อความในเอกสารเหล่านั้นมาประกอบข้อเขียนเรื่องนี้เป็นตอน ๆ ได้ เมื่อนั้นเรื่อง "หลังฉากประกาศสงคราม" จะเป็นบทประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์ได้บทหนึ่ง

ในการพิมพ์เป็นเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้เพิ่มเติมรายละเอียดบางประการ และบางตอนก็ได้เขียนใหม่เพื่อให้ชัดเจนเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น แต่สาระสำคัญทั้งหมดคงมีอยู่ตามเดิมอย่างที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์เสรีภาพ

วิจิตรวาทการ

๒๒ ซอยเกษม บางกะปิ

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐

หลังฉากการประกาศสงคราม

ข้อความเบื้องต้น

เมื่อเร็ว ๆ นี้มีข่าวอันหนึ่ง ซึ่งถ้ามองเผิน ๆ อาจจะเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ถ้าพิจารณาให้รอบคอบจะเห็นว่ามีสาระสำคัญในทางการเมือง คือ ข่าวที่ว่าชาวอเมริกันผู้หนึ่ง ตั้งปัญหาถามนายกรัฐมนตรีปัจจุบัน (หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์) ว่า เหตุไรไทยจึงประกาศสงคราม นายกรัฐมนตรีตอบว่า ที่ประกาศสงครามก็เพราะความจำเป็น

ข่าวนี้ทำให้เรารู้สึกโล่งใจและเสียดายระคนกัน โล่งใจที่เห็นว่าเรายังมีนายกรัฐมนตรีที่รู้ว่าทำอย่างไร พูดอย่างไร จึงจะเป็นผลดีแก่ชาติ ตรงข้ามกับบางคนที่พูดว่า เพราะคนนั้นเลว เพราะคนนี้โง่ ตนเองไม่เห็นด้วย แต่ค้านไม่ขึ้น และอะไรอื่น ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นวิธีตัดช่องน้อยเอาตัวรอดโดยไม่นึกถึงเคราะห์กรรมของชาติ การที่นายกรัฐมนตรีพูดว่าเราต้องประกาศสงครามด้วยความจำเป็นนั้นเราขอสรรเสริญด้วยความจริงใจ เพราะนอกจากเป็นการพูดความจริงแล้ว ยังเป็นการกล้าเสี่ยงภัยที่ทำความยุติธรรมให้แก่ชาติในสมัยที่การพูดการทำอะไรทุกอย่างเป็นการล่อแหลมต่ออันตรายทั้งนั้น

แต่ในเวลาเดียวกันเราก็มีความเสียดาย เสียดายว่าทำไมจึงไม่พูดกันอย่างนี้เสียแต่แรก, ทำไมจึงไม่แถลงความจริงพร้อมทั้งหลักฐานให้สหประชาชาติเห็นเป็นลำดับมาว่า ในบรรดาพวกเราชาวไทยไม่ว่า

ประชาชนหรือรัฐบาลชุดไหน ไม่มีใครสักคนเดียวที่จะเข้ากับผู้รุกรานด้วยความสมัครใจ *เราจำเป็นต้องทำเพื่อรักษาชีวิตแห่งชาติของเรา ความจริงพวกเราทั้งชาติได้ทำการต่อต้านผู้รุกรานตามหน้าที่ที่เราแบ่งปันมอบหมายกัน เช่น ให้มีฝ่ายล่อลวง, ฝ่ายกีดกั้น ฝ่ายลอบทำร้าย, ฝ่ายโน้มน้าวเอาใจ, ฝ่ายแสวงหาสิ่งจำเป็นมาประคองชีวิตของชาติไว้ และฝ่ายตระเตรียมสำหรับเหตุการณ์ในวันหน้า ชนทั้งชาติได้ทำงานเพื่อจุดหมายอันเดียวกัน คือรักษาชีวิตของชาติไว้สำหรับอนาคตที่จะมาถึง*

ทำไมเราจึงไม่ชี้แจงแสดงหลักฐานให้สหประชาชาติทราบความความจริงว่า *การประกาศสงครามของเรานั้นเราได้ทำเพื่อช่วยคนและทรัพย์สมบัติของอังกฤษอเมริกาเอง* เพราะในทันทีที่กองทัพญี่ปุ่นถึงประเทศไทยญี่ปุ่นได้เข้าควบคุมทรัพย์สมบัติ และตัวผู้คนเป็นชนชาติอังกฤษอเมริกันไว้หมดสิ้น แม้สถานทูตอังกฤษอเมริกันก็อยู่ภายใต้ความควบคุมของทหารญี่ปุ่น ถ้าเราไม่ทำพิธีประกาศสงคราม เราจะไม่สามารถเป็นผู้อารักขาทรัพย์สมบัติและตัวคนที่เป็นชนชาติอังกฤษอเมริกันเอง บรรดาทรัพย์เคลื่อนที่ ญี่ปุ่นจะขนเอาไปหมด ส่วนชนชาติอเมริกันนั้น ญี่ปุ่นก็จะต้องเอาไปเข้าค่ายกักกันของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นการแน่นอนว่าจะมีชีวิตเหลือไม่ถึงครึ่ง พิธีประกาศสงครามทำให้เราสามารถอารักขาคนอังกฤษอเมริกัน ให้การบำรุงเลี้ยงอย่างดีในบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯ ในบางครั้งเช่นวันคริสตมาสและวันขึ้นปีใหม่ เราจัดหาอาหารอย่างดีที่สุดจากโรงแรมใหญ่ไปให้เลี้ยงกันอย่างผาสุก ทางการได้ส่งเจ้านาย

ข้าราชการผู้ใหญ่ เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร* ไปเยี่ยมเยียนดูแลความเป็นอยู่บางคราว ผู้ถูกกักกันท้องผูก เพราะมีผลไม้กินไม่มากพอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรต้องทรงสั่งผลไม้เพิ่มเติมให้ เราเป็นแห่งเดียวในโลกที่ผู้ใหญ่ชั้นที่ปรึกษาของรัฐบาล แลมีศักดิ์ถึงขั้นพระองค์เจ้าต้องไปเอาใจใส่เรื่องท้องผูกของผู้ถูกกักกัน ซึ่งถ้ามิใช่ผลแห่งการทำพิธีประกาศสงครามแล้ว จะไม่สามารถทำเช่นนั้นได้เลย

ทำไมเราจึงไม่แสดงให้สหประชาชาติทราบความจริงว่า เราได้ติดต่อเป็นทางลับกับกองทัพจีน ตั้งแต่เริ่มแรกที่กองทัพไทยและจีนเผชิญหน้ากันในดินแดนไทยใหญ่ เราได้ส่งนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของเราไปประชุมลับกับแม่ทัพจีนในยูนาน วางแผนการณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นมาแล้วแต่ครั้งนั้น นายทหารชั้นผู้ใหญ่ของเรา เช่น รัฐมนตรีว่าการกลาโหมในปัจจุบัน* ก็เป็นผู้ทราบเรื่องดี เพราะในเวลานั้นท่านเป็นเสนาธิการกองทัพบก และได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ดำเนินการเรื่องนี้

ทำไมเราไม่แสดงหลักฐานให้รัฐบาลจีนทราบความจริง ว่าในขั้นแรกที่กองทัพญี่ปุ่นเข้ามาถึงประเทศไทยนั้น ญี่ปุ่นถือว่าจีนในประเทศไทยอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของญี่ปุ่น สารวัตรทหารญี่ปุ่นเที่ยวจับคนจีนเอาตามชอบใจญี่ปุ่นเรียกตัวนาย*ตันสิวเม้ง* ซึ่งเขาถือว่าเป็นหัวหน้าจีนในเวลานั้น ไปสั่งให้ทำนั่นทำนี่ รัฐบาลไทยต้องฟาดฟันปัญหาข้อนี้

* ต่อมา ได้เลื่อนพระนาม และทรงกรมเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

* พลโทจิระ วิชิตสงคราม

ด้วยความลำบากยิ่ง ในที่สุดญี่ปุ่นยอมรับว่าจีนในประเทศไทยอยู่ภายใต้อธิปไตยของไทย ไทยได้ให้ความคุ้มครองแก่ชาวจีนจนกล่าวได้ว่าไม่มีประเทศใดในบูรพาทิศที่ชาวจีน จะอยู่เย็นเป็นสุขตลอดเวลาสงครามเหมือนประเทศไทยในขณะที่ชาวจีนผู้มั่งคั่งในชะวา มลายู ถูกฉีดน้ำเข้าท้องเพื่อบังคับให้ออกเงินเรี่ยไรสร้างวงไพบูลย์นั้น ชาวจีนในประเทศไทยได้มีโอกาสทำการค้ากับญี่ปุ่นจนบางคนมั่งมีขึ้นอีกเหลือหลาย แสดงให้เห็นว่าไทยได้ให้ความคุ้มครองแก่คนจีน ในเวลาสงครามดียิ่งกว่าแห่งใดในโลกนี้ อนึ่งสมควรจะกล่าวด้วยว่า ในทุกกรณี ที่ญี่ปุ่นจับจีนโดยพลการนั้น เมื่อสอบสวนดูแล้วก็ปรากฏว่าเป็นเพราะจีนด้วยกันเองส่อเสียดกันเองทั้งสิ้น

เรื่องทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ไม่ใช่เรื่องลี้ลับ แต่เป็นเรื่องที่ทราบกันทั่วไป และมีเอกสารหลักฐานอยู่ทั้งนั้น แต่เห็นจะเป็นเคราะห์กรรมของชาติเรากระมัง จึงไม่มีใครแสดงออกมา ถ้าเป็นแบบโบราณก็ต้องพูดว่ามารร้ายได้ดลใจปิดปากมิให้เราเผยความจริง เรากลับใส่ร้ายกันเองว่าเป็นความผิดความไม่ดีของคนนั้นคนนี้ การใส่โทษว่าเป็นความผิดของพวกเดียวกัน ย่อมเป็นการสารภาพว่ามีความผิดอยู่ในชาติและย่อมเป็นผลให้ทั้งชาติประสพเคราะห์กรรม ดังที่เราต้องรับอยู่ในเวลานี้ และยังจะต้องรับเพิ่มขึ้นอีกโดยถูกเรียกร้องค่าเสียหายอะไรต่าง ๆ ซึ่งกำลังเริ่มอยู่แล้ว และจะมีอะไรต่อไปในภายหน้าอีกก็ยังรู้ไม่ได้

เราเชื่อมั่นว่า ถ้าได้แสดงให้สหประชาชาติทราบความจริงดัง

กล่าวข้างต้นนี้ จะเป็นผลดีแก่ประเทศของเรา เพราะไม่แต่จะทำให้เขารู้ความจริงและเห็นใจว่าเราไม่ได้เป็นศัตรูกับเขาเท่านั้น ยังจะทำให้เขาแน่ใจว่าเราเป็นมิตร และยึดถืออุดมคติอันเดียวกับเขามาแต่ไหนแต่ไร นอกจากที่เราจะไม่ต้องแบกภาระ ข้อผูกพันอันเป็นมูลแห่งความยากลำบากจนแทบไม่ไหวอยู่ในเวลานี้แล้ว เรายังจะได้รับความนับถือเป็นมิตรประเทศ และมีส่วนมีเสียงในยูโนตามสมควร

เวลาที่ล่วงพ้นไปแล้วจะไปเอากลับคืนมาอีกไม่ได้ แต่เราก็มั่นใจว่าการเปิดเผยความจริงในเวลานี้ยังไม่สายเกินไป บางทีความจริงเหล่านี้จะช่วยให้สหประชาชาติเห็นอกเห็นใจ และทำให้ฐานะของเราดีขึ้นบ้าง *ข้าพเจ้าขอยืนยันว่าจะไม่กล่าวอะไรนอกจากความจริงและขอรับรองด้วยเกียรติของลูกผู้ชายว่าจะไม่ใส่ร้ายให้โทษใคร* ความจริงทั้งหลายที่จะเผยออกในเรื่อง "หลังฉากประกาศสงคราม" นี้จะเป็นผลดีแก่ทุกคนและแก่ชาวไทยทั้งชาติ ข้อความที่จะเขียนในเรื่องนี้ จะมีหลายตอน เช่นตอนก่อนเกิดสงครามอาเซีย, ตอนยอมให้ญี่ปุ่นผ่านแดน (๑๑ และ ๑๒ ธันวาคม ๒๔๘๔) และตอนประกาศสงคราม (๒๕ มกราคม ๒๔๘๕) ซึ่งจะเป็นข้อยืดยาวติดต่อกันไปหลายวัน ขอเทพเจ้าผู้ผดุงความจริงและความเที่ยงธรรม โปรดอุปถัมภ์ให้สามารถเขียนและพิมพ์เรื่องนี้โดยปราศจากอุปสรรค ขอให้ข้อความเรื่องหลังฉากประกาศสงคราม จงเป็นดวงประทีปส่องแสงสว่างขจัดความมืดมนที่กำลังปกคลุมชาติของเราอยู่ในเวลานี้ และขอให้ชาติไทยที่รักของเรารอดพ้นความยากลำบากทุกประการเทอญ

ตอนที่ ๑

ก่อนเกิดสงครามอาเซีย

สงครามอาเซียไม่ใช่เรื่องประหลาดใจ ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นโดยใคร ๆ มิได้คาดหมาย ทั้งรัฐบาลและประชาชนชาวไทยย่อมทราบว่าวันหนึ่งในไม่ช้าสงครามอาเซียจะต้องเกิด เมื่อญี่ปุ่นได้ทำสัญญาป้องกันร่วมกัน (Common Defence) กับอินโดจีนแล้ว ก็เป็นที่รู้แน่ว่าอีกก้าวที่ญี่ปุ่นจะเหยียบแผ่นดินเรา เราประกาศความเป็นกลางและเรารู้ว่าผู้ที่จะทำลายความเป็นกลางของเรานั้นไม่ใช่อังกฤษอเมริกันหรือใคร ๆ ถ้าหากความเป็นกลางของเราจะถูกทำลาย ก็โดยญี่ปุ่นเท่านั้น เราทำสัญญาจำเริญทางไมตรีกับญี่ปุ่น เป็นสัญญาสั้น ๆ มีข้อความเพียง ๓ ข้อ สั้นจนสงสัยกันในวงการทูตว่าจะมีสัญญาลับอะไรแอบแฝงอยู่ข้างหลัง ความจริงไม่มีอะไร ความสำคัญของสัญญานั้นอยู่ในข้อ ๓ ซึ่งบัญญัติว่าให้เรากับญี่ปุ่นปรึกษาหารือกันในปัญหาที่เป็นประโยชน์สำคัญของประเทศทั้งสอง แต่เราไม่เคยปรึกษาหารืออะไรกับญี่ปุ่น ญี่ปุ่นชวนให้เราตั้งคณะกรรมการประจำ (Permanent Commission) สำหรับปรึกษาหารือกันตามบทบัญญัติแห่งสัญญานี้ เราไม่ยอมตั้ง เป็นอันว่าสัญญาฉบับนี้ไม่เคยใช้ประโยชน์อะไร ตรงกันข้ามเรากลับไปปรึกษาหารือกับอีกฝ่ายหนึ่งทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีสัญญาความตกลงกับฝ่ายนั้นว่าจะต้องหารืออะไรกัน เราไม่เคยถามญี่ปุ่นว่า ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งละเมิดความเป็นกลางของเรา

ญี่ปุ่นจะช่วยกันอย่างไร ที่เราไม่เคยถามญี่ปุ่นเช่นนี้ ก็เพราะเราแน่ใจว่าจะไม่มีใครละเมิดความเป็นกลางของเรานอกจากญี่ปุ่น และเรารู้ดีว่าถ้าไปถามญี่ปุ่นเช่นนั้นเข้า ญี่ปุ่นจะชวนเราทำสัญญาป้องกัน (Common Defence) เหมือนอินโดจีนทันที แล้วก็ส่งกองทัพเข้ามาตั้งประจำเหมือนอย่างที่เขาทำกับอินโดจีน ตรงกันข้าม เราไปถามอีกฝ่ายหนึ่งและขอปรึกษาหารือว่า ญี่ปุ่นละเมิดความเป็นกลางของเรา ฝ่ายนั้นจะช่วยอะไรเราบ้าง การปรึกษาหารือเช่นว่านี้ได้ทำกันถึงสองทาง ทางหนึ่งคือหารือทูตในกรุงเทพ ฯ อีกทางหนึ่งคือส่งคณะนายทหารของเราออกไปหารือกับทางทหารของเขาที่นอกประเทศถึงสองครั้งก่อนเกิดสงครามอาเซีย

ในตอนนี้เราจะต้องชมฝ่ายนั้นว่าเป็นชาติสุภาพบุรุษอย่างแท้จริง คือเขาไม่หลอกเรา เมื่อเขาช่วยอะไรเราไม่ได้ เขาก็บอกตรงว่าเขาช่วยไม่ได้ เขาบอกเราด้วยความจริงใจว่ากำลังที่เขามีอยู่ในเวลานั้นไม่พอสำหรับป้องกันเมืองขึ้นของเขาเอง การหารือที่เราพยายามทำทั้งในกรุงเทพ ฯ และนอกประเทศได้ผลลัพธ์แน่นอนว่าถ้าเราถูกรุกรานแล้วเราจะต้องช่วยตัวเอง

และก็เป็นการแน่นอนว่าการช่วยตัวเองนั้น เราไม่สามารถจะทำได้ ความลับที่ปิดไม่อยู่นั้นคือว่าในกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสเรื่องดินแดนนั้น เราต้องใช้อาวุธยุทธภัณฑ์หมดเปลืองไปมากหลาย ไม่มีทางจะหามาชดใช้ เพราะในระหว่างนั้นไม่มีใครยอมขายอาวุธ กำลังอาวุธที่เรามีอยู่

จะสู้รบกับกองทัพใหญ่ ๆ ไม่ได้กี่วัน แต่ทั้ง ๆ ที่เป็นเช่นนั้นถ้าเราแน่ใจว่ากำลังอีกทางหนึ่งพอจะพัดเหวี่ยงกับญี่ปุ่น เราก็ยินดีจะสู้ แต่เมื่อทางนั้นบอกเราตรง ๆ ว่ากำลังของเขาก็ไม่พอจะป้องกันตัวเขาเองด้วยแล้ว ก็มองไม่เห็นว่าจะสู้ไปได้อย่างไร เมื่อพ่ายแพ้ลงไป ผู้ที่จะต้องรับเคราะห์กรรมอย่างสาหัสก็คือพลเมือง *ส่วนรัฐบาลนั้น* มีทางเอาตัวรอด เพราะอาจจะหนีออกนอกประเทศไปตั้งรัฐบาลอยู่ที่ลอนดอนหรือวอชิงตันได้ เงินทองของชาติในอังกฤษอเมริกาก็มีอยู่หลายร้อยล้าน ในฐานะที่เป็นรัฐบาลถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ ย่อมจะจับจ่ายใช้สอยได้ตามชอบใจ ไม่มีสภาควบคุมงบประมาณ ไม่มีกรมบัญชีกลาง หรือคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินควบคุมรายจ่าย และก็ไม่มีใครว่ากระไรได้เพราะทุกรัฐบาลที่หนีออกนอกประเทศเขาทำเช่นนี้ทั้งนั้น ถ้าญี่ปุ่นแพ้ ก็กลับเข้ามานั่งแท่นโดยไม่ต้องใครแต่งตั้ง เพราะเป็นรัฐบาลถูกต้องตามรัฐธรรมนูญอยู่แต่เดิมแล้ว ถ้าญี่ปุ่นชนะก็เลยอยู่ในอเมริกา มีเงินทองกินกันไปชั่วลูกหลานเหลน เพราะถึงแม้ญี่ปุ่นจะชนะ ก็ชนะอยู่แต่ทางอาเซีย ไม่สามารถไปทำอะไรถึงอเมริกาได้ เรื่องส่วนตัวของบุคคลในคณะรัฐบาลนั้นเป็น *เรื่องที่คิดง่ายมีทางเอาตัวรอดทั้งขึ้นทั้งล่อง ชาติจะแพ้หรือชนะก็สบายทั้งนั้น*

แต่สำหรับชาวไทยเพื่อนร่วมชาติ ๑๖—๑๗ ล้านคนนั้น เป็นปัญหาที่ไม่มีทางแก้ ในระหว่างเวลาที่ญี่ปุ่นทำสงครามกับจีนมาหลายปี เราได้ทราบประจักษ์แจ้งถึงฝีไม้ลายมือของญี่ปุ่นในทางทารุณต่อเชลยต่อ

พลเมืองในครอบครัวและต่อผู้แพ้ ว่าคนเหล่านั้นต้องรับทุกข์เวทนาสาหัสเพียงไร ชาวไทยจะต้องเข้าตาร้ายยิ่งกว่าใคร ๆ เพราะในที่อื่น ๆ เช่น *ถ้าญี่ปุ่นจะเข้าตีฟิลิปปินส์ ชะวา มลายู ญี่ปุ่นจะต้องอ้างว่าไม่ได้รบกับชาวพื้นเมือง แต่รบกับอเมริกัน ฮอลันดา และอังกฤษ* โดยเหตุผลว่าเพื่อช่วยชาวพื้นเมือง ข้ออ้างเช่นนี้ จะทำให้ญี่ปุ่นมีความผูกพันที่จะต้องแสดงความกรุณาปรานีต่อคนพื้นเมืองบ้าง แต่ถ้าเป็นเรื่องไทยเรา ก็เป็นการรบกับไทยโดยตรง เมื่อเราแพ้ลงไป ชาวไทยจะต้องประสบทารุณกรรมสุดที่จะพรรณนา นอกจากความโหดร้ายของญี่ปุ่นเองแล้ว บุคคลจำพวกที่มุ่งแต่จะฉวยโอกาสกอบโกยเงินทองหาผลประโยชน์ส่วนตัว จะช่วยเป็นเครื่องมือญี่ปุ่นข่มเหงคนไทยไปทุกวัน และเรารู้ไม่ได้ว่าสงครามจะยืดยาวไปสักเพียงไร มหาสมบัติของชาติจะถูกขนเอาไป, ส่วนบ้านเมืองนั้นไม่ต้องพูดถึง, จะต้องประสบความพินาศอย่างแรงร้าย เวลารบกับญี่ปุ่นก็คงแหลกไปครั้งหนึ่ง เวลาอยู่ภายใต้ความยึดครองของญี่ปุ่นก็จะแหลกด้วยการทิ้งระเบิดของฝ่ายพันธมิตรที่จะมาโจมตีญี่ปุ่น ถึงเวลากวาดล้างญี่ปุ่นก็จะแหลกครั้งหนึ่ง ถึงแม้ในที่สุดญี่ปุ่นแพ้เรามีสิทธิจะเรียกค่าปรับก็อย่านึกว่าจะได้คุ้ม ผู้ชนะที่เป็นประเทศใหญ่ ๆ จะต้องได้ใช้ก่อน เพียงแต่ค่าเสียหายในประเทศจีน ญี่ปุ่นทำใช้ ๕๐ ปีก็ไม่หมด แล้วยังมีประเทศอื่น ๆ อีกที่เป็นประเทศใหญ่ หรืออยู่ในความคุ้มครองของประเทศใหญ่ที่จะมีโอกาสได้รับใช้ค่าเสียหายก่อนเรา หรือได้ส่วนเฉลี่ยมากกว่าเรา อนึ่งสงครามโลกครั้งก่อนสอนให้เรารู้ว่าการ

เอาค่าปรับสงครามนั้นไม่ใช่ของง่าย ๆ เรไปรวนมา ลงท้ายพอกลับแข็งแรงขึ้นใหม่ก็ไม่ใช้เสียเฉย ๆ มีภาษิตเกี่ยวกับค่าปรับสงครามซึ่งพูดกันทั่วไปว่า *"ถ้าคอยมาบีบบังคับให้ฉันอ่อนแอ ฉันก็ไม่มีความสามารถจะใช้ค่าปรับ แต่ถ้าเลิกบีบบังคับปล่อยให้ฉันแข็งแรง ฉันก็ไม่มีความจำเป็นต้องใช้ค่าปรับ"* อันที่จริงผู้แพ้จะกลับแข็งแรงไม่ได้ ถ้าผู้ชนะกลมเกลียวกันอยู่ตลอดไปแต่ในประวัติศาสตร์ ไม่เคยมีตัวอย่างที่ผู้ชนะด้วยกันจะกลมเกลียวกันไปได้ถึงสามปีลงท้ายก็แตกกัน แล้วฝ่ายหนึ่งก็ไปอุ้มผู้แพ้ให้แข็งแรงขึ้นมาเพื่อเอาไว้เป็นพวกตัว *น้ำในคลองประวัติศาสตร์ย่อมไหลไปตามแนวนี้เสมอ* ฉะนั้นเรื่องค่าปรับสงครามจึงเป็นเรื่องที่หวังแน่นอนไม่ได้ ทางที่ดีที่สุดก็คือจะต้องทำอย่างไรให้เราเสียหายแต่น้อยที่สุด แล้วให้สงครามผ่านพ้นไป สงครามเป็นเรื่องของประเทศใหญ่ไม่ใช่เรื่องของเรา

ในระยะใกล้ ๆ กับเวลาที่จะเกิดสงคราม เราได้ร่ำร้องถึงความเป็นกลางอย่างสุดเสียง เราประกาศว่าจะรักษาความเป็นกลางอย่างเต็มที่ เราประกาศว่าถ้าใครละเมิดความเป็นกลาง เราจะใช้ไอพิษแต่เริ่มแรกเราประกาศว่าจะเผาผลาญบ้านเรือนขุดโค่นทำลายพืชผลธัญญาหารในที่ทุกแห่งที่ผู้ทำลายความเป็นกลางจะรุกรานเข้ามา ที่ร้องประกาศกันเช่นนั้นก็เพราะไม่รู้จะหันไปพึ่งใครนอกจากเทพเจ้าแห่งความเป็นกลาง การร้องออกไปก็โดยหวังว่าใครคิดทำลายความเป็นกลางของเราเขาจะต้องยั้งคิดบ้าง อย่างน้อยก็จะไม่จู่โจมเข้ามารุกรานโดยตรง อย่างที่เยอรมันทำกับเบลเยี่ยม ฮอลแลนด์ เดนมาร์ก และนอร์เวย์ อันที่จริง

ก็เห็นอยู่ชัด ๆ ว่าเรื่องความเป็นกลางนั้น เป็นแต่ความฝัน ไม่มีทางจะเป็นจริงได้

เราลองคิดอย่างคิดสมบัติบ้า คือคิดสมมติว่าญี่ปุ่นยอมให้เราเป็นกลางจริง ๆ จะด้วยเหตุไรก็ตามที ญี่ปุ่นยอมเคารพความเป็นกลางของเราอย่างเคร่งครัด ไม่เหยียบย่างเข้ามาในดินแดนของเราแม้แต่กระเบียดนิ้วเดียว ญี่ปุ่นไปขึ้นที่มลายูแล้วเลาะลัดเลียบฝั่งทะเลไปตีพม่า หรือเดินทัพข้ามเขาบุกป่าจากอินโดจีนผ่านไทยใหญ่ไปลงแม่น้ำสาละวิน ซึ่งความจริงเป็นไปไม่ได้ แต่นี่เป็นการสมมติ สมมติว่าญี่ปุ่นล้อมรอบข้างเราแล้วยังปล่อยให้เราเป็นกลางอยู่เช่นนี้ ผลจะเป็นอย่างไร ตอบได้ทันทีว่าเราก็อยู่ไม่ได้เพราะเมื่อคณะทูตและชนชาติอังกฤษอเมริกันยังอยู่ในเมืองเราโดยเสรี ญี่ปุ่นจะต้องสกัดล้อมเรารอบด้านไม่ยอมให้เรามีทางคมนาคมติดต่อกับใครทั้งทางบกทางน้ำและทางอากาศ สินค้าออกไม่ได้เข้าไม่ได้ หรือบางทีจะมีลักลอบออก ไม่มีทางเข้า กรมศุลกากรจะต้องปิดบัญชี รายได้ศุลกากรซึ่งเป็นจำนวน ๑ ใน ๔ แห่งรายได้ทั้งหมดของประเทศจะต้องสูญไป การบำรุงประเทศภายในจะต้องลดลง ๑ ใน ๔ หรือมากกว่านั้น การที่สินค้าเข้าออกไม่ได้ ราคาข้าวจะถูกลงอย่างไม่มีค่าแต่ราคาเสื้อผ้าและเครื่องอุปโภคจะแพงเหลือหลาย บุคคลพวกแรกที่จะต้องตายคือชาวนาที่เป็นกระดูกสันหลังของประเทศ เราไม่มีทางจะได้น้ำมันซึ่งหมายถึงน้ำมันเชื้อเพลิงและน้ำมันหล่อลื่น ซึ่งจะเป็นเหตุให้การไฟฟ้า การประปา ยวดยานพาหนะ และอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักร

ต้องหยุดหมด โรงสีข้าวทั่วราชอาณาจักรจะต้องหยุดสี การเดินรถไฟ จะต้องลดเพราะขาดปลอกล้อและอุปกรณ์ที่เราทำเองไม่ได้ รายได้ รัฐพาณิชย์ จะต้องตัดจากบัญชีไปอีกรายหนึ่ง เมื่อไม่มีไฟฟ้าใช้ การวิทยุและโทรเลขโทรศัพท์จะต้องงดด้วย การส่งข่าวภายนอกประเทศเป็นอันไม่มีทาง, ส่วนในชีวิตของพลเมืองทั่วไป ข้อแรกไม้ขีดไฟจะไม่มี เพราะถึงแม้เราจะมีโรงงานทำไม้ขีดไฟ ก็ไม่มีโปตาสเซี่ยมคลอเรตซึ่งต้องซื้อจากต่างประเทศ การมีน้ำตาลไม่เพียงพอจะทำให้สุขภาพของพลเมืองเป็นอย่างไร ลองถามแพทย์ดู ที่ร้ายที่สุดคือเรื่องยา ถึงแม้เราจะตัดใจหยุดการรักษาอย่างแผนปัจจุบัน และหันมาใช้ยาแบบโบราณ ยาแบบโบราณนั้นเองก็ไม่ใช่ทำได้ด้วยเครื่องสมุนไพรในเมืองเราหมด ของสำคัญเช่นพวกเครื่องเทศก็ต้องซื้อจากนอกประเทศ ถ้าเกิดโรคระบาดอะไรขึ้นก็จะพากันตายเป็นเมือง ๆ ถ้าเป็นโรคระบาดที่เกิดแก่สัตว์ก็ไม่มีทางจะเยียวยาด้วยแผนโบราณได้ รวมความว่าความเป็นกลางที่ตกอยู่ภายในวงล้อมของอำนาจฝ่ายเดียวนั้นเป็นความตายเหมือนกัน สวิสและสวีเดนรอดอยู่ได้เพราะเป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของคู่สงครามทั้งสองฝ่าย แต่เราไม่มีโอกาสเช่นนั้น ลงท้ายก็จะต้องตายชนิดที่เรียกว่าตายทรากแล้วความยุ่งยากที่จะบังเกิดขึ้น เพราะถ้าเราติดต่อกันทางใดสักเล็กน้อยอีกทางหนึ่งก็จะหาว่าเราเอนเอียงไม่เป็นกลางจริง ในที่สุดความเป็นกลางก็จะต้องถูกทำลายอยู่นั้นเอง ฉะนั้นเรื่องความเป็นกลางจึงเป็นเรื่องของความฝัน แต่เราก็ยังร่ำร้องถึงความเป็นกลางอยู่ตลอดเวลาโดยหวังว่าจะมีทางผ่อนหนักเป็นเบาได้บ้าง

ตอนที่ ๒

ยอมให้ญี่ปุ่นผ่านแดน (๘ ธค. ๘๔)

เหตุการณ์ที่คาดหมายได้บังเกิดขึ้นในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ เพื่อที่จะให้เราเข้าใจแจ่มแจ้งว่าใครเป็นอะไรในเวลานั้น เราควรทราบรายนามคณะรัฐบาลเพื่อทบทวนความจำไว้ก่อน คณะรัฐมนตรีในเวลานั้นประกอบด้วยบุคคล ๒๔ คน ซึ่งจะขอเรียกนามตามเดิมเพื่อความสะดวกในการระลึกและจดจำดังต่อไปนี้

นายกรัฐมนตรี—จอมพล หลวงพิบูลสงคราม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวง

กลาโหม—พลโท หลวงพรหมโยธี

คลัง—หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี)

ต่างประเทศ—นายดิเรก ชัยนาม

เศรษฐการ—พลตรี พระบริภัณฑ์ยุทธกิจ

ศึกษาธิการ—พลเรือโท หลวงสินธุ์สงครามชัย

เกษตร—พลอากาศตรีพระเวชยันต์รังสฤษดิ

มหาดไทย—พันเอก หลวงเชวงศักดิสงคราม

คมนาคม—พันตรี หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง)

ยุติธรรม—นาวาเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์

รัฐมนตรีช่วยว่าการทระทรวง

กลาโหม—พลตรีหลวงเสรีเริงฤทธิ
คลัง—หลวงนฤเบศร์มานิต
ต่างประเทศ—หลวงวิจิตรวาทการ
เศรษฐการ—หลวงชำนาญนิติเกษตร
ศึกษาธิการ—พันเอกประยูร ภมรมนตรี
เกษตร—หลวงเดชสนิทวงศ์
มหาดไทย–พลตำรวจโท หลวงอดุลเดชจรัสและขุนสมาหารหิตคดี
คมนาคม—นายวิลาศ โอสถานนท์

รัฐมนตรีที่มิได้ว่าการและไม่ได้ช่วยว่าการ

พลตรี หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต
นาวาอากาศเอก หลวงกาจสงคราม
พลเรือตรี หลวงนาวาวิจิตร
พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ
พันเอก หลวงสฤษดิยุทธศิลป์

พึงสังเกตว่า ในคณะรัฐมนตรีคณะนี้ มีทหารถึง ๑๕ คน และมีพลเรือนเพียง ๙ คน ถ้าหากนับหลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง) กับนายวิลาศ โอสถานนท์ ซึ่งมียศพันตรี เป็นทหารเสียด้วย ก็ได้จำนวนทหาร ๑๗ คน เหลือพลเรือนเพียง ๗ คน เท่านั้น การที่จะรบได้หรือไม่ทางทหารย่อมทราบดีกว่าพลเรือน ถ้าคณะรัฐมนตรีซึ่งมีทหารถึงสองในสามวินิจฉัยว่ารบไม่ได้ ก็แปลว่าเหลือวิสัยที่จะรบจริง ๆ

ในจำนวนคณะรัฐมนตรี ๒๔ คนนี้ เวลานี้* ถึงแก่กรรมไปเสีย ๑ คน คือ ขุนสมาหารหิตคดี ส่วนในจำนวนที่เหลืออยู่ ๒๓ คน ในเวลานี้ ที่ได้เป็นรัฐมนตรียุคภายหลังสงคราม หรือเป็นสมาชิกพฤฒ-สภาหรือยังรับราชการประจำอยู่เป็นจำนวนถึง ๑๗ คน ที่อยู่นอกวงราชการและวงการเมืองมีเพียง ๖ คนเท่านั้น

อนึ่งพึงสังเกตด้วยว่าในบรรดารัฐมนตรี ๒๔ คน ในคณะนี้มีที่ต้องหาเป็นอาชญากรสงคราม ๕ คน แต่เมื่อศาลฎีกาตัดสินปล่อยแล้ว มี ๓ คนได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกพฤฒสภา ซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งว่า ได้ล้างมลทินนิรโทษ ให้กลับเป็นผู้บริสุทธิผ่องใส คงเหลือลอยตัวอยู่อีกเพียงสองคน คือ จอมพลหลวงพิบูลสงคราม และหลวงวิจิตรวาทการ

เหตุการณ์ในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ มีดังนี้

ในวันที่เกิดเหตุ นายกรัฐมนตรีไม่อยู่ ออกไปตรวจราชการที่พระตะบองพร้อมด้วยหลวงโกวิทอภัยวงศ์ และหลวงเสรีเริงฤทธิ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นให้นำบรรทึกคำขาดมายื่นต่อนายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในเวลา ๒๓ น. ของวันที่ ๗ ธันวาคม เป็นใจความว่าญี่ปุ่นได้ตัดสินใจที่จะประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา ขอส่งทหารผ่านดินแดนไทยตามความจำเป็นทาง-ยุทธศาสตร์ ขอให้รัฐบาลไทยรีบดำเนินการอย่าให้กองทัพไทยและกอง-ทัพญี่ปุ่นเกิดปะทะกัน และบอกว่าญี่ปุ่นจะเคลื่อนทัพในเวลา ๑ น. ของ

---

*เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐

วันที่ ๘ (เวลาในประเทศไทย) นายดิเรก ชัยนาม* กับหลวงอดุลเดชจรัส ได้ตกลงกันเรียกประชุมคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีมาประชุมพร้อมกันได้ในเวลา ๑ น. ของวันที่ ๘ คงขาดนายกรัฐมนตรี หลวงโกวิทอภัยวงศ์ หลวงเสรีเริงฤทธิ และ หลวงสินธุสงครามชัย ซึ่งไปราชการที่สัตหีบ ทางกรุงเทพ ฯ ได้โทรเลขบอกนายกรัฐมนตรี ให้รีบกลับ และในระหว่างรอคอยการกลับของนายกรัฐมนตรีอยู่นี้ ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งให้หลวงประดิษฐมนูธรรม, พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร และนายดิเรก ชัยนาม เป็นผู้แทนของที่ประชุมไปเจรจากับญี่ปุ่น ขอยืดเวลาให้คำตอบไปเป็น ๔ น. ทูตญี่ปุ่นรับว่าจะพยายามโทรเลขไปที่ไซ่ง่อน

ในระหว่างนี้ที่ประชุมได้รับโทรเลขจากจังหวัดต่าง ๆ รายงานว่าญี่ปุ่นส่งทหารขึ้นที่สงขลา ปัตตานี และที่อื่น ๆ โดยลำดับ ทุกแห่งทหารของเราได้ต่อสู้ ต่อมาได้รับโทรเลขจากนายกรัฐมนตรีว่าไม่สามารถจะถึงกรุงเทพ ฯ ก่อน ๕ น. ที่ประชุมจึงส่งพันเอก ประยูร ภมรมนตรีกับนายวณิช ปานะนนท์ ไปเจรจาขอยืดเวลากับญี่ปุ่นอีก หลวงโกวิทอภัยวงศ์, หลวงเสรีเริงฤทธิ มาถึงที่ประชุมจึงเริ่มปรึกษากันเป็นทางการ ต่อจากนั้นอีกเล็กน้อยหลวงสินธุ์สงครามชัยก็มาถึง การปรึกษาพิจารณาจึงดำเนินไปเต็มที่

*ดูเรื่องไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ ของ นายดิเรก ชัยนาม ประกอบ

ปัญหาเบื้องต้น คือว่าจะสู้ หรือจะยอมตามคำขาดของญี่ปุ่น ในขณะที่กำลังพิจารณาปัญหาข้อนี้ก็มีเหตุการณ์อันหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งทำให้เราแน่ใจว่าการต่อสู้ญี่ปุ่นต่อไปนั้นเป็นอันหมดหวัง เพื่อระมัดระวังมิให้กระทบกระเทือนทางการเมือง จึงของดเสีย ไม่กล่าวว่าเหตุนั้นคืออะไร แต่เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้เราต้องตัดสินใจว่า ทางดีที่สุดคือรักษาชีวิตของชาติและพลเมืองของเราไว้ก่อน จึงเป็นอันตกลงหยุดการต่อสู้ และโทรศัพท์เรียกเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นมาพูดกัน โดยนายกรัฐมนตรีกับนายดิเรก ชัยนาม ออกไปเจรจากับทูตญี่ปุ่น

คราวนี้คำขาดของญี่ปุ่นก็กลายไป คือแทนที่จะขอทางเดินทัพผ่านอย่างเดียว, กลับเสนอบอกทางมาให้เราเลือก ๔ ทางคือ

ทางที่ ๑ ให้เข้าร่วมมือกับญี่ปุ่นในสงครามครั้งนี้ โดยญี่ปุ่นให้ประกันในเอกราชอธิปไตยและเกียรติศักดิ์ของไทย ทั้งรับจะช่วยให้ได้ดินแดนที่เสียไปคืนมา

ทางที่ ๒ ให้ประเทศไทยเข้าสัญญาไตรภาคี โดยญี่ปุ่นให้ประกันในเอกราชอธิปไตยและเกียรติศักดิ์ของไทย ทั้งรับจะช่วยให้ได้ดินแดนที่เสียไปคืนมา

ทางที่ ๓ ให้ประเทศไทยยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินผ่านแดน (ไม่มีข้อประกันเอกราชอธิปไตยและเกียรติศักดิ์ของไทย ไม่พูดถึงเรื่องดินแดน)

ทางที่ ๔ ให้ทำสัญญาป้องกันร่วมกัน Common Defence แบบเดียวกับที่ญี่ปุ่นทำกับอินโดจีนโดยให้ญี่ปุ่นประกันในเอกราชอธิปไตย และเกียรติศักดิ์

ของไทยทั้งรับจะช่วยให้ได้ดินแดนที่เสียไปคืนมา

ปัญหาที่จะต้องพิจารณาต่อไปก็คือ จะเลือกเอาทางไหน ทุก ๆ ทางย่อมมีทางร้ายอยู่ทั้งนั้น ทางที่ ๑ เป็นทางที่ไม่พึงปรารถนา เพราะเราไม่ต้องการร่วมมือกับญี่ปุ่น และถ้ามีทางจะเลือกได้ ก็ลองเลือกทางอื่นต่อไป ทางที่ ๒ ดีกว่าทางที่ ๑ เพราะจะช่วยมิให้เราต้องตกอยู่ในอุ้งมือญี่ปุ่นแต่ผู้เดียวยังจะมีเยอรมันกับอิตาลีคอยถ่วงญี่ปุ่นไว้บ้าง อนึ่งถ้าเราจำเป็นต้องเข้าร่วมโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง แล้วก็เข้าในทางที่มีชาติผิวขาวชาวยุโรปเป็นพรรคพวกอยู่ด้วย ดีกว่าจะตกอยู่ในกรงเล็บของญี่ปุ่นแต่ผู้เดียว แต่อย่างไรก็ดีการกระโดดเข้าสัญญาไตรภาคีในทันทีทันใดก็น่ากลัวอันตรายเหมือนกัน

ทางที่ ๓ คือยอมให้ญี่ปุ่นผ่านแดนโดยไม่ร่วมมือ ดูเป็นทางเบาที่สุด แต่ก็มองไม่เห็นว่าจะปฏิบัติไปได้โดยไม่บานปลายกลายเป็นอื่นไป การเดินทัพผ่านประเทศไทยไม่ใช่กองทหารจะเดินเป็นทิวแถวผ่านไปก็หมดเพียงเท่านั้น ญี่ปุ่นจะต้องขอใช้ทางรถไฟ ขอใช้สายโทรเลขโทรศัพท์ ขอใช้ทางหลวงอย่างผูกขาดเป็นบางคราว เพื่อรักษาความลับในการเคลื่อนทัพ อาจจะต้องขอให้เราเกณฑ์รถยนต์และเรือให้เรื่องก็บานปลายออกไปทุกที สวีเด็นเคยยอมให้เยอรมันเดินทัพผ่านดินแดนได้ แต่ก็เป็นการผ่านในจุดที่แน่นอนและมีกำหนดเวลาผ่านแน่นอน เมื่อผ่านพ้นไปแล้วก็เสร็จเรื่องกัน อนึ่งสวีเด็นมีทางคมนาคมอย่างดี กองทัพเยอรมันสามารถผ่านไปได้รวดเร็วแล้วไม่มีอะไรอีก

ส่วนเราไม่เป็นเช่นนั้น เรายากจนเรื่องถนนหนทาง ญี่ปุ่นขอให้เราสร้างหรือตัดถนนใหม่ตามแผนยุทธศาสตร์ของเขา ญี่ปุ่นอาจขอให้สร้างสนามบินเพิ่มเติมให้ ทางที่ญี่ปุ่นจะใช้ไม่ใช่ทางเล็กน้อย การไปมลายูต้องใช้ทางตลอดความยาวของประเทศในตอนใต้ การไปพม่าจะต้องใช้-ทางหลายทาง ตั้งแต่เชียงใหม่ลงมาถึงกาญจนบุรี ญี่ปุ่นเข้าประเทศเราทางอินโดจีน จะต้องใช้ทางรถไฟ หรือทางหลวงตลอดดินแดนภาคอิสาณ และบูรพา รวมความว่ากองทัพญี่ปุ่นจะต้องผ่านทั่วประเทศ และเมื่อเป็นทางยาวมากมายเช่นนี้ ก็ไม่สามารถจะผ่านเลยๆ ไปได้ จำเป็นจะต้องหยุดพักที่นั่นที่นี่, ญี่ปุ่นอาจจะขอให้เราหาที่พักและเสบียงอาหารให้ เรื่องจะบานปลายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน จะต้องทำกันไปตลอดสงคราม ซึ่งไม่รู้ว่าจะนานสักเท่าไร ญี่ปุ่นจะต้องขออะไร ๆ มากขึ้นทุกที ฝ่ายเราจะเถียงว่ามีสัญญาให้แต่ทางเดิน ญี่ปุ่นจะแย้งว่าถ้าไม่ให้ตามที่เขาขอ เขาก็เดินไปไม่ได้ เราจะปฏิบัติตามคำขอของญี่ปุ่นทุกอย่างก็ไม่ได้ แต่ญี่ปุ่นก็จะต้องบังคับให้เราทำ ถ้าเราไม่ทำเขาก็ปลดอาวุธเรา ทางที่ ๓ นี้เกรงกันอยู่มากว่าในที่สุดเราจะถูกปลดอาวุธ และในทางที่ ๓ นี้ไม่มีการให้ประกันเอกราชอธิปไตยอะไรเสียด้วย

ทางที่ ๔ เรื่องป้องกันร่วมกัน (Common defence) นั้นยิ่งร้ายหนัก เพราะจะทำให้ฐานะของเราเป็นเหมือนอินโดจีน คือญี่ปุ่นมาใช้เราและอ้างบุญคุณว่ามาช่วยป้องกันประเทศเรา เมื่อเขาสามารถ

อ้างบุญคุณ เขาก็สามารถใช้เราตามชอบใจ ญี่ปุ่นจะข่มเหงเราสักเท่าไร เราพูดไม่ออก เพราะบุญคุณปิดปาก อนึ่งการทำสัญญาแบบที่ ๔ นี้ จะเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นเก็บกองทัพใหญ่มหึมาไว้ในประเทศไทย เป็นการประจำได้ และเราจะต้องรับภาระให้ที่อยู่เลี้ยงดูทหารญี่ปุ่นโดยทุนของเราเองเพราะเขาอ้างได้ว่ามาช่วยป้องกันบ้านเมืองเรา ถ้าเผอิญสงครามเสร็จสิ้นลงด้วยชัยชนะของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นก็อาจจะตั้งกองทหารประจำไว้ในประเทศเราได้ต่อไปอีก เพราะความจำเป็นในการป้องกันย่อมมีอยู่เสมอ รวมความว่าการรับตกลงในทางที่ ๔ เป็นการยอมอยู่ใต้อารักขาของญี่ปุ่นโดยตรง

ภายหลังที่ได้พิจารณากันอย่างละเอียดแล้ว ก็ได้ตกลงเลือกเอาทางที่ ๓ คือทางให้กองทัพญี่ปุ่นเดินผ่านแดน แต่ขอเติมความให้ญี่ปุ่นประกันว่าจะเคารพเอกราชอธิปไตย และเกียรติศักดิ์ของไทย ส่วนเรื่องดินแดนนั้นไม่ต้องการ ข้อความเหล่านี้ได้ทำหนังสือความตกลง ซึ่งนายดิเรก ชัยนาม ได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีให้ลงนามกับนายทสุโบกามิ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในตอนเช้าวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔

ตอนที่ ๓

ทำสัญญาร่วมมือกับญี่ปุ่น

(๑๑—๒๑ ธ.ค. ๘๔)

ความตกลงที่ลงนามกันในตอนเช้าวันที่ ๘ ธันวาคม นั้น มีข้อความสั้น ๆ เพียง ๓ ข้อ และความในข้อ ๒ มีว่า เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารของทั้งสองประเทศจะปรึกษาหารือทำความตกลงกันในรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องกองทัพญี่ปุ่นผ่านแดน ฉะนั้นในทันทีที่ลงนามในข้อตกลงนี้ ทั้งสองฝ่ายก็แต่งตั้งนายทหารชั้นผู้ใหญ่เพื่อประชุมปรึกษาเรื่องรายละเอียดต่อไป เริ่มประชุมกันตั้งแต่ตอนเย็นวันที่ ๘ ธันวาคม และประชุมกันอีกในวันที่ ๙ ทำความตกลงในรายละเอียดต่าง ๆ เรียบร้อย จนได้เตรียมพิมพ์ข้อตกลงพร้อมสรรพ นัดหมายจะลงนามกันในวันที่ ๑๐ ธันวาคม แต่เมื่อถึงเวลาที่นัดหมาย ฝ่ายญี่ปุ่นไม่มาลงนาม กรรมการฝ่ายไทยเที่ยวตามหาตัวก็ไม่ยอมให้พบ แต่อีกทางหนึ่ง เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นได้นำร่างสัญญาร่วมมือไปยื่นต่อนายกรัฐมนตรี ขอให้ทำความตกลงกันใหม่ คือหมายความว่าให้กลับไปใช้ทางที่ ๑ ที่เขาเสนอไว้เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม

ได้มีการเรียกประชุมคณะรัฐมนตรี ในเวลาเช้าวันที่ ๑๑ ธันวาคม มีรัฐมนตรีประชุม ๒๒ คน (ขาดหลวงกาจสงครามและหลวงสังวรณ์ยุทธกิจ) การประชุมครั้งนี้ มีความสำคัญไม่น้อยกว่าวันที่ ๘ ธัน-

วาคม เพราะเป็นการก้าวใหม่อีกก้าวหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องออกจากความเป็นกลางกลายเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น รัฐมนตรีส่วนมากได้อภิปรายให้ความเห็น แต่มีรัฐมนตรี ๘ คนนั่งนิ่งไม่ได้พูดอะไรเลยตลอดเวลาประชุมคือ

๑. พระบริภัณฑ์ยุทธกิจ	๒. พระเวชยันต์รังสฤษดิ
๓ หลวงนฤเบศร์มานิต	๔. หลวงวิจิตรวาทการ
๕. หลวงเดชสนิทวงศ์	๖. ขุนสมาหารหิตคดี
๗. นายวิลาศ โอสถานนท์	๘. หลวงนาวาวิจิตร

ทั้ง ๘ คนนี้ นั่งนิ่งตลอดเวลาประชุม ไม่ได้พูดอะไรจนคำเดียว แต่นอกจากนั้นอีก ๑๔ คน รวมทั้งนายกรัฐมนตรี ได้พิจารณาปรึกษาและแลกเปลี่ยนความเห็นกันโดยละเอียด นายกรัฐมนตรีได้เล่าให้ที่ประชุมฟังว่าเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นชี้แจงว่า มูลเหตุที่ยื่นข้อเสนอมาใหม่ ก็เพราะเห็นว่าความตกลงเรื่องผ่านแดนที่ทำกันมาแล้วนั้น ไม่มีหลักฐานมั่นคงพอ จึงขอให้ทำแบบใหม่

ความจริงนั้นเป็นที่รู้กันว่าญี่ปุ่นไม่พอใจ ในความตกลงที่ทำกันในกรรมการผ่านแดนที่ประชุมกันมาเมื่อวันที่ ๘ ที่ ๙ ธันวาคม เพราะฝ่ายไทยไม่สามารถจะยอมให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ญี่ปุ่นขอ ความตกลงที่ร่างไว้สำหรับให้กรรมการทั้งสองฝ่ายลงนามนั้น ไม่เป็นที่พอใจของฝ่ายญี่ปุ่น *ญี่ปุ่นมีข้อเสียที่ร้ายแรงอีกประการหนึ่ง คือเวลาเจรจาทำความตกลงอะไรกันไม่พอใจก็ไม่บอก ปล่อยให้ทำไปจนเสร็จแล้วก็ไม่ยอมเซ็น และแอบไปดำเนินการทางอื่น การติดต่อพูดจาอะไรกับญี่ปุ่นมีอันตรายร้ายแรงอยู่ที่ตรงนี้ ความ*

พอใจหรือไม่พอใจรู้ได้ยากจากญี่ปุ่น และไม่รู้ว่าวันใดญี่ปุ่นจะทำเรื่องประหลาดใจอะไรขึ้นมา การที่ผลุนผลันมาเปลี่ยนสัญญาก็เป็นวิธีของญี่ปุ่นดังกล่าวมานี้

ในบรรดารัฐมนตรีที่อภิปรายออกความเห็นในปัญหาข้อนี้ ไม่มีใครเลยสักคนเดียวที่จะแสดงความเห็นดีเห็นชอบ หรือว่าควรจะตกลงรับโดยหวังผลดีอย่างไร ทุกคนเห็นว่าถ้าต้องรับก็ด้วยความจำใจโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง ถ้าหากเราไม่รับตามข้อตกลงใหม่ก็อาจจะเกิดรบกัน เมื่อเราตกลงใจหยุดรบในวันที่ ๘ จะมากลับรบในวันที่ ๑๑ เมื่อทหารญี่ปุ่นเข้ามาอยู่เต็มบ้านเต็มเมืองแล้ว ก็จะร้ายหนัก ทุกคนเห็นว่าไม่มีทางอื่น แม้จะเห็นว่าไม่ควรรับตามข้อตกลงใหม่ ก็ไม่สามารถจะบอกได้ว่าจะให้ทำอย่างไร จึงเป็นอันทำสัญญาร่วมมือกับญี่ปุ่น ซึ่งนายกรัฐมนตรีเป็นผู้ลงนามกับเอกอัครราชทูตญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๘๔ นั้นเอง

การเป็นเช่นนี้ จะเห็นได้ว่าไม่มีใครในบรรดาคณะรัฐบาลหรือประชาชน ที่จะเข้ากับผู้รุกรานด้วยความสมัครใจหรือนิยมชมชอบ การกล่าวโทษใส่ร้ายคนนั้นคนนี้ นอกจากไม่เป็นความจริงแล้ว ยังเป็นการเสียหายร้ายแรงแก่ประเทศชาติ เพราะเมื่อกล่าวโทษว่าชนชาติของตัวผิด มันก็ต้องรับผิดกันทั้งชาติ วิธีตัดหัวแพะบูชายันต์เพื่อสะเดาะเคราะห์นั้น ไม่ใช่วิธีที่จะพึงใช้ ได้ผลในทางการเมือง เพราะถึงแม้จะตัดหัวแพะไปแล้วเคราะห์ก็ยังไม่หมด *อันที่จริงถ้ารัฐบาลจะนำเอารายงานการประชุมคณะรัฐมนตรีออกมาเผยแพร่อย่างครบถ้วนโดยไม่ต้องตัดทอน ให้ปรากฏแจ้ง*

ชัดว่าใครเห็นอย่างไร ใครพูดอย่างไรแล้วจะทำให้ประเทศชาติของเราบริสุทธิ์ผ่องใส โลกจะได้แลเห็นว่าไม่มีใครในบรรดาพวกเราที่สมัครใจเข้ากับผู้รุกรานด้วยความนิยมชมชอบ ทุกสิ่งทุกอย่างเราทำไปด้วยความฝืนใจ ทำด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียว คือรักษาชีวิตของชาติไว้เพื่อวันข้างหน้า

ต่อจากวันที่ ๑๑ ธันวาคม ได้มีการทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับญี่ปุ่นฉบับลงวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๔

อันที่จริงกติกาสัญญาฉบับลงวันที่ ๒๑ ธันวาคม นั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่ เป็นความตกลงฉบับวันที่ ๑๑ ธันวาคมนั้นเอง แต่ได้นำมาแก้ไขทำใหม่ ด้วยเหตุสองประการคือ

๑. ความตกลงที่ทำกันในวันที่ ๑๑ ธันวาคม นั้น ไม่ได้เป็นรูปสัญญาที่ถูกต้องตามวิธีการทางทูต แต่เป็นรูปคล้ายคำขาดที่ญี่ปุ่นเขียนมาบังคับให้เราลงนาม ทางญี่ปุ่นเองก็เห็นว่าไม่เป็นการถูกต้องที่จะทำในรูปนั้น จึงตกลงทำให้เป็นรูปที่ถูกแบบสัญญาระหว่างประเทศ ฝ่ายเราก็เห็นว่าถ้าจำเป็นจะต้องร่วมมือกับญี่ปุ่นแล้ว ก็ต้องร่วมในฐานะที่เสมอบ่าเสมอไหล่กัน แม้ความจริงเราจะต้องทำอะไรทุกอย่างด้วยความจำใจที่ถูกญี่ปุ่นบังคับก็ดี ในระหว่างเรากับญี่ปุ่นนั้น เราจำเป็นต้องรักษาศักดิ์ของชาติ และต้องยกตัวเราให้เท่าเทียมกับญี่ปุ่นไว้เสมอ เราจะเป็นมิตรญี่ปุ่นหรือไม่ก็ตามที แต่เราต้องให้ญี่ปุ่นถือเราเป็นมิตร อย่างน้อยก็โดยนิตินัย ไม่ใช่ถือเป็นประเทศอยู่ใต้อำนาจของเขา ถ้าปล่อยให้ญี่ปุ่นเห็นว่าเรายอมอยู่ใต้อำนาจ โดยไม่พยายามรักษาเกียรติของชาติ

อยู่เสมอแล้ว เราจะได้รับความลำบากยิ่งกว่าที่ได้รับมาแล้วเป็นอันมาก การแก้แบบสัญญาใหม่ให้มีรูปถูกแบบสัญญาระหว่างประเทศ จะช่วยให้ได้ผลดังกล่าวนี้บ้าง

๒. ได้เพิ่มเติมข้อความเรื่องเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นสำหรับเรา เพราะต่อไปนี้เราก็ไม่สามารถจะติดต่อกับใครนอกจากญี่ปุ่น มีของมากมายหลายอย่างที่เราจำเป็นต้องซื้อจากนอกจะผ่านญี่ปุ่น นอกนั้นยังมีเรื่องอื่นในเรื่องเศรษฐกิจอีกมาก การมีบทบัญญัติเรื่องเศรษฐกิจไว้ในสัญญาจึงจำเป็นสำหรับเราในยามเช่นชั้น

สัญญาที่ทำใหม่นี้เรียกชื่อว่า "กติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น" ความสำคัญในสัญญามีดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ประเทศญี่ปุ่นกับประเทศไทยสถาปนาพันธไมตรีระหว่างกันและกันตามมูลฐานที่ต่างฝ่ายต่างเคารพเอกราชและอธิปไตยแห่งกันและกัน

ข้อ ๒ ในกรณีที่ประเทศญี่ปุ่นหรือประเทศไทยอยู่ในการขัดกันทางอาวุธกับประเทศภายนอกจะเป็นประเทศเดียวหรือหลายประเทศก็ตาม ประเทศไทยหรือประเทศญี่ปุ่นจะเข้าข้างภาคีอีกฝ่ายหนึ่งในฐานเป็นพันธมิตรทันที และจะให้ความช่วยเหลือแก่ภาคีนั้นด้วยบรรดาปัจจัยของตน ในทางการเมืองการเศรษฐกิจ และการทหาร

ข้อ ๓ รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามข้อ ๒ จะได้กำหนดด้วยความตกลงร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจแห่งประเทศญี่ปุ่น และประเทศไทย

ข้อ ๔ ในกรณีสงครามซึ่งกระทำร่วมกับประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทยรับรองว่าจะไม่ทำสัญญาสงบศึกหรือสันติภาพ นอกจากจะได้ทำความตกลงร่วมกันโดยบริบูรณ์

ความสำคัญในสัญญามีเพียงเท่านี้ นอกนั้นก็เกี่ยวกับเรื่องแบบ ถ้าพูดในฐานะมีความจำเป็นบังคับให้เราต้องเข้ากับญี่ปุ่นแล้ว สัญญาฉบับนี้ก็เป็นสัญญาดีพอใช้ ปัญหามีอยู่ว่าทำอย่างไรจึงจะให้ญี่ปุ่นมั่นคงต่อสัญญา ฉะเพาะอย่างยิ่งคือการเคารพเอกราชและอธิปไตยของเรา และทำอย่างไรจึงจะให้ญี่ปุ่นไม่มาขอเปลี่ยนในอีก ๓ วันข้างหน้าอย่างที่เขาขอเปลี่ยนความตกลงวันที่ ๘ ธันวาคม เพราะถ้าเขาขอเปลี่ยนอีกก็คงเปลี่ยนในทางที่เลวร้ายแก่เรายิ่งขึ้นอีก เราไม่มีใครจะถ่วงอำนาจญี่ปุ่น เราไม่มีอะไรจะบังคับญี่ปุ่นให้มั่นคงต่อสัญญา แต่ญี่ปุ่นเป็นชาติที่นับถือพิธีการ ถ้าทำอะไรเป็นพิธีกับญี่ปุ่นจะช่วยให้มั่นคงขึ้นบ้าง อนึ่งญี่ปุ่นอ้างตนเป็นพุทธศาสนิก เราทราบดีว่าวิธีนับถือและปฏิบัติทางพระพุทธศาสนานั้น ญี่ปุ่นกับเราต่างกันมาก เราไม่เชื่อว่าญี่ปุ่นจะกลัวบาปกรรมอะไร แต่เรารู้ว่าญี่ปุ่นมีความจำเป็นอันหนึ่ง คือความจำเป็นที่จะต้องแสดงตนเป็นผู้ถือพระพุทธศาสนา เพื่อให้ชาวอาเซียซึ่งส่วนมากเป็นพุทธศาสนิกชนเชื่อถือตน เมื่อเราไม่มีที่พึ่งทางอื่นเราก็ต้องพึ่งพระ ถ้าได้ลงนามสัญญานี้ต่อหน้าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จะเป็นเครื่องผูกมัดดีกว่าอย่างอื่นที่จะให้ญี่ปุ่นเคารพในสัญญา เราได้บอกแก่ญี่ปุ่นว่าพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกตนั้น ไม่ใช่นับถือแต่คนไทย ชาวเขมร

ชาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง, ชาวพม่า, และชาวอินเดียก็นับถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง เราจัดการให้ชาวพม่า และชาวอินเดียหลายพันคนเข้าไปนมัสการพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกตให้ญี่ปุ่นเกิดความยำเกรงว่าถ้าตนละเมิดเอกราชและอธิปไตยของไทย ให้เป็นการผิดสัญญาที่ทำกันไว้ต่อหน้าพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกตแล้ว พุทธศาสนิกชนทั่วอาเซียจะเกลียดชังญี่ปุ่น *โดยเหตุดังว่านี้ จึงได้มีการลงนามกติกาสัญญาพันธไมตรี ฉะเพาะพระพักตร์พระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต ซึ่งเป็นความคิดของฝ่ายไทยเอง ไม่ใช่ญี่ปุ่นบังคับให้เราทำอย่างนั้น และเป็นการแน่นอนว่าพุทธานุภาพได้ช่วยเราในข้อนี้ เพราะญี่ปุ่นในเมืองเรามีความประพฤติดีกว่าญี่ปุ่นทุก ๆ แห่งในอาเซีย*

สมควรจะกล่าวด้วยว่า ตั้งแต่ได้ทำพิธีลงนามกติกาสัญญานั้นแล้ว ก็แลเห็นผลว่าการที่เอาญี่ปุ่นมาเคารพบูชาพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกตของเราได้นั้นย่อมเป็นเกียรติยศ และเป็นเครื่องเชิดชูปูชนีย์อันศักดิ์สิทธิ์ของเรา ภายหลังต่อมาคนสำคัญของญี่ปุ่นทุกคนที่เข้ามาเยี่ยมประเทศไทย ต้องแต่งเครื่องยศและนำเครื่องสักการะไปบูชาพระแก้วมรกตของเราก่อนที่จะไปทำธุระอย่างอื่นตลอดเวลาที่ญี่ปุ่นมีอำนาจเราไม่เคยยอมให้ญี่ปุ่นเข้าไปดูเฉย ๆ ถ้าเข้าไปแล้วจะต้องกราบไว้บูชาและนั่งในท่าเคารพเรียบร้อย ไม่เหมือนอย่างที่เราเคยต้องพาแขกเมืองชาติอื่นไปเพียงเพื่อดูและชม และแขกเมืองเหล่านั้นก็ยืนเอามือไพล่หลังปากคาบกล้องดูพระแก้ว พร้อมทั้งภริยาซึ่งยังมีหมวกอยู่บนศีรษะ เอาเท้าชี้ของบางอย่างซึ่งวางอยู่ใกล้ ๆ เท้า พฤติการณ์ชนิดนี้เราไม่เคยยอมให้ญี่ปุ่นทำ

ตอนที่ ๔

ประกาศสงคราม (๒๕ ม.ค. ๘๕)

เรื่องประกาศสงครามเป็นเรื่องที่กล่าวขวัญกันมาก บางคนพูดว่าที่เราต้องรับผลร้าย ในเวลานี้เพราะประกาศสงคราม บางคนพูดว่าการให้ทางเดินแก่กองทัพญี่ปุ่นก็ดี การทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับญี่ปุ่นก็ดี สหประชาชาติย่อมเห็นใจว่าเราต้องทำด้วยความจำเป็น แต่ประกาศสงครามเป็นการกระทำที่ร้ายแรง เราจึงต้องรับผิดชอบ

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ถ้าเราเพียงแต่ให้ทางเดินแก่กองทัพญี่ปุ่นโดยไม่ประกาศสงคราม จะไม่มีใครถือว่าอยู่ในสถานะสงครามกับเรากระนั้นหรือ ถ้าเช่นนั้นทำไมกรุงเทพ ฯ ถูกโจมตีทางอากาศหลายครั้งก่อนประกาศสงคราม ครั้งหนึ่งลูกระเบิดตกในบริเวณพระที่นั่งอนันต์ถึง ๘ ลูกทำให้มุขด้านเหนือของพระที่นั่งอนันต์พังลงไป

ปัญหามีว่า เราถูกนับเข้าในสถานะสงครามตั้งแต่เมื่อใด ถ้านับตั้งแต่วันประกาศสงคราม ทำไมเราถูกโจมตีรุนแรงก่อนวันนั้น ? ถ้านับตั้งแต่แรกที่เปิดทางเดินให้แก่ญี่ปุ่น หรือตั้งแต่ทำสัญญาร่วมมือกับญี่ปุ่นแล้วประกาศสงครามจะเพิ่มพูนผลร้ายอะไรขึ้นมาอีก *ที่จริงประกาศสงครามเป็นแต่เพียงพิธีการที่ต้องปฏิบัติให้ถูกถ้วนตามกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งถ้ามิได้ทำ เราจะถูกหาว่าทำผิดกฎหมายระหว่างประเทศ อันจะเป็นผลร้ายอย่างสาหัส*

อันที่จริงเราก็ยังมิได้เห็นหลักฐานแน่นอน ว่าในทางการนั้นเราถูกกล่าวโทษเรื่องประกาศสงครามจริงหรือเปล่า ที่ได้ยินได้ฟังก็เป็นแต่คำกล่าวขวัญกัน ถ้าเราถูกกล่าวโทษเรื่องประกาศสงครามจริง ก็เห็นจะเป็นเพราะว่า *ประกาศสงครามเป็นการกระทำอันสุดท้าย ถ้าไม่ประกาศสงครามก็คงโทษเรื่องทำกติกาสัญญาในวันที่ ๒๑ ธันวาคม ถ้าไม่มีกติกาสัญญาก็จะโทษการทำสัญญาร่วมรบก็จะโทษการยอมให้ญี่ปุ่นผ่านแดนในวันที่ ๘ ธันวาคม ถ้าไม่ยอมให้ทางเดินแก่ญี่ปุ่น และสู้รบจนหมดกำลังทหารแล้วต้องแพ้ ก็จะโทษว่ายอมแพ้ในเมื่อยังไม่ถึงเวลาที่ควรยอม เช่น เบลเยี่ยม* รวมความว่าถ้าจะโทษก็โทษได้ทั้งนั้น ทางเดียวที่จะมิให้ถูกกล่าวโทษเลย คือ *ต้องสู้จนตายกันหมดทั้งชาติ ไม่มีใครเหลืออยู่สำหรับจะถูกกล่าวหาโทษต่อไป*

อีกประการหนึ่ง ที่กล่าวขวัญถึงประกาศสงครามกันนั้น เพราะเป็นการยากที่คนภายนอกจะทราบความจริงว่า ประกาศสงครามด้วยเหตุใด รัฐบาลที่ประกาศสงครามไม่สามารถแสดงความจริง เพราะตราบใดที่กองทัพญี่ปุ่นยังอยู่ในแผ่นดินไทย ตราบนั้นก็ไม่มีรัฐบาลใดจะสามารถชี้แจงเหตุผลอันถ่องแท้ออกมา ครั้นเมื่อญี่ปุ่นแพ้มีทางจะเผยออกมาได้ก็เป็นเคราะห์กรรมของชาติไทยที่ไม่มีใครพูด หรือค้นคว้าเอาความจริงออกมาแสดงให้ทันท่วงที เพิ่งมามีนายกรัฐมนตรีปัจจุบัน (หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์) รัฐบุรุษคนแรกที่กล้าพูดโดยเปิดเผยว่า *เราต้องประกาศสงครามด้วยความจำเป็น*

เพื่อสนับสนุนคำของนายกรัฐมนตรีปัจจุบัน เราจะได้ชี้ให้แลเห็นว่า ความจำเป็นที่บังคับให้เราต้องประกาศสงครามนั้น คืออะไร

เรื่องประกาศสงครามของเรานั้น ทางญี่ปุ่นเองก็ขัดแย้งกันฝ่ายพลเรือน คือ สถานทูตญี่ปุ่นต้องการให้เราประกาศ แต่ฝ่ายทหารญี่ปุ่นไม่ยอมให้ทำ สถานทูตญี่ปุ่นในกรุงเทพ ฯ รบเร้าให้เราประกาศสงครามถึงกับอ้างว่า รัฐบาลโตเกียวถามมาเสมอว่า เมื่อไรเราจะประกาศ แต่ทางทหารขอร้องเรื่อยมาว่าอย่าเพิ่งประกาศ

วิธีการของญี่ปุ่นในประเทศไทยนั้น ระหว่างทหารกับสถานทูตมีเรื่องขัดแย้งกันอยู่เสมอ อาจเป็นเพราะเขาแกล้งทำขัดแย้งกัน เพื่อให้ฝ่ายหนึ่งเป็นพระเดชและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นพระคุณก็ได้ ข้อควรสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ ในกรณีที่สถานทูตกับทหารขัดแย้งกัน รัฐบาลโตเกียวมักจะวินิจฉัยทางสถานทูตเป็นฝ่ายถูก ทางสถานทูตต้องการให้เราประกาศสงครามเพื่อหวังผลทางโฆษณาการ ส่วนที่ทางทหารประวิงมิให้เราประกาศสงครามก็เพราะว่า ในทันทีที่กองทัพญี่ปุ่นเข้ามาประเทศไทยทหารญี่ปุ่นได้เข้ายึดห้างหอ, บริษัทร้านค้า, ธนาคาร, โรงพิมพ์, (บางกอกไทมส์) ท่าเรือ, คลังสินค้า, โรงงาน ฯลฯ บรรดาที่เป็นของอังกฤษและอเมริกัน โดยพวกพ่อค้าญี่ปุ่น ซึ่งอยู่ในประเทศไทยนี้ช้านานเป็นผู้นำยึดยึดแล้วขนทรัพย์สมบัติลงเรือไปเป็นอันมาก เช่น เครื่องจักรเย็บผ้าซิงเกอร์ ปรากฏว่าทหารญี่ปุ่นขนลงเรือไปเสียมากหลาย ทางเราได้ท้วงการกระทำอันนี้ ญี่ปุ่นแก้ว่าความจำเป็นทางทหารของเขาญี่ปุ่นรู้ดีว่าเรา

จะไม่กล้าควบคุมทรัพย์สมบัติเหล่านี้เอง โดยมิได้ทำพิธีประกาศสงคราม เพราะจะผิดอนุสัญญากรุงเฮก ฉะนั้นทางทหารญี่ปุ่นจึงประวิงขอร้องมิให้เราประกาศสงคราม และประวิงไว้จนกว่าเขาจะได้ขนของมีค่าไปจนเป็นที่พอใจ

อนุสัญญากรุงเฮกที่พูดถึงนี้ คืออนุสัญญาฉบับลงวันที่ ๘ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) เจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ ครั้งยังเป็นพลตรีหม่อมชาติ เดชอุดม ได้เข้าประชุมและลงนามแทนประเทศเรา ไทยได้สัตยาบันอนุสัญญานี้ เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ อนุสัญญาฉบับนี้บัญญัติว่า ประเทศที่เป็นภาคีจะต้องไม่เริ่มการกระทำอย่างศัตรูต่อกันและกัน โดยมิได้บอกล่วงหน้าอย่างแน่นอนชัดแจ้ง การบอกล่วงหน้านั้น จะทำเป็นแบบประกาศสงครามโดยแสดงเหตุผล หรือทำเป็นคำขาดพร้อมด้วยประกาศสงครามโดยมีเงื่อนไขก็ได้

อะไรเป็นการกระทำอย่างศัตรู ? กล่าวโดยสังเขปมี ๓ ประการ คือ ๑ ใช้กำลังอาวุธสู้รบ ๒ การควบคุมหรือริบทรัพย์สมบัติของชนชาติศัตรู และ ๓ การควบคุมตัวคนชนชาติศัตรู แต่ก่อนมาพวกเจ้าตำรากฎหมายระหว่างประเทศโต้เถียงกันมาว่า วิธีประกาศสงครามนั้นจำเป็นหรือไม่จำเป็น และเคยมีตัวอย่างที่หลายประเทศทำสงครามโดยมิต้องประกาศ แต่เมื่อมีอนุสัญญากรุงเฮกฉบับนี้แล้วก็หมดปัญหา บรรดาประเทศที่เป็นภาคีในอนุสัญญานี้ เช่นประเทศเรานั้น อยู่ในบทบังคับว่าต้องทำพิธีประกาศสงครามก่อน จึงจะทำการสามอย่างที่ระบุมาข้างต้น

นั้นได้ เจ้าตำราทางกฎหมายระหว่างประเทศในกาลต่อมา ได้ไขความไว้สำหรับประเทศภาคีในอนุสัญญากรุงเฮกว่า การกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดดังกล่าวข้างต้น โดยมิได้ประกาศสงครามย่อมถือเป็นการกระทำของโจรผู้ร้าย บุคคลที่ได้รับความเสียหายอาจฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายหรือขอให้ลงโทษผู้กระทำได้โดยกฎหมายธรรมดา ผู้ที่กระทำการเช่นนั้นไม่สามารถอ้างสิทธิคู่สงคราม (Belligerent Right) เพราะตราบใดที่ยังไม่มีพิธีประกาศสงคราม ตราบนั้นสภาพสันติยังมีอยู่ ผลแห่งการประกาศสงครามยังมีอีกหลายประการ เช่นสิทธิจับคร่าห์เรือบรรทุกของเถื่อนสงคราม แม้เป็นเรื่องของชาติกลาง แต่เป็นเรื่องนอกเขตความมุ่งหมายที่จะกล่าวถึงในที่นี้ ซึ่งต้องการจะพูดถึงแต่เรื่องรบ, เรื่องยึดทรัพย์และควบคุมเท่านั้น

ก็มีความจำเป็นอะไรเล่า ที่เราจะต้องใช้กำลังสู้รบ หรือควบคุมสมบัติหรือควบคุมคนอังกฤษ อเมริกัน ด้วยความจำเป็นทั้งสามประการมีอยู่ดังจะกล่าวต่อไป

๑. ในเรื่องสู้รบ เมื่อได้ทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับญี่ปุ่น ซึ่งมีข้อความสำคัญว่า จะต้องร่วมรบด้วยกันแล้ว ก็เป็นที่คาดหมายได้แน่นอนว่า วันหนึ่งญี่ปุ่นจะต้องบังคับให้เราส่งทหารเข้ารบ ไม่ทางใดทางหนึ่ง เราจะไม่รบก็ได้ แต่กองทัพของเราจะหมดไป เมื่อเราไม่มีกองทัพ ญี่ปุ่นก็จะทำอะไรกับเราได้ทุกอย่างตามใจชอบ ที่ว่ากองทัพของเราจะหมดไปนั้นคือเราจะถูกปลดอาวุธ การปลดอาวุธเรานั้นญี่ปุ่น

ไม่ต้องทำอย่างโครมคราม เพราะได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าภายหลังกรณีพิพาทกับอินโดจีน อาวุธยุทธภัณฑ์ของเรามีเหลืออยู่น้อย เพียงแต่ญี่ปุ่นไม่ยอมให้หรือขายอาวุธอะไรให้เราอีกเท่านั้น ก็เท่ากับปลดอาวุธไปแล้วครึ่งหนึ่ง นอกจากนั้นญี่ปุ่นดำเนินนโยบายซึ่งเป็นการปลดอาวุธโดยปริยาย คือตั้งแต่มีความตกลงร่วมรบกัน ญี่ปุ่นก็เริ่มขอยืมของเราโดยอ้างว่าลูกระเบิด และกระสุนปืนของเขาส่งมาไม่ทันต้องขอยืมของเราใช้ชั่วคราว แล้วจะใช้คืนให้เมื่อเขาได้มาจากประเทศญี่ปุ่น ฝ่ายเราต้องให้ไปทีละน้อยและร่อยหรอลงไปทุกทีขืนเป็นเช่นนี้ไปนาน ๆ เข้าเราก็จะถึงความอับจน ทางเดียวที่จะรักษาชีวิตแห่งกองทัพของเราไว้ คือต้องยอมเข้าทำการรบ ซึ่งเป็นทางให้เราเรียกร้องอาวุธยุทธภัณฑ์จากญี่ปุ่นได้ โดยพยายามเรียกเอามาให้มากแล้วก็ใช้ไปแต่น้อย นี้เป็นเหตุให้กองทัพไทยยอมเข้าทำการรบในภูมิภาคฉานด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียวคือให้มีกองทัพไทยอยู่เสมอ และการเข้าทำการรบเช่นนั้น ก็จำต้องทำพิธีประกาศสงครามก่อน มิฉะนั้นจะเข้าตำรากฎหมายระหว่างประเทศว่าเป็นการกระทำอย่างโจรผู้ร้าย ผลแห่งสงครามในขั้นสุดท้ายจะเป็นอย่างไรก็ตามที ทำให้ถูกต้องตามกฎหมายไว้ก่อนดีกว่า ยอมถูกกล่าวโทษว่าประกาศสงคราม ดีกว่าถูกกล่าวโทษว่าไปทำร้ายเขาโดยผิดกฎหมายระหว่างประเทศ ยอมถูกนับเข้าในสถานะสงครามดีกว่าถูกปรับเป็นโจรผู้ร้ายไปทั้งชาติ

๒. ในเรื่องทรัพย์สมบัติของอังกฤษอเมริกันได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ญี่ปุ่นได้เข้ายึดครองไว้อย่างไร ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๔ คือสองวันภายหลังญี่ปุ่นเข้ามา ว่าเรื่องทรัพย์สมบัตินี้ต้องรีบจัดการโดยด่วน เพราะมีปัญหาเกี่ยวกับศุลกากร ที่ว่าต้องจัดการโดยด่วนก็หมายความว่าต้องรีบดึงจากมือญี่ปุ่นมาไว้ในมือเรา ที่ว่าเป็นปัญหาเกี่ยวกับศุลกากรนั้นเป็นปัญหาจริงๆ คือการสร้างท่าเรือใหม่ของเรายังไม่เสร็จ ท่าเรือต่างๆ ในกรุงเทพฯ รวมทั้งคลังสินค้า เป็นของอังกฤษทั้งนั้น เราเอาศุลกากรเข้าไปตั้งที่ทำการในบริเวณท่าเรือซึ่งเป็นของอังกฤษ เมื่อญี่ปุ่นยึดท่าเรือและคลังสินค้าหมด ก็ไม่มีทางที่ศุลกากรของเราจะเก็บภาษีเข้าออกได้ ในบางแห่งศุลการักษ์ของเราถูกทหารญี่ปุ่นจับมัดและทำร้ายจนต้องถอนศุลการักษ์ออกจากท่าเรือบางท่า ถ้าแก้ปัญหาเรื่องทรัพย์สมบัตินี้ไม่ได้ ก็เท่ากับปล่อยให้ญี่ปุ่นยึดศุลกากรของประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ การที่ท่านปรีดี พนมยงค์ เสนอตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๔ ว่าต้องการจัดการเรื่องทรัพย์สมบัติโดยด่วนนั้น เป็นการสมควรและจำเป็นอย่างยิ่ง

แต่การแย่งยื้อทรัพย์สมบัติเหล่านี้จากมือญี่ปุ่นมาไว้ในมือเรา ก็เป็นการที่เราเข้ายึดครองทรัพย์สมบัติเหล่านั้น จำเป็นจะต้องมีกฎหมายให้อำนาจ, กฎหมายที่จะใช้อำนาจชนิดนี้ จะต้องเป็นพระราชบัญญัติว่าด้วยทรัพย์สินของชนชาติศัตรูและการที่จะออกพระราชบัญญัติเช่นนั้นได้

จะต้องทำพิธีประกาศสงครามเสียก่อน

อันที่จริงทรัพย์สมบัติเหล่านี้ไม่เป็นสิ่งที่จะริบได้ อำนาจของรัฐเจ้าของถิ่นมีเพียงแต่ยึด, จำหน่าย, ชำระบัญชี, และรวบรวมเงินหรือของที่ไม่ขายไว้ให้เจ้าของเดิม โดยหักค่าใช้จ่ายในการชำระบัญชีและเก็บรักษา ผลแห่งสงครามจะเป็นอย่างไรก็ตามที ทรัพย์ของบุคคลเป็นทรัพย์ที่ต้องคืนให้เจ้าของ เว้นแต่เรือเดินทะเลหรือทรัพย์สินบางอย่าง ที่ศาลทรัพย์เชลยจะพิจารณาพิพากษาให้ริบเป็นพัทธยา นอกนั้นจะต้องชำระบัญชีกันภายหลังสงครามทั้งสิ้น เพราะหลักมีอยู่ว่าทรัพย์สมบัติของบุคคลแม้ที่เป็นชนชาติศัตรู ก็จะต้องได้รับความคุ้มครองป้องกัน ญี่ปุ่นเองก็เคยเคารพต่อหลักการอันนี้มาแต่ก่อน เมื่อญี่ปุ่นทำสงครามกับจีนใน พ.ศ ๒๔๓๗ คือเมื่อ ๕๐ ปีเศษมาแล้ว ญี่ปุ่นได้ออกกฤษฎีกาว่าบรรดาทรัพย์สมบัติของชนชาติจีนในประเทศญี่ปุ่นนั้น จะได้รับความคุ้มกันไม่ล่วงละเมิด เว้นแต่จะมีความจำเป็นทางทหาร ครั้นมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๗ เมื่อทำสงครามกับรัสเซีย ญี่ปุ่นก็ประกาศกฤษฎีกามีข้อความคล้ายคลึงกัน แต่กว้างกว่าเมื่อครั้งสงครามจีน คือประกาศว่าจะเคารพต่อสิทธิในทรัพย์สินของชนชาติรัสเซียเท่าที่จะไม่เป็นภัยแก่ผลประโยชน์ของจักรวรรดิญี่ปุ่น ในสงครามครั้งนี้ญี่ปุ่นออกกฎหมายคล้ายคลึงกับเมื่อสงครามจีน คืออ้างความจำเป็นทางทหารสำหรับยึดริบทรัพย์ศัตรู จึงเลยอ้างความจำเป็นทางทหารลามปามเข้ามายึดถึงในเมืองเราด้วย

ได้เคยคิดเหมือนกันว่า เราจะไปแตะต้องทรัพย์สินเหล่านี้ทำไม ปล่อยให้ญี่ปุ่นยึด ปล่อยให้ญี่ปุ่นขนเอาไป เมื่อเสร็จสงครามแล้ว เราก็บอกอังกฤษอเมริกาว่าญี่ปุ่นขนเอาไปหมด เราไม่รับรู้ด้วย ทำเช่นนี้เข้าใจว่าเราแก้ตัวไม่ขึ้น เพราะของอยู่ในมือเรา เราปล่อยให้ญี่ปุ่นเอาไป เราจะต้องรับผิดชอบ อนึ่งเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม ญี่ปุ่นจะต้องแบกภาระใช้ค่าปรับสงครามเป็นจำนวนอสงไขย ไม่มีใครจะอยากไปคิดบัญชีทรัพย์สินบุคคลกับญี่ปุ่น ซึ่งมีความสำคัญเป็นชั้นที่สอง เขาคิดกับเราง่ายกว่าและได้รับชดใช้เร็วกว่า ถ้าญี่ปุ่นชนะสงครามจะยิ่งร้ายใหญ่ เพราะญี่ปุ่นจะทำไม่รู้ไม่ชี้ลงท้ายเราต้องใช้คนเดียว นอกจากนั้นปัญหาสำคัญคือเรื่องศุลกากร ซึ่งท่านปรีดี พนมยงค์ เสนอไว้นั้น จะเป็นปัญหาที่ไม่มีทางแก้ เรื่องสำคัญยิ่งขึ้นไปอีก คือถ้าปล่อยให้ญี่ปุ่นยึดและขนเอาทรัพย์สมบัติอังกฤษอเมริกาไป โดยเราไม่ต้านทานอย่างไรแล้ว เป็นอันแน่นอนว่าอีกก้าวหนึ่งญี่ปุ่นจะอ้างความจำเป็นทางทหาร เข้ายึดทรัพย์ชาวจีนในประเทศไทยที่เขาสงสัยว่าเป็นพวกจุงกิง

รวมความว่าเรามีทางเหลืออยู่ทางเดียว คือเข้าครองทรัพย์สมบัติเหล่านั้นเสียเอง, แต่เราไม่สามารถจะทำได้โดยไม่ประกาศสงครามเสียก่อน เราจะเห็นได้ในกาลต่อมาว่ารัฐบาลแอฟริกาใต้ ได้ประกาศสงครามกับเรา เพราะเหตุอย่างเดียว คือมีเรือไทย (ของบริษัทไทยเดินเรือทะเล) ไปตกค้างอยู่ในท่าของเขา เขาต้องการจะยึดเรือของเรา เขาต้องทำพิธีประกาศสงครามกับเราเสียก่อน ขอให้คิดดูว่าแม้แอฟริกา

ใต้ซึ่งเป็นจักรภพของอังกฤษเอง เขายังต้องระมัดระวังทำพิธีประกาศสงครามเสียก่อนที่จะยึดทรัพย์ของเรา

๓. ปัญหาเรื่องคน มีความสำคัญยิ่งกว่าเรื่องทรัพย์สมบัติ เพราะมีเหตุผลซับซ้อนหลายประการ คือ

ก. ในตอนเช้าของวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ เมื่อปรากฏว่าเราตกลงให้ทางเดินแก่กองทัพญี่ปุ่นแล้ว ทูตอังกฤษได้มาที่กระทรวงการต่างประเทศบอกว่าเห็นอกเห็นใจที่เราจำเป็นต้องยอมญี่ปุ่น แต่ขออย่างเดียวคืออย่าปล่อยให้ญี่ปุ่นจับคนอังกฤษไป ถ้ารัฐบาลไทยไม่ประสงค์ให้คนอังกฤษอยู่ในประเทศนี้ ก็ขอความสดวกให้รถไฟลำเลียงคนอังกฤษเดินทางออกไป เรื่องเกี่ยวกับการขอของทูตอังกฤษนี้มีเอกสารเป็นหลักฐานอยู่

ข. แต่ในทันทีที่กองทัพญี่ปุ่นเข้ามาถึงประเทศไทย ได้เข้าควบคุมคนอังกฤษอเมริกันทั้งหมด เริ่มควบคุมในกรุงเทพ ฯ ก่อน แล้วก็ลุกลามออกไปตามหัวเมือง เราพยายามช่วยให้คนอังกฤษอเมริกันพวกหนึ่งมีจำนวน ๓๑ คน ขึ้นรถไฟสายเหนือในเวลาค่ำ เพื่อให้ขึ้นไปทางเหนือ และออกจากประเทศไทยทางพรหมแดนแม่สาย พอรถไฟไปถึงปากน้ำโพเวลาเที่ยงคืน ทหารญี่ปุ่นขึ้นมาค้น คนอังกฤษอเมริกัน ๓๑ คน ถูกจับหมด พวกที่เราช่วยให้รอดปลอดภัยออกไปได้ก็มีแต่พวกที่อยู่ทาง ลำพูน เชียงใหม่ น่าน แพร่ ซึ่งออกจากแดนไทยทางแม่น้ำสาย และพวกที่อยู่ทางสุพรรณ สมุทรสงคราม ออกทางกาญจนบุรี

แต่พวกที่รอดไปได้เช่นนี้ เป็นจำนวนเล็กน้อย ส่วนมากที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองใกล้ ๆ กรุงเทพ ฯ ถูกญี่ปุ่นคุมตัวไว้หมด

ค. แม้สถานทูตอังกฤษอเมริกัน ก็ตกอยู่ในความควบคุมของทหารญี่ปุ่น เรื่องสถานทูตพูดกันง่ายเพราะถึงแม้ระหว่างสงคราม สถานทูตก็ยังมีสิทธิได้รับความคุ้มกัน ส่วนเรื่องคนพลเรือนนั้นเป็นปัญหาใหญ่ ญี่ปุ่นต้องการบ้าน ต้องการสถานที่ คนอังกฤษอเมริกันล้วนมีบ้านดี ๆ ซึ่งญี่ปุ่นอยากได้ ขืนปล่อยคนเหล่านั้นไว้ในมือญี่ปุ่นนานไป ญี่ปุ่นจะต้องเอาไปเข้าค่ายคุมขัง ซึ่งจะต้องได้รับทุกข์ทรมานมากหลาย ถ้าเราปล่อยให้ญี่ปุ่นเอาคนอังกฤษอเมริกันไป รัฐบาลอังกฤษอเมริกาจะไม่ให้อภัยเราเลยเป็นอันขาด เพราะนอกจากที่ทูตของเขาจะขอร้องไว้อย่างแข็งแรงแล้ว เราเองก็มีความผูกพันทางส่วนตัวและทางจิตใจอยู่มาก เพราะบุคคลเหล่านั้นโดยมากเป็นข้าราชการของเรา เช่นเป็นที่ปรึกษา เป็นครู เป็นแพทย์ เป็นผู้เชี่ยวชาญอยู่ในรัฐบาลของเรา ไม่พูดถึงเรื่องอื่นเลยก็ยังต้องมีความผูกพันทางศีลธรรม (Moral Obligation) ที่เราจะต้องให้ความคุ้มครองแก่คนเหล่านั้น

ง. แต่เหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ยังไม่สำคัญเท่าเรื่องคนของเราเอง ตั้งแต่เกิดสงครามขึ้นในยุโรป บิดามารดาและผู้ปกครองนักเรียนในยุโรปเป็นอันมากได้ร้องขอให้กระทรวงการต่างประเทศหาทางให้ลูกเต้าของเขากลับ ยิ่งเมื่อเกิดสงครามอาเซีย และเราถูกบังคับให้เข้าข้างญี่ปุ่นแล้ว บิดามารดาของคนไทยในอังกฤษอเมริกาก็ยิ่งเร่งร้อนขอ

ให้ลูกได้กลับ เพราะไม่รู้ว่าจะถูกจับหรือจะเป็นอย่างไร การที่เอาคนของเรากลับ ก็จำเป็นต้องแลกกับคนของเขา จะขอกลับแต่คนของเรา ส่วนคนของเขาเราปล่อยให้ญี่ปุ่นเอาไป จะเป็นตายร้ายดีอย่างไรนั้น เป็นไปไม่ได้

ฉะนั้นจึงมีอยู่ทางเดียวที่เราจะต้องทำ คือต้องขอรับตัวคนอังกฤษอเมริกันจากมือญี่ปุ่น มากักคุมไว้เอง แต่ที่จะทำเช่นนั้นได้ก็ต้องอาศัยจำพวกกฎหมายว่าด้วยชนชาติศัตรู และกฎหมายชนิดนี้จะออกได้ต่อเมื่อทำพิธีประกาศสงครามเสียก่อน มิฉะนั้นก็จะผิดกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งรู้ไม่ได้ว่าผลในภายหน้าจะเป็นอย่างไร เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ถ้าเราไม่ประกาศสงครามและไม่มีกฎหมายว่าด้วยชนชาติศัตรู ถึงแม้ญี่ปุ่นจะยอมมอบคนอังกฤษอเมริกันอยู่ในความควบคุมของเรา เขาก็ขอควบคุมร่วมกัน คือต้องมีทหารญี่ปุ่นเข้ามาประจำค่ายคุมอยู่ด้วย เพราะเขาไม่เชื่อว่าเราจะถือคนอังกฤษอเมริกันเป็นศัตรูจริง ๆ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้ ภายหลังที่ได้ทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับญี่ปุ่นแล้ว คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้ *นายเดือน บุนนาค รัฐมนตรีว่าการศึกษาในปัจจุบัน** *ร่างประกาศสงครามพร้อมด้วยพระราชบัญญัติ ว่าด้วยชนชาติศัตรูและทรัพย์สินของชนชาติศัตรู* การที่คณะรัฐมนตรีมอบหมายให้ร่างประกาศสงคราม พร้อมกับร่างพระราชบัญญัติที่กล่าวนี้ ย่อมแสดงเจตนาอันแน่ชัด ว่ามูลเหตุสำคัญของการประกาศ

---

*พ.ศ. ๒๔๙๐

สงครามนั้น อยู่ที่เรื่องทรัพย์สมบัติและเรื่องคนนี่เอง นายเดือน บุนนาคได้ร่างประกาศสงครามและร่างพระราชบัญญัตินี้ขึ้น นำเสนอคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้ตั้งคณะกรรมการประกอบด้วย พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณ ไวทยากร, นายเดือน บุนนาค และหลวงวิจิตรวาทการ ไปตรวจแก้กันอีกครั้งหนึ่ง และเตรียมการไว้เรียบร้อย แต่โดยที่ทางทหารของญี่ปุ่นยังไม่ยอมให้เราประกาศจึงมิได้ประกาศกันมาจนในคืนวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๔๘๕ กรุงเทพฯ ถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนัก มุขด้านเหนือของพระที่นั่งอนันต์พังลง สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นถือเอาเหตุนี้ เจรจากับทางทหารของเขาเอง *ทางทหารญี่ปุ่นจึงยอมให้เราประกาศสงคราม ในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕** และการรับมอบทรัพย์สมบัติกับตัวคนชนชาติอังกฤษกับอเมริกัน จากญี่ปุ่นเป็นการถูกต้องตามกฎหมาย

เมื่อเราได้นำคนอังกฤษอเมริกันไปคุมไว้ในบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว ญี่ปุ่นก็ยังพยายามให้ถือว่า เป็นการควบคุมร่วมกัน ฝ่ายเราไม่ยอมให้เป็นเช่นนั้น เราขอเป็นผู้ควบคุมเด็ดขาดแต่ผู้เดียว ขั้นแรกเราอำนวยให้บ้าง แต่ต่อมาก็พูดจาทำความเข้าใจกัน จนทางญี่ปุ่นไม่มาเกี่ยวข้อง การควบคุมตกเป็นของเราอย่างเด็ดขาด

เป็นการแน่นอนว่า การอยู่ในความควบคุมของไทย เป็นเคราะห์ดีกว่าที่อยู่ในควบคุมของญี่ปุ่นเป็นอันมาก ภายหลังที่สงคราม

*ดูภาคผนวก ๑

ครั้งนี้เสร็จสิ้นลงแล้ว ปรากฏเรื่องมากหลายที่คนพลเรือนของอังกฤษอเมริกันได้รับความโหดร้ายจากญี่ปุ่นเพียงไร, ที่ยังมีชีวิตอยู่ต่อมาได้ก็เต็มไปด้วยโรคภัยประจำตัวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือวัณโรค คดีเรื่องแรกที่เปิดขึ้นในศาลอาชญากรสงครามกรุงโตเกียว คือคดีในค่ายคุมขังพลเรือนที่โตเกียว ซึ่งนายทหารญี่ปุ่นผู้ควบคุมเป็นจำเลย เรื่องราวมีว่า ในคืนวันที่มีข่าวว่าประธานาธิบดีรูสเวลต์ถึงแก่กรรม พวกทหารญี่ปุ่นที่เฝ้าค่ายคุมขังพลเรือนที่โตเกียว จัดการเลี้ยงรื่นเริงกันอย่างสนุกเพื่อฉลองการตายของประธานาธิบดีรูสเวลต์ เป็นการทรมานตาทรมานใจพลเรือนอเมริกันในค่ายคุมขัง ซึ่งกำลังเศร้าโศก เพียงเท่านั้นยังไม่พอ ไปบังคับให้พลเรือนอเมริกันคนหนึ่งมาร้องเพลงในงานรื่นเริงนั้น คนอเมริกันคนนั้นขอร้องว่า ถ้าเป็นโอกาสอื่นเขาจะร้องให้ฟัง แต่มาเลี้ยงกันในวันประกาศข่าวตายของประธานาธิบดีของเขาเอง และจะให้เขาร้องเพลงเพื่อฉลองโอกาสเช่นนี้เขาทำไม่ได้, เมื่อไม่ยอมร้องก็ถูกนายทหารญี่ปุ่นที่คุมตีจนตาย ศาลได้ตัดสินประหารชีวิตผู้คุมคนนี้ เป็นคดีแรกในศาลอาชญากรโตเกียว ต่อมากองทัพอเมริกันได้บังคับให้หนังสือพิมพ์ใหญ่ ๆ ของญี่ปุ่นทุกฉบับ ลงรายการทารุณกรรมที่ญี่ปุ่นทำกับคนพลเรือนของอังกฤษอเมริกันหลายเรื่องหลายราย ทั้งในญี่ปุ่นในฟิลิปปินส์ และในที่อื่น ๆ พิธีประกาศสงครามของเราช่วยไว้มิให้คนอังกฤษอเมริกันต้องประสบโชคชาตาเช่นที่กล่าวนั้น และเมื่อเป็นเช่นนี้ทำไมจะมาหาโทษเอาความผิดเรื่องประกาศสงคราม

บัดนี้เราลองคิดย้อนกลับสมมติดู คือสมมติว่าเราไม่ประกาศสงคราม แต่เราส่งกองทัพเข้ารบในภูมิภาคฉาน เราปล่อยให้ญี่ปุ่นขนทรัพย์สมบัติ และเอาคนอังกฤษ อเมริกัน ไปขัง ไปทรมานตามที่ญี่ปุ่นทำอยู่ทั่ว ๆ ไป ผลจะเป็นอย่างไร ตอบง่าย ๆ ว่า ผลก็คือ เราจะเข้าตาร้ายกว่านี้อีกร้อยเท่าพันทวี การรบในภูมิภาคฉานจะถูกถือเป็นการกระทำอย่างโจรปล้น ผู้บังคับบัญชาทหารทุกคนตั้งแต่ผู้ใหญ่ถึงผู้น้อยจะต้องขึ้นศาลเป็นคดีอาญาธรรมดา ทรัพย์สมบัติทั้งหลายเราจะต้องใช้โดยที่เราไม่เคยได้อะไรไว้ในมือเรา ส่วนเรื่องคนนั้นจะเข้าหลักอาชญา-สงครามของแจ๊กสันที่ว่า ผ่าฝืนกฎหมายระหว่างประเทศ และจัดส่งพลเรือนไปเป็นทาส เพราะการปล่อยให้ญี่ปุ่นเอาไปก็เท่ากับส่งให้เหมือนกัน ถ้าไม่ใช่ตัวการก็เป็นผู้สมรู้โดยฉะเพาะคนอังกฤษ ทูตอังกฤษได้ขอร้องไว้ว่าไม่ให้ญี่ปุ่นเอาไป ถ้าปล่อยให้เอาไปก็เป็นเรื่องใหญ่มากเราจะต้องถูกปรับไหมร้ายแรง และจะต้องรับโทษทัณฑ์ ซึ่งบอกไม่ถูกว่าจะเป็นอะไรบ้าง พิธีประกาศสงครามช่วยตัวเราและช่วยคนอังกฤษอเมริกัน ซึ่งถ้าเมื่อเราพิจารณาด้วยใจเที่ยงธรรมจะเห็นได้ชัดว่า ประ-กาศสงครามนั้น นอกจากความจำเป็นดังที่นายกรัฐมนตรีบัจจุบันว่าไว้แล้วยังเป็นคุณด้วยกันทั้งสองฝ่าย

นี่คือหลังฉากการประกาศสงคราม งานที่ทำต่อไปนี้ เป็นงานประคองชีวิตของชาติ การทำอะไรทุกอย่างมุ่งอยู่ในหลักอันเดียว คือดำรงชีวิตของชาติไว้จนกว่าสงครามจะหมดไป ในระหว่างที่กองทัพญี่ปุ่น

อยู่ในเมืองไทย ก็ให้เขาอยู่ในระเบียบวินัย อย่าทำความเดือดร้อนให้เรามากเกินควรในระหว่างที่ญี่ปุ่นกำลังเฟื่องฟูด้วยชัยชนะ ก็อย่าให้เขาทำความโหดร้ายแก่เรา เหมือนอย่างที่เขาทำในที่อื่น ถึงคราวญี่ปุ่นแพ้ก็อย่าให้เขาบ้าเลือด เผาผลาญทำลายบ้านเมืองและชีวิตประชาชนของเรา *วิธีปฏิบัติงานก็เปรียบได้กับการชักว่าวในขณะที่ลมแรง เมื่อลมกระโชกหนักเราก็ผ่อนสายป่านเพื่อมิให้ว่าวขาดลอย แต่ถ้าโอกาสไหนลมเบาลง เราก็รีบสาวเอากลับคืนมาให้มากที่สุดที่จะเอามาได้* ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือในระหว่างสงคราม ให้เราได้รับของที่จำเป็นในการครองชีพของคนและของประเทศเพื่อมิให้เส้นชีวิตในทางเศรษฐกิจของเราขาดสบั้นลง มีความจริงอันหนึ่งซึ่งต้องกล่าวเพื่อความยุติธรรม คือประเทศเราได้สินค้าจากญี่ปุ่นมากกว่าที่ฟีลิปปินส์อินโดจีน หรือประเทศใด ๆ ได้รับ

แน่นอนทีเดียว ในระหว่างเวลาที่กองทัพญี่ปุ่นอยู่ในประเทศเรานั้น เราถูกบังคับให้เสียสละไม่น้อย การประกันชีวิตของชาติในระหว่างเวลานั้นเราต้องประกันด้วยราคาแพง แต่พระไทยเทวาธิราชก็ยังคุ้มครองประเทศชาติไว้ อะไรที่ต้องเสียสละ มักจะเกิดผลเป็นกำกงกำเกวียนเวียนไปมา ตัวอย่างเช่นการปรับอัตราเงินบาทลงเท่าเงินเยนซึ่งเราถูกบังคับให้ทำ ถ้าเราไม่ยอมทำ ญี่ปุ่นก็จะไม่ยอมรับแลกคืนธนบัตรทหาร ที่เขานำมาใช้เกลื่อนกล่นไว้หลายด้าน ทางปักษ์ใต้และทางเหนือ อนึ่งถ้าเราไม่ยอมปรับอัตราตามคำบังคับของญี่ปุ่นก็ไม่มีทางจะเริ่มเจรจาปัญหาทางเศรษฐกิจกันได้ เราจำต้องลดราคาเงินบาทลง

เท่าเงินเยน ซึ่งเป็นการเสียสละอย่างมาก แต่ในการทำความตกลงปรับอัตราเงินกันนี้ ญี่ปุ่นก็ยอมให้เรากำหนดราคาข้าวที่จะขายให้ญี่ปุ่นสูงขึ้นอีก ๓๔ เปอร์เซนต์ เพื่อชดใช้ความสูญเสียของเราที่ถูกลดราคาเงิน อีกประการหนึ่งเงินของประเทศใกล้เคียงที่เคยมีราคาสูงกว่าเรา เช่นเงินเปียสตร์อินโดจีน ก็ถูกลดลงมาเท่าเราเป็นทางชดใช้อีกส่วนหนึ่ง ทางชดใช้อาจจะมีได้อีกภายหน้า เพราะเรายังมีเงินเป็นเครดิตของเราอยู่ที่โตเกียว ๗๐๐ ล้านเยน เวลานี้อัตราแลกเปลี่ยนเงินญี่ปุ่นเทียบกับดอลล่า และปอนด์กลับสูงกว่าเงินเราถ้าเป็นเคราะห์ดีของชาติญี่ปุ่นใช้เงินจำนวนนี้แก่เราในภายหน้า ซึ่งจะต้องผ่านทางดอลล่าร์อเมริกันแล้ว เงิน ๗๐๐ ล้านเยน ก็จะเป็นเงินไทยกว่าพันล้านบาท

เรื่องญี่ปุ่นยืมเงินไปใช้ในการทหาร เป็นภาระอันหนักยิ่งแก่การคลังของเรา เพราะต้องพิมพ์ธนบัตรออกมามากมาย แต่สวรรค์ก็ยังช่วยเราไว้สองประการ คือ (๑) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และต้นปี ๒๔๘๖ ญี่ปุ่นยืมเงินเท่าใด ยอมขายทองให้เราเป็นจำนวนครึ่งหนึ่งของเงินที่ยืม โดยคิดราคาขาย ๔ เยน ๘๐ เซนต์ ต่อหนึ่งกรัมบริสุทธิ์ แปลว่าทองหนักหนึ่งบาท คิดราคา ๗๒ บาท ซึ่งราคาในท้องตลาดของเราในเวลานั้นบาทละ ๒๐๐—๒๕๐ ส่วนอีกครึ่งหนึ่งลงบัญชีเป็นเครดิตของเราไว้ที่โตเกียวและคิดหักกับราคาสินค้าที่ญี่ปุ่นส่งมาให้เรา (๒) ตั้งแต่ครึ่งหลังของปี ๒๔๘๖ มา เราไม่ได้ทองเหมือนตอนก่อน แต่ในเวลาเดียวกันญี่ปุ่นก็ไม่มีทางขนสินค้าออกไปจากประเทศเรา เงินที่ยืมไปก็มิได้

กลายเป็นสินค้าออกนอกประเทศ เป็นแต่ใช้จ่ายกันพุ่มเพื่อยอยู่ในประเทศไทย และสร้างเศรษฐีสงครามของเรา แต่ญี่ปุ่นก็ต้องจดบัญชีไว้ในแบงค์ออฟเจแปน ว่าเราเป็นเจ้าหนี้

เนื่องจากเรื่องยืมเงินใช้ในการทหารนี้ เราได้ทองจากญี่ปุ่นราว ๘ ตันเศษ, ขนเอามากรุงเทพฯ ได้ตันเศษ, ที่รัฐบาลแบ่งเอาออกมาตัดขายเมื่อเร็ว ๆ นี้ เหลืออีกประมาณ ๗ ตันอยู่ที่โตเกียว ทอง ๗ ตันคิดน้ำหนักอย่างวิธีไทยเราก็เป็นน้ำหนักราว ๔๖๐,๐๐๐ บาท เราซื้อบาทละ ๗๒ เป็นเงินซื้อประมาณ ๓๒ ล้านบาท ถ้าคิดตามราคาทองในเวลานี้ก็ราว ๓๐๐ ล้านบาท นอกจากนี้ก็ยังมีเงินที่ญี่ปุ่นต้องจดเป็นเครดิตของเราอีกราว ๗๐๐ ล้านเยน ดังกล่าวมาข้างต้น เทียบอัตราแลกเปลี่ยนเงินในเวลานี้ ๗๐๐ ล้านเยน ก็ราว ๑,๐๐๐ ล้านบาท

เงินราวพันล้าน กับทองอีกราว ๗ ตัน เป็นสมบัติของเราที่ยังอยู่ในมือญี่ปุ่น ไม่ใช่ค่าปรับสงคราม ไม่ใช่ค่าเสียหายอะไร แต่เป็นหนี้สินอันเกิดจากการกู้ยืม ซึ่งทั้งในทางกฎหมายและในทางศีลธรรมญี่ปุ่นจะต้องใช้ให้แก่เรา แต่เราจะได้รับใช้เมื่อใดไม่มีใครรับรองได้ กระทรวงการต่างประเทศ ประเทศอเมริกันได้ประกาศเมื่อสัปดาห์ที่ล่วงมา ว่าจะยึดครองญี่ปุ่นเพียง ๕ ปี นี่ก็ล่วงมาปีครึ่งแล้วบางทีอีกสามปีครึ่งเราจะมีทางเจรจากับญี่ปุ่นให้ผ่อนใช้หนี้เราบ้างกระมัง เพราะเป็นหนี้กู้ยืม ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับศีลธรรมและชื่อเสียงของประเทศ การบิดพริ้วหลีกเลี่ยงค่าปรับสงครามไม่กระทบกระเทือนถึงชื่อเสียง แต่

การบิดพริ้วหลีกเลี่ยงหนี้สินธรรมดา ย่อมเป็นการเสียชื่อ ถ้าญี่ปุ่นยังจะรักเป็นชาติอยู่ต่อไป ก็ไม่ควรยอมเสียชื่อด้วยเรื่องนี้ เงินพันล้านเป็นจำนวนใหญ่สำหรับเรา แต่ไม่มากเท่าไรสำหรับญี่ปุ่น เพราะทั้ง ๆ ที่แพ้สงครามก็ยังมั่งมีกว่าเรามาก อนึ่งมีพฤติการณ์หลายอย่างที่แสดงให้เห็นชัดว่า ในเวลานี้สหรัฐอเมริกากำลังโอบอุ้มญี่ปุ่นให้กลับเข้มแข็งอย่างน้อยก็ในทางเศรษฐกิจ เพื่อให้มีความสามารถใช้ค่าปรับสงคราม ประกอบกับญี่ปุ่นมีสมรรถภาพทางอุตสาหกรรมเป็นชั้นเอกอยู่ด้วย จึงทำให้เรากล้าหล่อเลี้ยงความหวังว่า *เราจะมีทางเจรจาเรียกร้องทอง ๗ ตัน และเงินพันล้านของเราได้ในภายหน้า โดยไม่สูญเสียไปเปล่า ๆ*

แน่นอนทีเดียว เรื่องญี่ปุ่นกู้เงินใช้ในการทหารนั้น ทำให้เราต้องออกธนบัตรหมุนเวียนมากมาย เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เงินล้น (ถ้าไม่ใช่เฟ้อ) ทำให้มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในสมัยก่อนสิ้นสงคราม และทำให้ค่าของเงินลดน้อยลงไป ซึ่งเป็นเหตุให้ของแพง แต่เราก็ต้องยอมรับเหมือนกันว่า ภายหลังที่สงครามสุดสิ้นลงแล้วธนบัตรได้ล้นไหลออกมาอีกมากมาย ตามตัวเลขของธนาคารชาติไทย จะเห็นได้ว่าในเวลาเริ่มสงครามอาเซีย เรามีธนบัตรหมุนเวียนอยู่ ๒๗๐ ล้าน ผลแห่งการกู้เงินของญี่ปุ่น ทำให้เราต้องออกธนบัตรหมุนเวียนเพิ่มขึ้นรวมทั้งหมดตลอดเวลาสงครามราว ๗๐๐ ล้าน แต่มาถึงบัดนี้จำนวนธนบัตรหมุนเวียนถึงสองพันล้าน ตามตัวเลขของธนาคารชาติไทยปรากฏว่า ในเดือนธันวาคมที่แล้วมานี้ มีธนบัตรหมุนเวียนอยู่จริงถึง ๒,๑๒๑ ล้านบาท

และก่อนหน้านั้นไปหนึ่งเดือน คือเดือนพฤศจิกายน ๒๔๘๙ มีเงินหมุนเวียนอยู่จริง ๆ ๒,๐๖๑ ล้านบาท แปลว่าสองเดือนที่แล้วมานี้เอง ในชั่วเวลาเพียงเดือนเดียว เรามีธนบัตรหมุนเวียนเพิ่มขึ้นถึง ๖๐ ล้าน อันเป็นตัวเลขที่น่าหวาดกลัว

เรื่อง "หลังฉากการประกาศสงคราม" เป็นอันจบลงเพียงเท่านี้ เรื่องอื่น ๆ ยังมีอยู่อีกมากที่ควรจะนำมาเล่าสู่มหาชนฟัง แต่อยู่นอกขอบเขตของ "หลังฉากประกาศสงคราม" ข้อความที่เขียนมาโดยยืดยาวตั้งต้นจนบัดนี้ หากมีความข้อใดบ้างที่ให้แสงสว่างเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติก็จะเป็นที่ปีติยินดี ข้าพเจ้าขอจบบทความเรื่องนี้ด้วยการแสดงความขอบคุณนายกรัฐมนตรีปัจจุบัน (หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์) ที่พูดนำขึ้นว่า *"เราต้องประกาศสงครามด้วยความจำเป็น"* คำพูดของท่านเพียงประโยคเดียวเท่านั้น ทำให้เกิดมีกำลังใจเขียนเรื่อง "หลังฉากประกาศสงคราม" มาโดยตลอด.

ภาคผนวก

บรรเจิด อินทุจันทร์ยง

ภาคผนวก ๑

พระบรมราชโองการ

ประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ และวันที่ ๑๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔)

พล.ต. อาทิตย์ ทิพอาภา

พล.อ. พิชเยนทร โยธิน

ปรีดี พนมยงค์

โดยที่ฝ่ายอังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้กระทำการรุกรานประเทศไทยมาเป็นลำดับ โดยส่งทหารรุกล้ำเขตแดนมาบ้าง และโดยฉะเพาะอย่างยิ่งได้ส่งเครื่องบินลอบเข้ามาทิ้งระเบิดบ้านเรือนของราษฎรผู้ประกอบการหาเลี้ยงชีพอย่างปกติ ทั้งระดมยิงราษฎรสามัญผู้ไร้อาวุธอย่างทารุณผิดวิสัยของอารยชน ไม่กระทำอย่างเปิดเผยตามประเพณีนิยมระหว่างชาติ นับได้ว่าเป็นการละเมิดต่อกฎหมายระหว่างประเทศและมนุษยธรรม ประเทศไทยจึงไม่สามารถที่จะทนดูต่อไปอีกได้

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕๔ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันหน้า ได้มีสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยฝ่ายหนึ่งกับบริเตน

ใหญ่และสหรัฐอเมริกาอีกฝ่ายหนึ่ง ตั้งแต่เวลาเที่ยงวัน วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ เป็นต้นไป

ฉะนั้น จึงให้ประชาชนชาวไทยทุกเพศ ทุกวัย ร่วมมือร่วมใจกับรัฐบาลปฏิบัติกิจการเพื่อให้ประเทศไทยประสบชัยชนะถึงที่สุดและพ้นจากการรุกรานอันไม่เป็นธรรมของฝ่ายอังกฤษและสหรัฐอเมริกา โดยกระทำการสนับสนุนกิจการของรัฐบาลอย่างพร้อมเพรียงและปฏิบัติตามคำสั่งของราชการอย่างเคร่งครัด ทั้งให้ประกอบอาชีพตามปกติของตนอย่างเต็มที่ให้ได้ผลเพื่อนำมาช่วยเหลือและเกื้อกูลเพื่อนร่วมชาติและพันธมิตรของชาติอย่างมากที่สุด

ส่วนผู้อาศัยอยู่ในประเทศนี้ที่มิได้เป็นคนไทยและมิได้เป็นชนชาติศัตรูนั้น ให้ตั้งอยู่ในความสงบและดำเนินอาชีพอย่างปกติ และให้กระทำกิจการให้สมกับที่ตนได้ยกย่องว่าเป็นมิตรของประเทศไทย

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ เป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ ตอนที่ ๕ หน้า ๒๔๔–๒๔๖)

คำแถลงการณ์

ด้วยตามที่ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ได้มีสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยฝ่ายหนึ่งกับบริเตนใหญ่และสหอเมริกาอีกฝ่ายหนึ่งแล้วนั้น รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขอแถลงให้ประชาชนทราบดังต่อไปนี้

ตั้งแต่แรกที่อังกฤษได้แผ่จักรภพมาทางตะวันออก ประเทศไทยก็ได้รับการเบียดเบียนบีบคั้นไม่ขาดสาย อังกฤษได้บั่นทอนดินแดนและแบ่งแยกเชื้อชาติไทยให้กระจัดกระจายและกระทำการทุกอย่างให้ชาติไทยอ่อนแอ ในทางการคลังและเศรษฐกิจ อังกฤษก็คุมเส้นชีวิต และบีบบังคับไทยทุกสถาน รัฐบาลไทยทุก ๆ รัฐบาลต้องโอนอ่อนผ่อนตามความต้องการของอังกฤษเสมอมา แต่ถึงกระนั้นอังกฤษก็พยายามกลั่นแกล้งในทางการค้าที่สำคัญของไทย เช่นการค้าข้าว แร่ ยาง และไม้สักก็ได้รับการบีบบังคับจากอังกฤษอยู่เป็นเนืองนิจ

ส่วนทางอเมริกานั้นเล่า ก็ดำเนินนโยบายอย่างเดียวกับอังกฤษ ชาวไทยทั้งหลายคงจะยังจำได้ว่า ในกรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนที่แล้วมา สหรัฐอเมริกาได้ขัดขวางทางดำเนินของไทยทุกประการตลอดถึงริบเครื่องบินและอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ไทยสั่งซื้อและชำระเงินให้เสร็จแล้ว ทางประวัติศาสตร์ยังแสดงให้เห็นอีกว่า เมื่อคราวพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสใน ร.ศ. ๑๑๒ นั้น ไทยได้ขอให้สหรัฐอเมริการะงับกรณีพิพาทด้วยความเป็นธรรม เพื่อสันติสุขของมนุษย์ แต่สหรัฐอเมริกาก็มิได้นำพาประการใด ปล่อยให้ไทยถูกกดขี่ข่มเหงมาแต่ครั้งกระโน้น

ครั้งเมื่อสงครามได้บังเกิดขึ้นในบูรพาทิศ โดยญี่ปุ่นได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคมที่แล้วนั้น ประเทศไทยได้รู้สึกความผูกพันธ์ในหน้าที่ที่เป็นชาวเอเซีย จึงได้ร่วมทำสัญญาพันธไมตรีกับญี่ปุ่น แต่กระนั้นไทยก็ยังมิได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา และมิได้ทำการประทุษร้ายรุกรานสองประเทศนี้แต่อย่างใด ตรงกันข้าม อังกฤษ อเมริกาได้ทำการประทุษร้ายรุกรานไทยอย่างรุนแรง ในระหว่างเวลาตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม ถึง ๒๐ มกราคม ไทยได้ถูกโจมตีทางอากาศ ๓๐ ครั้ง และโจมตีทางบกถึง ๓๖ ครั้ง จังหวัดที่ถูกโจมตี มีจังหวัดเชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี นครสวรรค์ พระนครและธนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สงขลา และยะลา ในบรรดานักบินที่จับได้ในประเทศไทย ก็มีนักบินที่เป็นคนชาติอเมริกาอยู่ด้วย การโจมตีทางอากาศนั้นก็มิได้ทำตามกฎหมายระหว่างประเทศ กล่าวคือมิได้โจมตีที่สำคัญทางทหารอย่างไร กลับทำการโจมตีบ้านเรือนราษฎรและใช้ปืนกลยิงผู้คนพลเมืองอย่างปราศจากศีลธรรม

ครั้นมาเมื่อวันที่ ๒๔ เดือนนี้เอง เครื่องบินอังกฤษได้มาโจมตีกรุงเทพฯ อีก ทั้งๆ ที่ไทยยังมิได้ประทุษร้ายอังกฤษ อเมริกาอย่างใด

พฤติการณ์ทั้งนี้ย่อมตกอยู่ในวิสัยอันไม่สามารถจะทนดูต่อไปได้ จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศสงครามระหว่างไทยกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาในวันนี้ ตั้งแต่เวลาเที่ยงวันเป็นต้นไป

นับแต่วันที่ประกาศกระแสพระบรมราชโองการนี้เป็นต้นไป ประเทศไทยอยู่ในสถานะสงครามกับบริเตนใหญ่ และสหรัฐอเมริกา

และไทยจะตอบสนองการประทุษร้ายทุก ๆ อย่างที่บริเตนใหญ่ และสหรัฐอเมริกาทำกับไทย

ขอให้ข้าราชการฝ่ายทหาร ตำรวจ และพลเรือน จงปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เต็มความสามารถ และขอให้อาณาประชาชนราษฎรชาวไทยจงร่วมมือกับทางราชการ ปฏิบัติตามพระราชกำหนดกฎหมาย คำสั่งและคำแนะนำของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด ทั้งตั้งหน้าประกอบอาชีพให้เกิดผลสมความต้องการของประเทศชาติ และทำความพยายามทุกสถานที่ จะนำประเทศชาติไปสู่ชัยชนะในขั้นสุดท้าย

ขอให้บรรดาประชาชนที่เป็นชาวต่างชาติ จงรักษาความสงบและความร่วมมือกับชาวไทย ในอันที่จะป้องกัน รักษาความเรียบร้อยภายใน รัฐบาลขอประกาศว่าบรรดาชนชาวอาเซียทั้งหลาย แม้จะถือสัญชาติหรืออยู่ในบังคับของบริเตนใหญ่ และสหรัฐอเมริกาก็ดี ถ้าหากสังวรระวังรักษาความสงบเรียบร้อยและร่วมมือร่วมใจกับชาวไทยเป็นอันดีแล้ว รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ถือว่าเป็นศัตรูและให้ได้รับผลปฏิบัติอย่างเดียวกับชาติที่เป็นมิตรตลอดไป

รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีความมั่นใจในเหตุผล และความเป็นธรรม และเชื่อมั่นในความรักชาติกล้าหาญและความเป็นนักรบของไทยแต่โบราณกาลว่าจะนำชัยชนะ และความรุ่งโรจน์มาสู่ชาติไทยต่อไปในอนาคต

ขอความสวัสดีมีชัยจงมีแต่ชาติไทย

๒๕ มกราคม ๒๔๘๕

ภาคผนวก ๒

พระบรมราชโองการ

ประกาศสันติภาพ

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗)

ปรีดี พนมยงค์

โดยที่ประเทศไทยได้เคยถือนโยบายอันแน่วแน่ ที่จะรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด และจะต่อสู้การรุกรานของต่างประเทศทุกวิถีทาง ดังปรากฏเห็นได้ชัดจากการที่จะได้มีกฎหมายกำหนดที่คนไทยในเวลารบ เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๘๔ อยู่แล้วนั้น ความจำนงอันแน่วแน่ดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้ว ในเมื่อญี่ปุ่นได้ยาตราทัพเข้าในดินแดนประเทศไทย ในวันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ โดยได้มีการต่อสู้การรุกรานทุกแห่งและทหารตำรวจ ประชาชนพลเมืองได้เสียชีวิตไปในการนี้เป็นอันมาก

เหตุการณ์อันปรากฏเป็นสักขีพะยานนี้ ได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า การประกาศสงคราม เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา ตลอดทั้งการกระทำทั้งหลายซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาตินั้น เป็นการกระทำผิดจากเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทย และฝ่าฝืนขืนขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายบ้านเมือง ประชาชนชาวไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือสนับสนุนสหประชาชาติ ผู้รักที่จะให้มีสันติ-ภาพในโลกนี้ ได้กระทำการทุกวิถีทางที่จะช่วยเหลือสหประชาชาติ ดังที่สหประชาชาติส่วนมากย่อมทราบอยู่แล้ว ทั้งนี้เป็นการแสดงเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทยอีกครั้งหนึ่ง ที่ไม่เห็นด้วยต่อการประกาศสงครามและการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาติ ดังกล่าวมาแล้ว

บัดนี้ประเทศญี่ปุ่นได้ยอมปฏิบัติตามคำประกาศของสหรัฐอเมริ-กา บริเตนใหญ่ จีน และสหภาพโซเวียต ซึ่งได้กระทำ ณ นครปอตสดัมแล้ว สันติภาพจึงกลับคืนมาสู่ประเทศไทยอันเป็นความประสงค์ของประชาชนชาวไทย

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอประกาศโดยเปิดเผยแทนประชาชนชาวไทยว่า การประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่ เป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทยในส่วนที่เกี่ยวกับสหประชาชาติ ประเทศไทยได้ตัดสินใจที่จะให้กลับคืนมาซึ่งสัมพันธไมตรีอันดี อันเคยมีกับสหประชาชาติ เมื่อก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ และพร้อมที่จะร่วมมือเต็มที่ทุกทางกับสหประชาชาติในการสถาปนาเสถียรภาพในโลกนี้

บรรดาดินแดนซึ่งญี่ปุ่นได้มอบให้ไทยครอบครอง คือ รัฐกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปลิส เชียงตุงและเมืองพานนั้น ประเทศไทยไม่มีความปรารถนาที่จะได้ดินแดนเหล่านี้ และพร้อมที่จะจัดการเพื่อส่งมอบในเมื่อบริเตนใหญ่พร้อมที่จะรับมอบไป

ส่วนบรรดาบทกฎหมายอื่นใด อันมีผลเป็นปฏิปักษ์ต่อสหรัฐ อเมริกา บริเตนใหญ่และเครือจักรวรรดิ์ ก็จะได้พิจารณายกเลิกไปในภายหน้า บรรดาความเสียหายอย่างใด ๆ จากกฎหมายเหล่านั้น ก็จะได้รับชดใช้โดยชอบธรรม

ในที่สุดนี้ ขอให้ประชาชนชาวไทยทั้งหลายตลอดจนชนต่างด้าวซึ่งอยู่ในราชอาณาจักรไทย จงตั้งอยู่ในความสงบและไม่กระทำการใด ๆ อันจะเป็นการก่อกวนความสงบเรียบร้อย พึงยึดมั่นในอุดมคติซึ่งได้วางไว้ในข้อตกลงของสหประชาชาติ ณ นครซานฟรานซิสโก

ประกาศ ณ วันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ทวี บุณยเกตุ

รัฐมนตรี

(คัดจาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒ ตอนที่ ๔๔ หน้า ๕๐๓—๕๐๖)

ภาคผนวก ๓

พระที่นั่งราชกรัณยสภา

๑๗ กันยายน ๒๔๘๘

ถึง หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช

ด้วยคณะรัฐมนตรี อันมีนายทวี บุณยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เพื่อเปิดโอกาสให้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งผู้ที่เหมาะสมเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป

ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ และโดยที่ท่านได้มีความสนิทสนมกับสหประชาชาติ สามารถที่จะส่งเสริมสัมพันธไมตรีกับสหประชาชาติให้เจริญยิ่งขึ้น ด้วยเหตุทั้งหลายดังกล่าวนี้ ท่านจึงเป็นบุคคลสมควรที่จะได้ตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี ข้าพเจ้าได้คำนึงถึงความตั้งใจของท่านที่ได้แจ้งต่อข้าพเจ้าเสมอว่า ในการที่ท่านได้ร่วมมือกับคนไทยต่อต้านฝ่ายอักษะ เพื่อช่วยกันรักษาความเป็นเอกราชของประเทศไทยให้ดำรงคงไว้นั้น ท่านมิได้ปรารถนาหวังผลส่วนตัวเป็นการตอบแทน ซึ่งทั้งนี้ก็เป็นการแสดงความบริสุทธิ์ใจของท่านอยู่แล้ว แต่ในการที่ข้าพเจ้าเห็นว่าท่านควรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนี้ ก็เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ซึ่งมอบไว้ให้ท่านปฏิบัติต่อประเทศชาติ ไม่ใช่เป็นการเอาตำแหน่งสำคัญในราชการมาปูนบำเหน็จให้แก่ท่าน ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้ปรึกษากับประธานสภาผู้แทนราษฎร เพื่อฟังเสียงสมาชิก

สภาผู้แทนราษฎร ซึ่งสมาชิกผู้แทนราษฎรเห็นพ้องด้วยในการที่ตั้งให้ท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ฉะนั้น อาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๔๖ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าจึงตั้งให้ท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ให้ท่านเลือกสรรผู้ที่สมควรดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี เพื่อร่วมกันบริหารราชการแผ่นดินตามรัฐธรรมนูญให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ

ปรีดี พนมยงค์

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ภาคผนวก ๔

แถลงการณ์

เนื่องจากรัฐบาลไทยสมัยหนึ่ง ได้ประกาศสงครามกับบริเตน-ใหญ่ ฉะนั้น บริเตนใหญ่จึงถือว่าสถานะสงครามเกิดขึ้นระหว่างประเทศไทยกับบริเตนใหญ่ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

โดยปกติ การที่จะเลิกสถานะสงครามระหว่างสองประเทศนั้น ฝ่ายที่ชนะย่อมจะเรียกร้องบังคับให้ฝ่ายที่แพ้ทำสัญญาสันติภาพ เมื่อได้ลงนามในสัญญาสันติภาพแล้ว สถานะสงครามจึงจะสิ้นสุดลง ประเทศ-ไทยได้ตกอยู่ในภาวะเช่นนี้ด้วย แต่ว่าด้วยเหตุที่คนไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้ร่วมมือกันตั้งขบวนการต่อต้านประเทศที่เป็นศัตรูกับสัมพันธมิตรขึ้น และได้แสดงเจตน์จำนงที่จะร่วมมือกับสหประชาชาติ ประกอบทั้งคณะรัฐบาลที่รับผิดชอบในการก่อให้เกิดสถานะสงครามขึ้นได้ล้มไปแล้ว บริเตนใหญ่จึงได้ตกลงใจใช้วิธีใหม่ด้วยน้ำใจอันกว้างขวาง กล่าวคือ แทนที่จะให้ประเทศไทยทำสัญญาสันติภาพ บริเตนใหญ่ได้เรียกร้องแต่เพียงให้ประเทศไทยยอมรับข้อกำหนดบางประการ เกี่ยวกับการที่จะทำให้ทรัพย์สินอันได้เสียหายไปในระหว่างสงครามได้กลับคืนมา และให้ประเทศไทยได้ร่วมมือในการบูรณะเศรษฐกิจ และร่วมมือในการจัดประกันความมั่นคงและส่งเสริมสันติภาพระหว่างประเทศ เพื่อป้องกันมิให้เกิดมีสงครามขึ้นในภายหน้า

ข้อกำหนดที่บริเตนใหญ่เรียกร้องให้ประเทศไทยปฏิบัตินั้น ได้ทำความตกลง ซึ่งได้ลงนามกันระหว่างผู้แทนของสองประเทศที่สิงคโปร์

ในวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เมื่อได้ลงนามในความตกลงนี้แล้ว สถานะสงครามระหว่างบริเตนใหญ่และประเทศไทยเป็นอันสิ้นสุดลง ความสัมพันธไมตรีระหว่างสองประเทศ ซึ่งเคยมีมาเป็นอันดีแต่กาลก่อนและต้องหยุดชะงักลงนั้น เป็นอันกลับคืนมาดังเดิม

บรรดาการใดๆอันจะต้องตรากฎหมายขึ้นเพื่อดำเนินการตามข้อกำหนดในความตกลงนั้น ก็จะได้เสนอต่อสภาโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้

เท่าที่ปรากฏในความตกลงระหว่างประเทศไทยกับบริเตนใหญ่นั้น ย่อมเป็นที่หวังได้ว่า บริเตนใหญ่ได้เรียกร้องแต่เพียงเท่าที่ควรเรียกและทั้งจะรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และผันผ่อนในการที่จะใช้บังคับตามความตกลงนั้น บริเตนใหญ่ได้แสดงเจตนาดีให้เห็นแล้ว โดยเสนอที่จะช่วยเหลือในทางการคลังและการเงินให้ประเทศไทยได้ฟื้นฟูเศรษฐกิจได้โดยรวดเร็ว นอกจากนั้นยังถือว่าสถานะสงครามเป็นอันสุดสิ้นลง และจะดำเนินการโดยทันทีในอันที่จะกลับเจริญความสัมพันธไมตรีกับประเทศไทยและแลกเปลี่ยนผู้แทนทางทูตกัน อีกทั้งรับรองด้วยว่าจะสนับสนุนการที่ประเทศไทยสมัครเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาติ เจตน์จำนงทั้งนี้ย่อมเป็นพยานอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นความตั้งใจดีของบริเตนใหญ่ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

สำนักนายกรัฐมนตรี

วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๙

คัดจาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๓ ตอนที่ ๔ หน้า ๑๕

ภาคผนวก ๕

ความตกลงสมบูรณ์แบบ

เพื่อเลิกสถานะสงครามระหว่างประเทศไทย กับบริเตนใหญ่และอินเดีย

ลงนามกัน ณ สิงคโปร์ วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๙

โดยที่ตามประกาศซึ่งได้กระทำ ณ กรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แห่งประเทศไทยได้ประกาศในพระปรมาภิไธยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทยว่า การประกาศสงครามซึ่งประเทศไทยได้กระทำเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๒ ต่อสหราชอาณาจักรเป็นโมฆะ ด้วยเหตุที่ได้กระทำไปโดยขัดกับเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทย และเป็นการฝ่าฝืนรัฐธรรมนูญและกฎหมายของประเทศไทย และ

โดยที่ในวันเดียวกันประกาศลงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ดังกล่าวแล้วได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากสภาผู้แทนราษฎรของประเทศไทย และ

โดยที่รัฐบาลได้บอกปฏิเสธสัมพันธไมตรี ซึ่งประเทศไทยได้กระทำกับญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ กับทั้งบรรดาสนธิ-สัญญา กติกา หรือความตกลงอื่น ๆ ซึ่งได้กระทำไว้ระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น และ

โดยที่รัฐบาลไทยมีความใฝ่ใจที่จะเข้ามีส่วนอย่างเต็มที่ ในการบรรเทาผลแห่งสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการดำเนินบรรดา

กระบวนการอันมีความมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือในการกลับสถาปนาความมั่นคงระหว่างประเทศและสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจทั่วไป และ

โดยที่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดียอาศัยข้อคำนึงเนื่องด้วยการกระทำในการบอกปฏิเสธ ซึ่งรัฐบาลไทยได้ปฏิบัติไปแล้ว และระลึกอยู่ด้วยเหมือนกันถึงความอุปการะที่กระบวนการเคลื่อนไหวต่อต้าน ในประเทศไทยได้อำนวยให้ระหว่างสงครามกับญี่ปุ่น จึงมีความปรารถนาที่จะให้สถานะสงครามสิ้นสุดลงโดยทันที

ฉะนั้น รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดียฝ่ายหนึ่ง กับรัฐบาลไทยอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีความปรารถนาที่จะกลับเจริญความสัมพันธ์ทางไมตรีอันสนิทสนม ซึ่งมีอยู่ก่อนสงคราม จึงตกลงกระทำความตกลงเพื่อความประสงค์ดังกล่าว และเพื่อการนี้ ได้แต่งตั้งผู้มีอำนาจเต็ม คือ

ฝ่ายรัฐบาลสหราชอาณาจักรแห่งบริเตนใหญ่ และไอร์แลนด์เหนือ

นาย ม.อี.เดนิ่ง, ซี.เอม จี. , โอ.บี.อี.

ฝ่ายรัฐบาลอินเดีย

นาย ม.ส.อาเนย์

ฝ่ายรัฐบาลไทย

หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์

พลโท พระยาอภัยสงคราม

นายเสริม วินิจฉัยกุล

ผู้ซึ่งได้ส่งหนังสือมอบอำนาจเต็มให้แก่กันและกัน และได้ตรวจเห็นว่าเป็นไปตามแบบที่ดีและถูกต้องแล้ว ได้ทำความตกลงกันดังต่อไปนี้

การใช้คืนและการปรับปรุง

ข้อหนึ่ง

รัฐบาลไทยตกลงว่าจะบอกปฏิเสธบรรดากระบวนการเนื่องจากการประกาศสงครามอันได้กระทำ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๒ ดังกล่าวแล้วข้างต้น และจะจัดกระบวนการทางนิติบัญญัติและทางปกครองที่จำเป็น เพื่อให้เป็นผลแก่การบอกปฏิเสธนั้น

ข้อสอง

รัฐบาลไทยแถลงว่าเป็นโมฆะบรรดาการที่นับว่าได้มาซึ่งอาณาเขตบริติช ที่ประเทศไทยได้กระทำหลังจากวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ กับทั้งบรรดาหลักสิทธิ สิทธิทรัพย์สิน และผลประโยชน์ซึ่งรัฐบาลไทยหรือคนในบังคับไทยได้มาในอาณาเขตดังกล่าว หลังจากวันที่ว่านั้น รัฐบาลไทยตกลงว่า จะจัดกระบวนการทางนิติบัญญัติที่จำเป็น เพื่อให้เป็นผลตามคำแถลงข้างบนนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

(ก) จะยกเลิก และแถลงว่าเป็นโมฆะตั้งแต่ต้น บรรดากระบวนการทางนิติบัญญัติและทางปกครอง เกี่ยวกับการซึ่งนับว่าเป็นการผนวกหรือรวมเข้าในประเทศไทยแห่งอาณาเขตบริติช ซึ่งได้กระทำหลังจากวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑

(ข) จะถอนบรรดาเจ้าหน้าที่ทหารไทยตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนหรือฝ่ายทหารผู้มีอำนาจ ออกจากบรรดาอาณาเขตบริติชเหล่านี้ หลังจากที่นับว่าได้ผนวกหรือรวมเข้าในประเทศไทยแล้ว

(ค) จะคืนบรรดาทรัพย์สินที่ได้เอาไปจากอาณาเขตเหล่านี้ รวมทั้งเงินตรา เว้นแต่เท่าที่แสดงหลักฐานได้ว่าได้ให้ค่าอันเป็นธรรมเป็นการแลกเปลี่ยนกันแล้ว

(ง) จะให้ค่าทดแทนเพื่อความวินาศหรือความบุบสลายแห่งทรัพย์สิน สิทธิ และผลประโยชน์ในอาณาเขตเหล่านี้ อันเกิดขึ้นจากการที่ประเทศไทยยึดครองอาณาเขตเหล่านี้

(จ) จะไม่ถอนเป็นเงินสเตอร์ลิงจากทุนสำรองสเตอร์ลิงที่เคยมีอยู่ ซึ่งธนบัตรไทยที่เดินสะพัดอยู่ อันเจ้าหน้าที่บริติชได้รวบรวมไว้ในอาณาเขตบริติชที่ประเทศไทยได้ยึดครองภายหลังวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑

ข้อสาม

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะยอมรับผิดชอบในการพิทักษ์รักษาและคืนในสภาพไม่เสื่อมเสีย บรรดาทรัพย์สิน สิทธิ และผลประโยชน์ทุกชนิดของฝ่ายบริติชในประเทศไทย และในการใช้ค่าทดแทนเพื่อความวินาศหรือความบุบสลายที่ได้รับ คำว่า "ทรัพย์สิน สิทธิ และผล

ประโยชน์" ให้กินความรวมตลอดถึงทรัพย์สินทางราชการของรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดีย ทรัพย์สินที่ได้รับโอนกรรมสิทธิ์หลังจากสงครามได้อุบัติขึ้น บำนาญที่ให้แก่คนชาติบริติช สต๊อกดีบุก ไม้สักและโภคภัณฑ์อื่น ๆ เรือและท่าเทียบ และสัญญาเช่าสัมปทาน เกี่ยวกับดีบุก ไม้สักและอื่น ๆ ซึ่งให้ไว้แก่ห้างและเอกชนบริติชก่อนวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ และยังคงสมบูรณ์อยู่ในวันนั้น

ข้อสี่

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะเลิกการพิทักษ์ธุรกิจการธนาคารและการพาณิชย์ฝ่ายบริติช และยอมให้กลับดำเนินธุรกิจต่อไป

ข้อห้า

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะยอมรับผิดโดยบวกดอกเบี้ยตามอัตราส่วนร้อยที่สมควรในส่วนการใช้เงินค้างจ่ายเกี่ยวกับเงินกู้และเกี่ยวกับการใช้เงินบำนาญเต็มจำนวนตั้งแต่วันที่หยุดใช้เงินตามระเบียบ

ความมั่นคง

ข้อหก

รัฐบาลไทยยอมรับนับถือว่า กระบวนเหตุการณ์ในสงครามกับญี่ปุ่น แสดงให้เห็นความสำคัญของประเทศไทยเนื่องในการป้องกันมลายา พม่า อินเดียและอินโดจีน และความมั่นคงของมหาสมุทรอินเดียและเขตแคว้นปาซิฟิคตะวันตกเฉียงใต้ และรัฐบาลไทยตกลงว่า

จะร่วมมือเต็มที่ในบรรดาข้อตกลงเพื่อความมั่นคงระหว่างประเทศ ซึ่งองค์การสหประชาชาติ หรือคณะมนตรีความมั่นคงแห่งองค์การนั้นเห็นชอบแล้ว และหากจะเกี่ยวเนื่องถึงประเทศไทย และเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาข้อตกลงเพื่อความมั่นคงระหว่างประเทศซึ่งหากจะเกี่ยวกับประเทศหรือเขตแคว้นเหล่านั้น

ข้อเจ็ด

รัฐบาลไทยรับว่า จะไม่ตัดคลองข้ามอาณาเขตไทยเชื่อมมหาสมุทรอินเดียกับอ่าวไทย โดยรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักร มิได้เห็นพ้องด้วยก่อน

การร่วมมือทางพาณิชย์และเศรษฐกิจ

ข้อแปด

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะจัดกระบวนการทุกอย่างที่จะกระทำได้เพื่อกลับสถาปนาการค้าขาเข้าและขาออกระหว่างประเทศไทยฝ่ายหนึ่งกับอาณาเขตบริติชที่ใกล้เคียงอีกฝ่ายหนึ่ง และยึดถือและรักษานโยบายฐานเพื่อนบ้านที่ดีในส่วนที่เกี่ยวกับการเดินเรือชายฝั่ง

ข้อเก้า

รัฐบาลไทยรับว่า จะเจรจากับรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรโดยเร็วที่สุดที่จะกระทำได้ เพื่อทำสนธิสัญญาการตั้งถิ่นฐาน การพาณิชย์และการเดินเรือฉบับใหม่ และทำอนุสัญญาการกงสุล โดยอาศัยการถ้อยทีถ้อยใช้หลักการในข้อ ๑๑ ข้างล่างนี้เป็นมูลฐาน

ข้อสิบ

รัฐบาลไทยรับว่า จะเจรจากับรัฐบาลอินเดียโดยเร็วที่สุดที่จะกระทำได้ เพื่อทำสนธิสัญญาการพาณิชย์และการเดินเรือฉบับใหม่ โดยอาศัยการถ้อยทีถ้อยใช้หลักการในข้อต่อไปนี้เป็นมูลฐาน

ข้อสิบเอ็ด

(๑) ระหว่างที่ยังไม่ได้ทำสนธิสัญญาและอนุสัญญาดังกล่าวในข้อ ๙ และ ๑๐ ข้างบนนี้ และภายใต้บังคับแห่งวรรค (๒) ของข้อนี้ รัฐบาลไทยรับว่าจะถือตามบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญาการพาณิชย์และการเดินเรือ ซึ่งลงนามกัน ณ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๓๗ กับทั้งรับว่านอกจากสนธิสัญญาจะอนุญาตให้กระทำได้โดยชัดแจ้งแล้ว จะไม่ใช้กระบวนการใด ๆ บังคับ อันเป็นการอาศัยเหตุสัญชาติกีดกันผลประโยชน์ทางพาณิชย์หรือทางอุตสาหกรรม ฝ่ายบริติชหรือผู้ประกอบวิชาชีพฝ่ายบริติชจากการมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจ และการค้าของไทยหรือกระบวนการใด ๆ ที่บังคับให้รักษาไว้ซึ่งสต๊อกหรือส่วนสำรองเกินกว่าที่ปฏิบัติกันอยู่โดยปกติในการพาณิชย์ การเรือ การอุตสาหกรรมหรือการธุรกิจ

(๒) คำมั่นสัญญาของรัฐบาลไทยกล่าวข้างบนนี้ (ก) ให้มีข้อยกเว้นใด ๆ ได้ตามแต่จะได้ตกลงกันในเวลาใดๆ ระหว่างรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดียแล้วแต่กรณีกับรัฐบาลไทย (ข) นอกจากจะได้ยืดเวลาออกไปด้วยความตกลงพร้อมกัน จะเป็นอันตกไปถ้าหากว่า

สนธิสัญญาและอนุสัญญาดังกล่าวในข้อ ๙ และ ๑๐ ไม่ได้ทำกันภายในกำหนดเวลา ๓ ปี นับแต่วันใช้ความตกลงนี้

(๓) ความในข้อนี้ไม่ได้ถือว่า เป็นการตัดทางที่จะให้ผลปฏิบัติซึ่งให้ประโยชน์อนุเคราะห์เท่าเทียมกันแก่คนชาติ และการธุระของสหประชาติทั้งหมดหรือแต่ชาติหนึ่งชาติใด

ข้อสิบสอง

รัฐบาลไทยรับว่า จะมีส่วนร่วมในข้อตกลงระหว่างประเทศทั่วไปใด ๆ เกี่ยวกับดีบุกหรือยาง ซึ่งอนุโลมตามหลักการเกี่ยวกับข้อตกลงว่าด้วยโภคภัณฑ์ ตามแต่องค์การสหประชาชาติหรือคณะมนตรีเศรษฐกิจและการสังคมแห่งองค์การนั้นจะได้ตกลงกัน

ข้อสิบสาม

จนกระทั่งวันซึ่งจะเป็นวันเดียวหรือต่างวันกันก็ได้ แต่ไม่ช้ากว่าวันที่ ๑ กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๗ รัฐบาลไทยรับว่า นอกจากจะได้เป็นไปตามคำแนะนำของคณะกรรมการประสม ณ วอชิงตัน หรือองค์คณะใด ๆ ที่จะมาทำการแทน ในกรณีข้าว นอกจากจะได้เป็นไปตามคำอำนวยขององค์การพิเศษที่จะจัดตั้งขึ้นเพื่อการนั้นแล้ว จะห้ามบรรดาการส่งข้าว ดีบุก ยาง และไม้สักออกนอกประเทศ และจัดระเบียบการค้า และเร่งการผลิตโภคภัณฑ์เหล่านี้

ข้อสิบสี่

รัฐบาลไทยรับว่า โดยเร็วที่สุดที่พอจะกระทำได้ โดยเอาข้าวไว้ให้เพียงพอแก่ความต้องการภายในของไทยแล้ว จะจัดให้มีข้าวสาร

ณ กรุงเทพฯ โดยไม่คิดมูลค่า เพื่อให้องค์การรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรจะได้แจ้งให้ทราบนั้นใช้ประโยชน์ได้เป็นปริมาณเท่ากับข้าวส่วนที่เหลือซึ่งสะสมไว้และมีอยู่ในประเทศไทย ณ บัดนี้ แต่ไม่เกินหนึ่งกับกึ่งล้านตันเป็นอย่างมาก หรือจะตกลงกันให้เป็นข้าวเปลือก หรือข้าวกล้องในปริมาณอันมีค่าเท่ากันก็ได้ เป็นที่ตกลงกันว่าจำนวนข้าวสารอันแน่นอนที่จะจัดให้มีไว้เพื่อใช้ประโยชน์ได้ ตามความในข้อนั้นองค์การดังกล่าวข้างต้นจะเป็นผู้กำหนด และข้าวสาร ข้าวเปลือก หรือข้าวกล้อง ที่ส่งมอบตามความในข้อนี้จะให้อนุโลมตามมาตรฐานคุณภาพอันเป็นที่ตกลงกันตามที่เจ้าหน้าที่ ดังกล่าวจะได้กำหนด

ข้อสิบห้า

จนกระทั่งวันที่ไม่ช้ากว่าวันที่ ๑ กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๗ รัฐบาลไทยตกลงว่าจะจัดให้องค์การข้าวดังกล่าวในข้อ ๑๓ และข้อ ๑๔ ใช้ประโยชน์ได้ในข้าวทั้งหมดอันเป็นส่วนที่เหลือจากความต้องการภายในของประเทศไทย ข้าวเช่นนี้นอกจากข้าวที่ส่งมอบโดยไม่คิดมูลค่าตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ในข้อ ๑๔ นั้น จะได้ส่งให้โดยวิธีองค์การพิเศษดังกล่าวในข้อ ๑๓ และข้อ ๑๔ จะได้แจ้งให้ทราบและตามราคาที่กำหนดด้วยความตกลงกับองค์การนั้น ทั้งนี้โดยคำนึงถึงราคาข้าวที่ควบคุมในเขตแคว้นอื่น ๆ ในเอเซียส่งข้าวออกนอกประเทศ

การบินพลเรือน

ข้อสิบหก

รัฐบาลไทยจะให้สายการเดินอากาศฝ่ายพลเรือนแห่งจักรภพ-ประชาชาติบริติช ได้รับผลปฏิบัติโดยความตกลงอันจะได้เจรจากันกับ

รัฐบาลแห่งสมาชิกของจักรภพประชาชาติบริติช ในเรื่องการจัดตั้งบำรุงรักษา และเดินสายการเดินอากาศเป็นระเบียบประจำ ซึ่งให้ประโยชน์อนุเคราะห์ไม่ด้อยกว่าที่ได้ให้แก่อิมเบียเรียล แอร์เวยส์ตามหนังสือที่ได้แลกเปลี่ยนกัน ณ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๓๗

ที่ฝังศพสงคราม

ข้อสิบเจ็ด

รัฐบาลไทยรับว่า จะทำความตกลงกับรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดียเพื่อต่างฝ่ายต่างบำรุงรักษาที่ฝังศพสงคราม ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่การจัดตั้งถาวรและการดูแลในภายหน้าแห่งที่ฝัง-ศพสงครามของฝ่ายบริติชกับฝ่ายอินเดียและที่ฝังศพสงครามของฝ่ายไทยในอาณาเขตของแต่ละฝ่าย

ปกิณกะ

ข้อสิบแปด

รัฐบาลไทยตกลงถือว่ายังคงใช้อยู่ซึ่งบรรดาสนธิสัญญาสองฝ่ายระหว่างสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดียจะได้ระบุแล้วแต่กรณี ภายใต้บังคับแห่งข้อแก้ไขใด ๆ ที่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดียจะแจ้งให้ทราบ จะถือว่าสนธิสัญญาใด ๆ ซึ่งมิได้ระบุไว้ดังกล่าวนั้นเป็นอันยกเลิกไป

ข้อสิบเก้า

รัฐบาลไทยตกลงถือว่ายังใช้อยู่ระหว่างสหราชอาณาจักรกับประเทศไทย และระหว่างอินเดียกับประเทศไทย บรรดาสนธิสัญญา

อนุสัญญาหรือความตกลงหลายฝ่ายซึ่งทำไว้ก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑

(ก) ที่ประเทศไทยและสหราชอาณาจักรหรืออินเดียแล้วแต่กรณี เป็นภาคีอยู่ในขณะนั้นและยังคงเป็นภาคีอยู่

(ข) ที่สหราชอาณาจักรหรืออินเดีย แล้วแต่กรณี เป็นภาคีอยู่ในขณะนั้นยังคงเป็นภาคีอยู่ แต่ประเทศไทยมิได้เป็นภาคี ทั้งนี้รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดีย จะได้แจ้งให้รัฐบาลไทยทราบ เมื่อได้รับคำแจ้งความดังกล่าว รัฐบาลไทยจะได้จัดการที่จำเป็นโดยทันที ตามความในสนธิสัญญา อนุสัญญา หรือความตกลงดังกล่าวซึ่งประเทศไทยมิได้เป็นภาคีผู้ทำสัญญาอยู่นั้น เพื่อเข้าเป็นภาคีหรือถ้าเข้าเป็นภาคีไม่ได้ ก็จะได้ปฏิบัติให้เป็นผลตามบทบัญญัติแห่งหนังสือสัญญานั้น ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับสหราชอาณาจักรหรืออินเดียแล้วแต่กรณี โดยวิธีนิติบัญญัติ หรือทางปกครองตามแต่จะเหมาะสม รัฐบาลไทยตกลงด้วยว่า จะสนองตามข้อแก้ไขใดๆในหนังสือสัญญานั้น ซึ่งหากจะได้ใช้บังคับตามข้อกำหนดแห่งตราสารดังกล่าวหลังจากวันที่ว่านั้น

ข้อยี่สิบ

ในระหว่างที่ยังไม่ได้รับให้เข้าเป็นภาคีแห่งองค์การระหว่างประเทศใด ๆ ซึ่งตั้งขึ้นภายหลังวันที่ ๗ ธันวาคม ๑๙๔๑ อันเป็นองค์การที่สหราชอาณาจักรหรืออินเดียเป็นสมาชิกอยู่ รัฐบาลไทยตกลงว่าจะปฏิบัติตามข้อผูกพันใด ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากหรือเนื่องด้วยองค์การนั้น ๆ

ขึ้น ตามแต่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดีย แล้วแต่กรณี จะได้ระบุในเวลาใด ๆ

ข้อยี่สิบเอ็ด

โดยคำนึงถึงคำมั่นสัญญาซึ่งรัฐบาลอินเดียตกลง ถือว่าสถานะสงครามเป็นอันสิ้นสุดลงและจะดำเนินการโดยทันที ในอันจะกลับเจริญความสัมพันธ์ทางไมตรีกับประเทศไทย และแลกเปลี่ยนผู้แทนทางทูตกัน

ข้อยี่สิบสอง

รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดียรับรองด้วยว่าจะสนับสนุนการที่ประเทศไทยสมัครเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาติ

วิเคราะห์ศัพท์และวันใช้ความตกลง

ข้อยี่สิบสาม

ภาคีผู้ทำสัญญานี้ตกลงกันว่า คำว่า "บริติช" ในความตกลงนี้

(๑) เมื่อใช้แก่บุคคลธรรมดา หมายความว่า บรรดาคนในบังคับของสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งบริเตนใหญ่ไอร์แลนด์ และอาณาจักรบริติชอันโพ้นทะเลทั้งหลาย จักรพรรดิแห่งอินเดีย ตลอดจนบรรดาบุคคลในอารักขาของสมเด็จพระมหากษัตริย์

(๒) เมื่อใช้แก่อาณาเขต หมายความว่า บรรดาอาณาเขตใด ๆ ในอธิปไตย อธิราชย์ อารักขา หรืออาณัติของสมเด็จพระมหากษัตริย์ แล้วแต่กรณี

(๓) เมื่อใช้แก่นิติบุคคล หมายความว่า บรรดานิติบุคคลซึ่งได้รับสถานภาพเช่นนั้นจากกฎหมายที่ใช้อยู่ในอาณาเขตๆดังกล่าวแล้วและ

(๔) เมื่อใช้แก่ทรัพย์สิน สิทธิ หรือผลประโยชน์หมายความว่า ทรัพย์สิน สิทธิ หรือผลประโยชน์ของบุคคลดังระบุไว้ใน (๑) หรือ (๓) ข้างบนนี้ แล้วแต่กรณี

ข้อยี่สิบสี่

ความตกลงนี้ให้ใช้แต่วันนี้เป็นต้นไป

เพื่อเป็นพยานแก่การนี้ ผู้ลงนามข้างท้ายนี้ได้ลงนาม และประทับตราความตกลงนี้ไว้เป็นสำคัญ

ทำควบกันเป็นสามฉบับ เป็นภาษาอังกฤษ ณ สิงคโปร์ เมื่อวันที่ หนึ่ง มกราคม คริสตศักราช พันเก้าร้อยสี่สิบหก ตรงกับพุทธศักราช สองพันสี่ร้อยแปดสิบเก้า

ฝ่ายบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ

(ลงนาม) ม.อี. เดนิง

ฝ่ายอินเดีย

(ลงนาม) ม.ส. อาเนย์

(ลายมือชื่อนี้ได้ลงไว้ด้วยความตกลงกับผู้แทน (ลงอักษรนาม) ม.ส. เอ ของสมเด็จพระราชาธิบดี ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจในความสัมพันธ์กับบรรดารัฐอินเดีย)

ฝ่ายไทย

(ลงพระนาม) วิวัฒน

(ลงนาม) พระยาอภัยสงคราม

พลโท

(ลงนาม) ส. วินิจฉัยกุล

ภาคผนวก ๖

คำปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียง

ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

เนื่องในวาระดิถีขึ้นปีใหม่

คืนวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๘๘

ท่านทั้งหลาย

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติยศอย่างยิ่ง ที่ได้มาปราศรัยกับท่านในขณะนี้

วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ ที่จะมาถึงในวันพรุ่งนี้ควรจะนับว่าเป็นวันปีหน้าฟ้าใหม่ที่บ้านเมืองไทย ได้ผ่านพ้นมรสุมการเมืองอันมืดมนที่สุดมาสู่แสงสว่างแห่งเอกราช และอนาคตอันมีหวัง

เมื่อรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวชุดปัจจุบันได้เข้ารับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน ๓ เดือนกว่ามานี้ ปัญหาสำคัญที่สุดขณะนั้นเป็นปัญหาภายนอก เกี่ยวกับเอกราชของบ้านเมืองและโดยที่เมืองไทยได้ประกาศสงครามกับชาติมหาอำนาจ การเมืองภายนอกขณะนั้นจึงเป็นที่น่าวิตกอย่างยิ่งว่า มหาอำนาจปฏิบัติต่อเราในทางจำกัดตัดทอนเอกราชอย่างเดียวกับชาติที่เป็นศัตรู

สำหรับสหรัฐอเมริกานั้นเป็นคราวเคราะห์ดี ที่เขาไม่รับรู้การประกาศสงครามของเรา และปฏิบัติต่อเราฉันท์มิตรแท้ที่ดีตลอดมา ซึ่งบุญคุณของสหรัฐอเมริกานี้ ชาติไทยพึงจารึกไว้ในความทรงจำไม่รู้ลืม

ส่วนอังกฤษซึ่งยึดถือสถานะสงครามกับไทย การเจรจาก็ได้คลี่คลายมาถึงขั้นที่จะเซ็นสัญญากันได้ และอังกฤษได้ผ่อนผันแก่เราเป็นอย่างมากโดยไม่มีการเรียกร้องเป็นการจำกัดตัดทอนเอกราชของไทยแต่ประการใด ความผูกพันอันนี้มีอยู่ตามสัญญา ก็เป็นแต่เราจะปฏิบัติเพื่อเลิกสถานะสงคราม ชดใช้คืนทรัพย์สินของเขาและเสียสละตามกำลังของเราเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ในยามอดอยากยากแค้นซึ่งในการผ่อนผันทั้งนี้เป็นการแสดงน้ำใจอันกว้างขวางของอังกฤษอยู่ส่วนหนึ่ง ผลของการเซ็นสัญญากับอังกฤษนี้จะทำให้ไทยได้กลับคืนสู่สัมพันธไมตรีกับอังกฤษดังเดิม

เรื่องที่เราจะต้องคิดกันต่อไปมีว่า เมื่อเราได้เอกราชของเรากลับคืนมาโดยบริบูรณ์ดังนี้แล้ว ทำอย่างไรเราจึงจะรักษาเอกราชนั้นไว้มิให้บุบสลายไปได้ อันที่จริงเอกราชย่อมเกี่ยวเนื่องทั้งอุปสรรคภายนอกและภายในเป็นเงื่อนไขซึ่งกันและกัน สำหรับอุปสรรคภายนอกนั้นนับว่าได้พ้นผ่าพ้นมาได้แล้ว ที่เหลืออยู่เป็นอุปสรรคภายในซึ่งเราจะต้องช่วยกันหาทางแก้ไขกันต่อไป ท่านทั้งหลายย่อมพิจารณาเห็นได้เองว่า ถ้าความเป็นภายในประเทศของเรายังยุ่งยากดังทุกวันนี้ เช่นราษฎรไม่มีที่ทำมาหากิน โจรผู้ร้ายชุกชุม วงการภายในราชการยังอลเวง ทางการเมืองยังคด ๆ เคี้ยว ๆ หรือในที่สุดจิตใจของประชาชนพลเมืองยังอ่อนแอรวนเรไม่เป็นกำลังใจของชาติอย่างแท้จริงแล้ว เอกราชของเราจะยั่งยืนอยู่ต่อไปไม่ได้

ปัญหาภายในที่สำคัญยิ่งในระยะนี้เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ การที่เข้าของมีราคาแพง การทำมาหากินฝืดเคือง เป็นเหตุให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยากนั้นก็เนื่องจากสงครามเป็นเหตุใหญ่ยิ่ง สภาพเช่นนี้มีแก่ทุกประเทศทั่วโลก บางประเทศแทบจะสิ้นเนื้อประดาตัวไปก็มี แต่ของเรานั้นยังดีที่เป็นเมืองอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ถ้าพลเมืองของเรามีความขยันขันแข็ง ตั้งหน้าทำมาหากินบุกเบิกทรัพย์ในดินสินในน้ำเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศให้ได้มากพอแก่การแล้ว ในไม่ช้าบ้านเมืองก็จะเป็นสุขสมบูรณ์ดังเดิม แต่นั่นแหละที่เราจะหวังได้กลับไปสู่มาตรฐานการอยู่กินก่อนสงครามในทันทีทันใดนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะสงครามคราวนี้ได้ทำความบอบช้ำบุบสลายไว้เป็นอันมาก กว่าจะแก้ไขให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้ก็จะกินเวลาแรมปี เป็นธรรมดาอยู่เองเมื่อภายหลังได้ผ่าความทุกข์ยากระหว่างสงครามมาเป็นเวลา ๓ ปีกว่า เราทุกคนจะอดคิดอดหวังไม่ได้เลยว่า การกลับคืนสู่สภาพปกติจะเป็นไปโดยรวดเร็วจะเปรียบก็เหมือนคนอดน้ำ เดินทางมาในทะเลทรายกำลังกระหายนึกถึงน้ำขึ้นมาทีไรก็ให้เห็นแต่น้ำใสแจ๋ว น่าดื่มน่ากิน แต่นั่นแหละ เมื่อในที่สุดไปถึงบ่อน้ำเข้าจริง ๆ แล้ว ถึงน้ำจะเป็นโคลนตมอยู่บ้างก็ยังดีกว่าไม่มีน้ำกินแก้กระหายเสียเลย อนาคตของเราชั่วระยะเวลา ๕ ปี ๑๐ ปีข้างหน้า จึงเป็นเรื่องที่จะต้องทนหิวเอาหน่อยโดยนึกถึงคนข้างหน้าซึ่งเป็นลูกหลาน และถ้าเราได้อดออมใช้ความเพียรพยายามกันจริง ๆ เสียในชั้นนี้แล้ว คนไทย ลูกหลานของเราข้างหน้าก็จะเป็นสุข

ในการก่อร่างสร้างตัวของเราใหม่นี้ เราจะต้องมีเครื่องจักรกลไกสำหรับดำเนินงาน เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่เสมอว่าระหว่างคนกับงานไหนจะสำคัญกว่ากัน ตามความเป็นอยู่ ณ บัดนี้ ปัญหาเรื่องคนเป็นปัญหาสำคัญกว่ามาก โครงการดำเนินงานของเราที่เคยคิดเคยเขียนกันขึ้นมาก แต่แล้วก็ทำให้สำเร็จลุล่วงไปไม่ได้นั้น ก็เป็นเพราะขาดคนดีที่จะดำเนินงานเอง เครื่องจักรกลไกที่จะดำเนินงานของชาติในระบอบประชาธิปไตย มีประกอบกันเป็นเกลียวอยู่ ๓ ฝ่ายคือ ฝ่ายการเมือง ฝ่ายบริหารราชการและฝ่ายประชาชน เกลียวทั้ง ๓ นี้ต้องหมุนไปด้วยกัน การงานของชาติจึงจะดำเนินก้าวหน้าไปได้ เหตุสำคัญที่ทำให้การงานของชาติเกิดติด ๆ ขัด ๆ อยู่ในเวลานี้ ก็เพราะเครื่องจักรกลไกที่ว่านี้เดินไม่สะดวก ถ้าแก้ไขเสียให้ดีดังเดิมที่จะดำเนินงานของชาติในระยะต่อไปนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้

สำหรับฝ่ายการเมืองซึ่งเป็นผู้ปกครองกำหนดและควบคุมนโยบายอันได้แก่รัฐบาลสภาผู้แทนราษฎรตลอดจนสภาท้องถิ่นนั้น คงจะไม่มีใครปฏิเสธว่า ก่อน ๆ ที่เป็นมาแล้ว การเมืองของเราหนักไปในทางอาชีพ เป็นการแสวงอำนาจและประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าที่จะถือเอาประโยชน์ของชาติเป็นใหญ่ การแก้ไขจึงควรจัดทำที่ต้นตอนี้ ก่อนอื่นข้าพเจ้าเชื่อว่าต่อไปนี้ถ้าเรายึดให้มั่นในอุดมคติว่า *การเมืองเป็นศาสนาไม่ใช่วิชาชีพกล่าวคือการเมืองเป็นการอุทิศตนเสียสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชาติดังนี้แล้ว อนาคตของเราจะมีหวัง*

สำหรับฝ่ายบริหารราชการประจำซึ่งได้แก่เจ้าพนักงานผู้ดำเนินงานของชาติให้เป็นไปตามนโยบายนั้น ถ้าได้บุคคลที่มีความรู้ความซื่อสัตย์สุจริต และมีสมรรถภาพควรแก่หน้าที่ก็จะประกอบกันเป็นเกลียวเครื่องจักรดำเนินนโยบายให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่เป็นที่กล่าวขานกันอยู่เสมอว่าเวลานี้ ศีลธรรม ระเบียบวินัยและสมรรถภาพของข้าราชการสมัยนี้เสื่อมโทรมลงไปเป็นอันมาก ทั้งนี้อาจเป็นผลเนื่องมาจากระบอบที่คนได้ดีเพราะนาย ไม่ใช่เพราะทำดี นอกจากนั้นแล้ว โดยระบอบการสมัยก่อน ซึ่งผู้เป็นนายกุมอำนาจไว้ทั้งหมด เพื่อสั่งการตามอำเภอใจข้าราชการย่อมไม่หาญที่ทำงานด้วยความรับผิดชอบตามความรู้ความเห็นโดยบริสุทธิ์ใจของตน เพราะฉนั้นเมื่อได้กำจัดระบอบบงการอันเป็นการปกครองโดยอำเภอใจแล้ว เริ่มปกครองกันโดยกฎหมายและเหตุผลอย่างจริงจัง ข้าราชการก็จะกล้าทำงานรับผิดชอบตามตำแหน่งเงินเดือนและหน้าที่ แม้ที่สุดการทุจริตในหมู่ข้าราชการซึ่งเป็นที่ตำหนิติเตียนกันอยู่ทุกวันนี้ ถ้าได้แก้ไขฟื้นฟูเศรษฐกิจของชาติ ให้ข้าราชการมีรายได้พออยู่พอกินตามควรแก่ฐานะแล้ว เครื่องจักรฝ่ายบริหารก็น่าจะเดินได้ดีเหมือนแต่ก่อน

ในที่สุดทางฝ่ายประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของชาติบ้านเมือง ได้รับผลสะท้อนโดยตรงจากการปกครองบ้านเมืองนั้น ปัญหาสำคัญด้านนี้อยู่ที่ว่า ประชาชนต้องปรับตนเองเข้าหาวิธีการปกครอง สังเกตได้ว่า การศึกษาทางการเมืองของเราที่แล้ว ๆ มามักจะหนักไปในทางสิทธิ มาก

กว่าหน้าที่ ถ้าได้แก้ไขให้พลเมืองได้ซาบซึ้งว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น มีทั้งหน้าที่และสิทธิ แล้วการเรียกร้องเหลิงสิทธิก็จะคลายลงไปเอง อีกประการหนึ่งประชาชนภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันเป็นระบอบปกครองตัวเองนั้น จะต้องพยายามช่วยตัวเองก่อน มิใช่จะคอยร้องขอให้รัฐบาลช่วย แล้วตัวเองไม่ทำอะไร การช่วยตัวเองมิใช่แต่จะเป็นหน้าที่ของประชาชนภายใต้ระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น แต่เป็นเกียรติและเป็นกรณียกิจของฝูงชนผู้เจริญทั้งหลายพึงจะทำ ส่วนรัฐบาลก็มีหน้าที่โดยตรงที่จะช่วยเหลือให้ประชาชนประกอบกิจช่วยตัวเองให้ลุล่วงไปด้วยดี สมด้วยความยุติธรรมและการสังคม รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยไม่พึงกำหนดนโยบาย หรือสั่งดำเนินการอันใดที่เป็นการบังคับขืนใจประชาชน อย่างดีที่สุดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมรัฐบาลได้แต่จะชี้ช่องทางโดยวิธี *เอหิปะสิโก* คือประชาชนเห็นดีเห็นชอบด้วย แล้วร่วมมือปฏิบัติตามปัญหาจึงอยู่ที่ว่า พลเมืองไทยของเราในเวลานี้มีความรอบรู้ในทางการเมืองพอที่จะเห็นได้ว่า อะไรดีพอที่จะทำตามหรือไม่ ทั้งนี้ในที่สุดก็เป็นปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา ที่จะต้องสืบสวนเอาความจริงและดำเนินการกันต่อไป

ปัญหาภายในเหล่านี้ไม่ว่าด้านการเมืองก็ดี ด้านบริหารราชการประจำก็ดี ย่อมมีความสำคัญรวมอยู่ที่หลักการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมซึ่งเป็นหลักการอันเดียวเท่านั้น ที่จะช่วยให้เราดำเนินกิจการบ้านเมืองในระยะก่อร่างสร้างตัวใหม่นี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ในประวัติศาสตร์

ของชาติไม่ว่าชาติไหน ๆ ในโลกนี้ต้องมีเวลาหนึ่ง สมัยหนึ่งที่ประชาชนของชาติรุ่นปัจจุบันจะต้องเสียสละเพื่อประชาชนและชาติในอนาคต พงศาวดารของชาติไทยเราเองก็ได้มีตัวอย่างอันน่าภูมิใจมาก่อนแล้ว เช่นเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรกู้ชาติ หรือสมัยเมื่อพระเจ้าตากสินกู้เอกราช คนไทยได้อุทิศชีวิตเป็นชาติพลีไปแล้วเป็นจำนวนมากมาย คนรุ่นเราท่านจึงเป็นหนี้เอกราชแก่บรรพบุรุษของเรามาจนทุกวันนี้ เพราะฉนั้นเมื่อถึงคราวเข้าบ้างที่จะต้องเสียสละเพื่ออนาคตของชาติ ก็ควรจะใช้หนี้เอกราชด้วยน้ำใจอันกว้างขวาง เมื่อได้หวนระลึกถึงสภาพบ้านเมืองของเราเองเมื่อเร็ว ๆ นี้ภายใต้การครอบครองของศัตรู และพิเคราะห์ดูการดิ้นรนเพื่อเอกราชของชาวโลกรอบด้านในขณะนี้แล้ว เราทั้งหลายย่อมสำนึกอยู่ในใจทั่วทุกคนว่า เอกราชนั้นมีค่าน่าหวงแหนยิ่งนัก คำขวัญของเราต่อไปจึงควรมีว่า *เราจะรักษาเอกราชของเราไว้ด้วยความไม่ประมาทเป็นนิจ*

ที่สุดในวาระดิถีขึ้นปีใหม่ พุทธศก ๒๔๘๙ อันเป็นมงคลวาระอุดมยิ่งนี้ ข้าพเจ้าขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยได้อภิบาลรักษาเอกราชของชาติไทยให้สถิตสถาพร และขอได้คุ้มครองประชาชนชาวไทยทั้งหลาย ให้ถึงพร้อมด้วยความสุขสวัสดิ์และสรรพสิ่งอันเป็นมงคลทั้งปวง เพื่อจักได้เป็นกำลังทนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบไปชั่วกาลนาน

ภาคผนวก ๗

พระราชบัญญัติ

กำหนดหน้าที่ของไทยในเวลารบ

พุทธศักราช ๒๔๘๔

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๔๘๐)

อาทิตย์ ทิพอาภา

พล. อ. พิชเยนทรโยธิน

ตราไว้ ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรกำหนดหน้าที่ของคนไทยในขณะที่ประเทศไทยต้องเข้าทำการรบขึ้นไว้ เพื่อปฏิบัติการให้ถูกต้องตามแผนการของราชการและเพื่อยังความเป็นไทยให้คงอยู่ตลอดไป

จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่ของคนไทยในเวลารบ พุทธศักราช ๒๔๘๔"

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ เมื่อประเทศไทยต้องทำการรบกับประเทศหนึ่งประเทศใด ประชาชนชาวไทยทั้งมวล มีหน้าที่ต้องปฏิบัติในทุก ๆ ทางที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทย และ ที่ขัดต่อประโยชน์ของประเทศที่ทำการรบประเทศไทย

นอกจากหน้าที่ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ คนไทยทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายอื่นที่กำหนดไว้อีกด้วย

มาตรา ๔ คนไทยคนใดล่วงรู้แผนการ ฐานที่ตั้ง การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกำลังคน กำลังอาวุธ การเงินหรือการอื่นในทำนองที่กล่าวมานี้ของข้าศึก ให้ผู้นั้นรายงานต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารหรือฝ่ายปกครองโดยมิชักช้า

มาตรา ๕ คนไทยทุกคนต้องทำการต่อต้านข้าศึกทุกวิถีทางด้วยกำลังอาวุธ กำลังทรัพย์ หรือกำลังอื่นใดตามคำสั่งของราชการ

แต่เมื่อตกอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถทราบคำสั่งของราชการได้ ก็ต้องจัดการต่อต้านต่อไปตามวิถีทางที่ทำได้ ให้ทำการขัดขวางหรือก่ออุปสรรคต่าง ๆ เพื่อมิให้ข้าศึกได้รับความสะดวก และให้ทำลายเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องอุปโภค เครื่องบริโภค บ้านเรือนที่อยู่อาศัย สัตว์พาหนะ และสิ่งของต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นของตน ของผู้อื่น หรือของราชการอันจะอำนวยประโยชน์ให้ข้าศึกนั้นเสียให้สิ้น

มาตรา ๖ ในการปฏิบัติการต่อต้าน หรือการป้องกันมิให้ข้าศึกได้รับความสะดวก หรือประโยชน์นั้น ให้พึงถือว่าเป็นกรณีที่ข้าศึกได้บังอาจกระทำการอันไม่เป็นธรรมต่อประเทศไทย ฉะนั้นสิ่งใด ๆ ที่สามารถเป็นประโยชน์ในการทำลายข้าศึกผู้อธรรมได้แล้ว ย่อมชอบที่จะใช้สิ่งนั้น ๆ ได้

มาตรา ๗ ผู้ใดฝ่าฝืนหรือละเลยไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๔ หรือมาตรา ๕ มีความผิดต้องระวางโทษประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต

ทรัพย์สมบัติส่วนตัวของผู้ที่กระทำผิดตามวรรคก่อนให้ริบเสียสิ้น

มาตรา ๘ การฟ้องขอให้ลงโทษผู้กระทำผิดตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ลบล้างความผิดตามกฎหมายลักษณะอาญาหรือกฎหมายอื่น

มาตรา ๙ ให้นายกรัฐมนตรีรักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ หน้า ๑๑๔๓ ถึง ๑๑๕๒)

ภาคผนวก ๘

(คำแปล)

แถลงการณ์ของรัฐมนตรีต่างประเทศ

เจมส์ เอฟ. เบอรนส์

๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๘

เลขที่ ๖๑๖

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทย ได้ส่งประกาศของผู้สำเร็จราชการแห่งประเทศไทยออกในพระปรมาภิไธยแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ต่อกระทรวงการต่างประเทศเท่าที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศนี้ มีข้อความประกาศว่า *การที่ประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับอเมริกาเมื่อวันที่๒๕มกราคม๒๔๘๕ นั้นตกเป็นโมฆะเสียเปล่า เพราะเป็นการกระทำที่ผิดต่อรัฐธรรมนูญ และเป็นปฏิปักษ์ต่อเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทย* มีประกาศข้อความว่าประเทศไทยมีความตั้งใจมั่นที่จะฟื้นความสัมพันธ์ทางไมตรีกับสหประชาชาติเหมือนดังที่มีอยู่ก่อนถูกญี่ปุ่นเข้าครอบครอง มีคำมั่นสัญญาว่า กฎหมายใดที่ได้ออกมาเป็นปฏิปักษ์ต่อส่วนได้เสียของเรา จะได้มีการพิจารณายกเลิก มีคำรับรองว่า ถ้ากฎหมายเช่นว่านี้ได้ก่อให้เกิดความเสียหายประการใดจะได้มีการชดใช้ค่าเสียหาย และประกาศปฏิญาณว่า ประเทศไทยจะให้ความร่วมมือทุกอย่างแก่สหประชาชาติในการสร้างเสถียรภาพในโลก

ที่รัฐบาลไทยปฏิบัติดังนี้ เป็นการก้าวหน้าที่น่ายินดีในสัมพันธ-ภาพระหว่างอเมริกากับประเทศไทย ในขณะเดียวกับที่ญี่ปุ่นโจมตีเพิล-

ฮาร์เบอร์ ญี่ปุ่นได้เข้ายึดครองประเทศไทย หลังจากนั้น ๗ สัปดาห์ ประเทศไทยก็ได้ประกาศสงคราม ขณะนั้นรัฐบาลไทยตกอยู่ในบังคับควบคุมของญี่ปุ่นอย่างเด็ดขาด รัฐบาลอเมริกันเชื่อเสมอมาว่า การประกาศสงครามมิได้เป็นไปตามเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทย ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่รับรู้การประกาศสงครามนั้นและได้รับรองฐานะของทูตไทยในกรุงวอชิงตันเป็นทูตผู้แทนประเทศไทยตลอดมา โดยในเวลาเดียวกันเราหาได้รับรองฐานะของรัฐบาลไทยที่กรุงเทพ ฯ ไม่ เพราะรัฐบาลนั้นตกอยู่ในบังคับควบคุมของญี่ปุ่น

ทันทีที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองประเทศไทย อัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้น ด้วยการร่วมมือของคนไทยที่อยู่นอกประเทศในขณะที่ญี่ปุ่นยึดครอง ตั้งแต่นั้นมา เสรีไทยก็ได้มีส่วนช่วยเหลือสงครามของสัมพันธมิตรอย่างเป็นชิ้นเป็นอัน

ไม่นานหลังจากญี่ปุ่นยึดครอง ได้เกิดขบวนการต่อต้านขึ้นภายในประเทศไทย ทั้งรัฐบาลของเราเองและรัฐบาลอังกฤษได้ให้ความช่วยเหลือ และได้รับความช่วยเหลืออย่างสำคัญจากขบวนการต่อต้านและได้ติดต่อกับหัวหน้าขบวนการต่อต้านเสมอมาในระยะเวลานาน ชั่วระยะเวลาหลายเดือนมานี้ ขบวนการต่อต้านได้เตรียมพร้อมที่จะปฏิบัติการอย่างเปิดเผยต่อญี่ปุ่น แต่อาศัยเหตุทางกลยุทธ รัฐบาลนี้และรัฐบาลอังกฤษ ได้ขอร้องให้เลื่อนการปฏิบัติการเช่นนั้นไปก่อน เพราะเหตุนี้

ขบวนการต่อต้านจึงมิได้ทำการรบพุ่งเพื่อกอบกู้ประเทศของตน จนกระ-ทั่งไม่จำเป็นต้องปฏิบัติการเช่นนั้น เพราะญี่ปุ่นยอมแพ้ไปเสียก่อน

สมัยก่อนสงคราม ประเทศไทยและสหรัฐอเมริกามีประวัติเป็นมิตรสนิทกันมานาน เราหวังว่ามิตรภาพที่ว่านี้จะสนิทกันยิ่งขึ้นต่อไปในเวลาข้างหน้า ตลอดระยะเวลา ๔ ปีมานี้ เรามิได้ถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู หากแต่ถือว่าเป็นประเทศที่จะได้รับการปลดปล่อยจากเงื้อมมือศัตรู เมื่อบัดนี้การปลดปล่อยได้เป็นความจริงขึ้นแล้ว เราจึงปรารถนาที่จะให้ประเทศไทยได้กลับมายืนหยัดเหมือนดังเดิมในสังคมแห่งชาติที่เป็นอิสระ มีอธิปไตย เป็นชาติเอกราช.

จาก

ลูก – หลาน

พ่อ

ถึงแม้พ่อไม่ได้เลี้ยงดูใกล้ชิดลูกเหมือนแม่ ก็ไม่ได้ละเลยความเอาใจใส่ต่อลูก ท่านได้ให้ความเมตตากรุณาต่อลูกเสมอมา เป็นกำลังใจและส่งเสริมให้การศึกษาเล่าเรียนจนถึงขั้นสูงสุด ทุกครั้งที่ลูกสอบไล่ได้พ่อจะดีใจและให้รางวัล อันเป็นกำลังใจให้ลูกมีมานะที่จะเล่าเรียนให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป พ่อส่งเสริมลูกหลานทุกคนให้ถือว่าการเล่าเรียนเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด พ่อให้ความเมตตากรุณาต่อเด็ก ๆ เป็นพิเศษเสมอ แม้มิใช่ลูกหลาน คุณความดีของพ่อที่ได้กระทำไว้คงจะส่งผลให้พ่อได้ประสบแต่สิ่งที่ดีงามในสัมปรายภพ

พ่อยึดมั่นในพระธรรมอยู่เป็นนิตย์
เดชะฤทธิ์พุทธดลยลสุขสันต์
น้ำใจพ่อโอบเอื้อเหลือรำพัน
ลูกสุดศัลย์เศร้าโศกวิโยคทรวง

ขอเดชแห่งกุศลกรรมนำวิญญาณ
พ่อไปสู่สถานพิมานสรวง
มีสุขล้นพ้นภพนี้ที่สิ่งลวง
แม้กาลล่วงลับไปลูกไม่เลือน

ลูกเพ็ญศิริ

คิดถึงคุณลุง

วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ เวลา ๑๑.๐๐ น, เป็นวันเวลาที่ไม่อาจลืมได้ เพราะวันเวลานี้หลานได้สูญเสียคุณลุงของหลานไป คุณลุงซึ่งเป็นร่มโพธิ์ของบ้านเป็นหลักของบ้าน คุณลุงจากไปเปรียบเสมือนกับต้นโพธิ์ได้โค่นลงเช่นนั้น

ถึงแม้คุณลุงจะจากไปแล้วแต่ความสัมพันธ์ระหว่างหลานและลุงยังคงมีอยู่ตลอดไป เมื่อเดินผ่านไปที่ที่คุณลุงเคยนั่งเคยนอนครั้งไรทำให้เกิดมโนภาพต่าง ๆ หลานยังจำลักษณะท่าทางต่าง ๆ ของลุงได้แจ่มชัด คุณลุงเป็นคนโอบอ้อมอารี รักลูกรักหลานทุกคน ถึงแม้จะดุแต่ก็ดุเพื่อให้เราทุกคนได้ดี ซึ่งหลานก็ตระหนักในข้อนี้จึงไม่เคยโกรธลุงและเชื่อฟังลุงตลอดมา คุณลุงเป็นบุคคลที่มีความอดทน เข้มแข็งมาก อดทนต่อความทรมานและเจ็บป่วยมาเป็นเวลาแรมปี ทำให้หวนไปนึกถึงสมัยเมื่อหลานยังเล็กอยู่ ลุงเคยสอนให้หลานพูด ซื่อสัตย์ กล้าหาญ เข้มแข็ง อดทน ดัง ๆ หลานพยายามทำแต่คุณลุงมีความอดทนมากมายกว่า

เมื่อวันที่หลานจะลาคุณลุงกลับบ้านต่างจังหวัด ลุงยังทำตาแดง ๆ หลานจึงรีบบอกว่าไปไม่กี่วันก็จะกลับ ไม่นึกเลยว่าความตายจะมาพรากลุงจากไปเร็วเพียงนี้

ขอบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในสวรรค์ชั้นฟ้า โปรดรับดวงวิญญาณของคุณลุงไปสู่สุขคติด้วยเถิด

จากหลาน "หวังแก้ว"
เพชรบูรณ์

อาลัยคุณลุง

๕ พ.ค. ๑๐ เป็นวันที่หลานทุกคนได้สูญเสียคุณลุงที่มีพระคุณของหลาน คุณลุงจากหลานไปก็เพียงกายเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์และความดีทั้งหลายของคุณลุง ไม่จากหลานไปด้วย แต่จะยังฝังอยู่ในจิตใจของหลานทุกคนตลอดไป

การจากไปของคุณลุง นำความวิปโยคมาสู่ญาติพี่น้อง ตลอดจนหลาน ๆ ทุกคน ตลอดเวลาที่คุณลุงมีชีวิตอยู่ คุณลุงได้ให้ความอุปการะเกื้อกูลหลาน เสมอ พระคุณของคุณลุงที่มีต่อหลาน ๆ ทุกคนนั้นเป็นสิ่งที่หาอีกไม่ได้แล้วในโลกนี้ หลาน ๆ ของคุณลุงจะระลึกตราบชั่วชีวิต และในโอกาสนี้หลานทุกคนขอตั้งจิตอธิษฐานร่วมกันว่า ขอให้ดวงวิญญาณ อันบริสุทธิ์ผุดผ่องของคุณลุง จงมีสุขในสัมปรายภพนั้นเทอญ

หลาน ๆ "สุนทรกุล"

คุณตา

นับตั้งแต่วันที่ ๕ พ.ค. ๑๐ เป็นวันที่คุณตาจากหลานไป หลานยังคงระลึกคิดถึงคุณตาเสมอ เพราะว่าคุณตาได้ให้ความอุปการะ เลี้ยงดูเมตตาหลาน ๆ เสมอ ยังมิทันที่หลานจะได้ทดแทนบุญคุณของคุณตา คุณตาก็ด่วนจากหลานไปเสียแล้ว ซึ่งนำความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง แก่หลาน ในการสูญเสียคุณตาครั้งนี้

หลานขอดวงวิญญาณของคุณตา จงไปสู่สุขคติเทอญ

จากหลานๆ "โตบรรเลง"

คุณพ่อของหน่อย

ในวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ นี้ เป็นวันที่หน่อยลืมไม่ได้เลย เพราะวันนี้ ทำให้พ่อที่หน่อยรักมากต้องจากหน่อยไปอย่างที่จะไม่กลับมาเลย วันที่ ๕ นั้น คุณพ่อมีอาการไม่สู้ดีนัก ตอน ๘.๓๐ น. แต่หน่อยมิได้นึกอะไรมากเพราะคุณพ่อไหวของหน่อยไม่ได้เป็นอะไรมาก ได้แต่ทานอาหารไม่ค่อยได้ คุณแม่ก็บอกพ่อว่าให้สวดมนต์ คุณพ่อก็รับและสวดมนต์คุณพ่อเริ่มไอ คุณแม่เลยให้พี่เพ็ญสุขไปตามหมอ หมอมาถึงก็ตรวจหมอเพียงแต่ให้ยาไว้ ๑๐.๓๐ น. พ่อเริ่มหายใจคล่อกแคล่กผิดปกติเมื่อ ๑๑.๐๐ น. การหายใจของคุณพ่อก็หยุดลง และเมื่อดูแล้วปรากฏว่าคุณพ่อได้สิ้นใจทำความเสียใจยิ่งแก่คุณแม่และหน่อยรวมทั้งพี่ ๆ ด้วย หน่อยร้องไห้จนบอกไม่ถูก แม้กระทั่งเดี๋ยวนี้ เมื่อหน่อยนึกถึงเรื่องนี้เมื่อใด ทำให้หน่อยแทบร้องไห้ทุกครั้ง ถ้าคุณพ่อยังทราบอยู่ หน่อยอยากจะให้ท่านทราบว่าหน่อยรักท่านมาก ถ้าหน่อยได้ล่วงเกินท่านทั้งกาย วาจา ใจ ก็ขอให้คุณพ่อได้ให้อภัยแก่ลูกด้วย ขอให้วิญญาณของพ่อจงไปสู่สุคติด้วยเทอญ

จากลูกหน่อย

ด.ญ. เพ็ญรัตน์ หวังแก้ว

(หน่อยใช้ชื่อนี้เพราะคุณพ่อไหวชอบเรียกหน่อยเสมอ)

ติดตามคุณพ่อ

ลูกเป็นผู้มีโอกาสได้ใกล้ชิดติดตามคุณพ่อ มากที่สุดในบรรดาพี่น้องด้วยกันในขณะที่พี่ใหญ่ติดการศึกษาอยู่กับคุณย่า พี่ชายและน้องอยู่กับคุณยาย เพราะพี่โตพอที่คุณยายดูแลได้ และน้องก็เล็กเกินไปที่จะติดตามคุณพ่อได้ ลูกเพียงคนเดียวที่ได้ร่วมทุกข์สุขระเหระหนผจญภัยร่วมกับคุณพ่ออยู่เกือบตลอดเวลาร่วม ๓๒ ปีของชีวิตลูก ลูกจึงรำลึกถึงคุณพ่อได้อย่างชัดเจนจากความทรงจำของลูก ลูกขอเริ่มตั้งแต่ที่ 'ลำพูน' ลูกทราบว่าในวันที่ลูกคลอดนั้นคุณพ่อปลูกลำไยให้ลูก ๔๐ ต้น ลูกยังซาบซึ้งในพระคุณของคุณพ่อเสมอ ที่ 'พิษณุโลก' ลูกจำได้ว่าในเวลาร้อนจัดคุณพ่อหาก้อนน้ำแข็งมาวางล้อมตัวของลูกเพื่อให้เย็นสบาย ลูกเข้าห้องปรับอากาศครั้งใด ลูกไม่วายระลึกถึงพระคุณของคุณพ่อครั้งกระนั้นได้เลย ที่ 'ขอนแก่น' คุณพ่อพาลูกฝากเข้าโรงเรียนและคอยรับส่งอยู่หลายวันจึงไว้ใจให้ไปกับสามล้อได้ คุณพ่อได้วางรากฐานการศึกษาให้ลูกได้เจริญถึงจนปัจจุบันลูกยังลืมไม่ลง ที่นี่คุณแม่เจ็บป่วยไม่แข็งแรงคุณพ่อเลี้ยงดูลูกด้วยมือของคุณพ่อเอง ลูกยังจำได้ว่ามือของคุณพ่อแม้จะใหญ่โตแข็งแรงแต่ก็อบอุ่นนุ่มนวลไม่แพ้คุณแม่สักนิด ลูกยังจำวิธีการสามัคคีกับเพื่อนร่วมงานของคุณพ่อโดยการรับประทานอาหาร กลางวันร่วมกับเพื่อน ร่วมงานทุกคนเป็นวงใหญ่ ที่สถานีบางวันคุณแม่ให้ลูกนำอาหารไปส่งคุณพ่อลูกก็ได้เข้าร่วมวงกับคุณพ่อด้วย ลูกยังจำได้สนิทว่าคุณพ่อสอนให้ลูกใช้ตะเกียบเป็นที่นั่นเอง ที่ 'แก่งคอย' ในระหว่างสงครามคุณพ่อต้องอยู่สถานีในเวลากลางคืน คุณแม่กับลูกเพียงสองคนต้องนอนอยู่ในบ้านโดดเดี่ยวกลางทุ่งนา ลูกตัวสั่นทุกครั้งที่ได้ยินเสียงลูกระเบิด

คุณพ่อยังกรุณาปลีกเวลาตอนตีหนึ่งตีสองเดินกลับมาดูบ้านพร้อมกับเจ้าเตี้ยของเรา ที่นี่คุณแม่ให้ลูกพักการเรียนด้วยความเป็นห่วงที่ต้องเดินทางรถไฟไกลและกลัวลูกระเบิด ลูกขาดเรียนไป ๓—๔ เดือน คุณพ่อช่วยเหลือลูกโดยขอฝากกับศึกษาธิการจนลูกได้เข้าเรียน และยังฝากลูกให้คุณย่าของผู้ร่วมงานของคุณพ่อ ได้ดูแลลูกในเรื่องอาหารกลางวันอีกด้วย นับว่านโยบายของคุณพ่อช่วยให้ลูกไม่ต้องเสียเวลาในการเลื่อนชั้นเรียน เมื่อย้ายไป 'อุบลราชธานี' ในระยะสงครามระยะที่ญี่ปุ่นได้ทีคุณพ่อสงสารเชลยฝรั่ง แต่ญี่ปุ่นก็เกรงคุณพ่อตั้งคุณพ่อเป็นนายสถานีทางทหารด้วย คุณพ่อให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีจนญี่ปุ่นเห็นใจยอมให้คุณพ่อและลูกนำบุหรี่และกล้วยเข้าไปแจกเชลยในค่ายได้ ในขณะที่คนไทยอื่น ๆ แม้แต่เข้าใกล้เขตค่ายญี่ปุ่นยังไม่ยอม ลูกเคยเข้าไปดูละครญี่ปุ่นและได้รับขนมจากญี่ปุ่นอยู่บ่อย ๆ เมื่อถึงตอนญี่ปุ่นแพ้ ทหารฝรั่งก็ยอมให้คุณพ่อเข้าเยี่ยมและแจกเต้าหู้แก่พวกญี่ปุ่นได้อีก ลูกไม่แปลกใจเลยว่าทำไมคุณพ่อจึงเข้าได้ทั้งสองฝ่าย เพราะลูกตระหนักในธรรมประจำใจของคุณพ่อที่สามารถโน้มน้าวจิตใจที่เหี้ยมหาญของทหารให้อ่อนน้อมยอมนึกถึงคุณธรรมได้ ที่อุบล ฯ นี้ลูกต้องข้ามฟากแม่น้ำมูลจากฝั่งวารินทร์ไปเรียนที่ฝั่งอุบล ฯ คุณพ่อพาลูกซ้อนท้ายจักรยานยนต์ไปส่งถึงฝั่งน้ำทุกวัน คุณพ่อยืนเฝ้าดูอยู่ที่ฝั่งน้ำขณะที่ลูกอยู่ในเรือแจว จนกว่าลูกจะขึ้นฝั่งได้แล้วคุณพ่อจึงจะกลับ ลูกทราบว่าใจของคุณพ่อเป็นห่วงกลัวลูกจะตกน้ำ แต่ลูกยังนึกไม่ออกเลยว่าถ้าหากลูกตกน้ำลงไปแล้วคุณพ่อจะสามารถว่ายน้ำในแม่น้ำกว้างใหญ่นั้นมาช่วยลูกได้อย่างไร ? ที่ลูกทราบแน่ก็คือกำลังใจคุณพ่อคุ้มครองลูกได้ ที่อุบล ฯ ลูกโตพอที่จะจดจำ

คุณพ่อได้หลายกรณี เช่น คุณพ่อสร้างถนนเข้าถึง "วัดป่าแสนสำราญ" ในวันว่างงานคุณพ่อนำผู้รักใคร่ใกล้ชิดขี่จักรยานไปในหมู่บ้านชนบท นำอาหารไปทำบุญที่วัดและแจกขนม สมุด หนังสือแก่เด็ก ๆ ลูกได้ติดตามคุณพ่อไปยังวัดต่าง ๆ หลายแห่ง ลูกได้ประสบการณ์เพิ่มมากในระยะที่คุณพ่ออยู่อุบล ฯ เมื่อคุณพ่อย้ายเข้ากรุงเทพ ฯ ลูกต้องอยู่ร.ร.ประจำเพราะบ้านพักที่กรุงเทพฯ ไม่มี คุณพ่อต้องอาศัยบ้านเพื่อน คุณพ่อย้ายไปลำปางลูกจึงได้ติดตามคุณพ่อต่อไป

ที่ 'ลำปาง' ระยะหลังสงครามใหม่ ๆ ระบบการทำงานยังไม่เข้ารูปรอย คุณพ่อรับผิดชอบด้านการเงินตลอดทางรถไฟถึงเชียงใหม่จำนวนเงินท่วมล้น ลูกจำได้ว่าคุณพ่อขอให้คุณแม่ช่วยในการนำเงินจากสถานีไปส่งแผนกคลังจังหวัด โดยคุณแม่ขี่จักรยานที่มีห่อเงินมัดติดท้ายรถ นำหน้าคุณพ่อ และคุณพ่อขี่จักรยานกุมปืนตามหลังคุณแม่ไป เป็นการเสี่ยงต่ออันตรายอย่างมหันต์ แต่โดยหน้าที่แล้วคุณพ่อไม่มีทางเลือก คุณพ่อคิดถึงหน้าที่การงานก่อนเสมอ เมื่อย้ายไป 'ลพบุรี' การทำงานของคุณพ่อสะดวกขึ้น ลูกระลึกถึงความเป็นกลางของคุณพ่อ ในเมื่อทหารกับพวกฝ่ายปกครองเกิดขัดใจกัน ไม่มีใครในสองฝ่ายกล้าเข้าไปห้ามเพราะเกรงจะเกิดเรื่องใหญ่ ต้องมีคนมาตามคุณพ่อไปห้ามปราม เพราะเชื่อในความเป็นกลางของคุณพ่อ ทั้ง ๆ ที่ครั้งหนึ่งนั้นฝ่ายทหารก็เป็นน้องคุณแม่ ที่ลพบุรีนี้คุณพ่อต้องรับเคราะห์ร่วมกับผู้ร่วมงานทั้ง ๆ ที่คุณพ่อไม่ทราบเรื่องราว แต่ในฐานะผู้บังคับบัญชาคุณพ่อถูกกักตัวไว้สอบสวนที่กรุงเทพ ฯ ร่วมสองเดือนจึงเสร็จสิ้นพ้นมลทิน คุณพ่ออดทนไม่บ่นไม่ว่าไม่โกรธเคือง แต่คุณแม่ต้องเป็นห่วงติดตามดูแลคุณพ่อ ลูกถูกทิ้งให้อยู่

บ้านพักที่ลพบุรีเพียงคนเดียวในระยะกำลังจะสอบไล่ คุณพ่อจดหมายให้ลูก "เข้มแข็ง, อดทน, และช่วยตัวเองให้ได้" เมื่อลูกบ่นถึงสิ่งที่ยากที่ลูกว่าทำไม่ไหว คุณพ่อมักจะปลอบลูกว่า "ไหว" ซิลูก เป็นลูกพ่อไหว ต้องไหว เสมอ" และคุณพ่อยังเคยบอกลูกอีกว่า "ลูกจะคิดทำอะไรจะต้องใช้ ไหว พริบช่วยจึงจะเป็นคนฉลาด" คำของคุณพ่อจะเตือนลูกอยู่ตราบเท่าชีวิตของลูกทีเดียว

ที่ 'อุตรดิตถ์' คุณพ่อนั่งทำงานในที่ทำงานชั่วคราวเป็นฝาฟากมุงหญ้าคาคุณพ่อก็เต็มใจนั่งทำงานด้วยดี คุณพ่อเป็นกรรมการในการก่อสร้างสถานีใหม่เป็นตึก พอเสร็จแล้วฉลองสถานีใหม่ไม่นาน คุณพ่อก็ได้ย้ายอยู่สถานีใหม่ไม่ถึงปี ที่นี่คุณพ่อร่วมการกุศลหลายอย่าง เช่น การสร้างโรงพยาบาล การจัดงานสาธารณกุศล ได้ทำบุญตามวัดต่าง ๆ จัดการให้ชาวรถไฟได้ฟังปาฐกถาธรรม ในการทำบุญกับพระธุดงค์ที่เดินทางมาพักในสนามใกล้บ้านพัก คุณพ่อจะเป็นผู้สำรวจจำนวนพระในตอนค่ำเพื่อบอกคุณแม่และลูก ๆ ว่า "เห็ดเหลืองขึ้นกี่ดอก" เพื่อจะได้จัดเตรียมอาหารให้พอจำนวนพระ ลูกยังจำเสียงของคุณพ่อที่ว่า "โอ้โฮ! วันนี้เห็ดเหลืองบานมากนะลูก ๒๐ ดอกแน่ะ พรุ่งนี้ตื่นเช้าๆ นะลูก" เสียงท่านองนี้ดูเหมือนยังก้องอยู่เสมอ

ที่นี่ลูก ๆ ได้อยู่กับคุณพ่อพร้อมหน้าเกี่ยวกับการศึกษาของลูก ๆ คุณพ่อเอาใจใส่อย่างยิ่ง ถึงคราวสอบไล่เสร็จ คุณพ่อทราบผลการสอบก่อนกำหนดมาบอกลูก ๆ แทนที่ลูก ๆ จะต้องรอฟังผลที่โรงเรียนเพราะเมื่อคุณพ่อพบคุณครูคุณพ่อไต่ถามถึงการเรียนของลูก ๆ จนครูบางคนเมื่อคิดคะแนนเสร็จก็ส่งข่าวคุณพ่อทราบก่อนได้ ลูก ๆ นับว่าโชคดีกว่าเพื่อน ๆ ที่ไปฟังผล

ประกาศการสอบไล่ด้วยใจเป็นสุขกว่าคนอื่น และมักจะมีของที่คุณพ่อจัดหาให้เล็ก ๆ น้อย ๆ ไปฝากคุณครู เมื่อคุณพ่อทราบผลสอบของลูก ๆ ไม่ว่าจะได้ดีขึ้นหรือลดลงคุณพ่อไม่เคยติเตียนลูกเลย เพียงแต่คุณพ่อพูดว่าคราวหน้าให้ได้ดีกว่านี้นะลูกแล้วคุณพ่อจะตั้งรางวัลให้ ซึ่งน้องมักจะได้รางวัลบ่อยกว่าเพื่อน

จากอุตรดิตถ์คุณพ่อย้ายมาอยู่ 'ธนบุรี' ที่ซึ่งลูกได้ติดตามคุณพ่อเป็นครั้งสุดท้าย ณ ที่นี้คุณพ่อทำงานไม่สู้จะหนักนักส่วนมากเป็นงานตรวจ—ควบคุม—ดูแล ซึ่งทางการจัดให้ตามวัยของคุณพ่อ เป็นจังหวะดีของลูก ๆ ที่ได้ติดตามคุณพ่อมาศึกษาในขั้นปลายได้เต็มที่ โดยคุณพ่อได้สนับสนุนดูแลใกล้ชิด ด้วยความเสียสละเอาใจใส่ของคุณพ่อ ลูก ๆ จึงได้เรียนถึงชั้นปริญญาทุกคน แม้ว่าพี่ใหญ่จะด่วนเสียชีวิตไปในขณะที่เพิ่งจะได้อนุปริญญาบัญชีธรรมศาสตร์ก็ตาม พี่ชายของลูกก็จบจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในวิชาเศรษฐศาสตร์—สหกรณ์ สำหรับน้องคุณพ่อก็ภาคภูมิใจที่ได้ศึกษาจบจากจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ส่วนตัวลูกเองได้รับพระราชทานปริญญาบัตรสองครั้งคุณพ่อดีใจมาก และสิ่งที่คุณพ่อพอใจมากที่สุดก็คือลูกของคุณพ่อทุกคนทำงานด้านครูสังกัดอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ เพราะคุณพ่อชอบการเป็นครูว่าเป็นอาชีพที่ไม่โลดโผนเสี่ยงภัยมากและเป็นกุศล เมื่อลูกออกทำงานคุณพ่อแนะนำการปฏิบัติตนของข้าราชการให้ลูกทุก ๆ คนเป็นการปฐมนิเทศก์ คุณพ่อแนะหัวข้อธรรมะให้ศึกษาปฏิบัติในฐานะลูกน้อง ฐานะผู้ใหญ่ ฐานะครู—ลูกศิษย์ คุณพ่อเป็นครูในขณะที่บวชพระคุณพ่อจึงให้วิชาครูแก่ลูก ๆ ได้มาก คุณพ่อให้หลักในการงานให้ "ซื่อตรง นับถือตนเอง ทำทุกอย่างให้ดีที่สุดที่จะสามารถ ไม่ออมแรงและเอาเปรียบผู้อื่น" คุณพ่อว่าถ้าใครปฏิบัติ

ได้ดีมาก ๆ ก็จะเป็นความดีที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง ไม่ให้หวังความดีจากผู้อื่นโดยตนไม่ปฏิบัติ

เมื่อคุณพ่อปลดเกษียณแล้ว คุณพ่อมุ่งแต่การกุศลและทนุบำรุงลูก-หลานในทางให้การศึกษาเล่าเรียน แม้แต่เด็กที่ไม่ใช่ลูกหลานคุณพ่อก็เอาใจใส่เด็กเล็ก ๆ ในบริเวณใกล้บ้านไปโรงเรียนได้ เพราะรางวัลของคุณพ่อหลายคน คุณพ่อใช้เวลาตอนหลังนี้เยี่ยมเยียนญาติพี่น้องอยู่เสมอ ทั้งที่เชียงใหม่ อุดร ฯ เพชรบูรณ์ เพชรบุรี นครปฐม ทั้งใกล้และไกล คุณพ่อต้องจำกัดการไปในที่ไกล ๆ ลงเมื่อคุณพ่อหกล้มในคราวไปเผาศพเพื่อนบ้านที่วัดอมรินทราราม ต้องผ่าตัดใช้โลหะดามกระดูกต่อเชิงกรานไว้ เมื่อกลางปี ๒๕๐๓ และในปลายปี ๒๕๐๖ คุณพ่อหกล้มบนบ้านอีกครั้งคราวนี้กระดูกไหปลาร้าหักและกระเทือนที่เก่าอีกด้วย คุณพ่อจึงต้องนั่ง ๆ นอน ๆ อยู่กับบ้านมากขึ้น จะไปไหนลูก ๆ ต้องพยุงไปแต่สุขภาพด้านอื่นของคุณพ่อแข็งแรงดีเสมอ และยังเอาใจใส่การทำบุญ และทุกข์สุขของลูก—หลานเช่นปกติเสมอมา จนปลายปี ๒๕๐๙ คุณพ่อนอนมากขึ้นและอ่อนกำลังลงแต่ใจเข้มแข็งเสมอ แม้ตอนเช้าก่อนจะจากลูกไปไม่ถึงชั่วโมง ลูกป้อนยาคุณพ่อยังพูดเป็นปกติกับลูกว่า ' ขมจังเลย ' ลูกไม่เคยคิดเลยว่าคุณพ่อจะด่วนจากลูกไปเช่นนี้ เมื่อคุณพ่อนิ่งเงียบตอน ๑๑.๐๐น. ของวันที่ ๕ พ.ค. ๒๕๑๐ ลูกคิดว่าคุณพ่อเป็นลม เมื่อท่านพระครูที่ลูกวิ่งไปตามมาพูดว่า "โยมสบายแล้ว" ลูกจึงทราบว่าคุณพ่อได้เดินทางไปในที่ที่ไม่ยอมให้ลูกติดตามไปด้วยเสียแล้ว อย่างไรก็ดีทางที่คุณพ่อไปนี้ลูกก็คงจะได้ติดตามไปสักวันหนึ่ง แม้จะไม่ได้ไปพร้อมคุณพ่อ ลูกก็จะขออธิษฐานให้ได้ติดตามไปเป็นลูกของคุณพ่อทุกชาติไป.

จากลูกเพ็ญสุข

กำหนดการพระราชทานเพลิงศพ

นายไหว หวังแก้ว

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี

วันอาทิตย์ ที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๐

เวลา ๑๖.๐๐ น. เชิญศพตั้งบำเพ็ญกุศล

เวลา ๒๐.๐๐ น. สวดพระอภิธรรม

วันจันทร์ ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๐

เวลา ๗.๓๐ น. ถวายสังฆทาน

เวลา ๑๐.๐๐ น. สวดพระพุทธมนต์ธรรมนิยามสูตร

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล

เวลา ๑๓.๐๐ น. มีพระธรรมเทศนา

เวลา ๑๓.๓๐ น. พระสงฆ์สวดแจง และมาติกาบังสุกุล

เวลา ๑๖.๓๐ น. รับพระราชทานเพลิง

ขอประทานกราบเรียน กราบเรียน เรียนมาด้วยความเคารพ

นางบัวแก้ว หวังแก้ว
นายพงษ์ศักดิ์ หวังแก้ว
นางสาวเพ็ญสุข หวังแก้ว
นางสาวเพ็ญศิริ หวังแก้ว